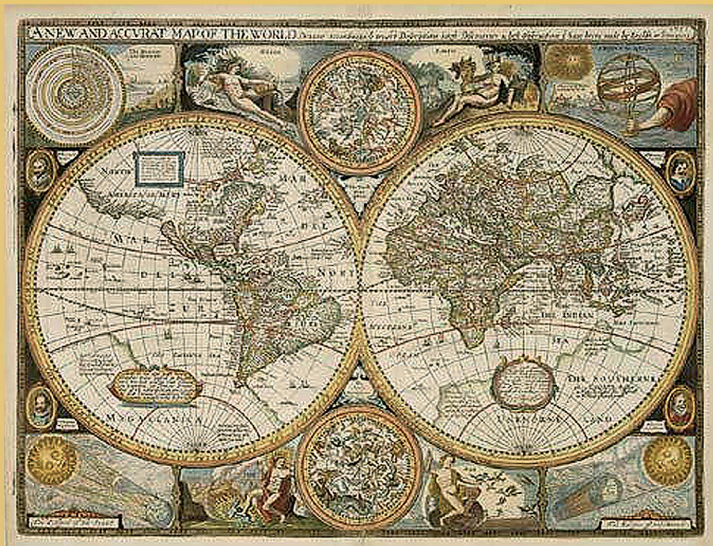

Editori
Zuzana Hasarová – Alena Mikulášová –
Miroslav Palárik

VOX DISCIPULI HISTORIAE V.

Nitra 2015

Vox discipuli historiae V.

Za jazykovú úpravu zodpovedajú autori príspevkov.

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTÓRIE

Recenzenti

Prof. Janka Hečková, CSc.
doc. PhDr. Ladislav Ruman, CSc.
PhDr. Róbert Arpáš, PhD.
PhDr. Tomáš Tandlich, PhD.
Mgr. Alena Mikulášová, PhD.

Editori:

© Mgr. Zuzana Hasarová
© Mgr. Alena Mikulášová, PhD.
© Mgr. Miroslav Palárik, PhD.
© Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Obrázok na obálke:

SPEED, John. Antický svet roku 1651 – archívna nástenná mapa – replika. Populárna mapa tradičnej stredovekej kartografie. [Online]. Dostupné na internete: http://www.mapysveta.sk/images/002631_33_NM_Svet_antik_FB.jpg

VOX DISCIPULI HISTORIAE V.

(Zborník prác študentov Katedry histórie FF UKF v Nitre)

ISBN 978-80-558-0945-8
EAN 9788055809458

Nitra 2015

Obsah

Predhovor	5
Zuzana SZABÓOVÁ Poppaea Sabina v populárnej histórii.....	7
Marek DRUGA Forgáčovská vetva Poznanovcov za vlády Arpádovskej dynastie.....	37
Štefan SZALMA Grécka dráma a opera – cudzie svety alebo blízke príbuzné	65
Veronika LIHANOVÁ Pribinove slávnosti v Nitre v roku 1933	81
Zuzana BABIAKOVÁ Topoľčianky ako letné sídlo prvého československého prezidenta T. G. Masaryka	105
Michal LAHKÝ Tajné zbrane nacistického Nemecka.....	151
Michaela LENČEŠOVÁ Organizácia I. celoštátnej spartakiády.....	185

Predhovor

V posledných dvoch akademických rokoch vzniklo na Katedre histórie FF UKF v Nitre niekoľko zaujímavých študentských prác, ktoré majú potenciál osloviť širšie publikum so záujmom o históriu. Nadviazali sme preto na tradíciu a pripravili piate pokračovanie zborníka študentských prác s názvom *Vox discipuli historiae*. Veríme, že aj touto cestou môžeme pomôcť začínajúcim mladým kolegom prezentovať výsledky ich bádateľskej práce.

Autorku prvého príspevku, Zuzanu Szabóovú, absolventku magisterského stupňa jednodborového štúdia histórie, zaujala Poppaea Sabina, druhá manželka cisára Nera. Pri písaní textu zvolila zaujímavý populárno-historický prístup. Konfrontovala historické pramene s románmi poľského spisovateľa Henryka Sienkiewicza a českej autorky Jarmily Loukotkovej. Študentka dospela k záveru, že negatívny obraz v antických prameňoch sa preniesol aj do analyzovaných beletristických prác. Štúdia bola ocenená v rámci katedrového kola Študentskej vedeckej konferencie a umeleckej prehliadky.

Marek Druga sa počas bakalárskeho štúdia jednodborovej histórie zúčastnil ŠVK a UP s príspevkom venovaným významným predstaviteľom forgáčovskej vetvy Poznanovcov za vlády Arpádovskej dynastie. Sleduje politické a hospodárske vzťahy v rámci uhorskej šľachty a prepojenia s vládnucou dynastiou. Text prehľadne sumarizuje výsledky staršieho a súčasného historického bádania.

Netradičnú tému si zvolil študent bakalárskeho štúdia jednodborovej histórie Štefan Szalma. Zamyslel sa nad prepojeniami medzi antickou drámou a novovekou operou. Významnú úlohu pri vývoji operného žánru zohral florentský spolok Camerata. Autor popisuje zložitý vývoj od počiatkových štádií až po ukotvenie klasickej formy operného predstavenia. Zvolil interdisciplinárny prístup a využil aj znalosti z muzikológie. Svoje závery prezentoval aj v rámci katedrového kola ŠVK a UP.

Absolventka magisterského stupňa jednodborovej histórie Veronika Lihanová v diplomovej práci riešila problematiku spadajúcu do rámca regionálnych dejín, avšak s celoslovenským dosahom. Príspevok *Pribinove slávnosti v Nitre v roku 1933* mapuje známu udalosť z obdobia prvej Československej republiky. Hoci sa problematike doteraz venovali viaceré štúdie, autorke sa poctivým archívnym výskumom podarilo získať ďalšie informácie týkajúce sa predovšetkým organizačných záležitostí.

Zuzana Babiaková, ďalšia z absolventiek jednodborového štúdia histórie, sa v diplomovej práci zamerala na Topoľčianky ako letné sídlo prezidenta T. G. Masaryka. Pri písaní využila pramenný materiál, ktorý nazhromaždila počas štáże v Masarykovom ústave a Archíve Akadémie vied ČR. K téme, zdanlivo vyčerpanej, sa jej podarilo získať množstvo cenných informácií. Zamerala sa na organizačnú stránku prezidentových pobytov, jeho denný (pracovný aj osobný) program a vytvorila tak plastický obraz jeho prítomnosti na území Slovenska. Časť výsledkov bola prezentovaná aj na katedrovom kole ŠVK a UP.

Problematika vojenských dejín je zastúpená v príspevku Michala Lahkého, absolventka magisterského stupňa jednodborovej histórie. Štúdia *Tajné zbrane nacistického Nemecka* je už názvom pútavá a zároveň náročná. Autor pri približovaní nacistických tajných

vojenských projektov využíval početnú cudzojazyčnú literatúru a vytvoril mozaiku o problematike, ktorá je skôr „terrou incognitou“ ako prebádanou oblasťou. Autor vyslovil niekoľko teórií, ktoré môže verifikovať iba ďalší výskum v tejto oblasti. Časť výsledkov bola prezentovaná na ŠVK a UP.

Posledný príspevok spadá do obdobia komunistického Československa. Michaela Lenčesová absolvovala stáž na Ústave pro soudobé dějiny Akademie věd ČR v Prahe, ktorú využila na získanie bohatého pramenného materiálu o príprave a organizácii prvej celoštátnej spartakiády v roku 1955, ktorá začala tradíciu hromadných telovýchovných podujatí v Československu. Štúdia približuje doteraz nepublikované informácie o organizačnom pozadí tohto megalomanského podujatia. Časť výsledkov výskumu bola prezentovaná aj na ŠVK a UP.

Uverejnené príspevky vychádzajú zo študentským prác. Zastúpené sú bakalárske, diplomové, ale aj práce Študentskej vedeckej konferencie a umeleckej prehliadky. Nepochybne je možné sa k nim zaujať kritické stanovisko, mnohé vyčítať, zaiste by sa dalo mnohé doplniť či preformulovať. Ako zostavovatelia sme však rezignovali na toto právo a rozhodli sme sa texty uverejniť tak, ako boli pripravené študentmi. Mladí nádejní kolegovia prejavili značné úsilie a entuziazmus pri písaní svojich prvých vedeckých textov, ktoré by mali byť ocenené. Zároveň by v prípadnej diskusii mali preukázať schopnosť obhájiť svoje názory a vedecké postupy.

zostavovatelia

POPPAEA SABINA V POPULÁRNEJ HISTÓRII

Zuzana SZABÓOVÁ

Zuzana SZABÓOVÁ. Poppaea Sabina in Popular History. Following article deals with the depiction of Poppaea Sabina – the great figure of Roman history in popular history. Analysed are two historical novels, namely: Quo vadis by Henryk Sienkiewicz and Není římského lidu by Jarmila Loukotková. The novelistic image of Poppaea Sabina is confronted with the testimony of ancient writers.

Keywords: Popular history; Roman Empire; Poppaea Sabina; Henryk Sienkiewicz; Jarmila Loukotková

Snahou tejto štúdie je rozšíriť rady prác venovaných popularizácii histórie. Jej cieľom je konfrontácia zobrazenia osobnosti Poppae Sabiny v historických prameňoch a v dvoch vybraných románoch. Nero je vďačným objektom rôznych žánrov populárnej histórie, a tak sa istej pozornosti dostalo aj jeho manželke Poppae Sabine. Ja som siahla po dvoch svetovo známych románoch významných autorov – Henryka Sienkiewicza *Quo vadis*¹ a Jarmily Loukotkovej *Není římského lidu*.²

V roku 1895 publikoval Sienkiewicz svoje najväčšie dielo, román *Quo vadis*, za ktorý získal v roku 1905 Nobelovu cenu.³ V jeho tvorbe patrí medzi diela s historickou tematikou a je aj jeho najznámejším dielom. Ide o príbeh prvých kresťanov v 1. storočí po Kristovi, ktorí boli za vlády cisára Nerona prenasledovaní. Do popredia vystúpil milostný príbeh rímskeho vojaka a kresťanského dievčaťa. Kým v Poľsku je Sienkiewicz známy hlavne vďaka svojim historickým prózam charakteristickým poľským patriotizmom, vo svete je známy skôr ako popredný kresťanský autor. Spomínaný patriotizmus, ktorý zdedil po svojom otcovi a starom otcovi, sa z časti preniesol aj do románu *Quo vadis*. Hlavná postava, kresťanské dievča Lýgia, pochádzala z kmeňa Lýgov, ktorý pravdepodobne sídlil na území neskoršieho Poľska. Kladný vzťah k histórii zasa zdedil z matkinej strany.⁴

¹ SIENKIEWICZ, Henryk. *Quo vadis*. Praha : Český klub, 2011, 558 s.

² LOUKOTKOVÁ, Jarmila. *Není římského lidu*. Brno : Jota, 2012, 479 s.

³ Henryk Sienkiewicz – Biographical. Nobelprize.org. Nobel Media AB 2013 [online]. Dostupné na internete: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1905/sienkiewicz-bio.html, cit. dňa 16. 9. 2013.

⁴ Henryk Sienkiewicz – Biographical. Nobelprize.org. Nobel Media AB 2013 [online]. Dostupné na internete: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laurea-

Henryk Sienkiewicz absolvoval Gymnázium vo Varšave a následne začal študovať na Varšavskej univerzite právo, neskôr prestúpil na Fakultu filológie a histórie.⁵ Počas tamojšieho štúdia získal veľa inšpirácie na svoje budúce diela. Štúdium ho však príliš nezaujalo, no naplno sa v ňom prebudil záujem o písanie. Dôležitou súčasťou Sienkiewiczovho života bolo cestovanie. Bolo jeho veľkou vášňou. Každú chvíľu musel meniť miesta pobytu, na niektorých bol niekoľkokrát. Najviac času strávil vo Francúzsku, Švajčiarsku, Taliansku, Grécku, veľmi rád objavoval i krásy rodného Poľska – navštevoval jeho pamätihodnosti, hrady a zámky. Taktiež sa snažil vycestovať aj do menej často navštevovaných krajín, akými boli Bulharsko, Rumunsko, Turecko, Egypt či Zanzibar.⁶ Cestovaním získal mnoho vedomostí o histórii týchto miest a tiež veľa námetov k svojej tvorbe. Za román *Quo vadis* bol Henryk Sienkiewicz ako prvý poľský autor ocenený Nobelovou cenou. Jeho popularita trvá dodnes. Bola to najlepšie predávaná kniha v roku 1896 v USA. Za osemnásť mesiacov sa predalo šesťstotisíc výtlačkov, kniha bola preložená do štyridsiatich ôsmich jazykov sveta a publikovaná v päťdesiatich krajinách. V roku 1951 sa dočkala aj filmového spracovania.⁷ Najnovšia verzia vznikla v roku 2001 pod réžiou Poliaka, Jerzyho Kawalerowicza.

Veľmi populárny je však aj román *Není římského lidu*. Hoci doposiaľ nebol sfilmovaný, záujem čitateľov oň stále neklesá, o čom svedčí aj fakt, že v roku 2012 vyšiel už vo svojom deviatom vydaní. Jeho autorka, Jarmila Loukotková (1923 – 2007) bola významná česká prozaička, dramaturgička a prekladateľka. Jej otec, Čestmír Loukotka (1895 – 1966), bol významný lingvista, etnograf a amerikanista. Napísal práce o živote Indiánov (okrem iného, *Indiáni severoameričtí*, 1931; cestopis *Do Brazílie za Indiány*, 1962).⁸ Jej mama bola učiteľkou, ale od dcérinho narodenia bola ženou v domácnosti. J. Loukotková napísala medzi rokmi 1942 – 1945 svoje romaneto *Petroniův sen*. Inšpiráciou jej bol práve román *Quo vadis* od Henryka Sienkiewicza. Tu mohla naplno využiť svoje vedomosti z antiky, ktoré nadobudla prostredníctvom prastrýka Františka Loukotku. Zastával post riaditeľa klasického gymnázia a napísal množstvo učebníc z gréčtiny a latinčiny a bol aj

tes/1905/sienkiewicz-bio.html, cit. dňa 16. 9. 2013.

⁵ KURIAN, George Thomas. The Encyclopedia of Christian Literature (2 Vol). Lanham – Toronto – Plymouth, UK : The Scarecrow Press, Inc., 2010, s. 564.

⁶ BACHÓRZ, Józef. Henryk Sienkiewicz. In Wirtualna biblioteka literatury polskiej, Virtual library of polish literature [online]. Dostupné na internete: <http://literat.ug.edu.pl/autors/sienk.html>, cit. dňa 16. 9. 2013.

⁷ KURIAN, ref 5, s. 564.

⁸ HARMAN, Aleš – KOŠNÁROVÁ, Veronika. Jarmila Loukotková. In Slovník české literatury po roce 1945 [online]. Dostupné na internete: www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1270, cit. dňa 26. 8. 2013.

posledným českým básnikom, ktorý svoje diela písal v latinčine.⁹ Podľa vlastných slov sa Jarmila Loukotková zamilovala do antiky už vo svojich trinástich rokoch. V románoch čerpala z antickej literatúry a dobových prameňov. Mala dopodrobna preštudovaný plán starého Ríma, jeho topografiu, a tak presne vedela kedy, kde a čo v starovekom Ríme stálo, poznala pomenovanie stavieb, časy, kedy boli stavby postavené a kedy zrušené. Avšak samotný Rím navštívila až po napíšaní prvých historických románov. V rokoch 1957 a 1958 podnikla cestu do Talianska, Grécka a Egypta. Antické reálie ovládala natoľko, že počas výletu v meste Pompeje sa ujala roly sprievodkyne.¹⁰

Vydanie romaneta *Petroniův sen* bolo pomerne zložitú. Napísala ho počas druhej svetovej vojny a dielo neprešlo nemeckou cenzúrou, pretože v postave Nerona videla podobu Hitlera. Napriek nezdaru sa autorka nechcela vzdať a romaneto prepracovala na drámu pod názvom *Soudce krásy*. Hra bola prijatá v Národnom divadle, bolo vybraté herecké obsadenie – účinkovať mali napríklad Jiřina Šejbalová, Saša Rašilov či Marie Glázrová, avšak v Prahe vypuklo povstanie a hra sa nakoniec nehrala.¹¹ V roku 1947 sa *Petroniův sen* dočkal svojej ďalšej premeny, tentoraz do podoby románu *Není římského lidu*.

Tvorbu Jarmily Loukotkovej možno rozdeliť do dvoch kategórií: historické prózy a psychologické prózy, odohrávajúce sa v súčasnosti a riešiacie problémy moderných žien. Prvú kategóriu možno ďalej deliť na diela s antickou tematikou a diela odohrávajúce sa v stredoveku, konkrétne vo Francúzsku. Jej historické prózy sa vyznačujú prevahou prepracovanej dejovej línie a pestrého opisu s lyrizovanou kresbou prostredia nad hlbšou analýzou motivácie jednotlivých charakterov.¹² Loukotkovej prvým románom je už vyššie spomínaný príbeh básnika Petronia za čias vlády cisára Nerona, *Není římského lidu*. Práve na toto dielo sa bude zameriavať väčšina tejto práce. Román vyšiel v roku 1949, opäť to však nebolo jednoduché. Autorka ho totiž dokončila už v roku 1947, ale politické okolnosti doby jej vydanie opäť zdržali.

Jarmila Loukotková sa po nezdaroch spojených s romanetom *Petroniův sen* a jeho zdramatizovanou podobou *Soudce krásy* nehodlala vzdať a námet znova pre-

⁹ SLAVÍČKOVÁ, Věra. Jarmila Loukotková. In Výběr kulturních výročí, 2008, ročník 37, č. 1 [online]. Dostupné na internete: <http://oldwww.svkul.cz/dat/bib/aut/00093-medailon.pdf>, cit. dňa 26. 8. 2013.

¹⁰ Loukotková Jarmila [online]. Dostupné na internete: <http://motto.cz/autor/loukotkova-jarmila>, cit. dňa 21. 9. 2013.

¹¹ Loukotková Jarmila [online]. Dostupné na internete: <http://motto.cz/autor/loukotkova-jarmila>, cit. dňa 21. 9. 2013.

¹² HARMAN, Aleš – KOŠNÁROVÁ, Veronika. Jarmila Loukotková. In Slovník české literatury po roce 1945 [online]. Dostupné na internete: www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1270, cit. dňa 26. 8. 2013.

písala, tento raz do podoby románu. Práca na románe jej trvala zhruba tri mesiace. Počas februárového komunistickeho prevratu v roku 1948 robila posledné korektúry. Po ich dokončení ho poslala do súťaže Európskeho literárneho klubu, avšak téma románu nevyhovovala dobe a román sa autorke vrátil nerozbalený. Po tomto neúspechu ho poslala do nakladateľstva *Práca*, kde ho zopár mesiacov nechali len tak ležať, ale akonáhle potrebovali náhradu za prácu z edície ROD, spomenuli si na román Jarmily Loukotkovej, a hoci si mysleli, že ide o pseudonym nejakého starého pána profesora, podpísali s ňou zmluvu na šesťdesiat tisíc výtlačkov a román sa začal tlačiť. Nakoniec však na poslednú chvíľu uprednostnilo iné dielo – román Antonína Zápotockého *Vstanou noví bojovníci*. Tlač *Není římského lidu* pozastavili a zásahom cenzúry vyšiel v menšom, desaťtisícovom náklade. Následne sa na dvadsať rokov dostal na zoznam zakázanej literatúry. Nového vydania sa dočkal až v roku 1969.¹³

Na Slovensku a v Čechách je popularita uvedených diel veľmi výrazná. Oboje stále patria medzi povinnú alebo odporúčanú literatúru na stredných školách. *Quo vadis* sa v ankete *Knihy mého srdce* o sto najobľúbenejších knihách čitateľov v roku 2009 umiestnila na päťdesiatom mieste. V obdobnej ankete na Slovensku o rok neskôr skončila dokonca o pätnásť priečok vyššie.¹⁴ Napriek tomu, že v uvedenom rebríčku uspela Jarmila Loukotková s iným titulom, než je *Není římského lidu*, tak aj tento titul sa radí k nesmierne obľúbeným. Menovaný román pravidelne patrí k najpredávanejším, a to ako v českých, tak aj v slovenských kníhkupectvách.

Z uvedeného vyplýva, že tieto dve diela tvoria dôležitú súčasť vzdelávania, nielen v literatúre, ale z veľkej miery aj v dejepise. Pomáhajú študentom a všetkým čitateľom vytvárať si ucelenejší obraz o antike a teda aj o Poppae Sabine, ktorá v nich zohrala významnú úlohu. Ako už bolo napísané, obaja autori majú výborne naštudovanú danú problematiku. Hoci sa pomerne dôsledne držia historických prameňov, ani v jednom prípade nejde o literatúru faktu ale o beletriu, a teda do značnej miery fikciu. Z tohto dôvodu si uvedené romány zaslúžia aj náležitú pozornosť historikov, aby bol obraz Ríma, ktorí autori ponúkajú pre čitateľov, historicky čo najpresnejší. Preto som sa rozhodla konfrontovať obraz Poppae Sabiny

¹³ SLAVÍČKOVÁ, Věra. Jarmila Loukotková. In *Výběr kulturních výročí*, 2008, ročník 37, č. 1 [online]. Dostupné na internete: <http://oldwww.svkul.cz/dat/bib/aut/00093-medailon.pdf>, cit. dňa 26. 8. 2013.

Loukotková Jarmila [online]. Dostupné na internete: <http://motto.cz/autor/loukotkova-jarmila>, cit. dňa 21. 9. 2013.

¹⁴ Pozri Rebríčky [online]. Dostupné na internete: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/knihy/nejuspesnejsich-100-knih/> a <http://www.mojanajknihy.sk/naj-kniha/s81/naj-100-knih.html?page=2>, cit. dňa 4. 4. 2014.

o v spomenutých románoch s výpoveďou antických autorov a pomôcť tak čitateľovi odlíšiť historické fakty od umeleckej časti románov Sienkiewicza a Loukotkovej.

Poppaea Sabina v prameňoch

Poppaea Sabina, v modernej historiografii známa ako Poppaea Sabina mladšia alebo Poppaea Augusta Sabina (30/32 – 65), bola druhá manželka cisára Nerona (15. december 37 – 9. jún 68, cisárom od roku 54). Poppaea Sabina je všetkými starovekými autormi, s výnimkou Iosepha Flavia, vykreslená v negatívnom svetle, a to ako ambiciózna intrigánka so snahou stať sa cisárovnou. Najviac informácií o jej živote sa dá získať z diel rímskych autorov ako sú napríklad Tacitus a Suetonius. Najkomplexnejší Poppaein obraz nám ponúkol práve Tacitus vo svojom diele *Annales*, a to v knihách trinásť až šesťnásť (nepriamo aj v knihách jedenásť a dvanásť). Táto Tacitova práca predstavuje vrchol jeho tvorby. Zachytáva obdobie od smrti cisára Augusta do smrti cisára Nerona. Striktne dodržiava analistický postup a hoci si predsavzal, že bude písať bez hnevu a nadržovania, úplne sa mu to nepodarilo. Zreteľne zastával protisenátorský postoj, ale na druhej strane absolutisticky vládnuccích cisárov štylizoval už od začiatku ich vlády do záporného svetla.¹⁵ Tacitus rozdelil ľudí na dobrých a zlých, pričom dobrý bol často obeťou toho zlého. Nepripúšťa nič medzitým. Tacitova slabina je teda v zaujatých interpretáciách faktov a v ich častom prekrúcaní tak, aby mu sedeli do ním vytvorenej schémy dobra a zla.¹⁶ Poppaeu zaraďuje medzi tých zlých.

Doplniť Poppaein obraz vytvorený Tacitom a overiť si priebeh udalostí nám môže napomôcť Suetoniovo dielo *De vita Caesarum*, ktoré mapuje približne rovnaké časové obdobie ako Tacitove *Annales*. Na rozdiel od Tacita sa nedrží analistickej metódy, ale zavádza do rímskej historiografie žáner biografie. Napísal životopisy dvanástich cisárov od Caesara po Domitiana. O osude Poppae sa dozvedáme pri dvoch z nich, Othonovi a Neronovi. V centre Suetoniovej pozornosti nie sú jednotlivé udalosti, ale osobnosti jednotlivých cisárov. Do úzadia sa dostávajú aj ostatní ľudia v spoločnosti cisára, preto sa aj o Poppaeinom charaktere dozvedáme veľmi málo. Suetonius je skôr faktograf, ktorý zbiera všetky informácie bez ohľadu na ich pôvod. Nerozlišuje tie hodnovernejšie z cisárskeho archívu od tých anekdotických v podobe povier a vymyslených príbehov.¹⁷

Čo sa týka informácií o Poppaeinom vzhľade a kozmetických procedúrach, ktoré boli súčasťou jej životného štýlu, tieto možno získať z diela Plínia Staršieho. Jeho encyklopedické dielo *Naturalis historia* zahŕňa v sebe poznatky z mnohých odborov, ako napríklad zoológia, botanika, mineralógia, lekárstvo a ďalšie.

¹⁵ SVOBODA, Ludvik et al. *Encyklopedie antiky*. Praha : Academia, 1973, s. 601.

¹⁶ GRANT, Michael. *Dvanásť cisárov*. Bratislava : Slovart, 2005, s. 25.

¹⁷ SVOBODA, ref. 15, s. 592.

Nedostatkom diela je nekritické preberanie informácii jeho autorom.¹⁸ Doplňujúce informácie o zásadných udalostiach jej života možno nájsť aj v dielach gréckych autorov, najmä Cassia Dia (asi 155 – 235), ktorý sa vo svojich *Rímskych dejinách* venuje mýtickým počiatkom Ríma až po svoju súčasnosť. Tieto dejiny spracoval analistickou metódou, rovnako ako Tacitus. Svoje dielo napísal po dvadsaťdva ročnom výskume cisárskych archívov. Vďaka jeho dôkladnosti a svedomitosti ho zaraďujeme medzi najlepších gréckych historikov rímskej doby.¹⁹ Čo sa týka Poppae Sabiny opisuje ju v podobne negatívnom svetle ako Tacitus. Informácie o nej vyčítame z kníh šesťdesiatdva a šesťdesiattri.

Poppaea Sabina sa narodila okolo roku 30, pravdepodobne v meste Pompeii (dn. Pompeje, archeologická lokalita na mieste niekdajšieho antického mesta v regióne Kampánia na pobreží Tyrrenskeho mora).²⁰ Jej otec bol Titus Ollius, ktorý sa priatelil s Luciom Aeliom Seianom,²¹ praefectom praetorianov cisára Tiberia (rímsky cisár v rokoch 14 – 37). Vďaka tomuto priateľstvu získal Poppaein otec podľa Suetonia úrad quaestora, ale Tacitus zároveň tvrdí, že nezastával nijaký úrad a za toto priateľstvo doplatil životom, keď bol v roku 31 spolu so Seianom popravený.²² To, že mal Seianus za vlády cisára Tiberia veľký vplyv a že jeho tragický osud postihol aj jeho priateľov dosvedčuje aj Suetonius: „*Aby sa mal s kým radiť o štátnych záležitostiach aj mimo okruhu starých priateľov a dôverníkov, dal si Tiberius prideliť dvadsať poradcov spomedzi mužov, ktorí zaujímali v štáte popredné postavenie. Z týchto poradcov vyviazli bez pohromy sotva dvaja a či traja, ostatných dal povraždiť pod rozličnými zámienkami, medzi nimi napríklad Aelia Seiana, ktorého pád strhol do záhuby veľmi veľa ľudí.*“²³

Poppaea však prijala meno po svojom starom otcovi z matkinej strany Poppaeovi Sabinovi. Dôvodom tohto kroku mala byť podľa Tacita Poppaeina vypočítavosť, keďže starý otec po sebe zanechal žiarivú pamiatku v podobe triumfu a otec nezastával žiadny úrad.²⁴ Poppaeus Sabinus slávil tento triumf vďaka potlačeniu vzbury tráckych kmeňov v roku 26. „*Za konzulátu Lentula Gaetulica a Gaia Calvisia*

¹⁸ SVOBODA, ref. 15, s. 478.

¹⁹ SVOBODA, ref. 15, s. 146.

²⁰ Luxusná vila Poppea na Oplontis v Torre Annunziata, ostala zachovaná po erupcii Vezuvu v roku 79 a bola nájdená pri vykopávkach v roku 1964. Pozri Villa of Poppaea, Oplontis [online]. Dostupné na internete: <http://www.rome101.com/Topics/Oplontis/>, cit. dňa 28. 8. 2013.

²¹ BAHNÍK, Václav et al. Slovník antické kultury. Praha : Svoboda, 1974, s. 551.

²² TACITUS. Annales 13, 45.

SUETONIUS. De vita Caesarum, Nero 35.

²³ SUETONIUS. De vita Caesarum, Tiberius 55.

²⁴ TACITUS. Annales 13, 45.

*priznali triumfálne odznaky Poppaeovi Sabinovi, že rozdrvil trácke kmene.*²⁵ Takmer počas celej vlády cisára Tiberia spravoval provinciu Moesiu, neskôr mu bola pridelená aj provincia Macedonia a Achaia.²⁶ Okrem tohto úradu zastával aj konzulát za cisára Augusta v roku 9, v roku narodenia cisára Vespasiana.²⁷ Z uvedeného vyplýva, že sa tešil priazni oboch spomenutých cisárov a Tacitus, rovnako ako aj Cassius Dio tvrdí, že zomrel prirodzenou smrťou koncom roku 35 ešte predtým, ako ho stihli obviniť zo spolupráce so Seianom.²⁸

Poppaeina matka Poppaea Sabina staršia, ktorú Tacitus opisuje ako najkrajšiu ženu svojej doby, dopadla rovnako tragicky ako prvý manžel Titus Ollius.²⁹ Po manželovej smrti sa znovu vydala za Publia Cornelia Lentula Scipiona, významného rímskeho senátora. Jej druhý manžel však po jej smrti, keď bola intrigmami cisárovnej Messaliny, manželky cisára Claudia (rímsky cisár v rokoch 41 – 54), neprávom donútená k samovražde, sa nepostavil na jej stranu, ale zaujal diplomatický postoj. „*Keď sa spýtali na mienku aj Scipiona, vravel s obratným kompromisom medzi manželskou láskou a senátorskou povinnosťou. Keďže to isté súdím o Poppaeiných previneniach čo vy všetci, predpokladajte, že hovorím to isté čo vy všetci!*“³⁰ Poppaea bola totiž obvinená z cudzoložstva s dvojnásobným konzulom Valeriom Asiaticom a pod hrozbou väzenia a pod nátlakom Messaliny a jej spojencov radšej spáchala samovraždu. Valerius, napriek dôvtipnej obhajobe, bol tiež pod falošnou zámienkou donútený spáchať samovraždu, pretože cisárovná túžila po jeho majetku. Kým Valerius bol predvedený do Ríma za zradu a odsúdený s vedomím cisára Claudia, o Poppaeinej smrti nevedel nič.³¹ „*Ona (Messalina) sa náhli zahubiť Poppaeu., no pred Caesarom všetko do tej miery utajila, že keď o pár dní bol uňho na hostine Poppaein manžel Scipio, spýtal sa ho, prečo prišiel bez ženy; odvetil mu, že umrela.*“³²

Prvým manželom budúcej cisárovnej Poppae Sabiny bol praefectus praetorio Rufrius Crispinus z jazdeckého stavu.³³ Dátum ich sobáša nepoznáme. Práve jeho poslal cisár Claudius do mesta Baiiae³⁴ po Valeria Asiatica, s ktorým sa mala jeho

²⁵ TACITUS. Annales 4, 46.

²⁶ CASSIUS DIO. Historia Romana LVIII 25, 4.

²⁷ SUETONIUS. De vita Caesarum, Vespasianus 2.

²⁸ CASSIUS DIO. Historia Romana LVIII 25, 4.
TACITUS. Annales 6, 39.

²⁹ TACITUS. Annales 13, 45. „*lebo po svojej matke, ktorá driečnosťou prevyšovala ženy svojej doby, zdedila (Poppaea Sabina mladšia) slávu a takisto krásu.*“

³⁰ TACITUS. Annales 11, 4.

³¹ TACITUS. Annales 11, 1 – 4.

³² TACITUS. Annales 11, 2.

³³ SUETONIUS. De vita Caesarum, Nero 35.

³⁴ Bájce; staroveké pobrežné mesto, ležalo 16 km od Neapolu.

svokra dopustiť cudzoložstva, aby ho dovedol do Ríma.³⁵ Svoje významné postavenie veliteľa praetorianov si však udržal iba do doby, kým si udržala vplyv na dvore aj Messalina. Messaline sa však stal osudným vzťah s Gaiom Siliom.³⁶ Dokonca sa zaňho rozhodla vydať, hoci stále bola cisárovou manželkou, čo jej v tomto skutku neskôr nezabránilo.³⁷ Daný akt bol braný ako pokus o štátny prevrat a cisárovná bola donútená k samovražde. Cisár Claudius sa nasledovne znovu oženil, tentoraz so svojou neterou Agrippinou mladšou. Tá postupne upevňovala svoju moc. V roku 51 bol z pozície praefecta praetorianov zosadený Rufrius Crispinus spolu so svojim kolegom Lusiom Getom. Nahradení boli Sextom Burrom Afraniom. Oficiálnym dôvodom mala byť nejednotnosť kohort kvôli rivalite dvoch veliteľov, skutočným dôvodom však pravdepodobne bola Agrippinina obava, že zachovávajú vernosť spomienke Messaliny a zostanú oddaní jej deťom.³⁸ Tomu chcela zabrániť a posilniť tak pozíciu svojho syna Neronu ako budúceho cisára. Poppaea Sabina Rufriovi Crispovi porodila syna Rufria Crispa mladšieho, ktorého nechal krátko po Poppaeinej smrti v lete 65 Nero zabiť. Zabili ho jeho vlastní otroci a to počas rybolovu, podľa Suetonia bol ešte chlapec.³⁹ Onedlho sa so svojim prvým manželom rozviedla a vydala sa za svojho milenca Othona, blízkeho priateľa cisára Neronu. Práve týmto priateľstvom, mladosťou a prepychom zvedol Otho Poppaeu.⁴⁰ Rufrius Crispinus bol v roku 65 v rámci Pisonovho sprisahania vyhnaný na Sardíniu o rok neskôr dostal rozkaz zomrieť a spáchal samovraždu.⁴¹ Tacitus však tiež píše, že jeho účasť na sprisahaní bola len zámienka k vyhnanstvu, pričom pravým dôvodom mala byť Neronova nenávisť voči nemu ako Poppaeinmu manželovi.⁴²

Druhým Poppaeiným manželom sa teda stal Marcus Salvius Otho. Narodil sa 28. apríla 32 a podľa Suetonia bol od mladosti márnotrpný a samopašný. Suetonius ďalej tvrdí, že po otcovej smrti žil s prepustenkyňou a zaľúbenosť predstieral len preto, lebo mala vplyv na cisárskom dvore a videl v tom možnosť ako sa spriatelíť s Neronom.⁴³ Tento zámer sa mu nakoniec podarilo dosiahnuť. Suetonius

³⁵ TACITUS. Annales 11, 1. „O Valeriovi Asiatcov. Claudius sa ďalej na nič nespýtuje, rýchlo pošle veliteľa praeetorianov Crispina s vojakmi, ani čo by šlo o potlačenie vojny; našli ho v Bájach a v železách dovliekli do Ríma.“

³⁶ TACITUS. Annales 11, 12.

³⁷ CASSIUS DIO. Historia Romana LX, 31. TACITUS. Annales 11, 27.

³⁸ TACITUS. Annales 12, 42.

³⁹ SUETONIUS, Nero 35. To pravdepodobne znamená, že nemal ani 14 rokov, musel sa teda narodiť v roku 51 alebo neskôr.

⁴⁰ TACITUS. Annales 13, 45.

⁴¹ TACITUS. Annales 16, 17.

⁴² TACITUS. Annales 15, 71.

⁴³ SUETONIUS. De vita Caesarum, Otho 2.

a napokon aj Cassius Dio tvrdia, že sa stal jeho popredným priateľom, lebo si povahovo boli veľmi podobní.⁴⁴ Čo sa týka vzťahu Othona a Poppae, respektíve vzťahu Otho, Poppaea a Nero, doboví autori nám ponúkajú dve verzie príbehu. Na jednej strane Tacitus tvrdí, že na začiatku vzťahu bola iniciatívna Poppaea a vzťah s Othonom brala ako možnosť priblížiť sa k Neronovi. Jej túžby sa nakoniec mali vyplniť vďaka nerozvážnosti alebo vypočítavosti jej druhého manžela. „*Otho vychvaloval pred cisárom manželkin pôvab a duchaplnosť, nevedno, či z ľúbostnej zaslepenosti, či aby v ňom vyvolal túžbu po nej a či aby získal väčšiu moc, keby tá istá žena patrila obidvom.*“⁴⁵ Toto vychvaľovanie Poppae síce vzbudilo cisárov záujem, ale posilnenie vplyvu to Othonovi neprineslo. Stal sa pravý opak a Nero ho poslal spravovať provinciu Lusitaniu (rímska provincia na území dnešného Portugalska a priľahlého stredozápadného Španielska), aby mohol mať Poppaeu pre seba. Trochu inú verziu tohto príbehu, avšak s rovnakým koncom, popisujú Suetonius a Plutarchos. Tacitus sa paradoxne vo svojom druhom diele *Historiae* tiež prikláňa k ich verzii a odporuje svojmu tvrdeniu v *Annales*.⁴⁶ Títo traja zhodne tvrdia, že všetko to začalo tajným mileneckým vzťahom Poppae a cisára ešte počas jej prvého manželstva. Nero požiadal Othona o láskavosť. Podľa dohody Nero povedal Othonovi, aby Poppaeu zvedol a po jej rozvode s Crispinom sa s ňou zosobášil len preto, aby ju mohol mať Nero vo svojej blízkosti. Otho svoju úlohu splnil, avšak počas manželstva sa do Poppae zaľúbil a nechcel sa o ňu deliť s nikým, ani s cisárom. „*No napokon nielenže Poppaeu zvedol (Otho), ale sa do nej aj zaľúbil a veľmi ťažko znášal, že sa o ňu musí deliť s Neronom. Panuje aspoň taký názor, vraj nielenže neprijal ľudí, ktorým Nero prikázal, aby mu ju priviedli, ale nevpustil ani samého Neróna, keď raz prišiel k jeho dverám a márne ju žiadal hrozbami i prosbami, aby sa k nemu vrátila.*“⁴⁷ Takmer totožne opisuje túto situáciu aj Plutarchos. Podľa neho bol Otho slávny len vďaka jeho sobášu s Poppaeou, podobne ako bol Paris známy ako manžel Heleny. Otho potom, ako Poppaeu zvedol a presvedčil, aby opustila manžela a začala s ním žiť ako jeho žena, nebol ochotný deliť sa o ňu s Neronom. Čo sa týka Poppae, tá vraj nebola nespokojná s ich vzájomnou rivalitou. Najskôr síce odmietala manželstvo s Neronom, ale popri tom sa nebránila byť jeho milen-

⁴⁴ CASSIUS DIO. Historia Romana LXII, 11, 2. „*Tam bol istý Marcus Salvius Otho, ktorý sa stal tak blízky Neronovi, skrz podobnosti ich charakteru a ich spolupráce v zločine, ktorý nebol ani potrestaný.*“

SUETONIUS. De vita Caesarum, Otho 2. „*a bez ťažkostí zaujal medzi jeho (Nero) popredné miesto, lebo sa povahovo dobre zhodli, a ako niektorí hovoria, vzájomne sa aj prznili.*“

⁴⁵ TACITUS. Annales 13, 46.

⁴⁶ TACITUS. Historiae 1, 13. Tomuto rozporu v dvoch Tacitových dielach sa venuje Vasily Rudich. Pozri RUDICH, Vasily. Political dissidence under Nero. The price of dissimulation. New York, London: Routledge, 2005, s. 26 – 27.

⁴⁷ SUETONIUS. De vita Caesarum, Otho 3.

kou.⁴⁸ Nero túto situáciu vyriešil tým, že dal Poppaeu druhýkrát rozviesť a Othona poslal do už spomínanej Lusitánie. Podľa Plutarcha bol Othonov život ušetrený len vďaka zásahu Senecu, podľa Suetonia vďaka Neronovým obavám zo škandálu. Každopádne Otho Lusitaniu spravoval desať rokov a čakal na svoju príležitosť na pomstu. Otho bol jeden z prvých, ktorý podporil Servia Sulpicia Galbu, správcu provincie Hispania Tarraconensis, vo vzbuře voči Neronovi. Zámer Galbovi vyšiel a bol rímskym cisárom od júna 68 do januára 69, keď bol zabitý svojimi vojakmi. Otho sa stal jeho nástupcom a vládol v roku 69, ale iba pár mesiacov, konkrétne od januára do apríla.

Poppaea ostala Neronovou milenkou až do roku 62, hoci Tacitus tvrdí, že už svoju matku Nero zabil v roku 59 kvôli tomu, aby sa mohol rozviesť so svojou prvou manželkou a zároveň nevlastnou sestrou Octaviou. Nabádať k matkovražde ho mala práve Poppaea: „*deň čo deň bola horúcejšia láska k Poppae, ktorá nedúfala za Agrippininho života v rozsobáš s Octaviou a teda ani vo svoje manželstvo s Neronom; preto zabránila cisára výčitkami. No ak Agrippina môže znieť iba nevestu, ktorá je nepriateľom jej syna, nech ju vráti Othonovi, jej mužovi: pôjde hoci na kraj sveta, kde by skôr počula o tupení cisára, než by toho musela byť očitým svedkom.*“⁴⁹ Takéto výčitky mali Nerona vyprovokovať k vykonaniu už dlho plánovanej Agrippininej vraždy. Rovnako dáva Poppaeu do súvisu s Agrippininou smrťou Cassius Dio. Podľa neho mala spolu so Senecom a ďalšími poprednými senátormi presvedčať Nerona, aby sa vyhol Agrippininu sprisahaniu tým, že sa jej zbaví ako prvý. Motívom Senecu a senátorov bola pravdepodobne snaha odvrátiť podozrenie od ich osoby.⁵⁰ Ešte pravdepodobnejším dôvodom na tento čin však bola snaha Agrippiny znovu získať svoj podiel na moci a kontrolu nad synom, ktoré stratila ešte v čase, keď sa Nero zamiloval do bývalej otrokyne Akté. Navyše, Suetonius píše, že Nero poslal Othona do Lusitánie až po Agrippininej smrti a dokonca mu poskytol alibi tým, že ho v čase jej smrti pozval na hostinu.⁵¹ To by znamenalo, že v tej dobe ešte neboli pre Poppaeu rozhádaní a teda nemohla mať na Nerona tak veľký vplyv.

Manželkou cisára sa stala až v roku 62, keď pominul vplyv aj jeho dvoch dlhoročných poradcov, Burra a Senecu. Po smrti Agrippiny bol totiž ich vplyv na Nerona definitívne oslabený. Burrus bol obvinený zo sprisahania voči cisárovi a zo snahy dosadiť Fausta Sulla (syn netere cisára Augusta) na trón. Seneca bol obvinený zo sprenevery a z cudzoložstva s Agrippinou. Senecovi sa podarilo zbaviť obvinení a podarilo sa mu omilostiť aj Burra.⁵² Netrvalo však dlho a Burrus v roku

⁴⁸ PLUTARCHOS. Vitae parallelae, Galba, 19.

⁴⁹ TACITUS. Annales 14, 1.

⁵⁰ CASSIUS DIO. Historia Romana LXII, 12, 1.

⁵¹ SÜETONIUS. De vita Caesarum, Otho 3.

⁵² CASSIUS DIO. Historia Romana LXI, 10, 1.

62 zomrel. V tomto prípade išlo zrejme o prirodzenú smrť, i keď tu bolo aj podozrenie na otravu jedom. Seneca bol opäť obvinený zo sprenevery a vymohol si možnosť odísť z verejného života.⁵³ Po týchto udalostiach prišiel Poppaein čas a Nero začal chystať rozvod s Octaviou. Ako zámienka na jej zapudenie mu slúžila jej údajná neplodnosť.⁵⁴ Následne Poppaea presvedčila sluhu Octavie, aby svoju pani obvinil z lásky k otrokovi. Na tento účel bol vybraný flautista egyptského pôvodu Eukarios. Toto sa však nepodarilo, pretože Octaviine slúžky odmietali potvrdiť pravdivosť obvinení. Nepomohlo ani mučenie. Tak či tak bolo manželstvo Nerona a Octavie rozvedené a Octaviu poslali do Kámpánie, kde bola strážená vojskom.⁵⁵ Vtedy už v svadbe Nerona a Poppae nestálo nič v ceste. Svadba sa uskutočnila dvanásť dní po cisárovom rozvode.⁵⁶ Dôvodom tohto malého časového odstupu medzi rozvodom a svadbou bolo pravdepodobne Poppaeino tehotenstvo.⁵⁷

Sympatie rímskeho ľudu však mala na svojej strane Octavia a ten vyjadroval nesúhlas s jej vyhnanstvom. Onedlho sa medzi ľuďmi rozšíril chýr, že ju Nero povolal späť, čo u ľudí vyvolalo patričnú reakciu: „*Tu naradovaní ľudia vystupujú na Kapitol a konečne zasa vzdávajú úctu bohom. Váľajú Poppaeine sochy, na pleciach nosia obrazy Octavie, obsypávajú ich kvetmi, vystavujú na fóre a v chrámoch. Ba uprostred hlučného holdovania velebia aj cisára. A už i Palatín bol plný národa a kriku, keď vyslané húfy vojakov korbáčmi a napriamenými kopijami rozháňajú zmätené davy. A tak sa napravilo, čo rozvrátila búrka, a obnovila sa úcta k Poppae.*“⁵⁸ Táto udalosť vyvolala náležitú reakciu. Poppaea poháňaná strachom pravdepodobne presvedčila Nerona, aby nadobro vyriešil problém s Octaviou a to samozrejme v jej prospech. Keďže obvinenie zo vzťahu s otrokom nevyšlo, presvedčil Aniceta, aby sa priznal k cudzoložstvu s ňou. Dokonca Nero v rozpore s jeho predošlým tvrdením o Octaviinej neplodnosti tvrdil, že sa dopustila potratu. Anicetus bol veliteľ mizénskeho vojska a on bol tým, kto zavraždil Agrippinu, keď sa ju nepodarilo zabiť pri fingovanej lodnej nehode. Anicetus pod vplyvom cisárových sľubov o bohatstve a vplyve na

⁵³ TACITUS. Annales 14, 51 – 56.

⁵⁴ TACITUS. Annales 14, 60.

⁵⁵ TACITUS. Annales 14, 60.

⁵⁶ SÜETONIUS. De vita Caesarum, Nero 35.

⁵⁷ TACITUS. Annales 14, 61. „*A napokon akýže zločin spáchala ona Poppaea? Koho kedy urazila? Azda tým, že dala caesarovskej rodine pravé potomstvo?*“ Dcéra Poppae a Nerona sa narodila v januári 63, v čase svadby teda musela byť tehotná.

⁵⁸ TACITUS. Annales 14, 61. Celú spleť a náročnosť odstránenia Octavie z cesty možno prisúdiť tomu, že tentoraz na rozdiel od vraždy svojej matky nemal Nero šikovného poradcu v osobe Senecu, ktorý by dal cisárskym krokom väčšiu vierohodnosť. Všetky kroky podniknuté Neronom a Poppaeou na odstránenie Octavie, počnúc údajnou neplodnosťou až po vymyslenú neveru, zneli v kontexte všeobecne známych okolností dosť zmätočne a nedôveryhodne. Pozri RUDICH, ref. 46, s. 65 – 67.

túto hru pristal, ale nedopadol tak, ako očakával. Bol vyhnaný na Sardíniu a tam aj umrel.⁵⁹ Octavia bola obvinená z pokusu o prevrat a snahy získať si veliteľa vojska na svoju stranu. Trestom malo byť jej vyhnanie na ostrov Pandanteria, nachádzajúci sa v Stredomorí.⁶⁰ To však zrejme neutišilo strach cisárskeho páru a o pár dní dostala Octavia rozkaz, aby si podrezala žily. Život jej však ukončil až horúci kúpeľ, keďže krvácala príliš pomaly. Jej odseknutá hlava bola následne poslaná Poppaeu.⁶¹

V roku 63, pravdepodobne 21. januára porodila Poppaea dcéru.⁶² Nero mal z toho nesmiernu radosť a dcére aj manželke dal k menu prívlastok Augusta. Narodila sa v Antiu, takisto ako Nero. Na počesť narodenia jeho dcéry sa konali ďakovné bohoslužby a preteky po vzore posvätných hier aktijských, ako aj hry v cirku v Bovillách a Antiu. Radosť z dcéry, Claudie Augusty, však netrvala dlho, lebo o štyri mesiace zomrela.⁶³

Doboví autori sa zhodujú, že Poppaea zomrela v roku 65 po tom, ako ju Nero kopol počas jej druhého tehotenstva. Tacitus túto udalosť kladie do obdobia po skončení hier, takzvaných Neronií, čo spadalo na začiatok roka 65. Podľa neho sa stala obeťou náhleho záchvatu hnevu Nerona, keď ju podľa Tacitovho tvrdenia kopol, hoci bola v druhom stave. Spomína i aj možnosť otrávenia, ale zároveň ju aj odmieta: „*hoci to podaktorí spisovatelia uvádzajú, skôr z nenávisťi než podľa pravdy: veď túžil po deťoch a na žene visel celým srdcom.*“⁶⁴ Suetonius jej smrť datuje do leta 65. Nero ju podľa neho kopol tehotnú a chorľavú, lebo mu vyčítala neskorý návrat z konských pretekov.⁶⁵ Tiež tvrdí, že ju vášnivo miloval. Cassius Dio sa o Poppaeinej smrti zmieňuje len jednou vetou v kontexte Pisonovho sprisahania, ktoré sa tiež udialo v roku 65. Píše, že v tej dobe zomrela aj Poppaea činom Nerona, keď ju buď náhodne alebo zámerne podupal, keď bola tehotná.⁶⁶

⁵⁹ TACITUS. Annales 14, 62.

SUETONIUS. De vita Caesarum, Nero 35.

⁶⁰ TACITUS. Annales 14, 63.

⁶¹ TACITUS. Annales 14, 64.

⁶² Vyplýva to zo zachovaných nápisov dvanásťčlenného kolégia, takvaných Fratres Arvales: XII K(alendas) Februar(ias) / [in Capi]tolio vota soluta quae suscepe/[rant pr] o partu et incolumitate Poppaeae / [Augustae] / [Q(uitus) Tillius Sassius mag(is)ter] colleg[i(i) fratrum] / [Arvalium nomine immolavit Iovi b(ovem) m(arem) Iuno[ni] vacc[am] / [Minervae vaccam // isdem [co(n)s(ulibus) – 12 dní pred februárovými Kalendami = 21. január.za pôrod a bezpečie Poppaeu (Augusty). obetovali. [online]. Dostupné na internete: http://db.edcs.eu/epigr/epi_einzel_de.php?p_belegstelle=CIL+06%2C+02043&r_sortierung=Belegstelle, cit. dňa 28. 8. 2013.

⁶³ TACITUS. Annales 15, 23.

⁶⁴ TACITUS. Annales 16, 6.

⁶⁵ SUETONIUS. De vita Caesarum, Nero 35.

⁶⁶ CASSIUS DIO. Historia Romana LXII, 28, 1.

O tom, že Nero Poppaeu naozaj miloval svedčí jeho konanie po jej smrti. Jej telo nedal spáliť podľa rímskych zvykov, ale nechal ho zabalzamovať. Usporiadal jej štátny pohreb a telo nechal uložiť v hrobke Iuliovcov.⁶⁷ Cassius Dio a Suetonius dokonca tvrdia, že žil s eunuchom menom Sporus ako s manželkou, pretože sa na Poppaeu podobal. Navyše podľa Cassia verejne oslávili svadbu v Grécku. Gréci sa mali za ich manželstvo modliť, aby mohli splodiť deti.⁶⁸ Suetonius píše, že dokonca sám Nero nechal Spora vykastrovať a snažil sa ho premeniť na ženu.⁶⁹

Starovekí autori popisujú Poppaeu vo veľmi negatívnom svetle. Podľa nich to bola síce krásna žena, ale taktiež veľmi márnivá a namyslená. Vykresľujú ju predovšetkým ako nesmierne ambicióznou ženu, ktorá bola pre dosiahnutie svojho cieľa ochotná urobiť čokoľvek. V dostupných zdrojoch vyznieva značne bezcitne, náladovo a hlavne vypočítavo. Výnimkou v tejto jej značne negatívnej charakteristike dobových autorov je židovský autor Iosephus Flavius, ktorý Poppaeu popisuje ako hlboko veriacu ženu preukazujúcu súcit.

Poppaea Sabina bola považovaná za jednu z najkrajších žien svojej doby, rovnako ako jej matka. Navyše pochádzala so slávneho rodu, čomu zodpovedala aj veľkosť jej majetku. „*Táto žena mala všetko okrem nevinného srdca. Zdedila slávu a takisto krásu; bohatstvo zodpovedalo lesku rodu.*“⁷⁰ Jej druhý manžel Otho ju považoval za stelesnenú krásu. Tacitus jej ďalej uznáva prívetivosť a dôvtip, ale to sú asi jeho jediné pozitívne slová na jej adresu. Podľa neho si svoju krásu plne uvedomovala a náležite ju aj využívala vo svoj prospech. Navonok vraj dávala najavo skromnosť, ale správala sa roztopašne. Na verejnosti sa príliš nezdržovala a keď, tak s polo zahalenou tvárou, aby nenasýtla oči alebo len preto, že jej to pristalo. Ďalej bola podľa Tacita aj značne pragmatická. Nedávala sa ovládať citmi a svoju pozornosť a chuťky nasmerovala vždy tam, kde z toho mala najväčší prospech, nerobiac rozdiel medzi manželom a milencom. Svoj vplyv, ktorý získavala krásou, posilňovala lichôtkami.⁷¹ To, že bol Nero jej krásou unesený dokazuje okrem iného aj fakt, že podľa Plinia Staršieho ospevoval Nero v jednej svojej piesni jej zlato-červené vlasy podobné jantáru.⁷² Ďalším dôkazom je, že podľa Tacita ešte aj na jej pohrebe vychvaľoval z tribún jej krásu. Vedomá si dôležitosti vzhľadu sa Poppaea o ten svoj aj vzorne starala. Verila, že oslie mlieko pomáha bieliť a zjemňovať pokožku. Z toho dôvodu kamkoľvek šla, nosila si so sebou päťsto oslíc spolu s mláďatami a kúpavala sa v ich mlieku. Okrem zachovania belosti jej kože malo mlieko vyhladzovať vrás-

⁶⁷ TACITUS. Annales 16, 6.

⁶⁸ CASSIUS DIO. Historia Romana LXII, 28, 2 a LXIII 13, 1.

⁶⁹ SUETONIUS. De vita Caesarum, Nero 28.

⁷⁰ TACITUS. Annales 13, 45.

⁷¹ TACITUS. Annales 13, 45 – 46.

⁷² PLINIUS SECUNDUS. Naturalis historia 37, 50.

ky.⁷³ Svoje oslice si vraj vážila natolko, že nariadila, aby boli podkúvané zlatom.⁷⁴ Cassius Dio ďalej tvrdí, že pre krásu vynakladala veľa peňazí a bola ochotná pretrpieť akúkoľvek bolesť. Vraj, keď sa jedného dňa pozrela do zrkadla a jej výzor nebol dostatočne uspokojujúci, modlila sa, aby zomrela skôr ako stratí svoje prvenstvo v kráse.⁷⁵

Márnivosť však nebola jej najhoršia vlastnosť. Oveľa horšie sa podľa dobových prameňov u nej prejavovali hnev a krutosť. Najviac to vykresľuje Tacitus pri snahe Poppaeu odstrániť z cesty Agrippinu a najmä Octaviu. Čo sa týka Agrippiny, Poppaea zahrňovala Nerona častými výčitkami, len aby ho vyprovokovala k vražde matky. Nazvala ho neslobodným chlapčekom, ktorý je otrokom a nie vládcom.⁷⁶ Pri Octavii sa krutosť vystupňovala strachom. Keď videla, že ľud je na Octavinej strane, presvedčila Nerona, že to ona búri ľud prostredníctvom svojich otrokov a klientov a vyvoláva nepokoje dokonca až z Kampánie a treba ju zastaviť.⁷⁷ Jasne to Tacitus vyslovil v opise jej smrti. „*Poppaeinu smrť, na verejnosti oplakanú, ale pre tých, čo sa vedeli rozpamätať, radostnú pre jej necudnosť a ukrutnosť.*“⁷⁸

Úplne iný pohľad ako Tacitus má na Poppaeu Iosephus Flavius. Keď mal dvadsaťšesť rokov, teda asi v roku 62 alebo 63, v čase najväčšieho Poppaeinho vplyvu, podnikol cestu do Ríma. Šiel prosiť o prepustenie židovských kňazov, svojich príbuzných a ctihodných mužov, ktorých zatkol a poslal do Ríma správca Judey Felix pre nepatrnú príčinu. Zoznámil sa v Ríme s Poppaeou a ona vyhovelala jeho žiadosti a ešte ich mala na cestu aj obdarovať vzácnymi darmi.⁷⁹ Je možné, že Poppaea tajne sympatizovala so židovským náboženstvom. Akokoľvek, pri prvom stretnutí prejavila súcit a Iosephus ju aj vo svojom ďalšom diele nazval veľmi zbožnou ženou, keď vďaka jej zásahu Nero zabránil zbúranie múru v chráme. Tento múr chcel zničiť kráľ Agrippa II., aby mal lepší výhľad a prokurátor Festus by mu to povolil, keby nezasiahol cisár. Židia sa totiž sťažovali Neronovi, lebo nechceli, aby sa do chrámu zasahovalo a Nero im vyhovel, aby potešil Poppaeu.⁸⁰ Okrem židovstva sa však Poppaea venovala aj astrológii. „*Poppaeine tajné komnaty skrývali mnoho astrológov, najhoršie príslušenstvo cisárovej domácnosti.*“⁸¹ Poppaea Sabina nie

⁷³ PLINIUS SECUNDUS. *Naturalis historia* 11, 238; 28, 183.

⁷⁴ CASSIUS DIO. *Historia Romana* LXII, 28, 1.

PLINIUS SECUNDUS. *Naturalis historia* 33, 140.

⁷⁵ CASSIUS DIO. *Historia Romana* LXII, 28, 1.

⁷⁶ TACITUS. *Annales* 14, 1.

⁷⁷ TACITUS. *Annales* 14, 61.

⁷⁸ TACITUS. *Annales* 16, 7.

⁷⁹ IOSEPHUS FLAVIUS. *De vita sua*, 3.

⁸⁰ IOSEPHUS FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* 20, 11.

⁸¹ TACITUS. *Historiae* 1, 22. Jeden z nich, Ptolemaios, predpovedal Othonovi, že prežije Nerona a stane sa cisárom. Suetonius tvrdí to isté, ale podľa neho mu to predpovedal

je v prameňoch vykreslená v najlepšom svetle, ale bez pochyb patrila medzi najvplyvnejšie a najpozoruhodnejšie ženy v dejinách Rímskej ríše.

Poppaea Sabina Henryka Sienkiewicza

Román *Quo vadis* zobrazuje dobu vlády cisára Nerona a prenasledovanie ranných kresťanov. Autor si dôkladne preštudoval danú problematiku a v rámci vymysleného príbehu lásky fiktívnych hlavných postáv Vinicia a Lýgie, sprevádzanej ďalšou vymyslenou postavou Ursom, sa inak presne drží historických faktov. O pravdivosti tohto tvrdenia svedčí už samotný názov románu. Ten vznikol na základe legendy ranných kresťanov, podľa ktorej sa apoštol Peter nechal prehovoriť na odchod z Ríma, aby unikol prenasledovaniu. Na ceste sa mu však zjavil Kristus. Peter sa ho spýtal „*Quo vadis, Domine?*“ (Kam kráčaš, Pane?). Kristus mu odpovedal, že prichádza do Ríma nechať sa ukrižovať, keď on, ním menovaný pastier, opúšťa jeho ľud. Peter sa pod vplyvom tohto zážitku vrátil do Ríma a zdieľal osud s ostatnými kresťanmi, povzbudzoval ich v dobe prenasledovania a sám sa stal jeho obeťou. Uvedená legenda bola prvýkrát doložená až v druhom storočí. Petrovu vedúcu úlohu v kresťanskej komunite zdôraznil autor aj na úplnom konci knihy, kde opäť zaznela povestná veta: „*Quo vadis, Domine?*“ Autor naznačuje, že Nero dávno zomrel, ale Petrova bazilika vládne mestu i svetu doteraz.⁸²

Dej románu pozostáva z troch dejových línií. Prvá zachytáva lásku dvoch historicky nepodložených osôb. Spočiatku arogantného a sebeckého patricija Marca Vinicia a krásnej kresťanky Lýgie, rímskej rukojemníčky pochádzajúcej z kmeňa sídliaceho na území dnešného Poľska. K tejto fiktívnej hlavnej línii sa pridáva ďalšia, vedľajšia línia, ktorá bola takisto vymyslená. Išlo o ľúbostný príbeh Petronia a jeho otrokyne Euniké. Nielen dej v týchto dvoch zápletkách je vyfabulovaný, vymyslené sú aj všetky spomenuté postavy, okrem osoby Petronia. Zvyšné dve dejové línie románu vychádzajú z historických udalostí. Jednou z nich je Neronovo prenasledovanie kresťanov a príbeh apoštola Petra. Druhým je boj o moc a aj samotné prežitie na cisárskom dvore medzi Neronom, Petroniom, Tigellinom, Poppaeou Sabinou a ďalšími dvoranmi.⁸³

Na prepojenie všetkých dejových línií slúži práve postava Petronia. Petronius bol jeden z Neronových dvoranov, o ktorom sa dozvedáme z Tacitových *Anna-*

Seleukos. SÜETONIUS. *De vita Caesarum*, Otho 4.

⁸² KURIAN, ref. 5, s. 564.

„*A tak skončil Nero. rovnako ako končieva víchrica, búrka, požiar, vojna alebo mor. Ale Petrova bazilika vládne doteraz z vatikánskych výšin mestu i svetu. A u niekdajšej Capenskej bráne stojí dnes malá kaplnka a na nej je už trochu zotretý nápis: Quo vadis, Domine?*“ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 529.

⁸³ BETTENWORTH, Anja – SCODEL, Ruth. *Whither Quo Vadis? Sienkiewicz's novel in film and television*. Oxford : Blackwell Publishing, 2009, s. 17.

les. V nich je opísaný ako človek okázalý, výstredný a nerestný, ale zároveň veľmi uhladený, nadaný a aj usilovný, keď sa k tomu donútil.⁸⁴ Presne takto vystupuje aj v Sienkiewiczovom románe. Asi v prvej polovici prvého storočia napísal Petronius jeden z najpozoruhodnejších a najviac originálnych diel antickej literatúry – *Satiricon* (taktiež *Saturae*). Toto dielo je silne satirické a jeho cieľom bolo parodovať v danej dobe veľmi obľúbené grécke milostné a dobrodružné romány. Dej románu sa odohráva ku koncu života cisára Claudia alebo začiatkom vlády cisára Nerona, teda okolo roku 54.⁸⁵ Petronius opisoval a kritizoval dobu, v ktorej sám žil. Petroniove kritické myšlienky na jeho vlastnú dobu a rímskych spoluobčanov vyjadrených v jeho *Satiricone* preniesol do svojej knihy aj Henryk Sienkiewicz, ktorý vo svojom románe parafrázoval Petroniove myšlienky a jeho postavu využil ako prepojenie medzi dvoma svetmi, ktoré chcel ukázať v ostrom kontraste. Išlo o kontrast upadajúceho krutého Ríma a novorodiaceho sa kresťanstva, ktoré mení človeka k lepšiemu.

Ďalšou dôležitou vedľajšou fiktívnou postavou v tomto príbehu je lýgsky bojovník Ursus, ktorý zohráva úlohu Lýgiinho ochrancu. Ďalej Sienkiewicz okrem Petronia a ďalších veľmi známych historických postáv z diel rímskej historiografie, ako napríklad cisára Nerona a jeho druhej manželky Poppaey Sabiny, ktorí mali reprezentovať ten zlý, zhýralý, pohanský Rím, zakomponoval do deja aj iné historické postavy, o ktorých charaktere nemáme príliš veľa vedomostí. Príkladom takejto postavy je napríklad postava Aula Plautia, ktorý v románe vystupuje v podstate ako nevlastný otec Lýgie.⁸⁶ Okrem Aula Plautia treba spomenúť aj postavu jeho manželky Pomponie Graeciny, pretože v románe sa prá-

⁸⁴ „On totiž deň prespával, noc potom trávil v povinnostiach a radovánkach; a ako inak čínorodosť, tak ho nečinnosť preslávil, aj bol pokladaný nie za hýrivca a márnotrátника ako mnohí z ľudí utrúcajúcich svoj majetok, ale za vzdeleného svetáka. A čím neviazanejšie boli jeho reči aj činy a čím viac stavali na obdiv akúsi ľahostajnosť k sebe, tým boli vítanejší ako zdanlivá prostoduchosť. Napriek tomu ako správca Bithýnie a potom ako konzul osvedčil svoje sily a schopnosť k verejnej činnosti. Potom zase zabrádol do nerestí alebo sa len tak tváril, aj bol prijatý medzi nemnohých dôverníkov Nerónovu ako rozhodca vo veciach vkusu, pretože Nero pokladal za pôvabné a jemné v prepýchu len to, čo mu Petronius schválil.“ Pre toto mal prezývku arbiter elegantiae – rozhodca vkusu. Gaius Plinius Secundus Starší tvrdí, že Petronius rozbil achátovú lyžicu, ktorá stála 300.000 sesterčov, pretože nechcel, aby skončil na Neronovom stole. Túto informáciu z Tacita a Plinia Staršieho využil vo svojej knihe Henryk Sienkiewicz pri opisovaní Petroniovej smrti.

⁸⁵ TŮMA, Radek. Římské císařství: Petronius (začátek 1. století – 66). In Římské císařství [online]. Dostupné na internete: <http://rim.me.cz/osobnosti/literatura/petronius.php>, cit. dňa 28. 12. 2013.

⁸⁶ BETTENWORTH – SCODEL, ref. 83, s. 1 – 2.

ve vďaka výchove Pomponie stala Lýgia kresťankou. Aj tu autor zakomponoval do fiktívneho rodinného príbehu historické fakty.⁸⁷

Poppaea Sabina je v Sienkiewiczovom románe vedľajšou postavou. V jej charakteristike sa autor pridržiaval historických prameňov, pričom mu vyhovovalo, že bola dobovými autormi zobrazovaná značne negatívne. Román *Quo vadis* je totiž písaný vo veľkej miere schematicky. Vláda a moc Ríma tu majú vyznieť ako úplne skazené.⁸⁸ Poppaea Sabina je po Neronovi hlavnou predstaviteľkou tejto krutej rímskej vlády, preto aj ona musí na čitateľa pôsobiť kruto a skazene. Z tohto dôvodu dobové informácie o cisárovej druhej manželke presne zapadli do Sienkiewiczovej schémy. Charakter Poppaey Sabiny je v jeho knihe vykreslený taktiež väčšinou prostredníctvom postavy Petronia a jeho názorov na ňu, ale aj celkovo na vtedajšiu rímsku spoločnosť. Samotná Poppea ako postava vystupuje v diele pomerne zriedka. Zmienky o nej spolu s jej dialógmi tvoria iba zhruba osminu celého obsahu románu.

Hneď prvá zmienka o Poppaei je značne negatívna a vyslovená práve Petroniom. Naráža v nej na v Neronovej dobe častý jav, rozvod manželstiev, čo bolo jedným zo znakov uvoľnenia spoločenských mravov. Rozvod bol bežný hlavne medzi manželmi z vyšších vrstiev, teda z radov patricijov. Odhaduje sa, že jedno zo šiestich manželstiev končilo rozvodom počas prvých desiatich rokov manželstva a naopak, len jedno zo šiestich manželstiev končilo smrťou jedného z manželov.⁸⁹ „Ach, Heraklea! Poznal som tam jedno dievča z Kolchidy. Dal by som za ňu všetky tunajšie rozvedenkyne vrátane Poppaey. Ale to bolo dávno!“⁹⁰ O pár strán ďalej sa čitateľ dozvedá o osude jej druhého manžela Othona, ktorý bol do Poppaey aj podľa rímskych

⁸⁷ Aulus Plautius bol to slávny rímsky vojvodca v Británii mal za manželku Pomponiu Graecinu, ktorú jej manžel uznal za nevinnú, potom čo bola súdená pred rodinným súdom. Padlo totiž na ňu podozrenie, že vyznávala cudzie povery (pravdepodobne kresťanstvo). Ďalej Tacitus Pomponiu opisuje ako ženu, ktorá po poprave Drusovej dcéry Iulie za ňou po celý zvyšok svojho života smúti. Pozri TACITUS. Annales 13, 32. Ďalej Suetonius opisuje Aula Plautia ako jednu z množstva obetí cisára Nerona. Mal doplatiť na príbuzenstvo s cisárom Claudiom. Po smrti Poppaey Sabiny sa totiž Claudiova dcéra z druhého manželstva Antonia, odmietla vydať za Nerona a smrť Aula Plautia bola súčasťou jeho pomsty. Pozri SÜETONIUS. De vita Caesarum, Nero 34.

⁸⁸ FAJMON, Breťa. Recenze knihy Henryk Sienkiewicz: Quo vadis. In Rozhovor nad Biblií – zamyšlení a diskuse nad kapitolami Bible [online]. Dostupné na internete: <http://www.rozhovor.cz/recenze/0257quo-vadis.php>, cit. dňa 31. 12. 2013.

⁸⁹ ADKINS, Leslie – ADKINS, A. Roy. Handbook to Life in Ancient Rome, Updated Edition. New York : Facts On File, Inc., 2004, s. 377. V danom období mohli iniciovať rozvod obaja manželia, ako muž, tak i žena bez udania dôvodu. Deti formálne ostávali v moci otca, hoci nemuseli žiť v jeho dome.

⁹⁰ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 8 – 9.

historikovo zalúbený, čo naznačil aj Sienkiewicz. Pomerne cynicky opisoval jeho pobyt v Lusitánii a jeho osobnostnú premenu z rozmarného mladíka na schopného správcu. Popritom ďalej rozvíja Tacitov pohľad na Poppaeinu vypočítavosť, keď opäť Petroniovými ústami naznačuje, že v treťom manželstve jej išlo o iné veci než o lásku.⁹¹ Poppaeine manipulatívne schopnosti sú v románe podrobnejšie opísané aj prostredníctvom rozhovoru Petronia s Aulom Plautom. V tomto rozhovore Aulus vyzdvihol odvahu Petronia, keď výsmechom z Neronovej básne zachránil život Vespasianovi, ktorý pri jeho prednese zaspal. Na svojej umeleckej tvorbe si Nero zakladal a o tom, že sa pokladal za dobrého umelca svedčí aj tradícia o jeho posledných slovách pred smrťou: „Aký umelec to vo mne hynie!“ V spomínanej knižnej scéne teda Petronius riskoval život.⁹² V danom románe však svoje počínanie vysvetlil nasledovne: „*Ahenobarba môžeš pohaniť, avšak iba vtedy, ak je v malej pohane skrytá veľká lichôtko. Naša milostivá Augusta Poppaea to chápe veľmi dobre.*“⁹³ Tu Sienkiewicz pravdepodobne parafrázoval Tacitov opis toho, ako postupnými výčitkami Poppaea vyprovokovala Nerona k matkovražde: „*preto často zahŕňala cisára výčítkami, zavše žartovne, a volala ho chlapčekom, ktorý je otrokom cudzích rozkazov a nie len že nemá vládu, ale ani slobodu. Nech ju vráti Othonovi jej mužovi: pôjde hoci aj na kraj sveta, kdeby skôr počula o tupení cisára, než musela byť toho očitým svedkom. Takéto a podobné výbuchy, podopreté slzami a úlisnosťou cudzoložnice nemínali sa účinkom.*“⁹⁴

Ďalším románovým rozvitím Poppaeinho vplyvu na cisára a jej úlisnosti voči nemu boli aj iné dva odseky v tejto knihe. Prvým z nich bolo priznanie Akté Lýgii k tomu, že Nerona stále miluje.⁹⁵ Podľa jej slov Nero býval dobrý a aj chcel byť dobrý. To zlé malo prísť neskôr. Zlým ho mali urobiť tí druhí a Poppaea.⁹⁶ Druhé, oveľa jasnejšie parafrázovaním Tacitovho názoru na zaobchádzanie Poppae s cisárom sa nachádza v siedmej kapitole prvej časti románu. Tu sa konala hostina v cisárskom paláci, kde sa zišli všetci významnejší rímski občania. Na tejto veľkolepej

⁹¹ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 12. „*Ale ona je na to príliš skúsená. Lásky si užila dosť pri svojich dvoch prvých mužoch, pri treťom jej ide o niečo iného. A vieš, že ten hlupák Otho ju doteraz k zblázneniu miluje? Chodí po hispánskych skaliskách a vzdychá. Stratil do tej miery svoje dávne návyky a tak prestal dbať o seba, že mu na úpravu účesu stačia teraz iba tri hodiny denne. Kto by sa toho bol nádejal, obzvlášť u Othona!*“

⁹² Koniec koncov Nero aj na umelcov svojej doby aj do značnej miery žiarlil. Pamiatku na Nerona v Ríme oživovala okrem iného práve aj jeho literatúra, ktorú tvoril spolu so Senecom, Lucanom a Petroniom, ktorí sa stali obeťou jeho žiarlivosti. BARRETT, Anthony (ed.). *Životy cisárov*. Praha : Academia, 2012, s. 141.

⁹³ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 27.

⁹⁴ TACITUS. *Annales* 14, 1.

⁹⁵ Akté bola bývalá otrokyňa a pred Poppaeou bola Neronovou milenkou, do ktorej bol aj zalúbený. TACITUS. *Annales* 13, 12.

⁹⁶ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 54.

hostine sa nechal Nero doslova prosiť, aby zaspieval časť zo svojho čerstvo napísaného eposu. Nero najskôr odmietal kvôli nachladnutiu, ale potom uznal, že by to bolo mrhanie darom od bohov. Dal si však podmienku, aby prišla aj Poppaea. Bola totiž taktiež chorá, a tak pôvodne nemala v úmysle sa hostiny zúčastniť. Avšak za takýchto okolností: „*Poppaea prišla okamžite. Ovládala síce doteraz Nerona ako poddaného, vedela však tiež, že ak ide o jeho ješitnosť speváka, vozataja alebo básnika, bolo by nebezpečné ju dráždiť. Prišla teda, krásna ako bohynia, oblečená rovnako ako Nero v rúchu ametystovej farby, na krku náhrdelník z obrovských perál, ukradnutý kedysi Masinissovi, zlatovlasá, nežŕnučka, a hoci už dvakrát rozvedená, predsa s tvárou a pohľadom panny.*“⁹⁷ V tejto časti zároveň po prvýkrát v románe vystúpila Poppaea ako aktívna postava a nie len ako osoba spomínaná druhými. Podobné narážky na to, že práve Poppaea bola vládkyňou v cisárskom paláci sa nachádzajú takmer v celom príbehu. Dokonca aj zachovanú historiku o narodení jej a Neronovej dcéry Augusty Claudie využil Sienkiewicz na zdôraznenie tohto faktu. Dokonca tak urobil dvakrát. Prvý raz ústami Akté: „*Tu vládne Poppaea a od tej doby, kedy mu povila dcérku, je Nero ešte viac pod jej nadvládou.*“⁹⁸ Druhý raz to bolo v rámci toho, aby zdôraznil fakt, že bola milovanou dcérou cisára a Poppaea ju milovala len preto, lebo jej narodením sa upevnila jej moc nad Neronom. „*Caesar, keď sa mu narodila táto dcérka, doslova šalel šťastím a prijal ju extra humanum gaudium. A ešte predtým senát slávnostne odporúčal Poppaeino lono starostlivosti bohov. Bola prinášaná vota a v Antiu, kde Poppaea porodila, boli usporiadané veľkolepé hry a okrem toho postavený chrám dvoma fortunate. Nero, ktorý nevedel v ničom udržať mieru, miloval aj toto dieťa bez miery. A tiež Poppae bolo nado všetko drahé, už preto, že upevňovalo jej postavenie a spôsobilo, že jej vplyv bol teraz nepremožiteľný.*“⁹⁹ Opis narodenia malej Augusty sa úplne zhoduje s Tacitovým opisom.

To, že si Poppaea potrpela na svojich skrášľovacích procedúrach a dúfala, že ostane čo najdlhšie krásna, zdôrazňovali všetci antickí dejepisci. Z tohto dôvodu to musí byť významná črta aj románovej Poppae Sabiny. Sienkiewicz aj prostredníctvom tejto jej typickej vlastnosti vedel zvýrazniť jej zlú povahu. Na daný účel boli použité narážky na jej obavy, že sa nájde nejaká krajšia žena. A dokonca sa aj v Lýgii našla. Podobné narážky sa nachádzajú v celom románe. Najmarkantnejšie sa to však ukázalo pri ich prvom osobnom stretnutí v cisárskych záhradách. „*Snáď ju Nero ani nevidel, alebo pozerajúc sa smaragdmi nebol s to ju oceniť. Ale čo sa môže stať, ak ju stretne tak krásnu za dňa, za slnečného svetla? A ku všetkému to nie je otrokyňa! Je to kráľovská dcéra, síce barbarského pôvodu, ale predsa len kráľovská dcéra!. Bohovia nesmrteľní! Ved' ona je rovnako krásna ako ja, ale navyše ešte mladšia! A vráska medzi*

⁹⁷ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 67.

⁹⁸ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 55.

⁹⁹ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 97. Porovnaj TACITUS. *Annales* 14, 64.

obočím sa ešte prehĺbila a oči pod zlatými riasami zasvietili studeným leskom.¹⁰⁰ Čo sa týka jej starostlivosti o krásu pri ceste do Neapola, Sienkiewicz opísal spomínanú Plíniovu historiku o päťsto osliciach, v ktorých mlieku sa kúpavala.

Henryk Sienkiewicz sa v podstate vo všetkom striktne držal rámca, ktorý mu ponúkali pramene a to dokonca aj v oblasti chronológie. Jedna výnimka by sa však našla. „*A v davoch sa do pochvalného volania miešali aj výkriky: Medenobradý! Medenobradý! Kam vezieš svoju ohnivú bradu? Bojíš sa, aby od nej nechytíl Rím? A tí, ktorí tak volali, netušili, že v ich žarte je skryté strašné proroctvo. Caesara ostatne také hlasy ani príliš nehneváli, už preto nie, že briadku nenosil, lebo ju už kedysi obetoval v zlatom puzdre Jovis Kapitolskému. Avšak iní, ukrytí za bromadami balvanov a za základmi chrámu, kričali: Matricida! Nero! Orestes! Alkmeon!* A iní zase: – *Kde je Octavia! Vráť purpur!* A na Poppaeu, ktorá išla hneď za ním, volali: *Flava coma!*, čo znamenalo neviestku.“¹⁰¹ Chronologicky autor umiestnil túto udalosť do času, keď cestovali do Neapola, čo sa uskutočnilo v roku 64. Davy sa však postavili za Octaviu v čase keď ešte žila, teda v roku 62, a tento výstup mal byť dôvodom Poppaeinej žiadosti o Octaviinu smrť, ktorá nastala už v roku 62. Samotnú Poppaeinu smrť akoby mimochodom oznámil jednou vetou, popri vymenúvaní obetí Pisonovho sprisahania.¹⁰²

Poppaea Sabina Jarmily Loukotkovej

Román Jarmily Loukotkovej *Není římského lidu* našiel inšpiráciu svojou ústrednou témou práve v románe *Quo vadis* od Henryka Sienkiewicza. Na rozdiel od neho však autorka sama tvrdila, že rozoberala Neronov Rím z pohľadu zákulisia cisárskeho dvora. Centrom románu je takzvaný Rím zadných dvorčekov.¹⁰³ Je to zamotaná spleť milostných vzťahov, vzplanutí, túžob a sklamaní. Petronius, cisárov arbiter elegantiae (alebo aj arbiter elegantiarum), rozhodca vo veciach vkusu, je tu hlavnou postavou, ale v Sienkiewiczovom diele sa zaraďuje medzi postavy vedľajšie. V románe Jarmily Loukotkovej je naopak prenasledovanie a príbeh kresťanskej komunity v pozadí. Toto dielo v prvom rade pojednáva „*o boji medzi mocou a bezmocou, láskou a nenávisťou, dobrom a zlom. Na jednej miske váh cisár – zhýralý, rozmarný a sebecký matkovrah Nero, na druhej básnik – citlivý, veľkorysý, obetavý sudca krásy – Petronius. A medzi nimi ženy – ťižiadostivá a cynická Poppaea Sabina, nevinná a nedôverčivá Nealcé. A všade okolo Rím plný krutosti, ohňa a náreku prvých*

¹⁰⁰ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 86.

¹⁰¹ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 284.

¹⁰² SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 509.

¹⁰³ TŮMA, Radek. Římské císařství: Petronius (začátek 1. století – 66). In Římské císařství [online]. Dostupné na internete: <http://rim.me.cz/osobnosti/literatura/petronius.php>, cit. dňa 28. 12. 2013.

kresťanov.“¹⁰⁴ Z uvedeného úryvku anotácie danej knihy vyplýva, že kresťanská problematika je tu len akousi kulisou a je odsunutá na vedľajšiu dejovú líniu. To však neznamená, že by autorka nevenovala problematike dostatočnú pozornosť. Tejto otázke sa dotkla najmä vďaka príbehu Ostoriovej matky Vanitie, ktorá bola kresťankou. Vanitia bola na Neronov a Tigellinov príkaz uväznená a následne ľstou zavraždená.

Hlavnou témou románu sú však zákulisné intrigy na cisárskom dvore. Najvýznamnejšími predstaviteľmi týchto intrig sú dve hlavné postavy románu – Petronius a Poppaea Sabina. Román je rozdelený na tri hlavné časti, ktoré sú ešte členené na jednotlivé kapitoly. Dej sa odohráva v rokoch 54 od nástupu Nerona na trón, až po jeho smrť v roku 68. Celý dej je podávaný z pohľadu Petronia, ktorého životný príbeh sa postupne čitateľovi odkrýva. Celé je to koncipované ako stret Poppae a Petronia, ktorí majú spoločnú minulosť aj súčasnosť. Ich vzťah prechádza rôznymi fázami a je autorkou vyfabulovaný, ale odvíja sa na pozadí skutočných historických udalostí. Posolstvom tejto knihy je, že ani moc, ani sláva, ani peniaze nie sú zmyslom života. Tým sú totiž dve veci: skutočná a nikdy nekončiaca láska, ktorá oslepí všetko ostatné a vytvorenie užitočných vecí ako dobrej morálky, poézie, vedy alebo stavenie domov.¹⁰⁵

Jarmila Loukotková využila fakt, že informácie v dobových prameňoch o živote a pôvode Petronia sú dosť fragmentárne, teda pomerne neúplné a nejasné. Obraz Poppae v dobových prameňoch je síce o niečo komplexnejší, než ten Petroniov, ale o jej živote pred prvého sobáša sa z nich tiež veľa zistiť nedá, hoci informácie o jej rodičoch máme. Tieto medzery autorka vyplnila domysleným prepojením minulosti týchto dvoch postáv. Toto je jeden príklad bežnej a regulárnej praktiky pri písaní historických románov. Historický románopisec má podobne ako historik skúmať minulosť a vzájomné vzťahy medzi ňou a prítomnosťou. Zároveň však popisuje vzájomný nesúlad medzi nimi. Románopisec sa sústreďuje na medzery medzi poznateľným a overiteľným faktom a niečím, na čo pramene nedávajú odpoveď. Tieto medzery dávajú spisovateľovi priestor na vytváranie takzvanej fiktívnej histórie.¹⁰⁶ Kvalita románu *Není římského lidu* tkvie v tom, že sa vo vysokej miere

¹⁰⁴ Uhrančivý historický román z doby cisára Nerona. In Nakladatelství Jota [online]. Dostupné na internete: <http://www.jota.cz/beletrie/neni-rimskeho-lidu/>, cit. dňa 28. 12. 2013.

¹⁰⁵ ŘEHÁK, Jan. Jarmila Loukotková: Není římského lidu. In NATURA – časopis o přírode, věde a civilizaci. Intellectronics, 1997 [online]. Dostupné na internete: <http://natura.baf.cz/natura/1995/10/9510-5.html>, cit. dňa 31. 12. 2013.

¹⁰⁶ DE GROOT, Jerome. Consuming History Historians and heritage in contemporary popular culture. New York : Routledge, 2009, s. 217.

drží historických faktov a spomínanú praktiku využíva rozumne na udržanie plynulosti a čitateľskej príťažlivosti deja.

Aký je teda vzťah Petronia a Poppaey v Loukotkovej románe? V prvom rade prepojila ich osudy tým, že obaja pochádzajú z Pompeii. Jasne dokázateľné je to však iba u Poppaey Sabiny. V jej prípade sa našli právne dokumenty neďaleko mesta Heracleum, kde bola cisárovná Poppaea zaznamenaná ako vlastníka, dlaždice z tehelne z oblasti Pompeii. Teda aj keď to nie je nikde uvedené v prameňoch, keď sa vezme do úvahy dlaždice spolu s kombináciou množstva dôkazov o prominentnej miestnej rodine s menom „Poppaea“, je viac ako pravdepodobné, že z Pompeii naozaj pochádzala.¹⁰⁷ Pri Petroniovi mohla vychádzať len z jednej zmienky z diela *Satiricon*.¹⁰⁸ Zároveň z nich urobila susedov aj priamo v Ríme, keď ich villy umiestnila vedľa seba na okraj mesta na Janikul. Následne sa pri čítaní knihy dozvedáme rôzne stupne vývinu ich vzťahu od susedov k dvoreniu a až k jednostrannej neopätovanej Poppaeinej láske k nemu, ktorá sa striedala s nenávisťou. Táto nenávisť dokonca vyvrcholila v románe tým, že sa ho pokúsila otráviť. Najlepšie však city Poppaey v románe vystihuje jedna myšlienka, ktorá jej napadla, keď zabľúdila do Petroniových záhrad a tam sa zasnila. „Prečo vtedy len prepadla zlosti a zbila tú otrokyňu? Mohla byť súčasťou tohto pokojného súkromia. Ako jemný a citlivý je asi muž, ktorý dokázal vyčarovať taký tichý a nádherný svet. Mohla byť jeho ženou. Miesto toho žije v pustinie cisárskej ctižiadosti a zahadzuje sa s každým, kto má právo prekročiť schodisko vladárskeho palácu.“¹⁰⁹

Okrem načrtnutia spoločnej minulosti Poppaey a Petronia sa hneď v druhej kapitole prvej časti románu viac dozvedáme o rodine Poppaey Sabiny a o jej postavení v Ríme. Tu sa Loukotková už presne pridržiava dostupných prameňov, konkrétne Tacita. Dozvedáme sa o tom, že patrila k najkrajším a najbohatším ženám v Ríme. Autorka ju prirovnala k Rímskej Venuši: „Rímska Venuša tú ženu nazývajú. Je samojedinou majiteľkou značného bohatstva.“¹¹⁰ Okrem tohto sa tu nachádza rozprávanie o osude jej rodiny a teda, že všetko bohatstvo zdedila po rodičoch a starom otcovi. Dokonca sa dozvedáme, že si vzala meno svojej matky, ktorá bola rovnako krásna.¹¹¹ V opisovaní životných ciest jej rodiny Loukotková opäť

¹⁰⁷ BEARD, Mary. Pompeii. The Life of a Roman Town. London : Profile Books Ltd, 2008, s. 46.

¹⁰⁸ V jednej scéne totiž opisuje, ako bol v Trimalchiovom dome na stene nakreslený hrôzostrašný pes s nápisom CAVE CAMEN – POZOR NA PSA. V Pompeiach sa našiel dom s takýmto nápisom na vchode. Tento dom je nazývaný Dom tragického básnika. BEARD, ref. 107, s. 85. Pozri PETRONIUS. *Satiricon*, 29.

¹⁰⁹ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 69.

¹¹⁰ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 142.

¹¹¹ To, že Poppaea Sabina neprijala podľa rímskeho zvyku meno po svojom otcovi ale po svojej mame (respektíve podľa Tacita po svojom starom otcovi z matkinej stany), môže

neodbočila od znenia prameňov. V nasledujúcich riadkoch – vo štvrtej kapitole prvej časti románu, sa dozvedáme o ďalších osudoch budúcej rímskej cisárovnej. V tejto kapitole sa objavil Crispinus ako Poppaein nápadník. Dlho ho odmietala, pretože časy, keď za Messaliny niečo znamenal na dvore už pominuli. Akonáhle sa však uistila, že Petronius ju nechcel a nemienil ju ani uviesť na dvor a predstaviť novému cisárovi Neronovi, tak jeho ponuku prijala. Stále však mala v hlave veštbu Locusty, že jej osudom je stať sa cisárovnou cez dlhý boj. Verila teda, že jej čas ešte len príde. V tomto románe sa vydala za Crispina v roku 54.¹¹²

Príležitosť, na ktorú Poppaea čakala, prišla zhruba rok po svadbe, sedem týždňov po pôrode. Z prameňov opäť presne nezistíme ako sa Poppaea a Otho spoznali. Loukotková sa priklonila k verzii, že Otho ju poznal skôr ako Nero. Ako dôvod ich stretnutia uviedla Petronia. Otho prišiel na návštevu k Petroniovi, keď nebol doma. Zbadal Poppaeu cez plot a privábený jej spevom sa do nej zalúbil. Poppaey sa noc predtým zjavil vo sne neznámy muž, ktorý ju priviedol na cisársky trón. Ona to brala ako znamenie osudu a na to stretnutie sa náležite vystrojila. Vedela, že okrem Petronia sú ešte traja Neronovi dôvernici, cez ktorých si môže splniť sen: Senecius, Serenus a Otho.¹¹³ Tu sa prejavila Poppaeina úskočnosť. Odmietala Othonovi odpovedať na otázku, či s ním odíde pokiaľ jej neprezradí svoje meno. „Ako sa voláš? Na tom nezáleží pokiaľ nezvolíš, že odídeš so mnou. Povedz, možno že potom zvolím.“¹¹⁴ Hneď ako zistila kto to je, opustila svojho manžela a vydala sa za Othona. Na svoju chvíľu musela čakať zhruba tri roky, kým ju Otho priviedol na hostinu do paláca. Tu autorka opäť nadväzuje na prameň, tentokrát na Suetonia, keď opisuje ako svojimi zamilovanými rečami a lichôtkami vzbudil Neronov záujem o Poppaeu. Následne príchod do paláca obohacuje Tacitovým tvrdením o tom, že na verejnosti nosievala závoj.¹¹⁵ Na hostine sa následne presne naplnil sen, ktorý Poppaea mala v noci pred dňom, kedy spoznala Othona. Tu autorka rozpracovala

byť znakom nástupu emancipácie rímskych žien na začiatku principátu. Rímska ríša fungovala na patriarchálnom princípe. Ženy boli v spôsobilosti k právnym úkonom značne obmedzené, avšak na konci republiky pribúdalo vďaka takzvanému voľnému manželstvu žien s postavením sui iuris, mali teda právnu subjektivitu v súkromnom práve, čím sa vymanili z moci patres familias (otca rodiny). Pozri BLAHO, Peter – HARÁMIA, Ivan – ŽIDLICKÁ, Michaela. Základy rímskeho práva. Bratislava : MANZ, 1997, s. 107.

¹¹² V skutočnosti nevieme dátum ich svadby. Vieme z prameňov odvodiť, že ich syn sa narodil okolo roku 51 alebo neskôr. Teda rok 54 ako rok ich svadby je možný, ale vzhľadom na to, že sa vydala pred Neronom aj za Othona a už v roku 58 sa s ním rozviedla, boli by tieto udalosti dosť nahustené.

¹¹³ Oni traja boli naozaj podľa Tacita jeho najbližší priatelia.

¹¹⁴ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 105.

¹¹⁵ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 199 – 201.

informáciu o tom, že Otho bol Neronom poslaný do Lusitanie, aby sa ho zbavil. „Som rád, že prijímaš čestný úrad v dalekej cudzine tak veselo“, povedal Nero Othonovi, keď on pokladal zmienku o odchode do Lusitanie za vtip.¹¹⁶ Zmienka o ryšavo plavých vlasoch Poppaey naznačuje, že autorka románu mala načítaného aj Plinia Staršieho.¹¹⁷

Postupne ďalej plynú udalosti v románe presne chronologicky a podľa prameňov, dopĺňané fiktívnym a napätým vzťahom Poppaey a Petronia. Loukotková sa v románe priklonila k Tacitovej verzii o tom, že Poppaea donútila výčitkami Nerona k vražde Agrippiny a k rozvodu s Octaviou. „*Nerozvedie sa (Nero), stratí Poppaeu, pretože Poppaea chce muža, nie zbabelca. To znamená odstrániť buď Octaviu alebo Agrippinu. Zahubiť buď manželku alebo matku.*“¹¹⁸ Keď bola Agrippina mŕtva, prišla na rad Octavia. Octavia si uvedomila nezvratnosť osudu a Poppaea žiarila šťastím a krásou. Zatiaľ Poppaein príbeh pokračuje akoby v prepisovaní informácii z prameňov, o čom svedčí aj opis odstránenia Octavie nastrožením pasce v podobe egyptského milenca, ktorá však nevyšla. Dôvodom zdania, že všetko plynie akoby len prepisovaním historických faktov je to, že autorka na istý čas odstránila zdroj fiktívneho, teda Petronia z dohľadu Poppaey. Odišiel totiž na dva roky na návštevu do Bythínie, ktorú kedysi aj podľa prameňov spravoval a teraz zatúžil po starých známych. Akonáhle sa vrátil Petronius do Ríma, obohatil sa život románovej Poppaey aj o veci vymyslené autorkou a na scénu nastúpilo i staré napätie medzi nimi. Poppaea vyhľadávala jeho spoločnosť a Nero začína naňho žiarliť. Typicky vyfabulovanou udalosťou je spoločne strávená noc Poppaey a Tigellina. Žiadny antický historik sa o tom nezmieňuje. Pochopiteľne, mala to byť totiž Poppaeina pomsta za to, že sa Nero rozhodol stráviť noc s vymyslenou postavou Nealce – románovou láskou Petronia.¹¹⁹ Všetko, čo sa udialo od tejto chvíle medzi nimi dvoma od príchodu Poppaey k Petroniovi a ich spoločného utajenia Poppaeinej nevery po snahu Petronia otráviť, ktorá skončila priamou konfrontáciou medzi nimi, je fikcia. Táto fikcia je však striedaná skutočnými udalosťami, ktoré sa však netýkajú Poppaey. Sú nimi Pisonovo sprisahanie, požiar Ríma a okrajovo aj téma ranných kresťanov. Dokonca aj Poppaeinu smrť si autorka trochu prispôbila tým, že do nej zakomponovala aj Petronia. Nero bol vydesený Pisonovým sprisahaním a netušil komu ešte môže dôverovať. Naplno sa u neho prejavila paranoja a žiarlivosť na Petronia. Poppaea sa mu snažila dohovoriť, aby bol k Petroniovi spravodli-

¹¹⁶ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 204.

¹¹⁷ PLINIUS SECUNDUS. Naturalis historia 37, 50.

LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 204. „*Ohnivě vlasy cisárove a zlaté ryšavé kadere Rímskej Venuše splyývajú teraz na tróne.*“

¹¹⁸ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 207.

¹¹⁹ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 311 – 317.

vý a to, že sa ho zastala sa stalo pre ňu osudným. Nero začal podozrievať zo sprisahania aj ju a neovládol sa. Zhodil ju na zem a kopal ju tehotnú do brucha dovtedy, kým započul jej nárek. Poppaea na následky tohto útoku neskôr zomrela.¹²⁰

Dva obrazy Poppaey Sabiny

V románe Henryka Sienkiewicza *Quo vadis* vystupuje Poppaea Sabina ako jedna z vedľajších postáv. Významnejšiu úlohu zohrala v románe Jarmily Loukotkovej *Není římského lidu*. Tu popri Petroniovi zohrala veľmi dôležitú úlohu a patrila medzi hlavné postavy, pričom tu je autorkou dokreslená Poppaeina charakteristika aj za pomoci zobrazenia je vnútorných citových pochodov. Keď sa pozrieme na Poppaeu Sabinu v *Quo vadis* a Poppaeu Sabinu v *Není římského lidu*, je možné konštatovať dve veci. Po prvé, že obidva tieto romány boli písané na základe veľmi dobrých znalostí dobových prameňov. A po druhé, že je zreteľne vidno inšpiráciu druhého diela tým prvým. Zaoberajú sa rovnakým obdobím, len s tým rozdielom, že kým Jarmila Loukotková zachytila celú Neronovu vládu, tak Henryk Sienkiewicz len jej časť. Obaja použili Petronia v úlohe prepojenia medzi historickým a vymysleným, ale v *Není římského lidu* bol ústrednou postavou práve v kontraste s Poppaeou. V *Quo vadis* sa pozornosť sústredila na Vinicia a Lýgiu. Oba romány sa síce zaoberali rovnakou témou – vládou cisára Nerona, ale každý z nich sa zaoberal jej inými aspektami. Tieto dva romány sa navzájom dopĺňajú. Čo je v jednom iba jemne načrtnuté, poprípade okrajovo spomenuté, ten druhý rozvíja naplno. *Quo vadis* sa zameriava na problematiku ranných kresťanov, *Není římského lidu* na zákulisné intrigy dvora a upadajúcu morálku spoločnosti. Kým Henryk Sienkiewicz spomína Pisonovo sprisahanie len ako akúsi ďalšiu možnosť Nerona pomstiť sa skutočným i domnelým nepriateľom, a ako udalosť prebiehajúcu paralelne s prenasledovaním kresťanov, Loukotková ho opisuje podrobne a dopĺňa ho aj fiktívnymi udalosťami.

Tým, že každý z nich venoval pozornosť rôznym sféram daného námetu, rozdiely sa prejavili aj v charakteristike Poppaey Sabiny. Každý z nich si vybral a zvýraznil, alebo naopak vynechal a zanedbal iné udalosti z jej života a iné pre ňu charakteristické črty. Základným rozdielom je, že Sienkiewicz sa zameriava skôr na udalosti, ktoré sa udiali po roku 63 a Loukotková naopak na udalosti pred týmto rokom. Najvýraznejšie sa vzájomné dopĺňanie dvoch diel ukázalo práve v opise vzťahu medzi Petroniom a Poppaeou. Sienkiewiczov Petronius priam okato pohrdal jeho Poppaeou a takmer každá zmienka o nej z jeho úst vyznieva značne cynicky. Možnú citovú väzbu medzi nimi naznačuje iba dvoma vetami: „*Počítal však s tým, že sa mu podarí hneď pri prvom stretnutí s caesarom presvedčiť ho nejako o nezmyselnosti*

¹²⁰ LOUKOTKOVÁ ref. 2, s. 453 – 459. Je síce pravda, že podľa antických historikov mala Poppaea zomrieť na následky kopanca do brucha v tehotenstve po Neronovom výbuchu hnevu. Príčinou toho výbuchu však mali byť Poppaeine výčitky, že sa neskoro vrátil z pretekov vozov.

takých domnienok, a trochu počítal aj s istými sympatiami, ktoré k nemu cítila Poppaea. *Skrývala ich síce starostlivo, nie však zase tak starostlivo, aby ich nevedel vytyušiť.*¹²¹ Tieto dve vety Jarmila Loukotková rozvinula vo svojom románe natoľko, že ich myšlienka sa tiahla ako základná vzťahová niť celého deja daného románu. Vzťah Poppae a Petronia u Jarmily Loukotkovej je dosť podrobne opísaný v predošlej podkapitole, ale ešte treba zdôrazniť, že tento vzťah si prechádzal rôznymi fázami. Od susedského vzťahu malého dievčatka a dospelého muža, k susedskému vzťahu dvoch dospelých ľudí. Petronius bol istý čas aj Poppaeiným nápadníkom, kým sa mu nesprotivila svojou neopodstatnenou krutosťou k jej otrokyni. Vnútorne to Poppaea vždy ľutovala a túžila byť Petroniovou manželkou a matkou jeho detí. Na druhej strane on bol k nej po spomínanej udalosti síce zdvorilý, ale chladný. Navyše sa vysmieval jej túžbe po moci a ona ho zato zároveň nenávidela a túžila po pomste. Všetky vzťahové väzby medzi nimi si autori domysleli, pretože dobové pramene nám spoločnú príhodu s nimi neponúkajú. Jediné, čo je možné z nich odvodiť je to, že sa museli poznať, keďže Petronius patril k blízkym Neronovým ľuďom. Jednotlivé vzťahové nuansy Loukotková vymýšľala pravdepodobne na základe povahových vlastností Poppae, vyplývajúcich z informácií obsiahnutých v dobových prameňoch. Spomínanými vlastnosťami sú napríklad túžba po moci, výbušnosť a pomstychtivosť.

Ďalším dôkazom toho, že niektoré udalosti jeden autor opisuje do detailov a ten druhý ich úplne vynechá, je rozdielny prístup k faktu, že Poppaea porodila dve deti. Syna Rufria Crispa z prvého manželstva a dcéru Claudiu, ktorú už porodila Neronovi. Prvý rozdiel je v ponímaní problematického vzťahu Nerona voči jeho nevlastnému synovi. Nero tohto chlapca nenávidel a po Poppaeinej smrti ho dal zavraždiť.¹²² Loukotková síce spomína, že porodila, a to v kapitole kde sa prvý raz stretáva s Othonom. *„Zo zrkadla sála obraz mladej matky Poppae. Pod oknom v tieni spí jej sedemtyždňový syn.*¹²³ Vzťahu Nerona k Poppaeinmu synovi sa však ďalej nevenovala. Uzavrela to tým, že si dieťa nechal jej prvý manžel a Poppaeu prepustil.¹²⁴ Zato Sienkiewicz sa týmto problémom zaoberal oveľa podrobnejšie.

¹²¹ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 108.

¹²² SUETONIUS. De vita Caesarum, Nero 35.

¹²³ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 142.

¹²⁴ Žena ako manželka sa mohla podľa rímskeho práva stať samostatnou, v súkromnom práve teda mohla mať postavenie sui iuris – svojprávne. V rodine však nikdy nemohla vykonávať rodinnú moc, a to ani nad vlastnými deťmi. Deti teda podľa rímskeho práva aj po rozvode patrili otcovi a zostávali v dome otca, hoci nemuselo to tak byť vždy. Pozri ADKINS – ADKINS, ref. 14, s. 378. Tiež KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin – SKRĚJPEK, Michal. Římské právo. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 59. O Poppaeinom synovi nám dobové pramene ponúkajú iba informácie o jeho narodení a zavraždení. O jeho životnom príbehu medzitým nemožno odvodiť nič.

Dokonca v rámci konfliktu nevlastného syna s otčimom jediný raz zobrazil Poppaeu v oveľa lepšom svetle ako zvyčajne. Ukázal ju ako milujúcu a trápiacu sa matku nad osudom vlastného syna. Nenávisť Nerona k Rufriovi ukázal hneď v troch situáciách. Prvá nastala, keď sa zúfalý Vinicius snažil zachrániť Lýgiu hľadaním pomoci cez Poppaeu. *„Vinicius sa ponížil natoľko, že hľadal podporu u Neronových a Poppaeiných prepustencov, ba i otrokov, preplácal ich chudobné sľuby a bohatými darčekmi si získaval ich priazeň. Vyhladal prvého Augustíniného manžela, Rufria Crispina, a vymohol na ňom list; daroval svoju villu v Antiu Poppaeinu synovi z prvého manželstva Rufriovi, ale len tým rozhneval caesara, ktorý nevlastného syna nenávidel.*¹²⁵ Druhou takou situáciou bol moment, keď chlapec zaspal pri recitácii svojho nevlastného otca, ktorý kvôli tomu vybuchol hnevom a chlapca zranil hodom pohára do hlavy. Vtedy Poppaea omdlela hrôzou, uvedomujúc si nezvratný osud svojho syna i v tom prípade, keby bol zranenie prežil.¹²⁶ Tento jediný pozitívny cit, ktorý Sienkiewicz Auguste prisúdil sa naplno ukázal v tretej situácii, v ktorej sa prejavila nenávisť cisára voči chlapcovi. Petronius chcel využiť situáciu tak, že vyjednaním milosti u Nerona pre Rufria zároveň dosiahne milosť pre Lýgiu. V rámci tohto vyjednávania sa okrem iného naskytl čitateľovi aj takýto obraz: *„Našiel ju u lôžka malého Rufria. Dieta s rozbitou hlavou blúznilo v horúčke a matka ho ošetrovala plná zúfalstva a hrôzy, pretože si uvedomovala, že ak sa zachráni, tak potom snád len preto, aby zakrátko zahynulo smrťou ešte strašnejšou.*¹²⁷ Poppaeina zlá predtucha sa naplnila. Akonáhle totiž opustila na chvíľu syna, aby dodržala svoju časť dohody s Petroniom, dvaja otroci na rozkaz Nerona chlapca zabil priamo v postieľke.

Rovnako ako malého Rufria Jarmila Loukotková vynechala zo svojho príbehu aj milovanú cisársku dcéru Claudiu Augustu. Dokonca ju na rozdiel od Rufria nespomenula vôbec. Na druhú stranu v *Quo vadis* zohrala dôležitú úlohu až v dvoch veciach. Prvú som už spomenula v predchádzajúcej kapitole. Druhá vyplýva zo skutočnosti, že dievčatko niekoľko mesiacov po narodení umrelo. Podľa rôznych prameňov bola Poppaea poverčivá a verila v astrológiu, ale zároveň javila záujem o židovstvo. Sienkiewicz do svojho románu zakomponoval oboje a práve poverčivosť naznačil tým, že Poppaea spolu so svojou otrokyňou obvinila Lýgiu z urieknutia dievčaťa. To chorelo po tom, ako stretla Lýgiu v cisárskych záhradách a práve počas tohto stretnutia začalo silno plakať. K ušiam Lýgie a Akté doláhol už len krik dieťaťa, ktoré sa ktovie prečo rozplakalo.¹²⁸

Poppaeina viera v astrológiu oveľa viac rezonuje v Loukotkovej románe. Hneď v druhej kapitole prvej časti hovorí o tom, že si nechala vyložiť hviezdy Locoustou

¹²⁵ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 392.

¹²⁶ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 401.

¹²⁷ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 407.

¹²⁸ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 87.

a tá jej predpovedala, že sa stane cisárovnou.¹²⁹ Táto veštba sa tiahla dejom románu v podobe Poppaeinho sna, až kým sa veštba nestala skutočnosťou. „Som krásna, som neodolateľne krásna. Vo hviezdach je písaný môj osud a je to osud rímskej cisárovnjej. A ja sa ňou stanem. Čoskoro. Dnes sa mi o tom zдал sen a bol to závratný sen.“¹³⁰ Tento sen sa vyplnil do bodky, keď Otho Poppaeu priviedol na cisársku hostinu už ako svoju manželku.¹³¹ Ďalším veľkým rozdielom medzi Sienkiewiczovou a Loukotkovej Poppaeou je v tom, že kým tá Loukotkovej verila iba v osud, Sienkiewiczova je predovšetkým vyznávačka Jehovu. Ako židovku ju štylizuje do pozície nepriateľa kresťanov. Dokonca to podľa neho bola práve Poppaea, kto mal naviesť Tigellina a Nerona na to, aby obvinili z požiaru Ríma kresťanov.¹³²

Cez všetky tieto odlišnosti majú obe románové Poppaey niečo spoločné, v oboch predstavovala to zlé vo vtedajšej spoločnosti. Tento fakt vyplýva z toho, že obaja autori si dôkladne naštudovali dobové pramene a vo vysokej miere sa ich pridržiavali. Faktom ostáva, že aj v nich je Poppaea Sabina zobrazená značne negatívne. Hoci Iosephus Flavius, od ktorého sa dozvedáme, že mohla skôr sympatizovať so židovstvom než ho priamo vyznávať, ju tak negatívne nevníma. Sienkiewicz si však aj obraz Poppaey – židovky prispôbil na obraz ostatných antických historikov. Poppaea ako vyznávačka Jehovu mu totiž vyhovovala. V jeho románe vystupuje v prvom rade ako nepriateľka kresťanov a obraz židov ako úhlavných nepriateľov kresťanov v staroveku v ľuďoch výrazne rezonuje doteraz. „Poppaeu, ktorú vyznávači Kristovi považovali za vtelenie zla a zločinu, zdalo sa jej (Lýgii), že tak vyzerajú snád' len anjeli alebo iní nebeskí duchovia.“¹³³ Markantnejšie sa však Sienkiewiczovo prikrášlenie sympatizantky so židovstvom priamo na vyznávačku ukázalo už pri spomenutom vyjednávaní Petronia s Poppaeou o život Lýgie. „Zaujată vylučne svojou bolesťou, nechcela o Viniciovi a o Lýgii ani počuť, lenže Petronius ju vydesil. ‚Urazila si nového neznámeho boha,‘ povedal. ‚Ty, Augusta, uctievaš vraj hebrejského Jehovu, ale kresťania tvrdia, že Kristus je jeho syn, uváž teda, či ťa neprenasleduje hnev otca. Kto vie, či to, čo ťa postretlo, nie je ich pomsta a či Rufriov život nezávisí na tom, čo urobíš.‘“¹³⁴

Hoci Poppaeu Sabinu zobrazila aj Jarmila Loukotková ako tú z horších v rímskej spoločnosti, teda ako tú čo zišla zo správnej cesty lásky a porozumenia a dala prednosť mocenským ambíciám, nepozera sa na ňu až tak kriticky. Aj keď podľa nej pochybila, je v jej románe cítiť, že autorka prejavila s Poppaeou súcit a snažila sa jej

¹²⁹ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 37 – 38.

¹³⁰ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 144.

¹³¹ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 203.

¹³² SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 365.

¹³³ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 68.

¹³⁴ SIENKIEWICZ, ref. 1, s. 407.

konanie pochopiť a zdôvodniť. „Keby si chcela aspoň chvíľu hovoriť pravdivo, musela by si priznať, že si doteraz celý život šliapala vedľa. Našťastie bol ešte dosť krátky. Zrazila sa (Poppaea) nad úprimnosťou vlastnej fantázie.“¹³⁵ Toto šliapanie vedľa autorka románu ospravedlnila hlavne tým, že Poppaea Sabina bola poznačená smutnými osudmi svojej rodiny a chcela si svoje ťažké detstvo vynahradiť dosiahnutím moci.¹³⁶ Kým v Sienkiewiczovom románe vyznieva Poppaea ako stelesnenie zla, tak Loukotková ju zobrazila ako normálnu ženu, ktorá mala svoje zápory, ale aj klady.

Antický pohľad na Poppaeu Sabinu je značne negatívny. Tento negatívny obraz Poppaey Sabinu v prameňoch preniesli do svojich diel aj Henryk Sienkiewicz a Jarmila Loukotková. Jeden však jej negatívne vlastnosti ešte zvýraznil a druhý, naopak, sondou do jej vnútra do istej miery ospravedlnil. Kým Sienkiewiczovi do schémy zlého a zvráteného Ríma – ktorý reprezentovala aj Poppaea – stojaceho proti dobrému a čistému novému náboženstvu, kresťanstvu, sa jej negatívny obraz plne hodil, tak Loukotková sa snažila nájsť dôvody jej zlého správania.

¹³⁵ LOUKOTKOVÁ, ref. 2, s. 66.

¹³⁶ Podobný názor na kruté konanie budúcej Augusty pri ceste na trón má ja Vasily Rudich. Ten tvrdí, že vďaka tomu, že jej otec Titus Ollius a matka Poppaea Sabina staršia sa stali obeťami cisárov Tiberia a Claudia, tak sa ich dcéra naučila skrývať zášť a vycvičila sa v predstieraní. Pozri RUDICH, ref. 46, s. 26.

FORGÁČOVSKÁ VETVA POZNANOVCOV ZA VLÁDY ARPÁDOVSKEJ DYNASTIE

MAREK DRUGA

Marek DRUGA. The Forgach Branch of the Noble Family Poznan during the Reign of the Arpad Dynasty. Following article is devoted to the history of Forgach branch of the Poznan family, significant lineage, which greatly influenced political history of the Hungarian Kingdom in the second half of the 13th century. Emphasis is laid on its relationship with the ruling dynasty of Arpad and to highlight the importance of this political alliance in the context of the rise of power of the house. Addressed is the situation in Hungary before the expansion of this family, the gradual increase of political power of Forgach branch and its land dominion until the end of the Arpad dynasty's rule, and at the same to point out the causes of loss of power of the family at the end of the 13th century.

Keywords: *the Middle Ages; dynasty of Arpad; 13th century; Forgach branch; Gyimes*

Príslušníci Forgáčovcov patrili v priebehu väčšej časti uhorských dejín k významným predstaviteľom vyššej šľachty na našom území. Rod zohrával dôležitú úlohu v rámci politického vývoja Uhorského štátu od vpádu Mongolov až po definitívne oslabenie jeho reálnej moci v 19. storočí. Cieľom predkladanej štúdie je opísať predovšetkým vznik a vývoj Forgáčovského rodu, ale tiež sociálne, politické a hospodárske vzťahy, ktoré vo výraznej miere ovplyvňovali aktivity rodových príslušníkov do konca 13. storočia. Uvedené skutočnosti som sa snažil spracovať v súvislostiach s celkovým politickým vývojom v Uhorsku, a to v dôsledku pomerne úzkeho prepojenia významných rodových predstaviteľov na vládnucu dynastiu Arpádovcov. Vzhľadom na časový horizont sledovaného obdobia, ktorý končí záverom 13. storočia, označujem v štúdií rodových príslušníkov z môjho pohľadu vhodnejšie a historicky presnejšie ako „forgáčovská vetva Poznanovcov“.

Hont – Poznanovci a ich pôvod

Témy týkajúce sa pôvodu, postavenia a etnickej príslušnosti starouhorských rodov sú v historiografii pomerne bohato spracovávané. Slovenská medievistika predpokladá na základe archeologických nálezísk (napr. pohrebisko v Nitre, časť Zobor) a analógie s inými nomádskymi etnikami už výrazne diferencovanú sta-

romadarskú spoločnosť so silnými aristokratickými vrstvami.¹ V auguste roku 955 však bola značná časť maďarského vojska zničená. Porážka maďarských kmeňov oslabilu ich moc v Nitriansku.² Tá mohla následne posilniť postavenie malých domácich kniežat. Pred rokom 1000 už patrili medzi aristokratické elity nachádzajúce sa v priazni Arpádovcov aj vojvodovia Hont s Poznanom

Prienik cudzích etnických elementov do blízkosti vládnucej dynastie opisujú už stredoveké kroniky. Staršie názory maďarských medievistov, dnes poväčšinou opúšťané, transformovali predstavy o prenikaní franských prvkov aj do stredovekého modelu raného uhorského štátu,³ čo súviselo do istej miery aj s tézou o príchode západných veľmožov na kniežací dvorec Gejzu.⁴ Už v tomto období však novšia historiografia predpokladá majetkovú držbu Poznanovcov na území Nitrianskeho kniežatstva, veľmoža Honta na území neskoršej Hontianskej župy, zemplínskeho rodu Bogat-Radvanovcov a Miškovcov s majetkovými držbami na Gemerí a v Boršode.⁵

Už po postupnom usádzaní sa starých Maďarov na území Karpatskej kotliny sa na hraniciach arpádovského vplyvu neustále formovali opoziční vojvodovia. Anonymove *Gesta Hungarorum* opisujú ich moc opierajúcu sa o silné pohanské tradície, ani po porážke najvýznamnejších z nich (*minor* Gyula v Sedmohradsku, Kopáň a ďalší) sa však v tomto priestore nevyhli maďarské kmene zničujúcim nájazdom nomádskych Pečenehov a Kumánov.⁶

Arpádovci sa tak mohli snažiť stabilizovať svoje postavenie využívaním vojenskej sily aristokracie, ochotnej prijať ich zvrchovanosť, čiastočne náboženstvo a jazyk. Aj kontinuitu osídlenia českých krajín s dôrazom na politickú funkciu pri spájaní sa rodov (*gens*) obhajujú významní českí historici.⁷ Samotný vznik uhorského štátu mohol byť ovplyvnený etnickým elementom ešte z veľkomoravského

¹ KUČERA, Matúš. Slovensko po páde Veľkej Moravy. Bratislava: Osveta, 1974, s. 54.

² STEINHÜBEL, Ján. Nitrianske kniežatstvo. Bratislava: Rak, 2004, s. 162.

³ LUKAČKA, Ján. K otázke etnického pôvodu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov. In Forum Historiae, 2010, s. 2. (http://www.snk.sk/swift_data/source/NBU/Zborniky/Jessenius/lukacka.pdf, 28. 3. 2014).

⁴ por. GYÖRFFY, György. A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Budapest: Akadémiai kiadó, 1959, s. 570 – 614; KRISTÓ, Gyula. A magyar fejedelemség a 10. században. In: Európa és Magyarország Szent István korában. Szeged: Csongrád Megye Önkormányzata, 2010, s. 309 – 310.

⁵ LUKAČKA, Ján. Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku. Bratislava: Vydavateľstvo Minor, 2002, s. 21.

⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila – HOMOLA. Aleš – MĚŘINSKÝ, Zdeněk. Stěhování národů a východ Evropy. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 191.

⁷ por. TŘEŠTÍK, Dušan. Počátky Přemyslovců. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 61.

obdobia, zároveň však už nadobudol do istej miery multietnický charakter. Spoločenská elita naddunajských Slovanov sa na našom území mohla stať významnou oporou v bojoch s odbojnou časťou maďarskej aristokracie.⁸

Malé Nitriansko, územie asi dnešného juhozápadného Slovenska, tak ovládol zrejme už v preduhorskom období starobylý rod Poznanovcov.⁹ Poznanovci mohli byť malými kniežatami už vo veľkomoravskom Nitriansku, prežiť pád veľkomoravského štátu, podporovať vplyv regensburského a od roku 976 moravského biskupa. V tej dobe totiž obnovili a obdarovali zoborský kláštor a stali sa jeho svet-skými patrónmi.¹⁰

Stredoveké kroniky označujú Honta s Poznanom za súrodencov, zároveň šváb-ských (alamanských) rytierov alebo pútnikov prechádzajúcich do Svätej zeme. Podľa starého teutónskeho zvyku opásali na rieke Hron (*in flumine Goron*) budúceho kráľa Štefana mečom a ten ich ustanovil za veliteľov osobnej stráže pred stretom s odbojným vojvodom Kopáňom. Podľa Obrázkovej kroniky sa kniežatá Hont a Poznan pomaďarčili manželskými zväzkami s domácimi rodmi.¹¹ Staršie pramene pri opise udalostí využíva aj kronika stoličnobelehradského kanonika Marka z Káltu.¹² Časti kroniky boli revidované už maďarskou medievistikou 19. storočia. Tá však kládla miesto Štefanovho opásania do Ostrihomu.¹³ Teutónsky zvyk opásania mečom tak, ako ho uvádzal Šimon z Kézy, bol doložený v nemeckých krajinách až v neskorších obdobiach. Podľa Györffyho ho takto označil v 13. storočí magister Ákoš.¹⁴ Slávnostný zvyk opásania mečom pri prvých vojenských stretoch veľmožov či kniežat (*primitus accintus est gladio*) sa zrejme vyskytoval už aj v ranostredovekých štátnych útvaroch. Kronikár ho mohol poznať z pôvodných *Gesta Hungarorum*, ako teutónsky ho snáď označil až Anonymus alebo Ákoš. Sprá-

⁸ RUTTKAY, Alexander – RUTTKAY, Matúš – ŠALKOVSKÝ, Peter. Slovensko vo včasnem stredoveku. Nitra: SAV, 2002, s. 180.

⁹ LUKAČKA, Ján. Úloha šľachty slovanského pôvodu pri stabilizácii uhorského včasno-feudálneho štátu. In: Typologie raněfeudálních slovanských států, Praha, 1987, s. 191 – 200.

¹⁰ LUKAČKA, ref. 3, s. 11.

¹¹ BORONKAI, Iván – KRISZTÓ, Gyula. Képes krónika. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1986, s. 57.

¹² PRAŽÁK, Richard. Legendy a kroniky koruny Uherské. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 25.

¹³ KARÁCSONYI, János. A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig II. Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1901, s. 183. Podľa autora vzniklo spojenie in flumine Garam pochybením pri prepise pôvodného názvu Gron, Gran – z nem. Ostrihom. Značná časť súčasnej historickej obce umiestnila opásanie do vojenského tábora v Bíni, por. STEINHÜBEL, ref. 2, s. 208.

¹⁴ GYÖRFFY, György. István király és a műve. Budapest: Gondolat kiadó, 1977, s. 116 – 121.

va kronikára tak mohla mať historické pozadie, alebo sa mohlo jednať o neskoršiu vsuvku. Jej autorom mohol byť aj Ákoš, ktorý tento zvyk poznal zo svojej doby.¹⁵

Dôležitým prameňom k poznaniu samotnej majetkovej držby Hontovcov sa stala testamentárna dispozícia Lamperta II. asi z roku 1130. Predmetnou listinou bol založený benediktínsky kláštor sv. Štefana v Bzovíku. Kláštor bol následne obdarovaný Lampertom s manželkou príslušnými majetkami.¹⁶ Už Anonymova kronika opisuje okrem Poznanovho, považského (*provintia Uuag*) a geograficky neidentifikovaného Orsiho aj kniežatstvo Hontovo, pričom za prvého sídelného kniežaťa je považovaný už veľmož Hont a za jeho sídlo Hontiansky hrad.¹⁷

Všeobecne medzi predstaviteľmi slovenskej historiografie prevláda názor, presadzujúci skôr slovanský pôvod veľmoža Honta. Na rozdiel od etnickej príslušnosti Poznana ňou nebol prijatý jednoznačne.¹⁸ Teória o súrodeneckom vzťahu oboch veľmožov je však už dnes opustená. Systém významných mien oboch veľmožov je rozdielny a majetky rodov boli spočiatku oddelené.¹⁹ Najstaršiu majetkovú držbu Hontovcov dokladá spomínaná zakladacia listina kláštora v Bzovíku. Rod vlastnil pôvodne majetky predovšetkým na území neskoršieho Malohontu, Hontu a Novohradu.²⁰

Pozemkové vlastníctvo Poznanovcov predstavovali rozsiahle majetky (*latis et amplis hereditatibus*), ktoré spomína zoborská listina z roku 1113, neuvádzajúc ešte mená donátorov kláštora. Poznanova moc nepochybne spočívala aj v jeho vojenskej sile a pohotovosti (*armorum terroribus*), ktorá mohla prameniť zo silnej rodovej tradície na území Nitrianska, a tým aj domáceho pôvodu. Územie provinčného kniežatstva s centrom v Nitre, s pozemkami patriacimi Poznanovi, neprekračujú pritom ani majetky Zoborského kláštora. Darované do vlastníctva kláštora boli

¹⁵ STEINHÜBEL, ref. 2, s. 208 an.

¹⁶ LUKAČKA, ref. 3, s. 10. Samotná zakladacia listina Bela II. z roku 1235 sa nezachovala, našiel sa iba odpis konventu v Hronskom Beňadiku potvrdenia majetkov z roku 1262, pochádzajúci z roku 1566. Potvrdenia boli identifikované Richardom Marsinom ako falzifikáty, napriek tomu informujú o pôvodných majetkoch opátstva, ako aj o jeho donátoroch. Odpis listiny dostupný na Magyar Országos levéltár, Diplomatikai levéltár (ďalej MOL DL 5775); Codex Diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. (ďalej CDSI I). MARSINA, Richard (ed): s. 70, č. 74.

¹⁷ BAKÁCS, István. Hont vármegye Mohács elött. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971, s. 46.

¹⁸ Etymológia rodového mena Hunt (lat. Guntius) je časťou maďarskej medievalistiky odvodzovaná od ich anglosaskej rodovej príslušnosti. Túto možnosť však nevylúčila ani časť slovenskej historiografie. Pozri STEINHÜBEL, ref. 2, s. 440.

¹⁹ LUKAČKA, ref. 3, s. 10.

²⁰ URBAN, Peter. Zlatá kniha Hontu. Martin: Matica Slovenská, 2010, s. 27.

samotným Poznanom, dokladajú tak pôvod moci príslušníkov rodu už v 10. storočí.²¹

Rod Poznanovcov v Nitrianskom kniežatstve

Poznanovci zveladovali svoje majetky spočiatku na území Nitrianskeho kniežatstva, pričom k rodovej fúzii s potomkami veľmoža Honta mohlo prísť až neskôr v priebehu 12. storočia. Možno pritom predpokladať, že Poznanovci si udržali vplyv v Nitriansku tiež na území dnešného Slovenska aj po jeho dočasnej strate Uhorskom v prospech Poľského štátu začiatkom 11. storočia. Podľa poľských stredovekých kronikárov Boguchwala a Galla Anonyma vtedy porážal Boleslav Chrabrý často Uhrov a pripojil ku svojmu panstvu celú ich zem siahajúcu až po riekou Dunaj.²² Poľská expanzia zasiahla tiež české a bavorské územie, pričom po boku Boleslava bojovali proti spojencom Henricha II. Moravia, spomínaní v kronikách pri významnom strete od pádu Veľkej Moravy po prvýkrát.²³

Po roku 1029 sa zmocnil kráľ Štefan opätovne Nitrianskeho kniežatstva. V tom období vytváral správne celky pomenované často podľa ich centrálnych hradov (Hont, Csanád, Szolnok). Štyri malé kniežatstvá na území Nitrianskeho kniežatstva sa na sklonku jeho vlády zmenili na komitáty, pričom kniežatá Orsi a Hont sú od doby jeho druhého ovládnutia uhorským panovníkom označení ako župani.²⁴

Údelným kniežaťom v Nitriansku sa po smrti Štefanovho syna Imricha mohol stať Poznanov syn Sebeš (*Schebis marchio Ungarie*).²⁵ Pravdepodobne za Poznanove zásluhy sa mohol stať neskôr nitrianskym županom Bukven, resp. Sebeš spomínaný tiež v Altašských análoch.²⁶ Tieto údaje by mohli potvrdzovať ich pôvod, doložený aj menným kritériom v prípade oboch Poznanových synov. Ako Sebeš je pritom označený aj prvý známy bratislavský župan.²⁷ Príslušnosť oboch županov

²¹ STEINHÜBEL, ref. 2, s. 212. Pozn. Slovanský pôvod Poznana pripúšťal aj János Karácsonyi, kým vo svojich starších prácach presadzoval taliansky pôvod rodu Hont – Poznanovcov, čo zdôvodnil častým výskytom mena Lampert v rodokmeni neskorších rodových príslušníkov. Zrejme ako prvý tiež poukazyval na pôvodné znenie rodového mena Paznan z 11. storočia, nachádzajúce sa v protiklade s predikátom Pazman (Passman – nem. pútnik) tak, ako sa zaznamenávalo v dobách neskorších. Pozri KARÁCSONYI, ref. 13, s. 182 – 184.

²² GALLUS ANONYMUS. Kronika a činy poľských knížat a vládců (Ed.). Praha: Argo, 2009, s. 32.

²³ DĚTMAR Z MERSEBURGU. Kronika (Ed.). Praha: Argo, 2008, s. 29.

²⁴ GYÖRFFY, ref. 4, s. 929.

²⁵ LUKAČKA, ref. 5, s. 30.

²⁶ STEINHÜBEL, ref. 2, s. 240.

²⁷ ŠEDIVÝ, Juraj et al. Dejiny Bratislavy I. Bratislava: Slovart, 2012, s. 363.

k rodovej línii Poznanovcov nepriamo dokladá aj geografická blízkosť pôvodných rodových majetkov.

Významným prameňom pre poznanie pozemkovej držby Zoborského kláštora a tým čiastočne aj pôvodných majetkov Poznanovcov, ktorí boli jeho svet-skými patrónmi, bola Zoborská listina z roku 1113.²⁸ Predchádzali jej v rokoch bezprostredne pred jej vydaním vpády Álmošovho spojenca Svätopluka na územie Nitrianska po Kolomanovej vojenskej intervencii na Moravu. Výsledkom bolo plienenie nitrianskeho podhradja aj s okolím. Hradnú bránu sa však podarilo včas zaistiť, české vojská tak hrad nedobyli.²⁹

Právne spory kráľovských vyberačov daní, tzv. kalízov s Gaufredom, opäť Zoborského kláštora, tak mohli byť čiastočne vyústením kritickéj situácie na území Nitrianska bezprostredne po vyplienení krajiny českým vojskom. Za záujmy kláštora sa v tom čase postavili dvanásť vážení obyvatelia mesta Nitra (*optimates XII Nitrienses*). Na Zoborskej listine z roku 1111 sú po Unovi a Bačovi, dlhoročných nitrianskych županoch uvedení v zozname „bohobojných“ mužov a nitrianskych optimátov Dedo a Gečä.³⁰ Označení sú ako synovia Bukvena, predtým nitrianskeho župana, žijúci na hrade osemdesiat rokov a v čase konania sporu ešte viac. Svedectvo oboch potvrdilo následne jedenásť mladších svedkov. Prvým z nich je na najstaršej zachovanej písomnosti z nášho územia uvedený, Mojš (Mojžiš), v tom čase župan tohože hradu (*Moses eiusdem civitatis tempore illo comes*).³¹

Nitriansky župan Mojš, Gečov syn a Bukvenov vnuk, spomínaný v zoborskej listine a komes Kozma, v roku 1123 písomne doložený ako *ex genere Poznan*, založili dve hlavné vetvy rodu. Určenie jeho príslušníkov uľahčuje do značnej miery menné kritérium, vychádzajúce z opakovania rodových mien v rodokmeni predmetného rodu. Kozmových potomkov spomína tiež listina, vydaná 10. júna 1247. Obsahuje náležitosti vyrovnania sporu na území Vajky medzi šľachticmi Undom a Ivánkom.³²

Samotný Mojš sa ešte v pozícii župana dostal do sporu s Pannonhalmským kláštrom potom, ako sa snažil zabráť jeho kláštorný majetok pri Váhu. Tento spor však už na Kolomanov príkaz súdil Gerváz, prvý nitriansky biskup po zriadení nitrianskeho biskupstva a zrušení Nitrianskeho kniežatstva asi v roku 1111. Ako

²⁸ STEINHÜBEL, ref. 2, s. 212.

²⁹ BLÁHOVÁ, Marie – HRDINA, Karel (Ed.). Kosmova kronika česká. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1975, s. 170.

³⁰ STEINHÜBEL, ref. 2, s. 321 an.

³¹ STEINHÜBEL, ref. 2, s. 322.

³² Codex Diplomaticus et epistolaris Slovaciae II (ďalej CDSI II). MARSINA, Richard (ed): s. 172, č. 250.

Mojšov vnuk bol už podľa maďarskej historiografie 19. storočia identifikovaný Farkaš.³³

Po smrti kráľa Kolomana sa aristokracia často zapájala do bojov o nástupníctvo, do opozičných táborov sa stávali aj príslušníci jedného šľachtického rodu. Súdržnosť jednotlivých rodov mohla byť v čase rozrastania sa vlastného domínia narušená vzájomnými majetkovými spormi. V tábore prívržencov Bela II. našli smrť aj vnuk veľmoža Honta Lampert so synom Mikulášom, keďže sa nepostavili dostatočne razantne proti uchádzačovi o kráľovskú korunu Borisovi a nespochybnili jeho nástupníctvo.³⁴ Aj v dôsledku tejto okolnosti mohlo prísť k oslabeniu väzieb Hontovho potomstva na vládnucu dynastiu a k čiastočnej strate jej priazne a vlastného postavenia.

Poznanovci sa od vzniku uhorského štátu do konca prvej tretiny 12. storočia, kedy je ešte možné v hrubých obrysoch určiť príslušnosť k pôvodnej rodovej línii, významnou mierou podieľali na politickom smerovaní Uhorska. K ich statusu ako k starouhorskému rodu patrilo založenie, prípadne obnovenie kláštorov, predovšetkým kláštora na Zobore, v Bzovíku a v Šahách nad Iplom.³⁵

Veľmoži Hont s Poznanom sa spoločne spomínajú v zakladacej listine Pannonhalmského benediktínskeho opátstva z roku 1001 – 1002.³⁶ V dôsledku nedostatku písomných prameňov do roku 1165 je však možné spojiť chýbajúce články v rodokmeni Poznanovského rodu pre najstaršie obdobia iba na základe menného kritéria. Prvý písomne doložený príslušník rodu v 12. storočí Farkaš zomrel niekedy po roku 1164 a bol synom Poznana (asi 1100 – 1150). Časť majetkov v Slepčanoch pritom Farkaš testamentárne daroval v tom roku Hronskobeňadickému konventu. Veľmož Poznan bol častou slovenskej historiografie stotožnený s Mojšovým synom.³⁷

Rod Poznanovcov je všeobecne považovaný za predkov šľachticov z Army a Radavy, pochádzajú z neho tiež rodové vetvy blatnicko-novosadská, forgáčovská, ardanovsko-orešianska, ako tiež predkovia vetvy ambrózovskej a demetrovskej.³⁸ Súhrnne sú označované ako mojš-gečovské línie podľa predkov rodu Geču a Mojša. Ku Kozmovmu potomstvu v rámci poznanovského rodu patria tiež šľachtici

³³ BÁRTFAI SZABÓ, László. A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgács család története. Esztergom: Buzárovits Gusztáv könyvnyomdája, 1910, s. 20.

³⁴ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 19.

³⁵ LUKAČKA, ref. 3, s. 11.

³⁶ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 19.

³⁷ Pozri LUKAČKA, ref. 3, s. 12.

³⁸ LUKAČKA, ref. 3, s. 12.

z Nýroviec, sečiansko-bučianska, šišovsko-hradnianska a svätajursko-čeklíska rodová vetva (pozri tab. 1).³⁹

Hontovo potomstvo bolo pomerne známe už v 19. storočí. Už za vlády Štefana I. získali rodoví príslušníci Bíň s Lampertom rozsiahle majetky. Lampertov syn rovnakého mena bol s panovníckym rodom spojený manželstvom s neznámou sestrou Ladislava I.⁴⁰ Hontov rod sa tak mohol trvale oslabiť práve po smrti Lamperta s Mikulášom (pozri ref. 34). Strata postavenia a sčasti aj rodových majetkov mohla byť tiež jednou z príčin, ktoré viedli k spojeniu potomkov oboch veľmožov. Delba rodových majetkov mohla teda prebiehať postupne, v rámci delenia hlavných Hont-Poznanovských vetiev a rozrastania sa ich majetkového domínia. Možno snáď predpokladať, že k delbe majetkov prišlo v konečnom dôsledku až začiatkom 13. storočia. Najmajetnejšou vetvou Hont-Poznanovcov boli v tej dobe pravdepodobne grófi zo Svätého Jura a Pezinka. V prvej polovici 13. storočia vlastnili významné dvorské funkcie a zásluhou donačných listín Ondreja II. získali majetky značného rozsahu, pričom na konci 13. storočia vlastnil rod už štyri hrady. O najvýraznejšie rozšírenie majetkov a rodovej moci sa zaslúžili predovšetkým Tomáš, Alexander a Sebeš.⁴¹

Obr. 1 – Prvé známe pečate Sebeša zo svätajurskej vetvy (1230, vľavo) a Tomáša z forgáčovskej rodovej vetvy (1299, vpravo) s motívmi hviezdy a polmesiaca, symbolmi objavujúcimi sa na pečatiach a erboch Hont-Poznanovských línií od 13. storočia. (Bártfay Szabó, AHont Pazman nemzetségbeli Forgách család története).

³⁹ PAKANOVÁ, Žofia. Vznik hradného panstva Gýmeš a jeho vývoj do konca 13. storočia. In: *Studia Mediaevalia Et Antiqua*, VII. Bratislava, 2003, s. 65. Dostupné online (28. 3. 2014):

https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/Pravnicka_fakulta/O_fakulte/Sucasti_fakulty/Katedry/KPD/Medea2003.pdf (28. 3. 2014).

⁴⁰ NAGY, Iván. Hont vármegyeye Árpádkori birtokosairól. Századok, 1869, s. 520.

⁴¹ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 65.

Rodovú príbuznosť forgáčovskej a svätajurskej vetvy Poznanovcov snáď nepriamo dokladajú aj prvé známe pečate Sebeša (z roku 1230) zo svätajurskej vetvy a Tomáša z forgáčovskej vetvy rodu (obr. 1). Kruhovú pečať s motívom polmesiaca z roku 1299 bola vôbec prvým známym vyobrazením rodového znamenia Forgáčovcov a pochádza z roku 1299.⁴² V štíte umiestnený polmesiac je považovaný tiež za prvé erbové vyobrazenie rodu. Pravdepodobne až niekedy koncom 14. storočia sa v erbe rodu začala objavovať korunovaná nahá Panna, pričom pôvodný polmesiac sa stal iba doplňujúcim znamením. Tejto podoby erbu sa napokon týkala aj potvrdzujúca listina Ľudovíta II. z roku 1525, keďže pôvodná erbová listina potvrdzujúca používanie tohto erbového znamenia sa stratila.⁴³

Forgáčovská vetva Poznanovcov za vlády Ondreja II. a vpád Mongolov

Už staršia historiografia považovala za najdôležitejší prameň pre poznanie najstarších dejín šľachtického rodu Forgáčovcov listinu ostrihomského prepošta Mikuláša.⁴⁴ Odkazuje sa v nej na stratenú písomnosť obsahujúcu panovníkovu donáciu na zem *Gumes* pre Ivánku, syna komesa Ivanča (*Iwančh*) z rodu Hont-Poznanovcov.⁴⁵ Prepošt v listine z roku 1226 žiadal opätovné vydanie listiny na príkaz panovníka. Súčasná medievistika ju považuje za novoveké falzum.⁴⁶

V období rozsiahleho rozdávania kráľovských majetkov Ondrejom II.⁴⁷ sa už zdržiavali na kráľovskom dvore aj predkovia Forgáčovcov. K aristokracii, spriaznenej s panovníckym rodom však patril aj nitriansky špán Sebeš zo svätajurskej vetvy Poznanovcov.⁴⁸ Grófi zo Svätého Jura a Pezinka boli v tom období už ich najmajetnejšou rodovou líniou. Sebeš získal donáciami Veľké Kostolány, Svätý Jur,

⁴² BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 19; KARÁCSONYI, ref. 13, s. 1244.

⁴³ KERESTEŠ, Peter. Lexikón erbov šľachty na slovensku. Nitrianska stolica. Bratislava: Hajko a Hajková, 2010, s. 76.

⁴⁴ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 762.

⁴⁵ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 25.

⁴⁶ LUKAČKA, Ján. Rod Forgáčovcov do polovice 15. storočia. In: *Historický zborník* 13, č. 1 – 2. Martin: Vydavateľstvo Matice Slovenskej, 2003, s. 66.

⁴⁷ Samotným panovníkom vyhlásené za nové zriadenie – *novae institutiones* za účelom všeobecného delenia v kráľovstve. In: MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. Dejiny Uhorska a Slováci. Bratislava: Perfekt, 2012, s. 38. Všeobecne možno konštatovať, že sa darovacie listiny z doby vlády Ondreja II. vzťahujú vo zvýšenej miere na majetky napadnuté počas dynastických či rodových sporov. por. MARCZALI, Henrik. Magyarország története az Árpádok korában (1038 – 1301) I. Budapest: Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1896, s. 347.

⁴⁸ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 25.

Bernolákovo a menšie majetky tiež v Nitrianskej a Bratislavskej stolici.⁴⁹ Zúčastnil sa aj križiackej výpravy po boku uhorského kráľa.⁵⁰

Za najstaršieho bezpečne doloženého príslušníka forgáčovskej rodovej vetvy možno považovať Ivánku. Približné vymedzenie jeho majetkov potvrdzuje odpis listiny o delbe pozemkov v Slepčanoch medzi ním a príbuznými Terenčom a Brenčom, ako tiež listina potvrdzujúca Ivánkovo vlastníctvo majetkov v Jovke.⁸⁶ Ivánka svoje rodové majetky mohol rozšíriť čiastočne aj formou odmeny za účasť na výprave Ondreja II. do Haličska.⁵¹ Ani po nástupe Bela IV. Ivánka nestratil majetky nachádzajúce sa v jeho rodovej držbe. V písomnostiach sa zmienky o ňom vyskytujú od roku 1229, okolo roku 1237 však už pravdepodobne nežil.⁵²

Listina Bela IV. z roku 1249 obsahuje zmienku o Ivánkovi synovi Ondrejovi, žijúcom na kráľovskom dvore od mladého veku.⁵³ Tento prameň tak evidentne poukazuje na blízky vzťah Ondreja, ale tiež Ivánku ku kráľovi ešte pred mongolským vpádom. Písomnosti nasledujúceho obdobia dokladajú aj prítomnosť Ondrejovho brata Tomáša v bezprostrednom okolí panovníka, ako aj ich aktívnu účasť v bitke u Mohi pri rieke Slaná (Šajava, Sajó). Práve v čase kritickom pre Uhorské kráľovstvo dokázali predkovia Forgáčovcov výrazným spôsobom posilniť vlastné mocenské postavenie. Za dramatických okolností prežil Ondrej útek po boku Bela IV. a v nasledujúcich rokoch si za zásluhy dokázal rozšíriť majetkové domínium.

Správy o Mongoloch sa dostávali do Uhorska už prostredníctvom správ dominikánov Juliána a Ricarda z ciest na východ v rokoch 1234 – 1236 a tiež 1237 – 1238.⁵⁴ V prvom roku druhej výpravy už podnikli dominikáni cestu zrejme cielene s úmyslom získať poznatky o zámeroch Mongolskej ríše. Situáciu po vpáde dokumentujú Belove listy pápežovi a európskym vládarom.⁵⁵ Belova listina z 13. marca 1253 uvádza, že synovia Ivánku Ondrej a Tomáš darovali kráľovi pri spoločnom úteku pred mongolskou jazdou vlastného koňa, čo stálo Tomáša život. Okrem uvedeného spomína tiež zásluhy Ondreja pri opevnení hradu Turuch (Turčiansky hrad, neskôr Zniev) a udelila mu do dedičného užívania na vlastnú žiadosť zem Gýmeš, susediacu s jeho hradom Divín (*Dyun*).⁵⁶

Spomínaná listina predstavuje pre rod najvýznamnejšiu písomnosť, Forgáčovci sa o ňu preto opierali aj v neskorších obdobiach. Výraznou mierou sa ňou rozšírila

⁴⁹ PAKANOVÁ, ref. 37, s. 65.

⁵⁰ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 26.

⁵¹ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 25.

⁵² LUKAČKA, ref. 5, s. 46.

⁵³ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 26.

⁵⁴ MARSINA, Richard. *Tatársky vpád*. Budmerice: Rak, 2008, s. 10.

⁵⁵ MARSINA, ref. 54, s. 11.

⁵⁶ CDSI II, s. 294 an, č. 421; MOL DL 583 94.

majetková držba rodu v oblasti, ktorá sa stala v nasledujúcich rokoch centrom jeho moci. Predmetná donácia bola spomínaná aj v prameňoch z neskoršieho obdobia, pričom sa zem Gýmeš ako rodové panstvo nachádza aj v písomnosti, ktorá sa svojím datovaním hlási do roku 1226.⁵⁷ Možno predpokladať, že vzniku listiny z roku 1253 nepriamo predchádzali už okolnosti týkajúce sa Ivánkovej podpory Bela IV. Na základe známych dobových listín je tiež pravdepodobné, že sa v tesnej blízkosti kráľa pred vpádom Mongolov nachádzal aj Ondrej. Samotná písomnosť uvádza konkrétne iba malú časť zo zásluhnej činnosti veľmoža z pohľadu kráľa.⁵⁸

Obr. 2 – Darovacia listina Bela IV z 13. marca roku 1253 na časť majetkov pre Ondreja za jeho zásluhy počas mongolského vpádu a za obranu Znievského hradu (MOL DL 583 94).

Donačná listina Bela IV. spomína darovaný pozemok pre komesa Ondreja ako „zem nazvanú Gýmeš, blízko ním kúpenej zeme, ktorá sa volá Divín, na ktorej zariadil vznik už jestvujúceho hradu“.⁵⁹ Listina tak dokladá existenciu už sčasti

⁵⁷ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 762. Táto písomnosť je považovaná za falzum. Pozri LUKAČKA, ref. 5, s. 66; CDSI I, s. 237, č. 326.

⁵⁸ *...hec igitur dicitur, ubi castrum fieri procuravit existentem.* CDSI II, s. 294, č. 421; *et alia fidelitatum ipsius merita, que desserere per singula longum esset tota benignitate pensantes.* CDSI II, s. 295, č. 421.

⁵⁹ *...terram quandam Gymus nomine prope terram ipsius emptitiam que Dyun dicitur, ubi castrum fieri procuravit existentem.* CDSI II, s. 294, č. 421.

postavenej fortifikácie nachádzajúcej sa v Ondrejovom vlastníctve. Z príslušnej listiny snád' vyplýva, že o darovanú zem požiadal komes Ondrej sám a že bola darovaná do dedičného užívania.⁶⁰ Pisomnosť umožňuje aj približne datovať najstaršiu stavebnú etapu na stredovekom hrade, keďže za jeho staviteľa a vlastníka považovala Ondreja. Tento prameň vymedzuje aj najstaršie pozemky získané v jeho bezprostrednej blízkosti.

Osobitne sa v ňom tiež vyzdvihuje Ondrejova stavebná aktivita na Znievskom hrade. Hrad zrejme predstavoval v tej dobe opevnenie nadregionálneho významu. Listina spomína Ondrejovu neustálu vytrvalú prácu a tiež každodennú starostlivosť, s akou vybudoval z hradu Turiec, ktorý naďalej zostal v kráľovskej moci, silno opevnený hrad, kde sa „mnohí naši mohli uchýliť na vlastnú ochranu“.⁶¹ Obrana Znievskeho hradu predstavovala pre Bela IV. tú najvyššiu záslužnú činnosť a doklad prejavenej vernosti.⁶² Belova donačná listina patrí medzi pramene, ktoré dokladajú úspešnú obranu neskoršieho hradu Turiec. Za iniciátora prestavby pôvodne refugiálneho hradu je v nich označovaný komes Ondrej. Útočisko v tej dobe tak našli na hrade domáci šľachtici, ale tiež nástupník trónu kráľovíc Štefan.⁶³ Samotný Ondrej mohol opevniť hrad, prípadne v krátkom čase posilniť opevnenie v dôsledku pretrvávajúceho nebezpečenstva. Po prvý krát je Znievsky hrad ako *castrum Turuch* spomínaný už v roku 1243.⁶⁴ Z uvedenej krátkej zmienky teda nemožno určiť presnú dobu výstavby hradu. Význam Znievskeho hradu ako kontrolného stanovišťa a strategického miesta využívaného na obranu krajiny dokladá aj stavebná činnosť a prestavby objektu v priebehu nasledujúcich rokov. Nepriamym dokladom jeho dôležitosti v dobových súvislostiach je snád' tiež založenie premonštrátskeho prepoštstva v jeho tesnej blízkosti, postaveného v rokoch 1252 až 1264.⁶⁵

Počas samotného vpádu Mongolov stratila život veľká časť prelátov a veľmožov,⁶⁶ samotný Ondrej však dokázal politicky ťažiť aj v krajne nepriaznivých po-

⁶⁰ *.dictam terram Gymus adiacentem terre sue Dyun, ubi ut premisimus castrum habet, sibi et per eum suis heredibus heredumve successoribus conferentes.* CDSI II, s. 295, č. 421.

⁶¹ *Magister Andreas iugilaborum instantia et sollicitudine diuturna castrum Turuch munitissimum fecit construi in nostro semper dominio permansurum, ubi se quamplurimi nostrorum ad tuitionem propriam poterunt collocare.* CDSI II, s. 294, č. 421.

⁶² *.ad maxima fidelitatis indicia reputamus.* CDSI II., s. 294, č. 421.

⁶³ PLÁČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava: Slovart, 2007, s. 333.

⁶⁴ KOSOVÁ, Katarína et al. Okres Martin. Národné kultúrne pamiatky. Bratislava, Slovart, 2012, s. 342.

⁶⁵ PLÁČEK – BÓNA, ref. 63, s. 333.

⁶⁶ MARSINA, Richard et al. Dejiny Slovenska I. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, 1986, s. 230.

meroch. Nachádzal sa v kritických chvíľach v bezprostrednej blízkosti panovníka a patril k veľmožom, ktorí po odchode Mongolov konsolidovali krajinu po hospodárskej stránke. Stál na strane kráľa zrejme aj počas vpádu Fridricha II. Babenberského a neskôr českých vojsk.⁶⁷

Vzrast moci za vlády posledných Arpádovcov

V štyridsiatych rokoch 13. storočia postavil Ondrej na rodovom panstve hrad Gymeš a začal výraznejším spôsobom rozširovať rodové majetky. V roku 1244 vyplatil veno vdove po svojom zosnulom bratovi Tomášovi vo výške 15 hrvien striebra.⁶⁸ S rozširovaním majetkov vzrastalo jeho mocenské postavenie. Postupne bol Belom menovaný do funkcie kráľovského taverníka (asi 1249 – 1255), v roku 1256 za kráľovského strážcu a vychovávateľa kráľovho mladšieho syna Bela. S menšími prestávkami zastával, pravdepodobne medzi rokmi 1264 – 1275 a do životne úrad župana na hrade Bana.⁶⁹

Vnútorý rozkol kráľovskej moci bol v šesťdesiatych rokoch sprevádzaný čiastočným rozdelením politického vplyvu v Uhorsku medzi Bela IV. a mladšieho kráľa Štefana. Nepriaznivé okolnosti vo vnútropolitickej situácii prišli v čase opätovných stretov s českým kráľom Přemyslom Otakarom II. Pri poslednom z jeho štyroch vpádov na územie Slovenska v roku 1273 sa spomínajú zásluhy Ondreja pri obrane Nitry. Donačná listina ohľadom Beladic z roku 1275 vyzdvihuje Ondrejovu obranu Gymeša a jeho zásluhu na získaní Györu.⁷⁰ Ondrej sa pravdepodobne zúčastnil aj na vojenskom strete uhorských kráľov pri Iszaszegu v roku 1262, pričom sa mu v nej kládli zásluhy na záchrane palatína Henrika.⁷¹ Po smrti Bela IV. uväznila časť uhorskej šľachty kráľovnú Alžbetu so synom Ladislavom na Znievskom hrade.⁷² Ondrej získal za starostlivosť o Alžbetu počas jej väzby a za pôžičku 100 hrvien v striebre ďalšie majetky.⁷³

⁶⁷ Fridrich po mongolskom vpáde obsadil Bratislavský, Mošonský a Šopronský komitát a vymohol si od Bela IV splatenie dlhu vo výške 2000 hrvien. ROGERIUS: Epistola magistri Rogerii in Miserabile Carmen super destructione regni Hungarie per Tartaros. In MARSINA, ref. 54, s. 100.

⁶⁸ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 44.

⁶⁹ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 26. Bánsky komitát tvoril pohraničnú oblasť v okolí Piešťan a na začiatku 13. storočia sa stal súčasťou Nitrianskeho župy. PAKANOVÁ, ref. 37, s. 70.

⁷⁰ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 28.

⁷¹ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 27.

⁷² VALENTOVIČ, Štefan et al. Slovenský biografický slovník II, zväzok E – J. Martin: Matica Slovenská, 1987, s. 106.

⁷³ LUKAČKA, ref. 5, s. 48.

Na sklonku života už tvorilo dedičnú Ondrejovu držbu rozsiahle územie gýmešského panstva na rozhraní Nitrianskej a Tekovskej stolice, získané sčasti potvrdzovaním držby starších rodových majetkov, ako tiež štedrými donáciami.⁷⁴ Ani za vlády Štefana V. a Ladislava IV. Kumánskeho sa zrejme nesnažil Ondrej vo veľkej miere obohatiť na úkor cudzích šľachtických domén. V dôsledku uváženej politiky prešlo rodové vlastníctvo bez revízie v období nestability kráľovskej moci na jeho dedičov Jána, Tomáša, Ivánku, Ondreja a Mikuláša.

Najstarší Ondrejov syn Ján získal teologické vzdelanie zrejme na zahraničnej univerzite (*doctor decretorum*). Možno predpokladať, že mal spomedzi príslušníkov forgáčovskej vetvy do konca storočia výrazný vplyv aj vo svetských záležitostiach. Približne v rokoch 1273 – 1275 zastával Ján úrad ostrihomského kanonika. Stal sa gemerským archidiakonom, neskôr kráľovským kaplánom, asi v roku 1274 (uvádza sa aj rok 1276) správcom kráľovskej kaplnky. Pravdepodobne od roku 1276 pôsobil ako nitriansky archidiakon, o rok sa stal už budínskym prepoštom a podkancelárom, pričom od roku 1278 zastával pozíciu vicekancelára kráľovskej kancelárie. Od júna toho roku už pôsobil ako kaločský arcibiskup.⁷⁵ Od roku 1274 sa Ján uvádzal tiež ako klerik Ladislava IV.⁷⁶ V tej dobe už získal ako významný cirkevný predstaviteľ nové rodové majetky. Predstaveným kráľovskej kancelárie sa stal asi v roku 1290 už za vlády Ondreja III. Postavenie Jána sa zrejme posilnilo pápežovým listom, doručeným pápežským legátom Filipom pôsobiacim v Uhorsku 18. júna 1282, ktorým ho samotný pápež potvrdil v jeho funkcii.⁷⁷ Ako kaločský arcibiskup bol priamo zúčastneným na mocensko-politickom zápase oligarchie o dedičstvo uhorskej kráľovskej koruny po vymretí Arpádovcov. 27. augusta 1301 korunoval v Stoličnom Belehrade českého kráľoviča Václava za uhorského kráľa.⁷⁸ Ako kaločský arcibiskup si Ján udržal postavenie až do konca života. Pravdepodobne až po jeho smrti, prípadne po smrti Jánovho brata Tomáša, prišlo v konečnom dôsledku k výraznému oslabeniu postavenia ďalších rodových príslušníkov. Ján zomrel zrejme iba niekoľko týždňov po korunovačnom akte. Pochovaný bol zrejme v dome zasvätenom svätému Jánovi.⁷⁹

Písomnú zmienku, ktorá vyzdvihuje zásluhy Jánovho brata Tomáša pri obraze Levického hradu obsahuje darovacia listina na pozemky Beladic v roku 1275. Tomášovu statočnosť v boji proti českým vojskám Přemysla Otakara II. odmenil

⁷⁴ LUKAČKA, ref. 5, s. 48.

⁷⁵ AGNET, Ján a kol. Biografický lexikón Slovenska II. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, s. 614.

⁷⁶ LUKAČKA, ref. 5, s. 48.

⁷⁷ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 45.

⁷⁸ AGNET, ref. 75, s. 614.

⁷⁹ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 45.

donáciou Ladislava IV. Kumánsky.⁸⁰ V roku 1292 bol Tomáš uvádzaný ako krajinový sudca,⁸¹ kým asi v rokoch 1295 – 1301 už ako nitriansky a tekovský župan (por. tab. 2).⁸²

Ďalší bratia Ivánka, Ondrej a Mikuláš pravdepodobne nedosiahli významnejšie postavenie, snažili sa však o nárast ich rodového panstva. Spomínajú sa tiež v listine z roku 1295 v súvislosti s pravdepodobnými majetkovými spormi rodových príslušníkov.⁸³ Z obdobia vlády Ladislava IV. pochádza aj zmienka o jedinej známej ženskej príslušníčke rodu Jolane, vdove po Mikovom synovi Ogončovi (*Ogonch*). Brat zosnulého manžela Jolany Peter vyrovnal zaňho v roku 1277 nesplatené veno a vrátil jej niekoľko hnutelností.⁸⁴

Doba, ktorá nasledovala bezprostredne po vymretí vládnucej dynastie Arpádovcov znamenala pre forgáčovskú rodovú vetvu stratu rodových majetkov vrátane ich hradného sídla Gýmeš. Korunovácia českého kráľoviča Václava ešte naznačila spoločné záujmy odbojnej oligarchie a pôvodne proarpádovskej šľachty. Smrť najvýznamnejších predstaviteľov forgáčovskej rodovej vetvy však významne uľahčila Matúšovi Čákovi dobyť hrad Gýmeš a získať jej rodové majetky.

V prvom decénií 14. storočia získaval po smrti arcibiskupa Jána významné postavenie v cirkevnej hierarchii pápežom podporovaný ostrihomský arcibiskup Gregor.¹³¹ Pápežská kúria sa okrem zvýšenia vlastného vplyvu v Uhorsku snažila podporou Anjouovcov aj o ich vyradenie z bojov o neapolský trón. Podporovala tu silného kandidáta, schopného obhájiť záujmy pápežskej kúrie na Apeninskom poloostrove.⁸⁵ V tom období zrejme ešte žil významný predstaviteľ neskorších Forgáčovcov, vyššie spomínaný nitriansky a tekovský župan Tomáš. Ivánkovi a Ondrejovi synovia Štefan, Ondrej a Mikuláš sa zrejme následne utiahli na majetky Mikulášovej manželky v Tekove.⁸⁶ Ani osamotený Tomáš, v tej dobe snáď formálne stále nezbavený funkcie kráľovského radcu, nedokázal zabrániť strate rodového sídla.

V roku 1312 bol prostredníctvom nitrianskeho biskupa Jána exkomunikovaný Matúš Čák kvôli vojenskému prepadu a pustošeniu Nitry prostredníctvom svojho

⁸⁰ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (ďalej CDH) V/2, s. 232 – 235. FEJÉR, György (ed.). V roku 1274 až 1275 sa v listinách Ladislava IV: spomína ako *castrum Lewa* Levický hrad vôbec po prvýkrát. Útoky na hrad pravdepodobne svedčia o regionálnom význame fortifikácie ako formujúceho sa nového centra Tekovskej župy.

⁸¹ „Comes Thomas, Iudex Curiae Domini Regis.“ CDH VI/1, s. 232.

⁸² „Thomas Comite Nitriensi et Barsiensi.“ CDH VI/2, s. 199.

⁸³ CDH VI/1, s. 354 – 357.

⁸⁴ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 47.

⁸⁵ MANNOVÁ, Elena. Krátke dejiny Slovenska. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 59.

⁸⁶ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 56.

gýmešského kapitána Detrika. Ani porážka mocného oligarchu neznamenalala vrátenie rodových majetkov rodovým príslušníkom. Po nástupe Ľudovíta I. Veľkého na kráľovský trón sa dostalo rodové panstvo neskorších Forgáčovcov do vlastníctva Ľudovítovej matky Alžbety. Gýmeš sa vrátil pôvodným vlastníkom až po roku 1386 v súvislosti s násilnou smrťou Karola Malého. Pri mocenskom spore o nástupníctvo po Ľudovítovi na neho spáchal atentát v záujme kráľovnej Alžbety Blažej Forgáč. Od tohto obdobia sa rozšírilo aj erbové znamenie forgáčovského rodu,⁸⁷ čo môže súvisieť s erbovým privilegiom udeleným možno samotnou Alžbetou ako službu za priazeň, ktorú jej Blažej ako jej verný stúpenec v ťažkých časoch preukázal.

Rodové majetky za vlády Arpádovcov

V podmienkach Uhorska bolo 13. storočie obdobím postupného zväčšovania a scelovania šľachtických majetkov. Na jeho konci sa vyskytovalo už množstvo pozemkových celkov značných rozmerov, narastal tiež počet majetkov strednej veľkosti.⁸⁸ Podstata rozdávania pozemkov bola v stredoeurópskom priestore daná často momentálnou silou a reálnou mocou aktuálne vládnuceho monarchu.⁸⁹ Táto skutočnosť významne ovplyvňovala charakter donácií 13. storočia aj v Uhorsku. Moc aristokracie vzrástla zastávaním vojenských a správnych funkcií. Pramenil z nich zrejme aj najvyšší zisk prevyšujúci príjmy z pozemkového vlastníctva.⁹⁰ Staré rody sa tak snažili často etablovať sa v prostredí mocenskej elity aj prostredníctvom zastávania významných postov v rámci politickej hierarchie. Rodové vlastníctvo forgáčovskej vetvy v 13. storočí malo pritom svoj pôvod ešte v majetkoch spojeného Hont-Poznanovského rodu. Spájanie rodových majetkov s významnými funkciami dokladá príklad prvého známeho predka forgáčovskej rodovej vetvy Mojša. Ten napokon zastával v prvých dvoch deceniách 12. storočia úrad nitrianskeho župana.

Hrad Gýmeš do konca 13. storočia

Hrad Gýmeš, kamenný hrad a opevnené sídlo rodu, vznikol pravdepodobne na mieste staršieho hradiska krátko po vpáde Mongolov. Písomne je doložený od roku 1253 ako *castrum Andree in terre Dyun*.⁹¹ Na mieste neskoršieho hradného komplexu možno predpokladať aj existenciu zatiaľ archeologicky nedoloženého hradiska, umiestneného v strategicky významnej lokalite na skalnatom vrchole vý-

⁸⁷ KERESTEŠ, ref. 43, s. 76.

⁸⁸ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 64.

⁸⁹ K problematike napr. ŽEMLIČKA, Josef. O „svobodné“ soukromosti pozemkového vlastníctví (K rozsahu a kvalitě vel'možské držby v přemyslovských Čechách). In Český časopis historický, roč. 107, č. 2, 2009, s. 298 an.

⁹⁰ LUKAČKA, ref. 5, s. 25.

⁹¹ CDSI II, s. 295, č. 421.

bežku Tribečského pohoria. Túto domnienku podporuje tiež blízkosť Studeného hradu, archeologicky neskúmaného a nedatovaného hradiska, lokalizovaného asi 3 km severne od dnešnej gýmešskej zrúcaniny,⁹² ako aj existencia sústavy starších hradísk v Tribečskom pohorí.

Objekt hradu spĺňal zrejme v počiatočných rokoch svojej existencie predovšetkým hospodársku a obrannú funkciu. Okrem vojenského a strategického významu fungoval ako rezidenčné stredoveké sídlo, čomu zodpovedal vonkajší vzhľad hradu v jeho prvej stavebnej etape.⁹³ Gýmešský hrad tak predstavoval na tú dobu moderný architektonický komplex, slúžiaci predovšetkým na obranu bezprostredného okolia a strategicky významného územia v čase možného vojenského ohrozenia.

Stredoveké kamenné múry z 13. storočia pozostávali z dvoch veží na kratšej strane dvojpodlažného paláca, umiestnenými na vrchole skalného hrebeňa prepojenými hradbou. Vytvárali tak hradné nádvorie nepravidelného trojuholníkového tvaru vrátane cisterny a hospodárskej zástavby.⁹⁴ Archeologicky doložené najstaršie hradby sa z hradného komplexu zachovali v pomerne dobrom stave, vrátane najvyššej hranolovej veže s úzkym schodiskom v celej hrúbke vonkajších obvodových múrov. Druhá veža stredovekého hradu sa postupne zrútila, dodnes je však viditeľné na jej juhovýchodnej strane zreteľné zaoblenie (obr. 3, F).⁹⁵

Historicky podchytiť a presnejšie datovať prvú stavebnú fázu prebiehajúcu na hrade je pomerne náročné aj vzhľadom na nedostatočný archeologický výskum hradného komplexu. Za jeho najstaršiu časť je považovaná spomínaná štvorhranná veža, ktorá mohla tvoriť v päťdesiatych rokoch 13. storočia samostatný útvar.⁹⁶ Stavba menšej veže situovanej v severnej časti hradného vrchu vrátane trojposchodového paláca spájajúceho obe veže je predpokladaná až v nasledujúcom desaťročí po vzniku hradu.⁹⁷ Najstaršia hradná veža je definovaná ako neskororománska obytná stavba s primárne obrannou funkciou tzv. podunajského typu.⁹⁸ Táto typológia kamennej veže na naše územie prenikala pravdepodobne z rakúskej podunajskej oblasti.⁹⁹

Postupne bola pristavaná k najstaršiemu hradu pri pôvodnej, archeologicky skúmanej bráne severovýchodná veža a novší palác smerujúci od južnej veže

⁹² PLAČEK – BÓNA, ref. 63, s. 122 – 125.

⁹³ PLAČEK – BÓNA, ref. 63, s. 123.

⁹⁴ PLAČEK – BÓNA, ref. 63, s. 122.

⁹⁵ PLAČEK – BÓNA, ref. 63, s. 123.

⁹⁶ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 73.

⁹⁷ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 33.

⁹⁸ BÓNA, Martin. Renesančné a barokové prestavby hradu Gýmeš. Pamiatky.a Múzeá. 4, 1996, s. 30.

⁹⁹ MENCLOVÁ, Dobroslava. Príspevok k typológii hradov, zámkov a kaštielov na Slovensku. In: Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku. Martin: Osveta, 1973, s. 411.

k západnému hradnému múru.¹⁰⁰ Do konca stredoveku nadobudol hrad postupne charakter členitej päťvežovej stavby. Z architektonických prvkov postavených v 13. storočí sa však najlepšie zachovala masívna hranolová veža s nápadnými nárožnými piliermi, umiestnená na najvyššom mieste skalného brala, vrátane obvodovej hradby s cimburím. Obe hlavné veže pochádzajúce z prvých rokov po vzniku hradu mali už zrejme mohutné hradné múry, v ktorých sa nachádzalo úzke schodisko. Jedna z dvoch hlavných veží, pravdepodobne tá novšia, pripomínala použitím vlastných pilierov francúzskej proveniencie ranogotický donžon Bratislavského hradu. Predpokladá sa, že bola napriek menším rozmerom taktiež obytná.¹⁰¹

Gýmeš tak predstavoval od svojho vzniku na tú dobu komfortné obydlie pre členov rozrastajúcej sa forgáčovskej rodovej vetvy. V sedemdesiatych rokoch 13. storočia sa osvedčil ako oporný bod pri správe a obrane rodového panstva.¹⁰² Už pod držbou synov Ondreja sa hradné sídlo opäť rozrástlo. Hrad sa stal napokon v tomto období centrom neúspešného odboja proti vojskám Matúša Čáka v dobe vrcholiacej feudálnej anarchie.

Rozrastajúci sa kamenný hrad Gýmeš plnil v sedemdesiatych rokoch 13. storočia funkciu strategicky významného vojenského objektu v rámci celého nitrianskeho regiónu. Ondrej ho so synmi úspešne ubránil proti dvojnásobnému útoku českého kráľa Přemysla Otakara II. v rokoch 1271 a 1273.¹⁰³ Gýmeš sa ukázal v bojoch s českým kráľom ako dôležitý oporný bod kráľovskej moci. Bezprostredne po nich rozšírila forgáčovská rodová vetva svoj majetok o ďalšie pozemky v úzkom okolí hradu.¹⁰⁴

S rozdelením rodových majetkov prišlo na sklonku 13. storočia po smrti komeša Ondreja aj k delbe samotného hradu; hradný komplex si medzi sebou delili listinou z roku 1295 Tomáš, Ondrej, Ivánka a Mikuláš. V tej dobe možno predpokladať existenciu mohutnej stavby s architektonickými prvkami miestami dosahujúcimi výšku päťpodlažnej budovy.¹⁰⁵ Obnažené kamenné steny hradu, pochádzajúce z 13. storočia, sa v niektorých častiach tzv. horného hradu zachovali v porovnaní s mladšími stavebnými etapami paradoxne najlepšie. O stredovekom interiéri gýmešského hradu toho na základe archeologických nálezov veľa nevieme. Na základe dobovej listiny o rozdelení hradu možno čiastočne vykonať pokus o rekonštrukciu spôsobu rozdelenia hradu.¹⁰⁶

¹⁰⁰ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 74.

¹⁰¹ PLAČEK – BÓNA, ref. 63, s. 122.

¹⁰² PLAČEK – BÓNA, ref. 63, s. 122.

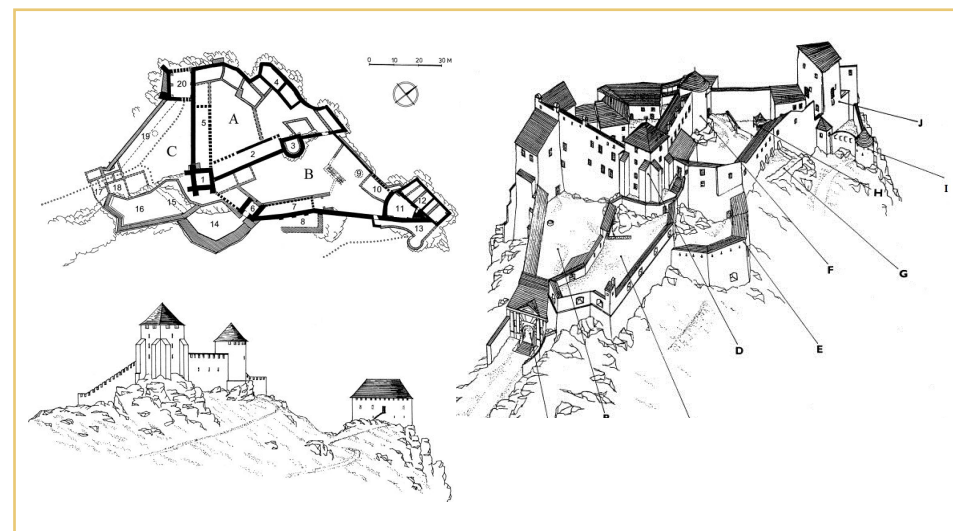
¹⁰³ LUKAČKA, ref. 5, s. 48.

¹⁰⁴ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 32.

¹⁰⁵ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 32.

¹⁰⁶ Najpodrobnejšie sa tejto otázke venoval Bártfai Szabó v najucelenejšej komplexnej syn-

Počnúc hranolovou hradnou vežou sa na konci 13. storočia nachádzala vo východnej stene hradu dvojposchodová pozdĺžna budova, ktorej centrálna časť vnútorného nádvorja a bašty mohla patriť Tomášovi (obr. 3 hore vľavo, medzi časťami 1 až 2). V listine rozdeľujúcej hrad sa Ivánkov podiel označuje asi ako menšia časť väčšieho paláca vrátane menšej veže (*minor pars magni palatii cum minori turri*).¹⁰⁷ V tomto prípade by mohlo ísť o časť objektu vrátane zrútenej zaoblenej východnej veže, ktorej prináležala obrana príslušných bášť a nádvorja (obr. 3 vľavo hore, časť 2 a priestor vľavo od nej). Dominantná hranolová veža a miestnosti v susedstve mohli vlastniť na základe rozdelenia Ondrej a Mikuláš (obr. 3 hore vľavo, časť 1).¹⁰⁸ Tomáš, toho času v županskej hodnosti, dostal okrem menších priestorov na hrade tiež povolenie na stavbu prístavby, v tej dobe ešte celkom oddelenej od hradu.¹⁰⁹

Obr. 3 – Hrad Gýmeš – pôdorys a vývojová analýza hradu. Čiernou farbou je vyznačená stavebná etapa, náležiaci pravdepodobne do polovice 14. storočia (na spodnom obrázku jej zodpovedajú neskororománska hranolová veža [D], neskororománska polvalcová veža [F], neskororománsky palác vyplňajúci priestor medzi nimi vrátane hospodárskych budov na vnútornom nádvorí starého hradu a pôvodná zástavba ranogotického paláca, na mieste ktorého vyrástol neskorogotický palác a neskôr baroková kaplnka [J]). Vpravo hore akademická rekonštrukcia hradu z konca 13. storočia – tzv. dvojhrad z juhu (podľa: Plaček, M. – Bóna, M., ref. 63).

téze dejín rodu Forgáčovcov. K rozdeleniu hradu pozri BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 32 – 34.

¹⁰⁷ CDH VI/2, s. 82.

¹⁰⁸ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 34.

¹⁰⁹ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 74.

Pramene neumožňujú podrobne rekonštruovať okolnosti, za akých sa hrad Gýmeš v tomto prípade delil. Jednotlivé časti hradného komplexu navyše nie sú v listine o jeho delení definované vzhľadom na neskoršie prestavby jednoznačne. Tomášova pozícia pri delbe hradu skutočne mohla byť vzhľadom na jeho postavenie významná. Svedčí o nej zrejme tiež uvádzanie jeho mena v príslušnej listine z roku 1295 na prvom mieste. Priestor na hrade, vymedzený práve Tomášovi však predstavuje s najväčšou pravdepodobnosťou podiel najmenší. V každom prípade možno predpokladať, že mal z dedičov zrejme najväčšie prostriedky na stavbu novej stavby v bezprostrednej blízkosti staršieho hradu. Arcibiskup Ján ako duchovný žijúci mimo hradný areál podiel na svetskej stavbe nevlastnil vôbec.

Na konci 13. storočia už stála na skalnom výbežku, asi 35 metrov od hradu kamenná fortifikácia, vytvárajúca tak tzv. hradnú dvojicu, v tej dobe akýsi dvojhrad (obr. 3 vpravo hore). Palácová stavba pozdĺžneho pôdorysu bola sprístupnená zdvíhacím mostíkom, pripevneným k dodnes čiastočne zachovanému hrotitému portáliku, pričom pôvodné Tomášovo sídlo tvorili iba nevelké priestory slúžiace pravdepodobne ako rozšírenie obytného priestoru.¹¹⁰ Príslušná listina rozdeľujúca hradné sídlo medzi rodových príslušníkov uvádza aj spôsob delby pozemkov bezprostredne sa nachádzajúcich v okolí hradu. Dokladá tiež archeologicky nezistenú cisternu v blízkosti pôvodne druhého, na východnej strane umiestneného vchodu do hradu.¹¹¹

Rodové majetky do nástupu Anjouovskej dynastie

V súpise majetkov zoborského benediktínskeho opátstva sa v roku 1113 po prvýkrát spomína *Gymes*. Názov možno geograficky stotožniť s dnešným Jelencom, nachádzajúcim sa v bezprostrednej blízkosti gýmešskej hradnej zrúcaniny. V roku 1295 tvorili zrejme Horný a Dolný Gýmeš samostatné osady.¹¹² Na území vznikajúceho hradného panstva sa nachádzali aj majetky v držbe kráľovskej kurny. Pozemky uvádzané v listine z roku 1253 sa však nezhodovali s geografickým vymedzením hraníc panstva tak, ako sú známe z neskoršieho obdobia.

13. marca 1253 teda daroval panovník Belo IV. Ondrejovi časť zeme, ktorá pri náležala ku kráľovským majetkom. Ku gýmeškému panstvu patrila Divín (Dyun), predstavujúci zrejme neskorší hradný vrch s podhradím. V roku 1275 bol uvádzaný ako *Dyvenkuy*.¹¹³ Neskorší hradný vrch zrejme získal Ondrej bezprostredne po mongolskom vpáde alebo ešte niekedy pred ním. Názov panstva Gýmeš sa od úvodnej písomnej zmienky pravdepodobne vzťahoval na chotár susediaci s hradným vrchom, teda geograficky iba najbližšie územie. Pozemky v širšom okolí

¹¹⁰ PLAČEK – BÓNA, ref. 63, s. 122.

¹¹¹ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 34.

¹¹² FEHÉR, Alexander. Jelenec: monografia. Bratislava: Ab-art, 2003, s. 2.

¹¹³ CDH V/2, s. 232.

mohol získať Ondrej až neskôr, pričom jeho prirodzenou snahou bolo rozširovať hradné panstvo v okolí hradu ako rodového sídla. Donačná listina Bela IV. z roku 1253 je zároveň prvou písomnou zmienkou o presne vymedzenej geografickej polohe hradu Gýmeš a príslušného panstva.¹¹⁴ V tomto roku získal Ondrej donáciou priestor nachádzajúci sa pod východným a južným podhradím. Obce ležiace na druhej strane hradného vrchu boli toho času majetkom ostrihomského arcibiskupa (Ladice a Neverice), zoborského kláštora (Kolíňany) a šľachticov z Lefantoviec.¹¹⁵

V priebehu druhej polovice 13. storočia rozširovali rodoví príslušníci svoje majetky o ďalšie pozemky. Rozľahlosť majetkov bola ovplyvnená získavaním významných krajinských funkcií. V práci sú menované a významnejšie z nich popísané približne v poradí, v akom prešli do ich vlastníctva.

Slepčany (*Scelepchen*) sú považované za jedny z najstarších pozemkov patriacich Forgáčovcom.¹¹⁶ Mohli byť dokonca súčasťou majetkov Poznanovcov ešte v období ich fúzie s rodom Hontovcov.¹¹⁷ Časť z týchto pozemkov prešla už testamentárnou donáciou Farkaša do správy majetkov Hronskobeňadického opátstva. Delením slepčianskeho panstva asi v roku 1229 medzi Ivánkom a Kozmovými potomkami Temerčom a Brenčom získal Ivánka asi polovicu spomínaného územia.¹¹⁸ Geografické hranice Slepčian sú na základe opisu, pochádzajúceho z dobových prameňov pomerne dobre identifikovateľné.

Spory mohli nastať aj ohľadom pozemkov týkajúcich sa Ivánkovho majetku v Jovke (časť panstva Mane), pričom hranice predmetnej časti patriacej Ivánkovi spochybnili pred príslušným predstaviteľom kapituly v listine z roku 1237 obaja Kozmovi synovia.¹¹⁹ Časť pozemkov obce a jej blízkeho okolia patrila aj v tomto prípade pod kráľovské majetky Bela IV. Darovacou listinou z roku 1249 prešli ako odmena za obranu a opravy Znievskeho hradu Ivánkovmu synovi Ondrejovi.¹²⁰ Obdobným panstvom, dedeným zrejme z pôvodného hereditária Poznanovcov bolo samotné územie Mane. Rod ho prechodne stratil zálohovacou listinou a za 2 strieborné marky získal Ivánkom jeho časť späť. Tieto majetky v tej dobe bezprostredne susedili s územím Komjatíc. Ďalšie pozemky patriace k Mani náležali z väčšej časti kráľovi Belovi IV., ktorý ich v roku 1249 prostredníctvom nitrianskeho biskupa Adama daroval rodu na základe tejto darovacej listiny pre Ondreja.¹²¹

¹¹⁴ CDSI II., č. 421, s. 294. Prepis listiny: MOL 583 94.

¹¹⁵ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 75.

¹¹⁶ LUKAČKA, ref. 5, s. 46.

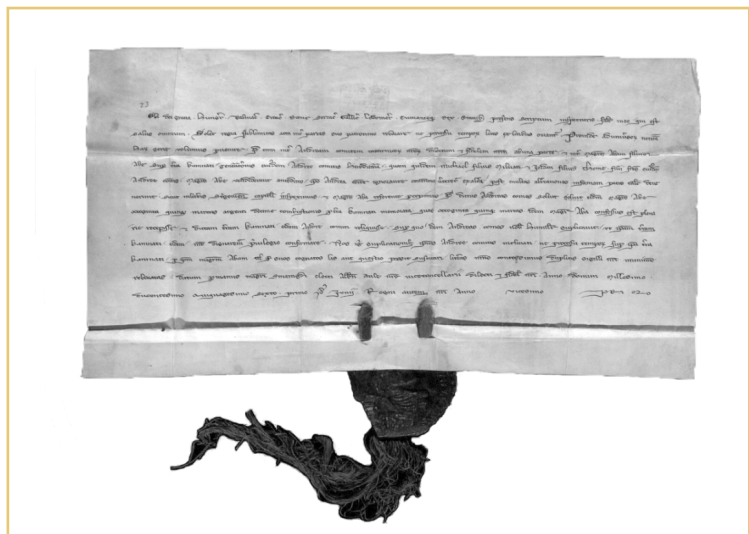
¹¹⁷ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 36

¹¹⁸ CDSI I, s. 255, č. 358; CDH III/2, s. 487 an.

¹¹⁹ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 68; CDH IV/1, s. 99 – 101.

¹²⁰ CDH IV/2, s. 54 an.

¹²¹ CDH IV/2, s. 54 an.

Obr. 4 – Darovacia listina Bela IV. z 12. júna 1256 na panstvo Komjatíc (MOL DL 583 93).

Donačnou listinou Bela IV. z 10. júna 1247 dostal Ondrej do držby Kmetovo (*Gorok*, *Gyarak*), neobývané územie zaniknutého hradu Szolgagyör, nachádzajúce sa toho času v držbe kráľa.¹²² Pozemky umiestnila donačná listina do východného susedstva už Ondrejovho dedičného majetku (Veľká Maňa) a rozšírila ho o usadlosti Malú Maňu a Trávnicu.¹²³ Tieto pozemky získal Ondrej ako veľkorysý odškodné od Bela IV. za stratu územia Jovky. Tie pripadli ešte dávno pred sporom jeho príbuznému komesovi Undovi.¹²⁴ V Kmetove sa však nachádzali aj staršie rodové majetky svätajurskej vetvy Poznanovcov.¹²⁵

O užšom prepojení poznanovských vetiev by však mohli svedčiť zrejme aj požiadavky Ondreja na vrátenie rodového majetku Komjatice (*Camnati*) do jeho držby. Samotná obec s okolím bola Tomášovým synom Jardanom z ardansko-orešianskej a Michalom, synom Milvana z vetvy novosadskej zálohovaná Abovi z Hlohovca, synovi magistra Abu bez Ondrejovho vedomia.¹²⁶ Za zálohovanú čiastku 85 hrievien striebra ju v roku 1256 získal späť do rodového vlastníctva. Zálohovaná suma by mohla svedčiť o význame spomínaného majetku, ktorý sa neskôr stal sídlom časti rodovej vetvy. Darovacia listina z 12. júna toho roku uvádza spory komesa

¹²² CDH IV/1, s. 478 an.

¹²³ LUKAČKA, ref. 5, s. 47.

¹²⁴ CDSI II, s. 176, č. 259.

¹²⁵ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 77.

¹²⁶ BARTFAI SZABO, ref. 33, s. 38. MOL DL 583 93; CDH IV/2, s. 365.

Ondreja o, komjatickú zem, nachádzajúcu sa v jeho dedičnom vlastníctve“.¹²⁷ Zálohovaná suma 85 hrievien svedčí o rozľahlosti týchto pozemkov. Písomnosť v tomto prípade pritom nemala vyslovene povahu darovacej listiny. Z jej obsahu vyplýva už predchádzajúce vyrovnanie sporu oboch zúčastnených strán. Samotná listina obsahuje tiež zmienku o písomnosti, vydanéj Ostrihomskou kapitulou, objasňujúcou pozadie predmetného sporu. Belo IV. tak vydaním tejto listiny na žiadosť Ondreja iba potvrdil jeho vlastníctvo Komjatíc s cieľom predísť budúcim sporom.

Šesťdesiate roky 13. storočia znamenali pre rod zväčšenie majetkovej držby o pozemky v Haršanoch, Kostolánoch pod Tribečom, Lule, Beladiciach a v Chyndiciach. Majetky kráľovnej Alžbety, nachádzajúce sa v Trhovej vsi (Vásárfalu), prešli ako odmena za Ondrejovu oddanosť do jeho vlastníctva v roku 1274.¹²⁸ V priebehu približne troch decénií sa rozšírili pôvodné majetky rodu za vlády Bela IV. a jeho nástupcov o rozsiahle pozemky prevažne na území Nitrianskej, Tekovskej a Ostrihomskej župy. Ondrej sa sčasti zmocnil aj majetkových podielov v Trávnici, Veľkom Ďure a patrili mu pozemky vo Svätuši na území Tekovskej župy, ďalej Gýmeš, Kmetovo a Stremírova Ves. Samotné panstvo Gýmeš pozostávalo v tej dobe z území, nachádzajúcich sa pri dnešnom potoku Jelenec a Drevenica až ku Slepčanom pri rieke Žitava.¹²⁹

Rodové panstvo sa neprestalo rozrastať ani po smrti Ondreja. V posledných dvoch decéniach 13. storočia pokračovalo rozširovanie rodových majetkov. Po skone Tomáša, asi najstaršieho syna komesa Unda, prešli v roku 1287 z rozhodnutia kráľa Ladislava prostredníctvom nitrianskeho biskupstva do pozemkovej držby forgáčovskej vetvy Chrašťany a Vajka. Gemerský a tekovský župan Tomáš získal už za vlády Ondreja III. ako odmenu za dlhoročné služby Sobol (Zobol, Zokol).¹³⁰ V tom čase získal rod majetky v Nemčiciach a pripojil ich už k predtým získaným usadlostiam Ujlak (*Wylak*) a Mojzesovo (*Izdeg*), patriacich predtým kráľovi údajne nevernému šľachticovi Petunovi. Tieto majetky získal Ján ako gemerský archidiacon už za vlády Ladislava. Ján obohatil rodové majetky prostredníctvom donáčnej listiny panovníka o ďalšie pozemky na panstve v Haršanoch a v Chyndiciach¹³¹ (pozn.: v prípade týchto pozemkov sa jednalo o Ondrejovi v tom roku podstúpenú poddanskú pôdu).

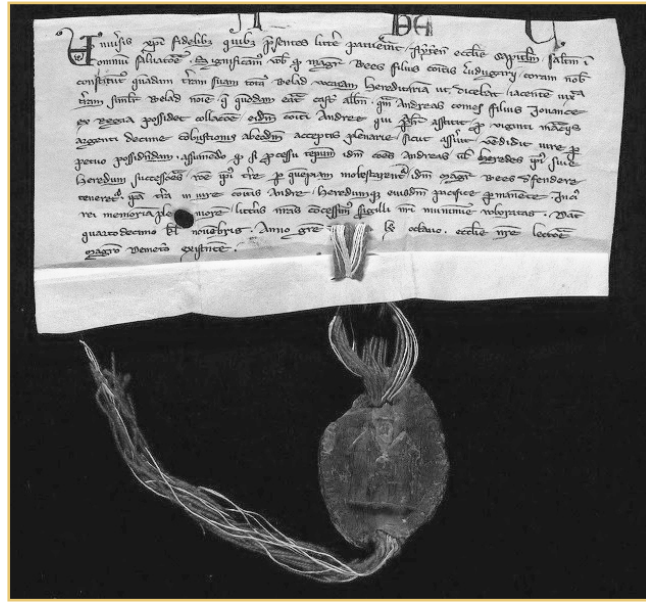
¹²⁷ .terra Camnati generationis quidem Andreas comitis hereditaria. “. MOL DL 58 393; CDH IV/2, s. 365.

¹²⁸ LUKAČKA, ref. 5, s. 48; CDH V/2, s. 217.

¹²⁹ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 77.

¹³⁰ BARTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 41.

¹³¹ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 78; BARTFAI SZABÓ, ref. 31, s. 665.

Obr. 5 – Darovacia listina Bela IV. z 19. októbra 1268, ktorou rozširuje panstvo Beladice vo vlastníctve Ondreja (MOL DL 584 01).

V začiatkoch deväťdesiatych rokov 13. storočia sa rozrástli rodové majetky (asi v roku 1291) aj o pozemky v Barolči (*Borolch*). Od kráľovských tovarníkov ich kúpil najmladší Ondrejov syn Ivánka.¹³² Forgáčovská vetva stratila v roku 1292 výmenou za ďalšie pozemky získané majetky Beladice, ale tiež Bešu v prospech prisťahovaných Kumánov. Ako kompenzáciu však získala od nich z iniciatívy Ondrejových synov Mikuláša a Ondreja rozľahlé, spustnuté pozemky v Chyzerovciach, Selke, Buziciach a územie nazvané Potkania zem v chotári Zlatých Moraviec. K pôvodným majetkom kristianizovaných Kumánov patrili v rámci výmeny aj osady Klasov, Vozokany a územie Rohožnice, z ktorej získala rodová vetva tretinu pozemkov.¹³³ Ondrej III. daroval Ivánkovi v roku 1293 aj územie Kugy (*Cucha*) a Taráňa (Štefanovičová), neobývané pozemky patriace pôvodne Nitrianskemu hradu.¹³⁴ V tej dobe hraničil Taráň na západe s dnešným Poľným Kesovom a Kugou, zo severozápadu s Tvrdošovcami, kým na východ boli tieto pozemky už spojené s panstvom Tomáša ako predstaviteľa forgáčovskej vetvy.¹³⁵

¹³² BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 41.

¹³³ LUKAČKA, ref. 5, s. 49.

¹³⁴ CDH VI/1, 280 an; majetky potvrdil panovník v roku 1294: CDH VI/1, 299 an.

¹³⁵ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 33, s. 41.

Príslušníci rodu tak vlastnili do konca 13. storočia okrem hradného panstva v okolí kamenného hradu Gýmeš (Horný a Dolný Gýmeš) viac ako 30 dedín a usadlostí s príslušnými pozemkami na území Tekovskej, Nitrianskej a Ostrihomskej župy. Doložené sú z nich ako dedičné majetky obce a usadlosti Komjatice, Jovka, Slepčany, Maňa, Pohranice, Beša, Malé aj Veľké Kozmálovce, Veľký a Malý Černík, Veľké a Malé Bielice, Choča, Drevenica a Dolné Štitáre.¹³⁶ K rodovým majetkom patrili v tomto období tiež Kostolany pod Tribečom, Klasov, Vieska pod Gýmešom, Haršany, Buzice, Žirany, Nemčice, Beladice, Vajka, Sobol, Vozokany, Lula, Potkania zem, Chyzerovce, Rohožnica, Selk, Trhová ves, Lula, Veľký Dúr, a tiež osady Svätuš a Beleg na území Tekovskej župy (dnes obe ako časti obce Podhájska). Asi dve tretiny z nich mohli patriť k dedičným majetkom. Okrem týchto pozemkov patrili niektoré usadlosti do držby rodu aspoň sčasti (Barolč, Trávnica, Taráň, Kuča, Chyndice, Gbelce).¹³⁷

K rodovému panstvu patrili aj geograficky pomerne vzdialené územia. Od roku 1263 vlastnila forgáčovská vetva Novú Viesku (Ösztövér).¹³⁸ Menšie pozemky v držbe rodu sa nachádzali aj v okolí Ostrihomu. Predstavovali majetky spravované osobitnými úradníkmi.¹³⁹ Dňa 8. júla 1299 bola v Budíne vydaná listina, ktorá ukončovala spor týkajúci sa vysporiadania majetkových záležitostí rodu vo Svätuši (Szencse).¹⁴⁰ Rozhodnutím kráľa ohľadom týchto pozemkov sa tu spor medzi zúčastnenými stranami pozastavil a ukončil dohodou.¹⁴¹ Na deň svätého Michala sa malo rozhodnúť o pozemkoch priamo na mieste svedectvom osôb bezprostredne susediacich so sporným územím. Listina tiež požadovala prísahu jednej zo sporiacich sa strán, ktorou by odmietla obvinenia z „útoku na Ivánkove majetky v Gbelciach.“¹⁴²

Významným prameňom k postaveniu rodových príslušníkov na konci 13. storočia, ale tiež k ich majetkovým pomerom je listina Ondreja III. vydaná 8. decembra 1297. Panovník v nej zaručoval beztretnosť za škody spôsobené výpadmi Ondreja, Ivánku a Mikuláša vrátane ich servientov na majetkoch Matúša Čáka.¹⁴³

¹³⁶ PAKANOVÁ, ref. 39, s. 79.

¹³⁷ Tieto majetky uvádza v držbe Forgáčovcov ku koncu 13. storočia PAKANOVÁ, ref. 39, s. 79.

¹³⁸ BÁRTFAI SZABÓ, ref. 31, s. 39.

¹³⁹ LUKAČKA, ref. 5, s. 49.

¹⁴⁰ CDH VI/2, s. 234 an.

¹⁴¹ *„damus pro memoria, quot Petrus Stephanus, et Andreas filli Andree pro quibus et Andreas comparuerunt ab una parte.“* CDH VI/2, s. 234.

¹⁴² *„quod villam eiusdem Magistri Ioanche Kubulkuth vocatam non destruxerit.“* CDH VI/2, s. 234.

¹⁴³ *„Andream, Iwankam et Nicolaus Magistros, et seruientes eorum. super omnibus nocumentis ipsorum modo praemisso illatis, non debeatic contra quempiam iudicare, imo eosdem reddite*

V bojoch s jeho vojskom zahynuli za neznámych okolností asi v roku 1298 až 1299 bratia Ondrej s Ivánkom. K dočasnému zmiereniu Matúša Čáka s rodovými príslušníkmi Jánom a Tomášom prišlo zrejme až po korunovácii českého kráľoviča Václava za uhorského kráľa. V konečnom dôsledku však viedli predchádzajúce spory ku strate rodového sídla neskorších Forgáčovcov, ako aj k stratám značnej časti rodových majetkov. Gýmeš a okolité územie sa tak napokon vrátili Forgáčovcom až po roku 1386, kedy sa po dočasnom úpadku začala písať ďalšia kapitola dejín sledovaného rodu.

Na záver

Historický výskum zameraný systematicky na sociálne, kultúrne či politické aspekty stredovekého života šľachty na našom území prebieha na Slovensku prakticky iba od začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia. Počas tohto pomerne krátkeho obdobia sa celkom prirodzene záujem slovenskej historickej obce obrátil aj na bádanie, týkajúce sa dejín Forgáčovského rodu v stredoveku. Činnosť prvých predstaviteľov Forgáčovcov (väčšinou takto označovaných už v 13. storočí, aj keď predikát „Forgáč“ použil pravdepodobne po prvýkrát až v polovici 14. storočia príslušník rodu Mikuláš) bola spracovávaná v štúdiách spravidla ako súčasť dlhšieho časového obdobia. V popredí záujmu týchto prác stáli predovšetkým majetkové pomery týchto šľachticov, politické vzťahy a v prípade predchodcov tohto rodu snaha o revidovanie otázky týkajúcej sa pôvodu Hont-Poznanovcov s cieľom preukázania ich slovanskej etnicity.

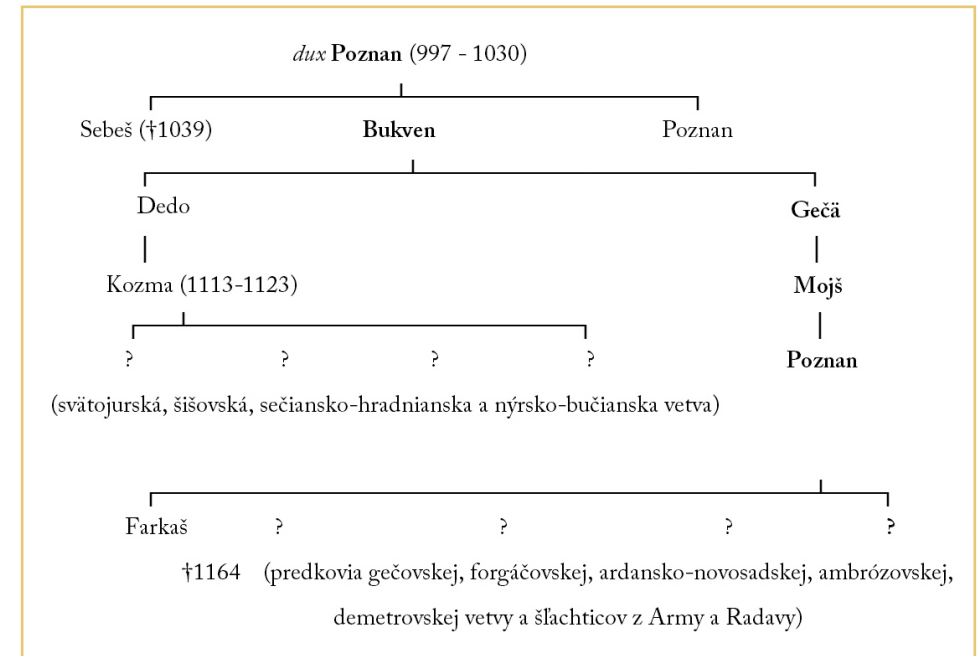
Cieľom tejto štúdie bola predovšetkým sumarizácia doterajších výsledkov staršieho aj súčasného výskumu zameraného výlučne na činnosť rodových príslušníkov do konca 13. storočia, spojená so snahou o detailnejšie spracovanie dejín rodu od mongolského vpádu do vymretia Arpádovcov. Mojou ambíciou nebolo revidovať závery historických prác, ktoré sa venovali včasným dejinám rodu, snažil som sa naopak o komplexné využitie doterajších poznatkov. Štúdia však obsahuje aj moje vlastné postrehy, týkajúce sa predovšetkým u nás menej spracovaných tém; vzťahu rodových príslušníkov k vládnucej dynastií bezprostredne pred rokom 1242, politickým aktivitám v období nastupujúcej „feudálnej“ anarchie či okolnostiam, ktoré viedli k rozdeleniu hradu Gýmeš v roku 1295 medzi rodových príslušníkov. V práci som tiež načrtol pravdepodobný rozsah častí hradu pri jeho delení, ako aj ich predpokladané vlastníctvo konkrétnymi predstaviteľmi rodu.

Napriek tomu že sú práce, písané ešte prevažne perom historikov zo začiatku 20. storočia, v niektorých ohľadoch hodnotené súčasnými autormi pomerne kriticky som sa rozhodol, že budem vo výraznejšej miere prezentovať v štúdií aj

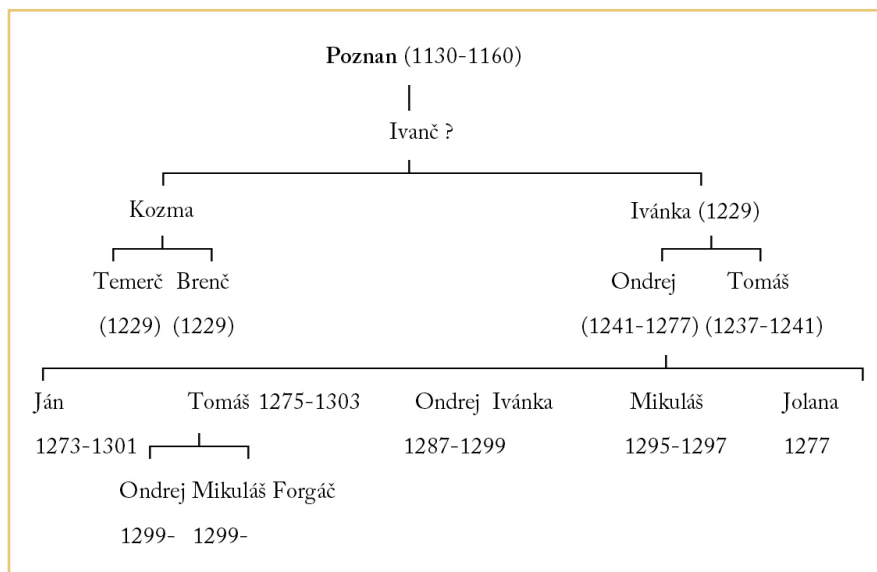
expeditos.“ CDH VI/2, s. 82 an; MOL DL 58 433.

závery starších monografií. Výsledky týchto prác priniesli podľa môjho názoru aj pre prítomnosť pomerne hodnotné závery – napokon, výrazne pomohli aj autorom súčasným, pričom z tohto obdobia pochádza aj komplexná a neprekonaná monografia o Forgáčovcoch v úctyhodnom rozsahu takmer 900 strán (*Bárfay Szabó. A Hont-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*). Staršie práce som sa snažil doplniť názormi súčasnej historiografie a sčasti vlastnými postrehmi, týkajúcimi sa predovšetkým nevelkého počtu diplomatických prameňov k dejinám rodu do roku 1301.

Témy venujúce sa šľachtickým rodom v 13. storočí nepovažujem za vyčerpané ani v súčasnosti. Napriek relatívne menšiemu počtu prameňov (s výpovednou hodnotou k nášmu územiu už v podstate spracovaných v príslušných diplomatároch) z tohto obdobia sú z môjho pohľadu stále možné nové interpretácie, týkajúce sa porovnávaní majetkových pomerov či politických aktivít šľachty v závislosti na jej postavení v uhorskom politicko-správnom systéme (s možným presahom do 14. storočia). Rozšírené možnosti pre týmto spôsobom orientované práce ponúka tiež obdobie neskorého stredoveku.

Genealogická tabuľka 1 – Rod Poznanovcov asi do polovice 12. storočia (podľa Lukačka, K otázke etnického pôvodu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov).

Genealogická tabuľka 2 – Rod Forgáčovcov do konca 13. storočia (podľa Lukačka, Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku).

GRÉCKA DRÁMA A OPERA – CUDZIE SVETY ALEBO BLÍZKE PRÍBUZNÉ?

Štefan SZALMA

Štefan SZALMA. Greek Drama and Opera – Strange Worlds or Close Relatives? The Camerata community was founded at the end of the 16th century. Their aim was to revive the Greek drama. They believed that Greeks had sung the drama. The Camerata community strove to create appropriate works so they started to apply contemporary music and their own songs into drama. As a consequence of that, a new genre, opera arose. This genre varies from the Greek drama. On the other hand, they also have common traits. The following article discusses that the origin of the opera is a consequence of fore-mentioned experimentation. This article tries to answer the question: how many common traits are in these two genres?

Keywords: opera; Greek drama; Camerata; Florence

Koncom 16. storočia sa v Taliansku objavil zaujímavý fenomén: ide o vznik opery, ktorý bol spojený s úmyslom vzkriesiť grécku drámu. Táto myšlienka bola doslova filozofiou spoločnosti *Camerata* vo Florencii. Jej umelci sa snažili vytvoriť pomocou výtvarných dovedností hudobno-dramatických žánrov diela, ktoré by boli verné dielam starovekých Grékov, jednak svojou konštrukciou, a tiež aj interpretáciou. Na úvod je nutné spomenúť, že predstavitelia *Cameraty* mali mylné a skreslené predstavy o pôvodnej gréckej dráme. Mysleli si totiž, že bola celá spievaná. Podobne voľné boli aj ich interpretácie spevu starovekých Grékov. Skutočnosťou však zostáva, že za jednu z pevných súčastí európskeho hudobného umenia a kultúry, za operu, môžeme ďakovať sčasti práve tejto mylnej predstave *Cameraty*, i keď pri vzniku opery bolo prítomných aj mnoho iných dôležitých faktorov.

Grécka dráma mala mnoho hudobných prvkov, ale nebola celá spievaná. Ako je známe, jej korene spočívajú v Dionýzovom¹ kulte a v oslavách s ním spojených. Predpokladá sa, že na slávnostiach spieval chór², asi dvanásť ľudí prezlečených do kozích masiek, spievajúcich žalostné aj vznešené melódie.³ Z tragických zborov

¹ Dionýzos bol boh vína, vinohradníctva a úrody, ale najmä plodnosti a neviazanej zábavy.

² Pojem chór pôvodne označoval ľudí, ktorí tancovali a spievali na oslavách boha Dionýza.

³ BALASSA, Imre – GÁL, György Sándor. Operák könyve. Budapest : Zeneműkiadó

predvádzaných na veľkých dionýziách sa časom vyvinula antická dráma, ako jeden z najvýznamnejších prejavov gréckej kultúry.⁴ Išlo v prvom rade o vznik gréckej tragédie⁵ a neskôr aj o vznik gréckej komédie.⁶ Hudba teda bola v gréckej dráme jednoznačne prítomná, a to od jej počiatkov. Nebola však jej podstatou, teda určite nie v neskoršej dobe. Mala dôležitú úlohu zrejme v prvotných štádiách, pri prvých slávnostiach na počesť Dionýza.

V stredovekých dómoch a katedrálach sa zo stredovekých mystérií⁷ vyvinuli dva hlavné žánre talianskej súdobej divadelnej hry, a to *sacra rappresentazione a maggi*. Jedna predstavuje podrobne vypracovanú divadelnú hru, druhá, májový sprievod, jeho ľudovú, zhudobnenú podobu.⁸ *Sacra rappresentazione* boli náboženské dramatické hry, ktoré sa uplatňovali najmä počas veľkého pôstu namiesto karnevalových neviazaností. Ide o typickú súčasť renesančného umeleckého života. Tieto sväte predstavenia sa vyvinuli z dvoch základov. Jedným z nich boli dramatizované *laudy* alebo *devozione* zo 14. storočia, ktoré veršovane približovali udalosti Zeleného štvrtka a Veľkého piatka. Ďalej to boli oslavy a hudobné predstavenia o sv. Jánovi Krstiteľovi, patrónovi Florencie. Hovorená dráma *devozione* a hudobné predstavenia na sviatok sv. Jána splynuli časom do *sacra rappresentazione*, interpretovaného na spôsob mystérií. Obohatené bolo laudami a chválospevmi. Spočiatku sa hrali tieto predstavenia v kostoloch.⁹ V Taliansku boli divadelnými prvkami preniknuté aj iné hudobné slávnosti, ako napr. florentské *canti carnescialeschi*, *mascheraty* a *intermediá*. Vo všetkých prípadoch ide vlastne o spievané, prípadne tanečné vložky do slávnostných hier.¹⁰ Od 15. storočia sa začali predstavenia príbehov o svätých usporadúvať pre širokú verejnosť. Malo to úspech najmä v Ríme. V roku 1558 rímsko-katolícky kňaz Filip z Neri otvoril svoju modlitebňu *Oratorio di San*

Vállalat, 1971, s. 6 – 7.

⁴ OLIVA, Pavel. Zrození evropské civilizace. Praha : Epoque, 2003, s. 104.

⁵ Názov tragédia tiež uchováva spomienku na jej pôvodnú funkciu, na rituálne predstavenia v zvieracích maskách, keďže slovo tragédia znamená podľa gréckej etymológie kozí alebo capí spev. NÉMET, György et al. Görög művelődés történet. Budapest : Osiris, 2006, s. 189.

⁶ NÉMET, ref. 5, s. 189.

⁷ V náboženskom divadle vznikli žánre ako mystérium. Námetom mystéria boli príbehy zo Starého a Nového zákona. Boli veľkolepými a nákladnými divadelnými útvarmi stredoveku. SZÉKELY, György – TÖRÖK, Margit (ed.). Magyar színházművészeti lexikon. Budapest : Akadémia Kiadó, 1994. ISBN 963-05-6635-4. Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz15/420.html> 3. 10. 2015.

⁸ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 7.

⁹ HRČKOVÁ, Naďa. Dejiny hudby II. Renesancia. Banská Bystrica : Ikar, 2004, s. 91 – 92.

¹⁰ ČERNUŠÁK, Gracian et al. Dějiny evropské hudby. Praha : Panton, 1972, s. 110.

Girolamo della Carità a čoskoro sa objavila myšlienka zriaďovať aj tu spomenuté sväte predstavenia. Medzi vrcholné diela tohto žánru sa zaraduje Cavalieriho kus: *Rappresentazione di anima e di corpo* alebo *Predstavenie o duši a tele* z roku 1600. Táto hudobná dráma s náboženskou tematikou dlho lavirovala medzi „hraním“ v modlitebni alebo na javisku, až sa napokon sformovala do nového žánru.¹¹ Spomenutý nový žánr, ktorý z nej vznikol, sa nazýva *oratórium*¹². V tejto súvislosti je zaujímavé tvrdenie Giovanniho Battistu Doniho, talianskeho hudobníka, z roku 1635, ktoré dokumentuje vývoj oratória z vyššie spomenutých žánrov: „... ešte sa každý živo pamätá na to, ako sa začali predstavenia divadelných hier, ktoré už boli celé spievané, a to preto, lebo pred dielami Emilia de Cavalieriho sa nepredviedlo nič také, čo by stálo za slovo.“¹³ Tieto predstavenia, najmä *sacra rappresentazione*, vykazovali podobnosť s operou a je možné tvrdiť, že mali bezpochyby bližšie k opere ako k dráme. Nesmieme zabúdať, že *sacra rappresentazione* mali mimo Florencie formu veľkého výpravného predstavenia. Vo Florencii si zachovávali výlučne svoju dramatickú a recitatívnu povahu. Je to dôležité, nakoľko objav hudobného recitatívneho slohu, ktorý sa stal základom opery, vznikol tiež vo Florencii.¹⁴

Ďalším krokom k vzniku opery boli *monódia* a *intermédiu*. *Monódia* je hudba s jednou vedúcou melódiou a s akordickým sprievodom nástroja na podklade generálneho basu. Vznikla ako reakcia na vokálnu polyfóniu, ktorá dovtedy v Európe prevládala. Koncom 16. storočia bola celkovo slohovou novotou v európskom hudobnom svete¹⁵. Uplatnila sa ešte pred operou, najprv v *intermediách*, čo sú vlast-

¹¹ SZABOLCSI, Bence. Dejiny hudby. Budapest : Zeneműkiadó vállalat, 1958, s. 182 – 183.

¹² Oratórium je vokálne dielo, ktoré sa zvykne označovať aj ako opera bez javiska, keďže má koncertný charakter bez hereckého účinkovania spevákov. Nemusi mať súvislý dej. Téma je väčšinou náboženská. Oratóriá boli zvlášť obľúbené vo vrcholnom baroku ale aj neskôr, pretože v dobe pôstu a v čase rôznych kresťanských sviatkov bolo zakázané hrať predstavenia v divadlách a v operách. Vtedy sa dostávali do popredia oratóriá, jednak ako dočasná náhrada opier, jednak ako súčasť cirkevných ceremónií. Najznámejšími oratóriami sú *Messiah* od G. F. Händla, *Jánove pašie* a *Matúšove pašie* od J. s. Bacha. BÁNHIDI, Lászlóné. Klasszikusok mindenkinek. Nyíregyháza : Scool Bt., 1999, s. 26 – 27. Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/00200/00209/index.phtml> 3. 10. 2015. K oratóriám bližšie VÁRNAI, Péter. Oratóriumok könyve. Budapest: Zeneműkiadó, 1983.

¹³ ORSELLI, Cesare et al. Az opera születése. Budapest : Zeneműkiadó Vállalat, 1986, s. 5.

¹⁴ ROLLAND, Romain. Hudobníci minulosti. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave, 1957, s. 33.

¹⁵ Týka sa to celkovo Európy a aj jej uplatnenia v rámci madrigalov. Anglicku písal sólové **madrigaly** John Dowland Ayres a v Taliansku Luzzasco Luzzaschi. ČERNUŠÁK, ref. 10, s. 109.

ne hudobné vložky v hrách.¹⁶ Tieto hudobné vložky¹⁷ obsahovali okrem *monódií* aj viachlasné *madrigaly*,¹⁸ inštrumentálnu tanečnú hudbu, *sinfónie* a viaczborové vokálne kompozície.¹⁹ Ich autormi boli Giovanni Bardi, Luca Marenzio, Emilio de' Cavalieri, Giulio Caccini, a ďalší.²⁰ Najznámejšie *intermédiá* boli napísané ku komédií Girolama Bargagliho *La Pellegrina* z roku 1589. Toto veľkolepé dielo²¹ bolo verejnosti predvedené pri príležitosti svadby Ferdinanda Mediciho a Kristíny Lotrinskej. Inštrumentácia *intermédií* sa stala vzorom pre prvé barokové opery. Spomenuté Dielo obsahovalo hneď niekoľko *intermédií*.²² Spolu niesli názov *Comattamento d'Apolline colla Serpente*.

Počas 16. storočia môžeme sledovať aj ďalšie hudobnodramatické pokusy, predvedené najmä pri slávnostiach organizovaných Borgiovcami, Mediciovcami a Sforzovcami. Objavili sa *intermédiá* v komédiách²³ a spievanými vložkami sa spestrovali aj iné dramatické predstavenia. Tak to bolo aj v prípade predvedenia Sofoklovho *Oidipa* vo Vicenze, v preklade od Orsatta Giustinianiho. K tejto tragédií zložil sprievodnú hudbu Andrea Gabrieli. Išlo o sólové spevy recitačného charakteru.²⁴

Ďalším dôležitým prvkom doby bolo spájanie dobovej poézie s hudobným divadlom. Najčastejšie sa zhudobňovali a dramatizovali diela talianskeho poetu Torquata Tassa, pretože jeho tvorba bola vhodne melodická pre javiskovú hudbu.²⁵

Pôvod opery môžeme hľadať v troch predlohách. Bolí to už spomenuté *intermédiá*, *monódiá* a *madrigalová komédia*.²⁶ Madrigalová komédia bola typickým renesančným fenoménom rozvíjajúcim sa počas celého 16. storočia. Inšpirácie čer-

¹⁶ KAČIC, Ladislav. Dejiny hudby III. Barok. Bratislava : Ikar, 2008, s. 53 – 54.

¹⁷ Vydal ich v tlačenej podobe Cristofano Malvezzi pod názvom *Intermedii e concerti* v roku 1589. KAČIC, ref. 16, s. 53.

¹⁸ Madrigal je svetský renesančný hudobný žáner, prevládajúci v rozpätí rokov 1525 a 1620. Je predstaviteľom renesančného ideálu jednoty slova a hudby. Základy má v talianskej poézii a v hudobnom slohu spočívajúcom na rovnoprávnosti jednotlivých melodických línií, rozvinutých v nizozemskej polyfónii. Medzi najvýznamnejšie madrigaly patria skladby v zbierkach Claudia Monteverdiho. HRČKOVÁ, ref. 9 s. 194.

¹⁹ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 11.

²⁰ ORSELLI, ref. 13, s. 8 – 9.

²¹ Pri predvedení diela sa vlastne využil absolútny inštrumentár hudby 16. storočia. Použili sa všetky vtedy známe dychové a sláčikové nástroje. Avšak tu ešte nemožno hovoriť o orchestri, lebo nikdy nehrali všetky nástroje spolu. KAČIC, ref. 16, s. 54.

²² KAČIC, ref. 16, s. 53 – 54.

²³ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 10.

²⁴ SZABOLCSI, ref. 11, s. 178.

²⁵ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 10.

²⁶ KAČIC, ref. 16, s. 54.

pala v *commedii dell'arte*. Klasickú podobu jej dali Orazio Vecchi²⁷ a Alessandro Striggio.²⁸

Vo svojich začiatkoch opera vychádzala tematicky jedine z antickej mytológie, preto sa nazývala „*favola in musica*“, príbeh v hudbe alebo bájka. Jej najhlavnejšou inováciou bol skutočný dialóg postáv, ktorý v *intermédiách* chybal.

V 15. storočí Cosimo Medici založil Florentskú akadémiu, ktorú nazval po Platónovi. Inštitúcia vychádzala z antických ideálov a obracala pozornosť talianskych učencov a teoretikov na problémy antickej kultúry. Pod jej vplyvom sa v meste zakladalo mnoho spoločností a krúžkov venujúcich sa diskusiám o umení, filozofii a hudbe. Jednou z nich bola aj florentská *Camerata*²⁹, ktorá predstavovala najradikálnejší odklon od renesančnej hudby.³⁰ Bol to krúžok vzdelancov, ktorý vznikol na prelome 16. a 17. storočia. Spočiatku (v rokoch 1573 – 1587)³¹ sa členovia schádzali vo florentskom paláci Giovanni de' Bardiho³². Od roku 1592 nastupuje tzv. druhá *Camerata*, ktorá sa schádzala v paláci ďalšieho mecéna umenia, Jacopa Corsiho.³³ Cieľom krúžku bolo vzkriesiť antickú tragédiu. Prispel však v prvom rade k všeobecnej tendencii vytvorenia nových foriem sólového spevu, jeho využitia v dráme a k jej slohovému osamostatneniu.³⁴ Medzi najvýznamnejších členov *Cameraty* treba zaradiť osobnosti ako boli Giulio Caccini, spevák a hudobný skladateľ, Jacopo Peri, hudobný skladateľ, básnik Ottavio Rinuccini a Vincenzo Galilei, hudobný teoretik, lutnista a skladateľ³⁵. Okrem nich jej členmi boli významní Rimania, a to Girolamo Mei, humanista a hudobný teoretik a skladateľ Emilio de' Cavalieri a viacerí hudobníci, básnici a milovníci umenia.³⁶ Vincenzo Galilei bol určujúcou aktívnou osobnosťou a duchovným otcem krúžku. Venoval významné dielo hudobnej dráme, ktorá práve vznikala, ako aj novému hudobnému

²⁷ Vecchi sa svojím hudobným pokusom s názvom *L'Amfiparnasso* z roku 1597 pokúsil spojiť madrigal s hudobnou komédiou. Výstupy jednotlivých postáv, ich monológy či dialógy spievali speváci ako krátke madrigaly. Každú postavu spievajú viacerí speváci naraz a jednotlivé výstupy sú vlastne samostatnými madrigalmi pre 3 – 6 hlasov. Začiatkom 17. storočia bol však objavením opery tento hudobný druh odsúdený na zánik. Pozri bližšie KAČIC, ref. 16, s. 54 – 55.

²⁸ KAČIC, ref. 16, s. 54.

²⁹ SZABOLCSI, ref. 11, s. 177.

³⁰ KAČIC, ref. 16, s. 47.

³¹ ORSELLI, ref. 13, s. 11.

³² Giovanni de' Bardi (1534 – 1612) bol florentský šľachtic, básnik a hudobník. KAČIC, ref. 16, s. 47.

³³ SZABOLCSI, ref. 11, s. 177.

³⁴ ČERNUŠÁK, ref. 10, s. 110.

³⁵ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 11.

³⁶ KAČIC, ref. 16, s. 47.

štylu. Podobne ako Platón, aj Galilei napísal svoje úvahy vo forme dialógu.³⁷ Dielo bolo vydané v roku 1581 pod názvom: *Dialogo della musica antica, et della moderna*.³⁸ Myšlienku oživenia antickej tragédie v rámci *Cameraty* presadzoval Girolamo Meia, ktorý bol pokladaný členmi spoločnosti za jedného z najlepších znalcov antických prameňov a antickej drámy. Členovia spolku často diskutovali o hudbe v antickej dráme, o hudbe všeobecne a venovali sa aj prezentovaniu hudby.³⁹ *Camerata* sa chcela priblížiť k forme hudby, ktorú chválil Platón a iní filozofi, k hudbe, ktorá kladie na prvé miesto slovo, potom rytmus a nakoniec tón.⁴⁰ Jacopo Peri bol presvedčený, že Gréci recitovali, keď spievali respektíve, podarilo sa im nájsť strednú cestu medzi hovoreným slovom a spevom. *Camerata* dospela k názoru, že by aj ich hudba mala recitovať, speváci sa museli naučiť deklamovať, výrazne a so zvýšeným prízvukom, napriek tomu však melodicky.⁴¹ Podľa názoru Girolama Meia bola celá grécka tragédia spievaná. Napriek tomu, že Galilei bol sám skladateľom viachlasnej hudby, madrigalov, dospel k radikálnemu názoru, podľa ktorého hudba, ktorá má vzor v antike, nemôže byť iná než jednohlasná. Vzorom pre speváka mal byť antický rečník alebo herec. Na zhudobnenie si ako prvé vybral úryvky z lamentácií proroka Jeremiáša a nárek grófa Ugolina z Danteho *Pekla*, ktoré sa prednášali na zhromaždení *Cameraty* so sprievodom súboru viol. Išlo pravdepodobne o prvé *monódie*, ktoré sa ale, bohužiaľ, nezachovali.⁴² *Camerata* odsudzovala hudbu stredoveku a vo svojom novom štýle hudby – *stile rappresentativo*⁴³ – preferovali sólový spev.⁴⁴ Na rozdiel od stredovekých hudobných prejavov dávali títo autori hlavný dôraz na text (báseň). Hudba mala len podradenú úlohu. Práve tento nový smer sa stal základom pre neskoršiu operu. V tejto prvotnej fáze sa jedná skôr o recitovanie, deklamáciu, a hlavne o spievanú reč. Árie v dnešnom slova zmysle ešte neexistovali a hralo len niekoľko hudobných nástrojov.⁴⁵

Medzi predstaviteľmi *Cameraty* a predstaviteľmi tradičných hudobných štýlov sa „rozohorelo“ množstvo sporov. Najznámejší bol konflikt medzi Gioseffom

³⁷ EŐSZE, *László*, Cesty opery. Bratislava : Štátne hudobné vydavateľstvo, 1964, s. 26.

³⁸ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 11.

³⁹ KAČIC, ref. 16, s. 47.

⁴⁰ ČERNUŠÁK, ref. 10, s. 111.

⁴¹ SZABOLCSI, ref. 11, s. 178.

⁴² KAČIC, ref. 16, s. 47.

⁴³ Tiež nazývaný prednášajúci a zobrazovací štýl.

⁴⁴ Nesmieme však zabudnúť na fakt, že podobný názor vyjadril pred *Cameratou* aj švajčiarsky humanista Glareanus. Totiž pár desaťročí predtým sa robili pokusy s javiskovou sólovou hudbou aj vo Francúzsku a Glareanus bol toho názoru, že by sa tak mohli spievať aj klasické ódy. SZABOLCSI, ref. 11, s. 178.

⁴⁵ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 12.

Zarlinom⁴⁶ a Vincenzom Galileim. Pri vzájomných polemikách sa obe strany odvolávali na gréckych filozofov, na ich úvahy o gréckej hudbe. Iróniou však bolo, že na samotnú grécku hudbu sa nemohli odvolať, tá sa totiž nezachovala. Od začiatku činnosti *Cameraty* sa našli iba tri Mezomedove hymny, objavené a publikované práve Galileim.⁴⁷

Ako už bolo spomenuté vyššie, opera vznikla aj vďaka omylu tohto krúžku o povahe antickej drámy. Avšak majstri *Cameraty* sa nemýlili vo všetkom, keďže vedome a až po dlhých úvahách vyvinuli vlastný hudobný štýl a umeleckú formu. Členovia *Cameraty* boli uvedomelými reformátormi hudobného divadla, nielen umelcami, ale aj teoretikmi nového žánru.⁴⁸

Jacopo Peri, autor prvej opery, v úvode k svojej opere píše, že vie, že ľudia nikdy nekomunikovali spevom, avšak predpokladal, že antickí Gréci a Rimania sa vyjadrovali v hudbe „niečím“ medzi hovoreným slovom a spevom. Toto „niečo“ bolo vyvinutejšie od bežnej reči, ale menej dokonalé, než bol spev. Z toho dôvodu sa vzdal všetkých dovtedajších štýlov spievania a snažil sa nájsť nový spôsob spevu, ktorý by pristal k veršom príslušného diela. Tvrdil, že prišiel na to, že antickí hudobníci pri speve uplatňovali spôsob, ktorý tvoril vlastne prechod medzi spevom a bežnou rečou. Netvrdil však s určitosťou, že Gréci a Rimania spievali tak isto, ako to určil on svojim spevákom.⁴⁹

Pravdepodobne úplne prvou operou bola *Dafne* od Jacopa Periho, s predpokladanou premiérou v roku 1597 alebo začiatkom roku 1598. Hudba z *Dafne* sa, bohužiaľ, nezachovala, poznáme iba libreto od Ottavia Rinucciniho⁵⁰. Dielo bolo vytvorené pre karneval Giovannioho dei Medici.⁵¹ Prvé dielo v dejinách opery, ktoré sa aj zachovalo, bolo vytvorené v zmysle vyššie uvedenej filozofie *Cameraty*. Ide o Periho *Euridice*, ktoré malo premiéru vo Florencii v Pittiho paláci 6. októbra 1600. Libreto napísal aj v tomto prípade Rinuccini.⁵²

Prvé opery a ich predchodcovia boli písané pre zábavu Mediciovcov a Gonzagovcov a ani Periho *Euridice* nebola výnimkou. Táto *dramma per musica* bola vlastne ozdobou a súčasťou bohatej svadobnej slávnosti francúzskeho kráľa Hen-

⁴⁶ Gioseffo Zarlino, benátsky hudobný vedec.

⁴⁷ EŐSZE, ref. 37, s. 28.

⁴⁸ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 12.

⁴⁹ PERI, Jacopo. A lettori. In PERI, Jacopo – RINUCCINI, Ottavio. L' Euridice. Firenze : Giorgio Marescotti, 1601. Dostupné na internete: https://archive.org/stream/imslp-peri-jacopo/PMLP62879-Peri_Euridice#page/n1/mode/2up 30. 9. 2015.

⁵⁰ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 13.

⁵¹ SZABOLCSI, ref. 11, s. 180 – 181.

⁵² BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 12 – 13.

richa IV. a Márie Mediciovej. Peri zložil ešte aj viac diel, avšak ani jedno z nich nemalo taký úspech ako *Euridice*.⁵³

Spolupracovník a neskôr rival Periho bol Giulio Caccini. Sám skomponoval a predviedol vlastnú predstavu *Euridice* a to v roku 1602. Predlohu tvoril takisto Rinucciniho text. Podľa predstáv Cacciniho by sa mal spev čo najviac približovať prednesu hovoreného slova.⁵⁴ Jeho skladby, sólové spevy so sprievodom, vyšli v roku 1601 v zbierke *Nuove musiche*.⁵⁵ V predslove k svojim spevom a áriám, písaným v novom štýle, vydaným približne v čase vydania vlastnej *Euridice*, píše: „Rozhodol som sa, že sa pokúsím vynájsť takú hudbu, ktorá bude znieť ako harmonická spevná reč. spev som s ušlachtilou ľahostajnosťou zatisol do úzadia. a usiloval som sa o to, aby som zobrazil pojmy vyjadrené v texte.“⁵⁶

Hudobníci Cameraty⁵⁷ sa síce snažili oživiť grécku drámu, ale ani Peri a ani Caccini neboli dramatikmi, iba pripravovali pôdu pre ozajstného dramatika, ktorým sa stal Monteverdi. Claudio Monteverdi⁵⁸ bol ďalším reformátorom hudby. Pod jeho taktovkou dosiahla opera pravosť a sformovala sa na samostatný žáner.⁵⁹ Od roku 1590 bol Monteverdi osobným huslistom a spevákom kniežata Vincenza Gonzagu v Mantove, ktorý si ho bral so sebou aj na cesty. Od roku 1601 už pracoval ako Gonzagov kapelník.⁶⁰ Mantovský dvor Gonzagovcov bol už pri nastúpení Monteverdiho domovom, ktorý tvorili veľmi úspešní hudobníci, ako boli Giovanni Gastoldi, Alessandro Striggio, Lodovico Viadana a Salomone Rossi. Tu sa mohli dočkať svojich predstavení aj veľdiela Monteverdiho.⁶¹

⁵³ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 13.

⁵⁴ KAČIC, ref. 16, s. 48 – 50.

⁵⁵ ČERNUŠÁK, ref. 10, s. 112.

⁵⁶ EŐSZE, ref. 37, s. 22 – 23.

⁵⁷ Ďalším významným florentským skladateľom, ktorý sa považuje za jedného z pokračovateľov Cameraty, bol Marco da Gagliano. Gagliano pracoval pre Mediciovcov, zároveň mal kontakty s Gonzagovcami z Mantovy, bol teda dôležitým prostredníkom medzi prvotnými centrami opery. Jeho opera *Dafne* z roku 1608 je už bližšia Monteverdimu než monodistom z Florencie. Skomponoval však aj ďalšie monódie a madrigaly. KAČIC, ref. 16, s. 53.

⁵⁸ Žil v rokoch 1567 – 1643. BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 14.

⁵⁹ Monteverdiho učiteľom bol Marc' Antonio Ingegneri, ktorý mu odovzdal všetky poznatky týkajúce sa hudby 16. storočia. Presnejšie, jemné umenie využívania ľudského hlasu a vtedy moderné techniky spevu, využívanie svätého písma a iných textov v umení a ich silnú prozódii, kánon palestrinského súzvuku a vtedy už tradičné predpisy polyfonického umenia. Okrem toho sa Monteverdi vzdelával ako huslista a spevák. BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 14.

⁶⁰ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 14.

⁶¹ SZABOLCSI, ref. 11, s. 185.

Monteverdi vo svojej hudobnej tvorbe celkovo syntetizoval všetky výdobytky „starej“, renesančnej, rozumovej a „novej“ hudby v podobe *monódie*, rovnako aj výdobytky Gabrieliocov⁶². Vo svojej tvorbe dospel vlastne k zosumarizovaniu celej dovtedajšej hudobnej tradície vrátane gregoriánskeho chorálu. Rozhodujúce premeny v hudbe na prelome 16. – 17. storočia dosiahol v *madrigale*.⁶³ Sám sa pokladal za vynálezcu tretieho štýlu⁶⁴ v rámci *stile rappresentativo*, čo vyjadril v predhovore k ôsmej zbierke *madrigalov*. Pre interpretáciu tohto nového štýlu, vhodného na vyjadrenie hnevu či zúfalstva, ktorý nazval *stile concitato* alebo *vzrušený štýl*, použil texty z eposu *Oslobodený Jeruzalem*⁶⁵ od Torquata Tassa.⁶⁶

Pod vplyvom kolegov z Florencie a na žiadosť *signora* Vincenza, bol Monteverdi čoskoro nútený zložiť *dramma per musicu*.⁶⁷ Pri prvej opere obohatil výsledky Periho a Cacciniho zavedením mnohých nových prvkov, čím zavŕšil proces vznikajúcej opery. Napriek tomu, jeho prvá opera, *Orfeus*, ktorou zavŕšil tento proces, bola vlastne „*favola in musica*“ teda príbeh, báj v hudbe. Kým florentskí autori preferovali *stile rappresentativo* alebo nekonečnú spievanú recitáciu, Monteverdi dával prednosť *arióznemu*⁶⁸ spevu, ktorý ešte stále nebol áriou, ale už sa oddeľoval od *recitativa*⁶⁹, od spievaného rozhovoru. Okrem toho zaviedol aj bohatšiu výbavu hudobných nástrojov.

Oproti monodickým operám Florentánov alebo dielam Cavalieriho a Gagliana a jeho *Dafne*, má Monteverdiho *Orfeus* už neuveriteľne dramatický náboj.

⁶² Andrea Gabrieli a Giovanni Gabrieli. Dvaja benátski hudobníci, ktorí zaviedli do hudobného sveta množstvo novôt, čím ovplyvnili smerovanie hudby 17. storočia. Patrili medzi tvorcov tzv. benátskej školy. OTTO, Ján (ed.). Ottův slovník naučný. Devátý díl. Praha : Ján Otto, 1895, s. 812. Dostupné na internete: <http://www.pdfknihy.maxzone.eu/books/OSN/otto09.pdf> 3. 10. 2015.

⁶³ KAČIC, ref. 16, s. 59.

⁶⁴ Podľa neho, dovtedy skladatelia uplatňovali iba dva štýly, a to *stile temperato* alebo *mierny štýl*, a *stile molle*, mäkký štýl. KAČIC, ref. 16, s. 64.

⁶⁵ Z tejto predlohy pôsobivo spracoval skladbu Súboj Tankréda a Klorindy.

⁶⁶ KAČIC, ref. 16, s. 64.

⁶⁷ Je zrejme, že Gonzagovci doslova žiarlili na Mediciovcov, keďže pod ich patronátom dosiahli prvé opery také veľké úspechy. Iniciatíva pre vytvorenie Monteverdiho Orfea prišla jednak z tohto dôvodu, a tiež, podľa niektorých autorov, aj na prosbu Francesca, syna Vincenza Gonzagu. ORSELLI, ref. 13, s. 14.

⁶⁸ *Arioso* – formálne sa nachádza medzi recitátívom a áriou, avšak ešte nie je až tak uzavretou formou ako ária. VÁRNAI, Péter. Operalexikon. Budapest : Zeneműkiadó, 1975, s. 23.

⁶⁹ Recitatív, recitátívom je spievaný rozhovor. Prežitok prvých opier, ktoré mali charakter spievaného rozprávania bez jednotlivých árií. Neskôr, v neskoršom baroku a v klasicizme, sa v opere rozlišovali jednotlivé spievané čísla, teda árie a recitátívom, ktorý ich vlastne spájal a posúval dej dopredu. VÁRNAI, ref. 68, s. 322.

K dramatickosti prispievali aj zbory pastierov a duchov, ktoré tvorili vlastne vložené kratšie *madrigaly*. Okrem nich Monteverdi spestril dielo inštrumentálnymi *ritornelmi* a *sinfoniami*. Tie rozčleňovali dielo tak, že divák alebo poslucháč nemal ani na okamih pocit, že počúva dlhé monotónne úseky rovnakej hudby, ako tomu bolo v prípade prvých monodických opier. O pestrosti diela svedčia aj rytmy *canzonetu*⁷⁰. Centrálnym miestom celej opery je *Possente spirto*, v ktorom sa Orfeus, ako najlepší spevák, pokúšal spevom prehovoriť Chárona, aby mu dovolil vstúpiť do podsvetia a vyslobodiť z neho Eurydiku.⁷¹

Oproti inštrumentáru z oratória Cavallieriho s názvom *La Rappresentazione di anima e di corpo* z roku 1600 mal Monteverdiho *Orfeus* priam reformný inštrumentár v podobe použitia vyše tridsiatich hudobných nástrojov⁷², kým dielo Cavallieriho si vyžadovalo spolu iba päť⁷³ inštrumentov.⁷⁴ Ďalším dôležitým znakom Monteverdiho diela bola charakterizácia postáv a prostredia pomocou nástrojového obsadenia, čo bolo mimoriadne veľkým prínosom k ďalšiemu vývoju opery. Postavu Orfea sprevádzalo *continuo*⁷⁵ pozostávajúce z jedného organového pozitívu a dvoch veľkých lutien. Pri prevozníkovi Cháronovi a v iných pasážach podsvetia sa využíval *regál*, organ s jazýčkovými píšťalami a s nepríjemným zvukom.⁷⁶

Architektúra celej opery je zložená z úvodnej *toccaty*⁷⁷ pre trúbky,⁷⁸ ďalej z prologu a piatich dejstiev. V oblasti dramaturgie Monteverdi a Striggio ukrátili pô-

⁷⁰ Canzonet je žáner vokálnej hudby podobný madrigalu, avšak ide o menej vážne a menej rozsiahle skladby. Dobrým príkladom canzonetu je Monteverdiho zbierka *Scherzi musicali* z roku 1607, so známymi skladbami, ako je napr. *Damigella tutta bella*. KAČIC, ref. 16, s. 58 – 62.

⁷¹ KAČIC, ref. 16, s. 69.

⁷² Nejde však stále o orchester kvôli sólistickému obsadeniu melodických nástrojov a kvôli tomu, že uvedené nástroje nehrajú nikdy spolu. KAČIC, ref. 16, s. 68.

⁷³ Čembalo, lýru, dve flauty a husle.

⁷⁴ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 15.

⁷⁵ V barokovej hudbe takto sa nazýva skupina nástrojov, ktorá vytvára harmonickú štruktúru skladby. Pri nej nástroj alebo skupina nástrojov hrá basovú líniu a nad ňu vytvára alebo improvizuje harmóniu podľa číselných údajov skladateľa. Väčšinou ide o kombináciu nástrojov organa, čembala alebo lutny, s violončelom alebo fagotom. VÁRNAI, ref. 12, s. 427.

⁷⁶ KAČIC, ref. 16, s. 68.

⁷⁷ Hudobná skladba, určená väčšinou pre sólový klávesový nástroj. Bola obľúbená v baroku. Má často voľný, energický ráz s rýchlym tempom. Významné *toccaty* komponoval napr. Johann Sebastian Bach. *Toccaty* sa komponovali aj pre iné druhy nástrojov, dobrým príkladom je práve Monteverdi a jeho *Orfeus*. VÁRNAI, ref. 12, s. 433.

⁷⁸ Nejedná sa však stále o predohru, ale o slávnostné fanfáry na privítanie Gonzagu pred otvorením opony.

vodný antický príbeh o tragický koniec,⁷⁹ keďže dvorská opera predvádzaná na slávnostiach nemohla mať drastický záver.⁸⁰ Dielo malo obrovský ohlas a úspech nielen na dvore mantovského princa, ale aj v Taliansku, neskôr aj po celom svete. *Orfeus* skomponovaný podľa libreto Alessandra Striggia mal premiéru 24. februára 1607. Vďaka úspechu bolo dielo vydané aj v tlačenej podobe v rokoch 1609 a 1615, a preto sa nám zachovalo až do dnešných dní.⁸¹

Monteverdi po tomto úspechu skomponoval mnoho ďalších diel. Medzi najznámejšie patria *Odyseov návrat* z roku 1641 a *Korunovácia Poppaey* z roku 1642.⁸² *Korunovácia Poppaey* bola priekopnícka opera už aj voľbou témy, keďže prvýkrát v tejto opere nevystupujú hrdinovia antickej mytológie, ale historické osobnosti, reálne osoby z rímskej histórie. Kvôli tomu, že väčšina Monteverdiho opier sa nezachovala, veľmi ťažko sa sleduje proces vývinu Monteverdiho opier od dvorského *Orfea* až k operám zložených už pre divadlá.⁸³

Camerata naozaj nechcela viac, než oživiť antickú tragédiu. Avšak Monteverdi už komponoval operu v pravom slova zmysle, najmä v neskoršom, benátskom období. Monteverdi komponoval diela, v ktorých dominovala dramatická sila textu, pokiaľ si to vyžadovali okolnosti.⁸⁴ Jednako bola u neho badateľná silná orientácia na človeka a ľudské osudy. V jednom zo zachovaných listov Striggiovi sa Monteverdi vyjadril tak, že podľa jeho mienky hrdinovia opery majú byť skutoční ľudia z mäsa a kostí.⁸⁵

Pre vytvorenie komplexného obrazu o vzniku opery a porovnania jej zrodu a základných znakov s gréckou drámou je potrebné uviesť ešte jeden dôležitý moment a to jej presun zo šľachtických dvorov do divadiel. Bola to zmena charakteru z dvorského, príležitostného žánru na divadelný žáner odohrávajúci sa na javisku. Z opery sa stal vlastne tovar. Diela sa „vyrábali“ ako na bežiacom páse, keďže požiadavky šľachty a meštianstva boli veľké. Druhá polovica 17. storočia sa nazýva v histórii opery aj dobou „minútových opier“, keďže čoskoro nastala situácia, že opera z minulého roku bola pre divákov ako starý kalendár,⁸⁶ žiadali stále niečo nové a nové.

⁷⁹ Namiesto roztrhania Orfea bakchantkami končí príbeh tým, že Apolón berie smutného Orfea, ktorý nevyslobodil Euridyku, na Parnas, aby svojím spevom zabával bohov. KAČIC, ref. 16, s. 73.

⁸⁰ KAČIC, ref. 16, s. 73.

⁸¹ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 15.

⁸² BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 15 – 16.

⁸³ KAČIC, ref. 16, s. 77.

⁸⁴ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 21.

⁸⁵ EŐSZE, ref. 37, s. 41 – 42.

⁸⁶ Od skladateľa sa vyžadovalo, aby vedel rýchlo písať opery, doslova za pár týždňov. Väčšina diel sa „dožila“ iba niekoľkých predstavení.

V roku 1637 sa otvorilo prvé benátske operné divadlo v San Cassiano, ktoré dalo *dramma per musica* do pozornosti verejnosti. Otváracím predstavením divadla bola *Andromeda* od Francesca Manelliho.⁸⁷ Po ňom nasledovali ďalšie a ďalšie i mimo Benátok. Opera sa postupne stala dôležitým katalyzátorom vzťahov jednotlivých spoločenských vrstiev.⁸⁸ Namiesto drahej pompézosti a zábavy pre úzky kruh ľudí, sa stala súčasťou života celej spoločnosti.⁸⁹ Talianska opera nemala takmer dvesto rokov súpera a počas tohto obdobia sa taliančina stala „úradným a diplomatickým“ jazykom každého európskeho operného ústavu.⁹⁰ Skladatelia iných národností študovali talianske operné umenie v origináloch a komponovali diela v taliančine. V druhej polovici 17. storočia sa už otvárajú operné divadlá po celej Európe.

V opisovaní ďalšieho vývoja opery by sa dalo pokračovať ďalej, aspoň do čias, keď nadobudla klasickú podobu alebo bola vytvorená pravá ária⁹¹, ária *da capo* prípadne spev *bel canto*⁹². Avšak cesta od Cameraty k Monteverdiho dielam podala čitateľovi obraz o prvých predchodcoch opery, ktoré si kládli za cieľ vzkriesiť antickú drámu, až k prvej pravej opere, pri ktorej už došlo k odklonu od pôvodnej myšlienky a zrodil sa tak nový žáner.

Aké sú teda styčné body medzi gréckou drámou a operou? Na začiatku stála snaha Cameraty zrekonštruovať grécku drámu, pričom sa vychádzalo z predpokladu, že bola celá spievaná. Paradoxne, výsledkom úsilia týchto hudobníkov bol zrod nového hudobno-dramatického žánru. Postupne sa od myšlienky vzkriesenia

⁸⁷ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 21 – 22.

⁸⁸ ORSELLI, ref. 13, s. 22.

⁸⁹ Myšlienka vytvorenia prvého operného divadla sa viaže k rodine Tronovcov. Táto rodina sa už dlhšiu dobu zaoberala organizovaním predstavení za finančný honorár. Spočiatku to však bolo len pre úzky okruh ľudí, pre jednotlivé dvory. Po týchto predstaveniach prišla myšlienka zriadenia prvého operného divadla pre širokú verejnosť. Bola to radikálna zmena v histórii tohto žánru, ako aj zmena v rámci spoločnosti. Tým pádom sa stala opera podujatím, ktorého sa mohol zúčastniť ktokoľvek, kto si zaplatil za svoje miesto v divadle patričnú sumu. Každý mal právo pozrieť si to isté predstavenie, v tom istom čase a na tom istom mieste. ORSELLI, ref. 13, s. 22 – 23.

⁹⁰ SZABOLCSI, ref. 11, s. 188.

⁹¹ V priebehu 18. storočia sa dokončil proces diferenciacie pôvodného vokálneho prejavu. Jej základnými zložkami boli od prelomu 17. a 18. storočia recitatív, ária a ariózo. Ariózo sa vyvinulo ako medzičlánok, spájajúci znaky árie a recitatíva. V tej istej dobe prebiehala aj diferenciacia samotnej árie. KAČIC, ref. 16, s. 262 – 263.

⁹² Bel canto alebo belkanto, doslova znamená krásny spev, melódiu, ktorá panuje nad všetkými ostatnými hudobnými prvkami. V tomto prípade je už hrdinom melódie samotný spevák. Ktorý môže byť soprán, naozajstná žena alebo kastrát, prípadne tenor alebo barytón. Samozrejme, v opere sa využívajú všetky hlasy, ale vyššie uvedené boli asi najobľúbenejšie. VÁRNAI, ref. 68, s. 37.

gréckej drámy upustilo. Skladatelia rýchlo zistili, že v ich partitúrach sa rysujú základy nového žánru. Predstava vzkriesenej gréckej drámy bola po čase smiešna. Avšak grécka mytológia ako námet pre nové a nové diela bola alfou a omegou prvých oper a celkovo antická tematika patrila v histórii opery medzi jej pevné základy. Ako bolo spomenuté vyššie, v tvorbe Monteverdiho pribudol k mytológii prvýkrát ďalší dôležitý prvok, a to historický námet. V opere *Korunovácia Poppaey* z roku 1642 už nevystupujú hrdinovia antickej mytológie, ale historické osobnosti, reálne osoby z rímskej histórie.⁹³ Časom skladatelia siahli aj po iných historických témach ako tých z antiky, ale napriek tomu malo rezonovalo toto obdobie v opere až do 19. storočia. V prvej polovici 18. storočia sa objavila v operách ako *intermezzo* komická opera. Spočiatku bola krátka, no postupne sa stala samostatným žánrom v rámci opery. Prvé takéto komické *intermezzo* bolo dielo *La serva padrona* alebo *Slúžka pánou* od Giovanniho Battistu Pergolesiho. Komická opera, samozrejme, mala témy veselé, z každodenného života. Približovala život šľachty, jej intrigy, takže jej úloha bola podobná ako gréckej komédie.

Ďalším spoločným znakom opery a gréckej drámy je jednoznačne prítomnosť hudby. Tu sa však zároveň dostávame aj k rozdielom medzi gréckou drámou a operou. Kým v gréckej dráme bola hudba dominantná v prvých štádiách jej vývoja, a to najmä v podobe chóru, v opere naopak, spevák má spievať akoby deklamoval a až postupne prebrali hlavnú úlohu pri vyjadrovaní dramatických situácií hudba a spev. Takže kým u Grékov dráma začínala hudbou, v opere sa dráma hudbou dovŕšuje. Dalo by sa diskutovať o tom, či má opera korene v gréckej dráme alebo je ňou len inšpirovaná. Podľa môjho názoru, je odpoveď ukrytá niekde medzi tým.

V antike a takisto aj v hudobnodramatických žánroch novoveku je možné vidieť takmer ten istý vývoj aj z iného hľadiska, z hľadiska náboženského. V antike splynuli Dionýzove legendy s legendami o rôznych hérooch, teda bytostiach, ktoré boli bližšie k človeku. Podobne aj v novoveku splynuli témy zo života Spasiteľa a svätcov.⁹⁴ Do základného mýtu, v jednom prípade ide o zmienený mýtus o Dionýzovi, v druhom prípade o Spasiteľovi, sa zakomponovali ďalšie a ďalšie mýty a legendy. U Grékov je to napr. Oidipus a Achilles, v novoveku sú to legendy o svätcoch a postupne motívy z každodenného života.⁹⁵ V antike sa najskôr konali oslavy na počesť bohov, ktoré postupne nadobúdali viac svetský charakter, až vývoj došiel k dielam tragikov, zameraných už na človeka samotného. V novoveku sa zase najskôr vzdával hold stvoriteľovi a to prostredníctvom *sacra rappresentazione* a inými žánrami. V ďalších desaťročiach je možné sledovať v tematike spomenutých žánrov zmenu orientácie najprv na mytológiu a cez ňu, ako cez rebríček, postupne

⁹³ KAČIC, ref. 16, s. 77.

⁹⁴ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 7.

⁹⁵ BALASSA – GÁL, ref. 3, s. 8 – 9.

orientáciu na človeka. Táto orientácia je prítomná spočiatku prostredníctvom vystupovania historických osobností, avšak neskôr sa objavuje komická opera rozoberajúca život aristokracie. V klasicizme už Mozart smelo kritizuje upadajúcu morálku, prenechávajúc hlavné úlohy v operách sluhom a slúžkam, čím urobil z obyčajných ľudí hrdinov a sústredil pozornosť na samotnú ľudskosť.

Ďalším spoločným znakom oboch žánrov je tematická orientácia vo vrcholných obdobiach. Je možné konštatovať, že grécka dráma sa zaoberá problémami a hriechmi človeka, jeho chybami, ale aj šľachetnosťou. Opera, ktorá má tento znak spoločný nielen s gréckou drámou, ale aj s dramatickou tvorbou ďalších období, takisto hovorí o ľudských osudoch a pocitoch.

Rozdiel medzi gréckou drámou a operou môžeme vidieť vo vyjadrovaní citov, interpretácii celkového diela a nakoniec aj v tvorbe diel v týchto dvoch žánroch. Z opery sa nakoniec vyvinul hudobný, hudobnodramatický žáner a vydala sa na celkom inú cestu ako grécka dráma. Z tohto hľadiska majú obe spoločné len začiatky. Je všeobecne známe, že autori gréckej drámy postupne redukovali zbor pridávaním viacerých hercov a hudobné prvky boli zatlačené do úzadia. Na vyjadrovanie vášní, citov, myšlienok a dramatických situácií zostali slová a text, čím došlo k vzniku pravej drámy. Opera bola ako nový žáner v prvom rade hudobná. Kým v dráme sa kladie dôraz na hovorené slovo, v opere získal nad slovom prevahu spev.

V súvislosti so vznikajúcou operou a prvými hudobno-dramatickými dielami treba spomenúť ešte jednu zaujímavosť a to, ako dala antická *orchestra* meno neskoršiemu inštrumentálnemu orchestru. Antický pojem orchestra znamená miesto, kde spieval, tancoval a komentoval dej zbor. Pri pokuse o vzkriesenie antickej drámy chceli dať autori zbor tiež na takéto miesto, teda zriadiť orchestru pred javiskom a inštrumentálny zbor chceli skryť za kulisy. Avšak takéto riešenie nebolo z technických príčin praktické, preto inštrumentálny zbor dostal priestor na mieste zboru a zbor bol umiestnený na javisko.⁹⁶ Časom tento inštrumentálny zbor získal pomenovanie orchester, zatiaľ čo sa zbor spevákov čím ďalej, tým viac spájal s javiskom a stal sa jeho aktívnou súčasťou. Ešte v operách Monteverdiho možno vidieť zbor naozaj podobný zboru v antickej dráme, ale neskôr sa masy ľudí, pochodujúcich vojakov či skupiny dievčat objavujú na javiskách a možno povedať, že zbor žije, živo sa pohybuje a zároveň spieva.

Pri skúmaní žánrov gréckej drámy a novovekej opery z politického hľadiska tiež zistíme niekoľko podobností. Je známe, že Gréci podporovali grécku drámu aj z politických dôvodov. Napriek tomu, že grécka dráma mala spočiatku náboženský charakter, neskôr nadobudli usporiadané predstavenia politickú a výchovnú úlohu. Opera bola spočiatku dvorským a príležitostným žánrom, ozdobou osláv najvyšších kruhov so zábavným a estetickým účelom. Avšak po otvorení prvé-

⁹⁶ SZABOLCSI, ref. 11, s. 179.

ho operného divadla nastala zmena charakteru opery na divadelný žáner, stala sa tovarom. Pre vzdelané vrstvy mala stále zábavný a umelecký účel, ale nadobudla ho aj pre obyčajných ľudí. Neskôr sa dokonca stala tiež nástrojom politiky. Ako príklad je možné uviesť osobnosť kardinála Julesa Mazarina, s ktorým sa spája rozšírenie talianskej opery vo Francúzsku, najmä v Paríži. V roku 1642 zomrel kardinál Richelieu a Ľudovít XIII. vymenoval za jeho nástupcu kardinála Mazarina.⁹⁷ Dňa 28. novembra 1643 si zaznamenal Teodoro Ameyden vo svojom denníku príkaz kardinála Mazarina, aby boli pozvaní do Francúzska hudobníci z Ríma, predovšetkým z pápežského hudobného zboru, na prevedenie komédie alebo hudobnej drámy. Následne vo februári v roku 1644 kardinál adresoval francúzskemu vyslancovi v Ríme príkaz, aby poslal do Paríža speváčku Leonora Baroni o ktorej pôsobení sa tiež objavili záznamy.⁹⁸ Údajne mala na kardinálov príkaz zabezpečovať zábavu a získať náklonnosť kráľovnej ako i náklonnosť národa.⁹⁹ Je mnoho ďalších záznamov o pôsobení hudobníkov z Talianska vo Francúzsku práve vďaka Mazarinovi.¹⁰⁰ Nemecký hudobný skladateľ, Johann Kuhnau, napísal v roku 1700 dielo *Hudobný šarlatán* alebo *Der musikalische Quack-Salber*. V práci uviedol, že politici nielen v dobe jeho života, ale už aj v období pred ním, podporovali hudbu, čo podľa jeho mienky nebolo iba z číreho umeleckého záujmu. Tvrdí, že išlo o politické pohnútky a kalkulácie. Situáciu videl tak, že hudobnými predstaveniami a bohatým hudobným životom sa dalo odtiahnuť pozornosť širokých vrstiev spoločnosti od politiky a vládnych záležitostí. Ako príklad uviedol práve Taliansko.¹⁰¹ V diele francúzskeho spisovateľa a hudobného historika Romaina Rollanda som sa stretol s predpokladom, že tvrdenie Johanna Kuhnaua by sme mohli aplikovať aj na konanie kardinála Mazarina.¹⁰² Osobne si myslím, že pravda by mohla byť niekde uprostred. Pri vzniku opery a jej rozkvetu bol podporovaný tento žáner v prvom rade z dôvodu prestíže a pompéznosti slávností Mediciovcov. Pri Gonzagovcoch už ide, okrem zábavy, aj o módu. Využitie tohto žánru v rámci politiky

⁹⁷ ORSELLI, ref. 13, s. 47.

⁹⁸ ROLLAND, ref. 14, s. 55.

⁹⁹ ROLLAND, ref. 14, s. 58.

¹⁰⁰ Uvediem ako príklad Barberiniovcov, ktorí mali v rokoch 1623 až 1644 v Ríme veľkú moc. Mali veľký vplyv aj na dramatickú hudbu, ktorý sa prejavil pri vybudovaní divadla v ich paláci v Ríme. Pracovali pre nich hudobníci ako napríklad Stefani Landi a Rossiovcí. Mazarin bol v Ríme práve v roku 1639, keď sa uvádzali najkrajšie predstavenia Barberiniovcov. Uvedené predstavenia mali veľký ohlas aj mimo Talianska. Mazarinov knihovník a dôverník Gabriel Naudé, sa vyjadril, že kardinál ich chcel napodobniť a podľa nich predviesť aj predstavenia vo Francúzsku. ROLLAND, ref. 14, s. 61.

¹⁰¹ KUHNAU, Johann. *Der musikalische Quack-Salber* (1700). Berlin : B. Behr's Verlag (E. Bock), 1900, s. 183 – 184.

¹⁰² ROLLAND, ref. 14, s. 58.

mohlo prísť prirodzenou cestou, podobne ako sa to stalo aj u Grékov. Kniežatá, ministri a iní politici mohli využívať operu, ako aj iné slávnosti jednak na propagandu a jednak ako pekný obal, vhodný na odvrátenie pozornosti. Samozrejme, že v dejinách opery bol tento žáner mnoho krát zneužitý na politické a ideologické ciele. Možno spomenúť zmienky o nadradenosti Nemcov a nemeckej kultúry vo Wagnerových dielach¹⁰³ alebo Verdiho kusy s revolučným duchom, ktorými autor vyslovoval myšlienky spojené s oslobodzovaním Talianska.

Z uvedeného vyplýva, že podobností medzi týmito dvoma žánrami môžeme nájsť mnoho a určite by sa, okrem vyššie uvedených, našli aj ďalšie. Tieto podobnosti nie sú náhodné, ale sú dôkazom toho, že vznik opery sa spája s pokusom a vzkriesenie gréckej drámy. Za vznik samostatného žánru, môžeme ďakovať viacerým faktorom. Ako som uviedol, boli to jednak nepresné predstavy členov *Cammeraty* o predstaveniach gréckej drámy. Druhou okolnosťou bola hudobná móda a súdobé žánre, ktoré prvých autorov vedome aj nevedome ovplyvňovali. Avšak výsledkom prvých pokusov Periho a Cacciniho bol akýsi predobraz opery, ktorá si získala mnoho priaznivcov a ďalším vývojom sa tieto diela pretransformovali natoľko, že z pôvodnej iniciatívy obnoviť archaický žáner, zostali len stopy v podobe charakteru nového žánru opery. Je takmer isté, že keď sa opera, dostala v priebehu 17. storočia na výslnie, bolo len veľmi málo ľudí, ktorí by vedeli alebo sa zamysleli nad tým, čoho výsledkom je opera. Takisto sa na to často zabúda aj dnes. Aj keď muzikológia sa tomuto fenoménu venuje, historických prác na túto tému vzniklo pomenej. Pritom nesmrteľné zvyšky antického sveta nemali vplyv iba na klasické druhy umenia a na väčšinou spomínané oblasti života, ale vplývali aj na hudbu a mali za následok vznik úplne nového žánru.

PRIBINOVE SLÁVNOSTI V NITRE V ROKU 1933

Veronika LIHANOVÁ

Veronika LIHANOVÁ. The Pribina Festivities in Nitra in 1933. Following article describes the festivities which took place in town Nitra in august 1933. It focuses on the preparation of the occasion, organisation and the proceeding of the event. Analysed are also consequences and the response of the public. Described are participants connected with the Czechoslovak political and cultural circles, their attitude towards the celebrations and also leaders that were significantly associated with this event.

Keywords: Nitra; Pribina Festivities; 1933; Czechoslovak republic 1918 – 1939; Slovak autonomism

V roku 1918 vstupoval český a slovenský národ do spoločného zväzku na rozdielnom hospodárskom a sociálnom stupni. Rozdielna minulosť sa prejavila v odlišných predstavách o budúcom usporiadaní Československej republiky. Z českého hľadiska bol vznik ČSR zavŕšením ich emancipačných snáh a po celú dobu existencie vnímaný zo strany Čechov ako štát český, pričom takýto status vnímalo aj zahraničie. Pre Slovákov znamenal vznik nového štátu v prvom rade odklon od maďarskej politiky, z čoho pramenili aj nasledujúce obavy spojené s postavením Slovenska v republike. Kým na jednej strane sa centralisti prikláňali ku koncepcii prezentovanej Tomášom G. Masarykom, teda sebarealizácii Slovákov ako jednej zložky otvorenej československej spoločnosti, autonomisti požadovali rovnocenné postavenie Slovenska podčiarknuté vlastnou suverenitou. Prvú ČSR charakterizovalo rôznorodé spektrum politických strán.

Slovenská ľudová strana (SLS, od roku 1925 HSLŠ) bola prvou, ktorá sa konštituovala na Slovensku po vzniku ČSR a svoje zakladajúce zhromaždenie uskutočnila 19. decembra 1918 v Žiline. S Andrejom Hlinkom ako predsedom od začiatku presadzovala potrebu samostatnej slovenskej politiky a legislatívnej autonómie Slovenska. Autonomisti sa snažili dať svojim aktivitám programový základ, ktorý bol počas nasledujúcich rokov prezentovaný niekoľkými návrhmi zákona o autonómii. K myšlienkam autonómie sa okrem HSLŠ hlásila aj Slovenská národná strana (SNS), späť od roku 1922 najmä z evanjelickým kňazom Martinom Rázusom. Užšia spolupráca HSLŠ a SNS je viditeľná až na začiatku tridsiatych rokov. Československí politici presadzujúci československú národnú jednotu videli

¹⁰³ Bližšie k tomu monológ na konci diela Die Meistersinger von Nürnberg.

hrozbu v autonómii a potláčali akékoľvek snahy autonomistov, ktoré podľa nich mali viesť k odtrhnutiu územia Slovenska.¹

Ideologické smerovanie k samostatnosti zvýraznili Pribinove slávnosti, ktoré podčiarkli boj medzi pražskou vládou a politikmi požadujúcimi autonómiu. Každá strana ich chcela využiť vo svoj prospech a upevniť tak svoje postavenie na politickej scéne ČSR.

Činnosť prípravného výboru od apríla 1930 do marca 1933

Oslavy mali prebiehať predovšetkým v duchu tradície a mali nadobudnúť veľký význam z hľadiska cirkevného, ale aj národno-kultúrneho a štátneho. Najstarší podľa mena známy nitriansky vládca Pribina, dal vo svojom sídle Nitrava postaviť prvý kresťanský kostol a neskoršie historické badania zistili, že postavenie a vysvätenie chrámu možno datovať do roku 833. Blížilo sa teda 1100. výročie tejto udalosti.

Pôvodne sa mali oslavy konať už v roku 1930, a to na sviatok svätého Emeráma. Preto sa 12. apríla 1930 uskutočnila prípravná porada, ktorú zvolal nitriansky biskup Karol Kmeťko. Vo svojej pozvánke vyzval na podporu osláv, ktoré mali symbolizovať prijatie kresťanskej viery, a tým zaradenie medzi kultúrne národy už v prvej polovici 9. storočia.² Na porade boli prítomní zástupcovia mesta, okresu a cirkvi. Bol zostavený výbor cirkevno-národných osláv a za jej cirkevného predsedu bol zvolený Karol Kmeťko. Svetským predsedom sa stal okresný náčelník Rudolf Haláchy. Do užšieho výboru patrili aj Karol Cabori, Miloš Žák, Jozef Turček a Eduard Nécsey.³ Zástupcovia rozhodli o tom, že oslavy nadobudnú celoštátny

¹ Dostupná literatúra k politickej situácii v ČSR v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia a k politickej činnosti autonomistov: BARTLOVÁ, Alena. Andrej Hlinka. Bratislava: Obzor, 1991. BYSTRICKÝ, Valerián – ZEMKO, Milan (ed.). Slovensko v Československu 1918 – 1939. Bratislava: Veda, 2004. BROKOLOVÁ, Eva. Československá demokracie. Praha: Sociologické nakladateľství, 1992. LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena. Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945. Martin: Matica slovenská, 2006. LETZ, Róbert. Slovenské dejiny IV, 1914 – 1938. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010. OLIVOVÁ, Věra. Dějiny první republiky. Praha: Univerzita Karlova, 2000. RYCHLÍK, Jan. Česi a Slováci ve 20. století. Bratislava: Academic Electronic Press, 1997. SIDOR, Karol – VNUK, František. Andrej Hlinka: 1864 – 1938. Bratislava: Vydavateľské družstvo Lúč, 2008. ŠOLC, Jaroslav. Slovensko v českej politike. Banská Bystrica: M. O. Enterprise, 1993. TEREN, Štefan. Národohospodár Peter Zaťko spomína. Liptovský Mikuláš: Transcius, 1994. ZMÁTLO, Peter. Katolíci a evanjelici na Slovensku (1929 – 1932). Ružomberok: Verbum, 2011. ARPÁŠ, Róbert. Autonómia: víťazstvo alebo prehra? Bratislava: Veda, 2011.

² Štátny archív v Nitre (ďalej ŠANR), pobočka Nitra, fond Okresný úrad v Nitre (ďalej f. OÚN), kartón (ďalej k.) 22, inventárne číslo (ďalej i. č.) 401. Pribinove slávnosti v Nitre.

³ ZUBÁCKA, Ida. Nitra za prvej Československej republiky. Nitra: Univerzita Konštan-

charakter, a že budú požadovať od vlády republiky, ministerstva školstva a výborov v nitrianskom kraji, aby ich aj finančne podporili.⁴

Prípravný výbor chcel dosiahnuť, aby oslavy podporilo čo najviac ľudí, buď svojou účasťou alebo finančne. Z tohto dôvodu bol 1. augusta 1930 vydaný obežník pre verejnosť Československej republiky. Hlavným cieľom bolo poukázať na kresťanskú tradíciu, pričom bola vyzdvihnutá vnútorná sila nielen slovenského, ale predovšetkým československého národa. Obrazne sa tu písalo o odlúčeníach a ťažkostiach československého národa, napriek ktorým sa našiel symbol, ku ktorému siahali základy vtedajšej československej samostatnosti.⁵

Pod túto výzvu boli podpísaní významní činitelia slovenského politického spektra, spisovatelia a cirkevní predstavitelia. Všetci podpísaní sa stali tiež členmi širšieho prípravného výboru. Organizátorom išlo hlavne o to, aby bola vedená historicko-vedecká diskusia. Ľudia mali byť oboznámení s problematikou formou prednášok a článkov. V dôsledku toho, aby bolo zo slávností cítiť dôstojnosť a veľkoleposť, pôvodný zámer uskutočniť oslavy v roku 1930 už nebol možný a prípravy na ne mali trvať dva až tri roky. Tento krok zväzil Karol Kmeťko po rozhovoroch s predsedom československej vlády Františkom Udržalom a pražským biskupom Antonínom Podlahom v Prahe.⁶

Nasledujúcim krokom bolo informovanie krajiniského prezidenta Jozefa Országha o tom, v akom rozsahu budú prebiehať oslavy, aké osobnosti sa budú podieľať na ich príprave a aké inštitúcie na nich budú zastúpené. Na základe tejto žiadosti vypracoval Rudolf Haláchy správu, ktorá bola zaslaná Prezídiu krajiniského úradu v Bratislave 24. septembra 1930.⁷ Prípravy boli iba v začiatkoch a nedalo sa hovoriť o ucelenom pláne. Počítalo sa ale s nasledujúcimi bodmi. Predvečer osláv sa mali zapáliť ohne na starých hradoch, ktoré existovali v čase Veľkej Moravy.⁸ Plánovalo sa usporiadať fakľový pochod a divadelné predstavenie zo života Pribinu. Cirkevnú slávnosť mal celebrowať solnohradský arcibiskup, ktorý mal znovu posvä-

tína Filozofa v Nitre, 1997, s. 51.

⁴ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Nitra – oslava jedenáststoročnej pamiatky kresť. kostola. MIKULÁŠOVÁ, Alena. Pribinove slávnosti v roku 1933. In PALÁRIK, Miroslav a kol. „Mesto pod mestom.“ (Dejiny Nitry v školskej praxi. Nitra). Nitra: UKF, 2012, s. 71 – 73.

⁵ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Oznam pre verejnosť Československej republiky.

⁶ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Oslava 1100 ročného trvania kresť. chrámu, Nitra 24. 9. 1930.

⁷ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Oslava 1100 ročného trvania kresť. chrámu, Nitra 22. 9. 1930.

⁸ Boli to hrady Nitra, Devín, Zvolenský Starý hrad, Starý Tekov, Trenčín, Beckov, Banka pri Piešťanoch, Hlohovec, Bratislava a iné.

tiť Pribinov kostolík. Na hrade alebo v jeho blízkosti mala stáť nová socha kniežata Pribinu, pri ktorej sa mala odohrať národná slávnosť, kde by vystúpili zástupcovia kultúrnych a úradných inštitúcií. Ľudovú slávnosť, na ktorej by boli predvádzané slovenské kroje, tance a obyčaje mal viesť profesor národopisu Karol Chotek.⁹

Žiadosť o prevzatie protektorátu nad oslavami bola zaslaná československej vláde 1. septembra 1930 a očakávala sa kladná odpoveď z jej strany.¹⁰ Na tú si však musel prípravný výbor ešte chvíľu počkať. Keďže vyjadrenie vlády stále neprichádzalo, bola zaslaná opätovná žiadosť s predbežným rozpočtom potrieb a nákladov určených na prípravu. Suma, ktorá sa požadovala prekročila štyri milióny Kč. Tie mali byť zahrnuté do štátneho rozpočtu pre rok 1932.¹¹ Požiadavka však nebola splnená a vláda prispela sumou štyristotisíc Kč.¹² Finančnú pomoc poskytli mesto Nitra, Krajský úrad v Bratislave aj okolité obce, v ktorých sa uskutočnili zbierky na podporu slávností. Ani to však nestačilo a na začiatku roku 1933 boli príspevky vyčerpané a bez financií sa nedalo ďalej pokračovať. Československá vláda naďalej ignorovala požiadavku na prevzatie protektorátu nad oslavami. Avšak objavilo sa tu niečo, čo ich názor zmenilo. Slovenskí centralistickí politici začali predstaviteľov vlády upozorňovať na pribúdajúce hlasy zo strany autonomistov, ktorí by mohli, a skutočne aj chceli, slávnosti využiť vo svoj prospech. A tak po opakovaných žiadostiach zo strany prípravného výboru bolo pod vplyvom politických tendencií odpoveďou vlády prijatie protektorátu nad oslavami a to na začiatku roku 1933.¹³

S odpoveďou vlády prišlo aj splnenie prosieb od jednotlivých ministerstiev. Ministerstvo školstva a národnej osvety nariadilo usporiadať školské slávnosti v celej republike 19. júna 1933. Ministerstvo železníc súhlasilo s 50% zľavou pre cestujúcich, ktorí mali pricestovať do Nitry počas osláv, ministerstvo pôšt a telegrafov prisľúbilo vydať poštové známky s tematikou národných osláv. Ministerstvo národnej obrany povolilo vojenskú hudbu, reflektory a lietadlá. Ministerstvo zahraničia malo oboznámiť susedné štáty s pripravovanou akciou a pomôcť pri verejných prejavoch zahraničných hostí.¹⁴

⁹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Oslava 1100 ročného trvania kresť. chrámu, Nitra 24. 9. 1930.

¹⁰ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Žiadosť o prevzatie protektorátu nad oslavami zaslaná československej vláde 28. 2. 1931.

¹¹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Žiadosť o štátnu úhradu v štátnom rozpočte na rok 1932.

¹² ZUBÁČKA, ref. 3, s. 51.

¹³ MAGDOLENOVÁ, Anna. Pribinove slávnosti 1933. In Kultúra, 2007, roč. 10, č. 15, s. 14.

¹⁴ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Zápisnica spísaná na schôdzi Jubilárneho výboru cirkevno-národných osláv Pribinovho kostola 20. 3. 1933.

Keďže čas sa krátil, bolo potrebné prípravy urýchliť. 20. marca 1933 zasadol v areáli okresného úradu širší výbor cirkevno-národných osláv. Karol Kmeťko na ňom privítal vyše štyridsať prítomných, zástupcov krajských a okresných orgánov, členov inštitúcií a organizácií. Oboznámil ich, že ministerská rada rozhodla o tom, že vláda prevezme protektorát nad oslavami a vytvorí sa nový výbor, ktorému bude predsedať krajský prezident Jozef Országh. Predseda schôdze Rudolf Haláchy zreprodukoval činnosť prípravného výboru od apríla 1930. Taktiež vyhlásil, že pri zostavovaní programu sa bude dbať na rozdelenie, ktoré určovalo, že 12. – 13. augusta 1933 bude ráz osláv národný a 14. – 15. augusta 1933 nadobudnú oslavy cirkevný charakter. Nakoniec niektorí prítomní prišli s návrhmi a postrehmi, ktoré mali dopomôcť pri tvorbe programu. Jozef Buday sa zmienil o tom, aby bola zo slávností vylúčená politická otázka a zachovala sa tak harmónia počas celých osláv.¹⁵

Od augusta 1933 sa potom usporiadatelia schádzali v rôznych skupinách s cieľom prípravy slávností. Z jednotlivých schôdzí sa pritom nespisovali zápisnice, ale každý prítomný si spisoval poznámky. Ustanovilo sa tak približne štyridsať usporiadateľov, väčšinou zástupcov cirkevných a spoločenských inštitúcií.¹⁶

Poradcami pri usporiadaní slávnosti sa stali minister poľnohospodárstva Milan Hodža a minister školstva a národnej osvety Ivan Dérer. Dvaja menovaní sa snažili o upevnenie pozícií vo vláde a snažili sa eliminovať akékoľvek náznaky toho, aby na slávnostiach vystúpili politici, ktorí sa stavali proti československej politike. Poslanec Jozef Tiso navštívil predsedu vlády Jana Malypetra 5. augusta 1933 so žiadosťou, aby Andrej Hlinka mohol rečniť pred zhromaždením, nie ako predseda strany, ale hlavne ako predseda Spolku sv. Vojtecha. Povoľenie mu nakoniec vydal Milan Hodža, ale s podmienkou že môže vystúpiť iba v župnom dome, aj to len pred vybraným publikom.¹⁷

Podobným spôsobom nebola braná na vedomie ani Matica slovenská, konkrétne sa nepripúšťalo, aby v jej mene vystúpil Jozef Škultéty. Krajský prezident Jozef Országh povolil jemu a Andrejovi Hlinkovi vystúpiť 12. augusta 1933 na oficiálnom otvorení za účasti vlády. Obidvaja to však odmietli.¹⁸ Nebolo pre nich dostačujúce prehovoriť v kruhu politikov, potrebovali zástup ľudí, čo vláda chcela všemožne prekaziť.

¹⁵ Tamže.

¹⁶ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Menoslov usporiadateľov Pribinových jubilárnych osláv v Nitre z 18. 8. 1933.

¹⁷ SIDOR – VNUK, ref. 1, s. 733.

¹⁸ MAGDOLENOVÁ, Anna. Pribinove slávnosti v Nitre v roku 1933. In MARSINA, Richard (ed.). Nitra v slovenských dejinách. Martin: Matica slovenská, 2002, s. 359 – 360.

Postoje slovenského politického spektra pred slávnosťami

Už počas niekoľkých mesiacov pred oslavami sa snažili politici získať masu ľudí na svoju stranu. Na jednej strane predstavitelia československej vlády, podľa ktorej mali oslavy vyústiť k mohutnej podpore československej jednoty. Na druhej strane autonomisti vedení Andrejom Hlinkom. Svoje vyjadrenia prezentovali aj agráристи, komunisti, Slováci v zahraničí a katolícki predstavitelia.

Andrej Hlinka sa na začiatku tridsiatych rokov stával v očiach ľudí národným hrdinom. Po rušnom období jeho života, kedy mal za sebou aj pobyt vo väzení, jeho prestíž rástla, čo museli rešpektovať aj jeho protivníci. Konal impulzívnejšie a mohol otvorene povedať a napísať, čo pokladal za správne.¹⁹ Postoje a myšlienky k slávnostiam prejavovali ľudáci prostredníctvom denníka Slováč od júla 1933. Ich cieľom bolo vyburcovať ľudí k príchodu do Nitry a v neposlednom rade ovplyvniť tak verejnú mienku. Spočiatku sa v denníku objavovali články, ktoré vyzdvihovali minulosť Slovákov a cyrilo-metodskú tradíciu. Dôraz sa kládol na kresťanskú vieru a cirkev, ktorá bola podľa nich matkou slovenskej kultúry. Kresťanstvo prirovnávali k náboženskému systému, systému ideí a zákonov.²⁰

S pribúdajúcimi dňami silneli aj slová v tlači. Najskôr to bolo rozhorčenie z prístupu usporiadateľov osláv, ktorým vraj trvalo desať dní, kým odpísali ľudákovi na ich list.²¹ Revolučné slová a agitácie pre príchod do Nitry začali naberať na intenzite. Oslovovali civilných a kňazských predstaviteľov HSLŠ, okresných a miestnych predsedov a prívržencov strany. Generálny sekretariát HSLŠ požadoval od účastníkov, aby sa čo najrýchlejšie nahlasovali, pretože im mal obratom poskytnúť legitimitáciu platnú pre železničnú dopravu a odznak strany.²² Nitrianski členovia HSLŠ mali byť označení bielou stužkou s nápisom „Hlinkovec“.²³ Autori článkov vyjadrovali pobúrenie nad biedou a utrpením roľníkov a robotníkov a HSLŠ dúfala, že príchod týchto „obyčajných“ ľudí a ich podpora bude zárukou ich pripravovanej akcie.

Denník Slováč reagoval aj na príspevky, ktoré boli vydané v československých denníkoch. Tie boli pre ľudákov urážlivé a reakciou bola ich ostrá kritika a zvolávanie ľudí do Nitry pod slovenskými vlajkami, kde sa mali dovoliť svojich práv.²⁴ Reakciou na úvodník v časopise Ľudová politika s názvom „Dôstojne, nie demagogicky“ bol článok, v ktorom autor tvrdil, že vláda pripisuje HSLŠ prípravy činov, ktoré by mohli ohroziť vládnu akciu. „*Ved' to je len smiešne, je to len komické! Také by*

¹⁹ SIDOR – VNUK, ref. 1, s. 13 – 14.

²⁰ Slováč, 27. 7. 1933, s. 1. Smysel Pribinových slávností.

²¹ Slováč, 5. 7. 1933, s. 2. Kto zostavuje program v Nitre?

²² Slováč, 23. 7. 1933, s. 3. Ľudáci a ľudáčky pod svojím znakom do Nitry!

²³ Slováč, 10. 8. 1933, s. 1. Účastníkom Pribinových osláv v Nitre.

²⁴ Slováč, 11. 8. 1933, s. 1 – 2. Jedenásť storočí hovorí o slovenskom práve.

*mali byť oslavy slovenského vladára a prvého kresťansko-slovenského kostolíka? Sme pod Krkonošami, alebo pod Tatrami? Sme práv pozbavení otroci, alebo slobodní občania? Slováci v Nitre osláviť chcú pamiatku Pribinovu a nie pražskú česko-nemeckú vládu.*²⁵ V centre pozornosti stála osoba Andreja Hlinku. Ľudia sa zaujímali hlavne o to, kedy si ho budú môcť vypočuť. Podľa programu mal na hlavnej tribúne v nedeľu 13. augusta vystúpiť Jozef Országh, Jan Malypetr, Karol Kmetko a zahraniční hostia. Andrej Hlinka v tento deň vystúpiť nemal. Do Nitry mal prísť v sobotu 12. augusta popoludní, kde ho mali privítať na orolskej akadémii.²⁶

Zaujímavým sa stal aj dokument, ktorý sa dostal na verejnosť ako opis letáku rozširovaného v Bánovciach nad Bebravou s názvom „Manifest slovenskému národu“. Pod ním podpísaní František Jehlička²⁷ ako predseda, František Unger, Viktor Dvorčák, Slavo Morávek a Karol Bulissa oznamovali, že 10. júla 1933 založili v Ženeve Slovenskú radu a odovzdali Spoločnosti národov svoje memorandum.²⁸ V dokumente, ktorý sa dostal do ČSR, označili hospodársku situáciu za pohromu a vinníkom boli podľa nich práve Česi. Nežiadali však vytvorenie samostatného slovenského štátu, ale pripojenie Slovenska k Maďarsku, pri ktorom sa Slováci mali podľa nich lepšie ako pri spojení s Čechmi. František Jehlička podporoval a obhajoval Andreja Hlinku, nebol však zástancom autonómie.²⁹ Napriek tomu, že boli bývalí spolupracovníci, Andrej Hlinka bol medzi prvými, kto Jehličkove vyhlásenia kritizoval a tak jeho manifest nenašiel podporu ani na Slovensku.³⁰ Dá sa povedať, že dokument mal ovplyvniť návštevníkov slávností, nenašiel však odozvu hlavne kvôli maďarskej otázke, ktorú už nikto podporiť nehodlal.

Počuť o sebe nechala aj miestna komunistická organizácia. Jej člen Pavel Verdunič ostro vystúpil na zasadnutí mestského zastupiteľstva 4. augusta 1933. Argumentoval tým, že sa na oslavy vynakladajú nemalé finančné čiastky, zatiaľ čo nezamestnaní hladujú. Musela ho odviešť polícia, ktorá po vyšetrení zistila, že komunistická organizácia v Nitre dostala od pražského ústredia finančnú podporu. U Pavla Verduniča sa našli letáky, ktoré boli rozposlané v nitrianskom, vrábelskom

²⁵ Slováč, 6. 8. 1933, s. 1. Budeme v Nitre oslavovať vládu?

²⁶ Slováč, 12. 8. 1933, s. 1. Andrej Hlinka už v sobotu večer je v Nitre.

²⁷ František Jehlička bol slovenský kňaz, politik a publicista. Po neúspešnej parížskej misii v roku 1919 ostal v zahraničí a začal organizovať slovenský zahraničný odboj. Na stránkach svojho časopisu Slováč zahraničný vystupoval proti českej politike a písal agresívne výzvy, pamflety a letáky. RYCHLÍK, ref. 1, s. 100.

²⁸ Zakladatelia Slovenskej rady rozposlali rozsiahle komuniké do západoeurópskych krajín a do najvýznamnejších časopisov. SIDOR – VNUK, ref. 1, s. 725 – 727.

²⁹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Manifest slovenskému národu z 20. júla 1933 v Ženeve. Opis letáku rozširovaného v Bánovciach nad Bebravou.

³⁰ SIDOR – VNUK, ref. 1, s. 728.

a hlohovskom kraji. Vyzývali v nich ľudí, aby na slávnostiach vyvolali zmätok a narušili tak ich priebeh.³¹

Predstavitelia katolíckej cirkvi patrili medzi hlavných organizátorov. Ako prvý prispel k propagácii historik, profesor a katolícky kňaz Juraj Hodál, ktorý bol poverený k zostaveniu dejín starého kostolníka a jeho dielo nieslo názov *Kostol kniežata Privinu v Nitre 830 – 1930*.³² Ďalšiu publikáciu pripravil Spolok sv. Vojtecha. Zborník vyšiel pod názvom *Katolícke Slovensko 833 – 1933* a pod redakciou Jána Pöstényiho v ňom bolo zdokumentované kresťanské dedičstvo od čias Pribinu po vtedajšiu súčasnosť.³³

V kostoloch sa čítal pastierky list zostavený slovenskými biskupmi 15. februára 1933. „*Ved' chrám Pribinov, ako znak našej starodávnej kresťanskej kultúry, má svoj veľký význam tak pre národ slovenský ako aj pre národy susedné. Pokrstenie Pribinovo a vybudovanie chrámu nitrianskeho bolo takým významným a šlachetným skutkom, že jeho následky boli rozhodujúce nielen pre život Slovákov, ale aj susedných národov. A niet národa medzi našimi susedmi, ktorý by mal takú starú minulosť, akú nám zachovala pamiatka kniežata Pribinu a ním vybudovaný nitriansky chrám.*“³⁴

Spišský biskup Ján Vojaššák očakával vysokú účasť českých katolíkov. Spomínal si na oslavu pamiatky smrti sv. Václava v Čechách v roku 1929, na ktorej sa vo veľkom počte zúčastnili slovenskí katolíci. Predpokladal, že podobne sa zachovajú aj ich českí priatelia a prídu ich podporiť do Nitry. Vyjadril zároveň znepokojenie a varoval pred chybou, ktorej sa môžu dopustiť politici, ak by sa oslavy zmenili na boj o moc na politickom poli.³⁵

Študentom sa prostredníctvom denníka Slováč prihovárал aj predseda Ústredia slovenského katolíckeho študentstva (ÚSKŠ) Fero Galan. Nitru nazýval slovenským Betlehemom a povzbudzoval mládež, aby prišla podporiť svojich vodcov pod vlajkou, ktorá mala symbolizovať vernosť cirkvi stotožnenú s vernosťou

³¹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Telefonogram Prezídia krajského úradu v Bratislave z 5. 8. 1933 od okresného náčelníka Rudolfa Haláchyho.

³² HODÁL, Juraj. *Kostol kniežata Privinu v Nitre: 830 – 1930*. Nitra: Výbor cirkevno-národných slávností, 1930.

³³ *Katolícke Slovensko na pamiatku tisícročného jubilea blaženého zvestovania Kristovej viery nášmu národu slovenskému, keď založil prvú kresťanskú svätyniu slovenský knieža Pribina v Nitre 833 – 1933*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1933.

³⁴ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Biskupi na Slovensku a Podkarpatskej Rusi posielajú veriacim svojich diecéz pozdrav a požehnanie v Pánovi. Pod pastiersky list boli podpísaní Marián Blaha (bystrický biskup), Karol Kmeťko (nitriansky biskup), Ján Vojaššák (spišský biskup), Jozef Čársky (košický biskup), Michal Bubnič (rožňavský biskup), Pavel Jantusch (trnavský biskup) a Alexander Sojka (mukačevský biskup).

³⁵ Slováč, 2. 7. 1933, s. 1. Pribinovské oslavy majú byť prejavom úprimnej radosti.

národu.³⁶ Pri tejto príležitosti bola vydaná brožúra *Slovenské študentstvo Pribinovi*. Obsahovala niekoľko článkov a úvah zástupcov a členov ÚSKŠ, ktoré vyzdvihovali ich prácu na československej spoločenskej scéne.³⁷

Význam Pribinových slávností podčiarkol aj záujem Vatikánu. Pápež Pius XI. vyslovil želanie, aby sa účastníci snažili o preniknutie zdedenej viery do štátneho života. Svoj list poslal nitrianskemu biskupovi Karolovi Kmeťkovi prostredníctvom kardinála Pacelliho.³⁸ O neustále prehlbovanie viery žiadali aj pražský arcibiskup Karel Kašpar a poznanský arcibiskup Augustín Hlond.³⁹

Prípravy – kultúrna činnosť a propagácia

Svojím programom sa snažilo prispieť k spestreniu osláv mnoho organizácií. Obyvatelia Nitry boli vyzývaní, aby sa aktívne zapojili do príprav. „*Pribinové oslavy musia sa stať práve dokumentom jednoty Slovákov a Čechov, ktorá tu bola pred dávnyimi vekmi a ktorú roztrhla násilná politika maďarská.*“⁴⁰ Okresný náčelník Rudolf Haláchy pozval zástupcov kultúrnych spolkov a inštitúcií na schôdzu, kde sa dohodli na ďalšom postupe a smerovaní. Tá sa uskutočnila 15. februára 1933 a od tohto dátumu až do júla 1933, a samozrejme v rámci hlavných osláv v auguste 1933, prebehlo množstvo výstav, zjazdov a kultúrnych podujatí.⁴¹ Cieľom každej organizácie bolo spropagovať svoju činnosť a práve počas tohto obdobia mali na to najväčšiu možnosť a pozornosť im venovalo nemálo ľudí. Všetky hlásiace sa spolky museli svoje žiadosti predložiť prípravnému výboru na schválenie.

Medzi najväčšie udalosti patrilo usporiadanie školských osláv. Rozhodlo tak ministerstvo školstva a národnej osvety s dátumom, ktorý pripadol na 19. júna 1933. Okresný školský inšpektorát v Nitre poslal 21. apríla 1933 žiadosť, v ktorej od okresného úradu požadoval, aby bolo obciam nariadené prispieť k doprave žiakov v daný deň do Nitry.⁴² Predpokladaný počet zúčastnených detí predstavoval jedenásťtisíc. Mestská polícia s dobrovoľným hasičským zborom sa mali postarať o vyčistenie ulíc a generálne čistenie mesta pred prevedením sprievodu, predovšetkým mali zabezpečiť bezpečnosť. Spolok československého červeného kríža

³⁶ Slováč, 12. 8. 1933, s. 1. Slovenské študentstvo svojmu národu.

³⁷ ŠANR, pobočka Nitra, f. Mestský úrad v Nitre (ďalej MÚN), k. 51, i. č. 228. Slovenské študentstvo Pribinovi. Hnutie slovenského katolíckeho študentstva v 15. roku svojho trvania.

³⁸ Slováč, 13. 8. 1933, s. 2. Pápež Pius XI. slovenskému národu.

³⁹ Slováč, 13. 8. 1933, s. 2. Vďaka vám, bratia Slováci! Národ, ktorý verí v Boha, nezahynie.

⁴⁰ Nitrianske noviny, roč. 8, 1933, č. 6. Pribinové oslavy v Nitre.

⁴¹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Pozvanie zástupcov spolkov a inštitúcií okresným náčelníkom z 8. 2. 1933.

⁴² ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Pribinovské školské oslavy v Nitre. Žiadosť okresného školského inšpektorátu okresnému úradu v Nitre z 12. 4. 1933.

v Nitre zaistil službu prvej pomoci a mestská vodáreň prisľúbila všetky voľné hydrantové nástavce pre odber pitnej vody. Na Štúrovej ulici bola postavená slávobrána, kde mal zástupca starostu Samuel Meutner privítať Ivana Déreera.⁴³

Ministerstvo školstva a národnej osvety prispelo aj uskutočnením zjazdu osvetových pracovníkov a obecných knihovníkov, ktoré zorganizovalo spolu s Osvetovým zväzom pre Slovensko v dňoch 4. – 6. júla 1933 v Národnom dome v Nitre.⁴⁴

K zlepšeniu hospodárskej situácie mala prispieť hospodársko-priemyselná výstava, o ktorej rozhodla mestská rada už v januári 1933.⁴⁵ Starosta Nitry Fraňo Mojto žiadal udelenie subvencie na podporu výstavy ministra poľnohospodárstva Milana Hodžu a ministra obchodu Josefa Matouška.⁴⁶ Výstava bola otvorená 12. augusta 1933 v priestoroch žrebčína po prejavoch Fraňa Mojtu a Milana Hodžu a trvala až do skončenia osláv.⁴⁷ Stopäťdesiat chovateľov a podnikateľov vystavovalo v priestoroch tabakovej továrne a žrebčína a dvadsaťdva výrobcov ponúkalo tovar vo voľných stánkoch.⁴⁸

V mesiacoch jún a júl 1933 usporiadala Jednota československej obce legionárskej v Nitre výstavu v sálach živnostenského domu. Návštevníci mohli vidieť fotografie, dokumenty a predmety z histórie légii a predmety súvisiace s vybudovaním československého štátu.⁴⁹

Zástupcovia Československého červeného kríža vystavovali predmety v detskom dome na starom trhovisku. Lekárske pomôcky a literatúra, dopravný a obväzový materiál, aj najmodernejší typ vtedajšieho sanitného auta boli sprístupnené verejnosti.⁵⁰

Školská výstava podávala obraz o vývine školstva na Slovensku. Sledovala vývin učebníc od predvojnového obdobia, detskú literatúru, školský nábytok, sociálne ustanovenia a ručné výrobky a práce žiakov. Krajinské múzeum založené v roku

⁴³ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Zo zasadnutia obecnej rady v Nitre z 6. 6. 1933.

⁴⁴ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Nitra. Zjazd osvetových pracovníkov, pozvánka z 22. 6. 1933.

⁴⁵ ZUBÁČKA, ref. 3, s. 52.

⁴⁶ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Správa starostu Fraňa Mojtu z 21. 1. 1933.

⁴⁷ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti v Nitre – priebeh, 21. 8. 1933.

⁴⁸ ZUBÁČKA, ref. 3, s. 52.

⁴⁹ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Oznamenie o usporiadaní legionárskej výstavy z 1. 6. 1933.

⁵⁰ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Program 1100 ročných jubilárnych osláv založenia prvého kresťanského chrámu Pribinom v Nitre.

1896 obohatilo oslavy národopisnou a numizmatickou zbierkou, ako aj mnohé ďalšie výstavy prispeli každá svojou troškou k veľkolepým oslavám.⁵¹

Významnou osobnosťou, ktorá dopomohla k spropagovaniu slávnosti na umeleckom poli bol Štefan Leonard Kostolníček.⁵² Vydal pohľadnice s kresťanskými a národnými symbolmi, ktoré rozposlal aj do iných krajín, aby pripomenul Slovákom tam žijúcim národné a cirkevné oslavy. Pohľadnice vydal na vlastné náklady, pričom prosil mestskú radu o podporu a odkúpenie niekoľkých sérií pohľadníc.⁵³ S vydaním súhlasil aj biskupský úrad a prípravný výbor. Zároveň chcel umelec vystavovať svoje diela počas slávností na najfrekventovanejšom mieste, ktoré v tom období bolo pri okresnom úrade.⁵⁴

Notár Ján Smieško prispel niekoľkostranovou prácou s názvom *Staroslávne mesto Nitra v minulosti a dnes*. Opísal v nej históriu mesta a dostal sa až k opisu významných častí, ulíc, budov a miest, ktoré boli neodmysliteľnou súčasťou Nitry v prvej polovici 20. storočia.⁵⁵

Veľká pozornosť sa venovala skrášleniu mesta. Mestská rada žiadala od obyvateľov Nitry, „že každý dom bude vonkajšie upravený, chodník očistený, okná balkóny a obchodné výkladné skrine kvetinami, chvojím, sochami, obrazmi a kobercami ozdobené a dôstojnosti osláv primerané štátne prápory zaobstarané. Nech každý majiteľ domu prinesie tú obeť, že so zadováži nový prápor, symbol to národnej a štátnej zvrchovanosti.“⁵⁶ Obchodníci museli mať svoje firemné tabule napísané v spisovnej slovenčine a výklady vysvietené každý deň osláv do polnoci. Každý dom musel byť 12. a 14. augusta 1933 o pol desiatej hodine večer osvetlený sviečkami alebo elektrickými žiarovkami.⁵⁷ Mestská rada túto výzvu doručila každému majiteľovi domu a každému obchodníkovi, ktorý mal výkladnú skriňu. Prijímateľ bol požiadaný, aby danej výzve vyhovel.⁵⁸

⁵¹ Tamže.

⁵² Štefan Leonard Kostolníček bol spišský rodák preslávený maľovaním ornamentov. Jeho práce sa vyznačovali výrazom ľudového umenia a slovenskosti. Vážili si ho mnohé popredné osobnosti v ČSR. Jeho obrazy sa dostali až do prezidentskej kancelárie.

⁵³ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Žiadosť Š. L. Kostolníčka o finančnú pomoc z 25. 7. 1933.

⁵⁴ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Žiadosť o udelenie miesta na stánok s umeleckými predmetmi.

⁵⁵ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Ján Smieško – Staroslávne mesta Nitra v minulosti a dnes.

⁵⁶ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Obecenstvu mesta Nitry z 24. 7. 1933.

⁵⁷ Tamže.

⁵⁸ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Žiadosť o doručenie výzvy obyvateľom Nitry z 28. 6. 1933.

Pri tolkom množstve návštevníkov bolo potrebné zaobstarať všetko, čo sa týkalo ich bezpečnosti. Mali o to záujem členovia nitrianskej správy ako aj krajinský prezident Jozef Országh. Ten nariadil zemskému četnickému veliteľovi v Bratislave, aby bolo do Nitry sústredených stopäťdesiat četníkov v priebehu 11. augusta 1933. Mali tak pomôcť nitrianskym kolegom pri prevádzke dopravy, zvýšenej osobnej a majetkovej bezpečnosti a udržovaní poriadku.⁵⁹

V dňoch osláv bolo potrebné zosilniť požiarnu pohotovosť. Okresný veliteľ Oskár Ronchetti požiadal o výpomoc Veliteľstvo dobrovoľného hasičského a záchranného zboru v Bratislave, ktoré im poskytlo dve bratislavské autostriekačky a jedno záchranné auto.⁶⁰ Dobrovoľný hasičský zbor mal tiež na starosti denne polievať všetky pozemky, hlavne priestor pred hlavnou tribúnou na starom letisku z dôvodu suchého a teplého počasia.⁶¹

Čo sa týkalo ubytovania hostí, ubytovacia komisia si vyžiadala okrem iných areál štátneho československého reálneho gymnázia a štátnej československej obchodnej akadémie, pričom o povolenie museli požiadať ministra Ivana Déra.⁶² Telocvičná jednota Orol zase prevzala od správy štátnych železníc niekoľko vozňov tiež za účelom ubytovania návštevníkov.⁶³ V prípade nepriaznivého počasia nemali obyvatelia Nitry zatvárať svoje brány a prichýliť tak vo svojom dome prípadných návštevníkov.

Autá a povozy nesmeli stáť v uliciach a na námestiach a boli pre ne určené tri stanovišťa, pri ktorých musela byť tabuľka s nápisom oznamujúca túto skutočnosť. O to sa postaralo technické a policajné oddelenie mesta Nitra. Parkovanie súkromných áut bolo v centre mesta zakázané, nevzťahovalo sa to ale na autobusy a nájomné autá.⁶⁴

Na slávnostiach sa mohli prezentovať aj obchodníci a predajcovia. Mestská rada však podporovala hlavne domácich živnostníkov. Preto predajcovia bývajúci v iných obciach a mestách mohli predávať iba istý druh tovaru. Povolenie dostali výrobcovia hračiek, obchodníci s ovocím a bohoslužobnými predmetmi.⁶⁵ Svoje

⁵⁹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Pribinove slávnosti v Nitre – bezpečnostné opatrenia z 9. 8. 1933 v Bratislave.

⁶⁰ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Účet veliteľstva dobrovoľného hasičského a záchranného zboru v Bratislave z 25. 8. 1933.

⁶¹ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Účet zboru dobrovoľných hasičov v Nitre za benzín a olej použitý pri kropení ihrísk a pre záchrannú stanicu počas osláv Pribinových z 25. 8. 1933.

⁶² ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Žiadosť ubytovacej komisie z 14. 7. 1933.

⁶³ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Odovzdávací protokol prevzatia vozňov.

⁶⁴ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Zriadenie stanovišť pre povozy a autá z 11. 8. 1933. Vyhláška Okresného úradu v Nitre z 11. 8. 1933.

⁶⁵ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Uznesenie zo zasadnutia mestskej rady

žiadosti museli živnostníci posilať okresnému úradu, nie všetkým sa vyhovel. Deň pred začiatkom slávností vyzval Fraňo Mojto všetkých obchodníkov, trhovcov, hostinských a kaviarníkov, aby bezdôvodne nezvyšovali ceny predávaných výrobkov a dodržali tak pokyny mestskej rady. Každý predávaný tovar musel byť označený cenovou tabuľkou v čiernej farbe s bielym nápisom. Pokiaľ by tieto nariadenia neboli splnené, hrozila im pokuta do výšky desaťtisíc Kč alebo väzba až do šiestich mesiacov. Kontrolu týchto nariadení zabezpečila polícia a kontrolóri úradu pre znemožnenie úžery. 13. a 15. augusta 1933, kedy mal mestom prechádzať sprievod, mal byť každý obchod zatvorený, a to v čase od pol deviatej do jedenástej hodiny dopoludnia.⁶⁶

Štyri slávnostné dni

V sobotu 12. augusta 1933 sa oficiálne začali slávnosti tisícročného jubilea založenia prvého kresťanského chrámu kniežatom Pribinom. Krajinský prezident Jozef Országh otvoril súťaž o Pribinov pohár na ihrisku AC Nitra. Zástupcovia centrálnej vlády boli ubytovaní v Piešťanoch a do Nitry prišli v sobotu predvečer. Privítaní boli na Masarykovom námestí čestnou rotou, zástupcami úradov a delegátmi spolkov. Ministerského predsedu a zástupcu prezidenta Jana Malypetra privítal Karol Kmeťko.⁶⁷ Denník Slovák pripomenul, že na uvítaní vlády nebol ani jeden poslanec a senátor HSLS, ani jeden člen Orla.⁶⁸

O ôsmej hodine večer sa v areáli okresného domu uskutočnila slávnostná akadémia, ktorou boli Pribinove slávnosti oficiálne otvorené. Zúčastnili sa jej zástupcovia vlády Jan Malypetr, Milan Hodža, Ivan Dérer, Ján Šrámek a Jan Dostálek, predseda poslaneckej snemovne František Stanek, podpredseda senátu Moric Urban, srbský arcibiskup Rafael Rodič, mostarský biskup Alojzije Mišić a slovenskí biskupi na čele s Karolom Kmeťkom, evanjelický biskup Samuel Osuský, rektor Univerzity Komenského Viktor Reinsberg a prorektor Dobroslav Orel, vyslanec Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov Laza Bajič a armádny generál Josef Šnejdár.⁶⁹

z 31. 7. 1933. Zákaz príchodu vonkovských obchodníkov a trhovcov do Nitry s tovarom počas Pribinových osláv.

⁶⁶ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Výzva obchodníkom, trhovcom a hostinským z 11. 8. 1933.

⁶⁷ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti – priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

⁶⁸ Slovák, 15. 8. 1933, s. 2. Slovenské víťazstvo v Nitre.

⁶⁹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti – priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

V kultúrnom dome sa uskutočnila akadémia Orla⁷⁰, pričom sa dnu nezmestila ani tretina tých, ktorí sa uchádzali o lístky. Napriek tomu však čakali v uliciach ľudia a chceli sa presvedčiť, či do Nitry prišiel Andrej Hlinka. Jeho kroky smerovali najskôr k senátorovi Jozefovi Budayovi a odtiaľ na akadémiu. Vo svojej reči zdôraznil utrpenie a biedu Slovákov, ako aj potrebný boj za národnú samostatnosť.⁷¹

Na druhý deň 13. augusta 1933 vítal ľudí hneď z rána článok v denníku Slováč. Zo strany HSLS bol výborne načasovaný, keďže v ten deň mali zaznieť prejavy hostí z hlavnej tribúny. „*Prídu červení sokolíci, prídu československí ministri a oni povedú prvé slovo. Oni sa zjavia na tribúne a budú tak, ako kedysi Maďari, zatemňovať našu históriu, budú rozprávať bajky a legendy o československom národe, o tisícročnej jednote medzi Slováckmi a Čechmi. Jednota s Čechmi je historický humbug a podvod. Slováci od dob veľkého ich kniežata Pribinu boli autochtonným, suverenným národom. Tým chceme ostať aj naďalej.*“⁷² Postavenie Slovákov prirovnával k Pribinovi, ktorého Moravia vyhnaní zo svojho územia. Požadoval dodržanie Pittsburskej dohody. „*Dost' sme sa narozdávali svojho majetku a talentu iným. Dnes nadišiel čas, aby sme hovorili o sebe, mysleli na seba a žili sebe. My sme v Nitre doma, my sme v Nitre pánnmi!*“⁷³

O siedmej hodine ráno bola v piaristickom kostole odslúžená svätá omša, ktorú celebroidal Andrej Hlinka. Bola spojená s posvätením vlajky slovenského katolíckeho študentstva na námestí pod kostolom. Po odspievaní pápežskej hymny a piesne „Kto za pravdu horí“ bol zástup ľudí vyzvaný prejsť na zoborské lúky, kde sa mal pridať k hlavnému sprievodu. V katedrálom chráme odslúžil o ôsmej hodine omšu Karol Kmeťko. Určená bola pre reprezentantov úradov. Niekoľko minút po deviatej hodine zazneli zvony vo všetkých nitrianskych kostoloch a súčasne aj po celom Slovensku.⁷⁴

O deviatej hodine sa pohol hlavný sprievod z lúk pod Zoborom smerom na staré letisko. Vpredu kráčali štyria heroldi, vlajkonosič so štátnou zástavou, ktorý bol obklopený legionármi, orlami a sokolmi. Za nimi sa niesla Pribinova družina v historických krojoch. Členmi sprievodu bola približne tisícčlenná sedliacka jazda so streleckým zborom, telocvičná jednota Sokol, nasledovali členovia korporácií, politických strán a obyvatelia, ktorí prišli do Nitry osláviť jubileum.⁷⁵ Orol súčas-

⁷⁰ Záujem o účasť na slávnostiach prejavili aj telocvičné spolky Orol a Sokol, pričom obidva mali početnú základňu. Tieto dva spolky spoluprácu nikdy nenadviazali, pretože mali rozdielnú politickú a náboženskú orientáciu. HSLS videla v orloch budúcnosť slovenského národa, sokolov považovali za ich nepriateľov. ZUBÁČKA, ref. 3, s. 100.

⁷¹ Slováč, 15. 8. 1933, s. 2. Slovenské víťazstvo v Nitre.

⁷² Slováč, 13. 8. 1933, s. 1. Andrej Hlinka: Nitra je naša.

⁷³ Slováč, 13. 8. 1933, s. 1. Andrej Hlinka: Nitra je naša.

⁷⁴ Slováč, 15. 8. 1933, s. 2. Slovenské víťazstvo v Nitre.

⁷⁵ ZUBÁČKA, ref. 3, s. 24.

ťou sprievodu spočiatku nebol, pretože jeho členovia boli na svätej omši. Preto sa dohodli so Sokolom, že sa k sprievodu pripoja na Kapitulskej ulici. Tu však vpochodovali členovia Orla pred Sokolov spolu so zástupmi HSLS.⁷⁶

Okresný náčelník Rudolf Haláchy vypracoval stanovisko k udalostiam v Nitre, ktoré poslal Prezídium krajinského úradu v Bratislave 21. augusta 1933. V ňom tvrdil, že plynulý priebeh narušili prívrženci HSLS, ktorí si mysleli, že sokoli a sedliacka jazda obsadili križovatky ulíc, aby znemožnili príchod jej členov, preto roztrhli sokolský sprievod a pokračovali za členmi Orla.⁷⁷

Autori článkov v denníku Slováč mali na udalosti svoj vlastný názor, ktorý prezentovali na stránkach novín veľmi kvetnato. „*Sú to iskry, iskry žeravé, ktoré pália nepriateľa, ktoré zapalujú oheň slovenského nadšenia v našich. Ukazujú sa štandardy Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Ale keby ani týchto nebolo vidieť, každý vie, že prichádza vojsko sedliakov a robotníkov autonomistických, na čele s Dr. Labajom, Dr. Tisom, Rázusom a všetkými poslancami i senátormi ľudovej strany. Títo už netrpezlivo čakajú Hlinku.*“⁷⁸ Keď sa k nim pripojil Andrej Hlinka, zavládlo v sprievode ešte väčšie nadšenie. „*Všade silné špaliere ľudu stoja a tieto nemôžu sa ovládať, keď prichádza Hlinka. Dotiaľ boli len svedkami, ale ako sa blíži Hlinka, stanú sa často i nevďojak účastníkmi veľkej manifestácie za samobytnosť slovenského národa.*“⁷⁹

V tom čase boli už na hlavnej tribúne prítomní členovia vlády, cirkevní hodnostári a zahraniční hostia. Ľudáci zaujali miesto pred hlavnou tribúnou. Pod tlakom udalostí, ktoré sa začali diať v dave, poveril Milan Hodža okresného náčelníka Rudolfa Haláchyho, aby oznámil Andrejovi Hlinkovi, že má zaujať miesto na tribúne. Zástup však nechcel pustiť Hlinku samého, preto ho študenti zobrali na plecá a kráčali s ním k tribúne.⁸⁰ Krajinský prezident Jozef Országh sa snažil prehovoriť, čo sa mu nepodarilo, pretože zovšadiaľ bolo počuť výkriky dožadujúce sa Andreja Hlinku.⁸¹

Redaktori denníka Slováč si neodpustili príspevok, v ktorom posmešne písali o členoch vlády prítomných na tribúne. „*Snáď sa pozdravujú Hlinkovi, snáď sa pazerajú na svoje nohy, snáď ich niečo zaujíma pod doskami tribúny. Hodžovi žilky ibrajú na slychách, Dérer si utiera pot, Šrámek sa stuluje, Dostálek a Matoušek len otvárajú*

⁷⁶ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Pribinove slávnosti v Nitre – výtržnosti, v Nitre 18. 8. 1933.

⁷⁷ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti v Nitre – priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

⁷⁸ Slováč, 15. 8. 1933, s. 3. Slovenské víťazstvo v Nitre. Na veľkom námestí.

⁷⁹ Slováč, 15. 8. 1933, s. 3. Konečne spolu.

⁸⁰ Slováč, 15. 8. 1933, s. 4. Konečne spolu.

⁸¹ ZUBÁČKA, ref. 3, s. 54.

oči. A za nimi Jurko Slávik v sokolskej uniforme ustupuje vždy ďalej a ďalej a kdesi za štvrtým a piatym radom sa schováva.⁸²

Andrej Hlinka postavil svoju reč na kresťanskom a národnom princípe. Vyjadril autonomistické snahy HSLS. Zdôraznil jednotu ČSR a zotrvanie v nej, avšak slovenský národ mal riadiť svoje veci samostatne. Potom prečítal „Nitriansku rezolúciu“, ktorá bola 15. augusta 1933 zverejnená aj v denníku Slováč.⁸³ „*Chceme byť národom suverénnym! Keď toto žiadame, nadväzujeme len na svoju 1100-ročnú národnú minulosť, na svoje slovensko-národné tradície, založené na svetlej pamiatke kniežata Pribinu, prvého v dejinách spomínaného Slováka. V duchu tejto tradície pokračovali i bratia naši v Amerike, ako predstavitelia národa slovenského, keď uzavreli a podpísali Pittsburskú dohodu, pokiaľ však do života neuvedenú. Žiadame, aby spravovanie vecí samobytného národa slovenského na oslobodenom Slovensku sverené bolo Slovákom, ako nám to plným právom patrí, ako nám to bolo sľubované a Pittsburskou dohodou spečatené. Dnešné veľkolepé jedenástoročné jubileum je živým dôkazom, že boli sme samobytným, samostatným národom a takým chceme i ostať!*“⁸⁴

Andrej Hlinka musel potom utíšiť dav, aby sa slova mohol ujať aj krajský prezident Jozef Országh. Ten zdôraznil, že výročie je oslavované slovenským národom, ako aj susednými národmi, s ktorými bola spätá slovenská minulosť a kultúra. Privítal členov vlády aj zahraničných hosti. Jeho reč bola prijatá s potleskom. Potom predseda vlády Jan Malypetr prečítal odkaz, ktorým ho poveril prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Hlavnou myšlienkou posolstva bolo, že nikto, kto sa hlási ku kresťanstvu, nesmie hlásať nenávisť.⁸⁵ Okrem odkazu predseda vlády nepovedal nič iné, hoci mal svoju reč pripravenú.⁸⁶ Pristúpilo sa k vztyčeniu vlajky, počas čoho hrala vojenská hudba štátnu hymnu, avšak veľká časť zhromaždenia začala spievať hymnickú pieseň „Hej, Slováci“. Až na Hlinkov povel opäť spievali „Kde domov můj“ a „Nad Tatrou sa blýska“.⁸⁷

Po tejto situácii nasledovali pozdravy od cirkevných predstaviteľov a zahraničných hostí. Prvý prehovoril záhrebský arcibiskup Anton Bauer, za ním mostarský biskup Alojzije Mišić, olomoucký arcibiskup Leopold Prečan a grécko-katolícky užhorodský arcibiskup Alexander Stojka. Všetci prízvukovali potrebu dobrého spolunažívania medzi jednotlivými slovanskými národmi postaveného na kresťan-

⁸² Slováč, 15. 8. 1933, s. 4. Pred tribúnou.

⁸³ Slováč, 15. 8. 1933, s. 4. Najslávnostnejšie chvíle v Nitre.

⁸⁴ Slováč, 15. 8. 1933, s. 1. Nitrianska rezolúcia.

⁸⁵ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti – priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

⁸⁶ Slováč, 15. 8. 1933. Vláda nemá slova.

⁸⁷ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti – priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

skom princípe. Nitriansky biskup Karol Kmeťko potom poďakoval vláde za prevzatie protektorátu nad oslavami a všetkým, čo sa podieľali na prípravách. Keď čítal list od pápeža Pia XI., všetci na tribúne stáli. Potom prečítal telegramy venované pápežovi a prezidentovi republiky, po ktorých zaznela pápežská hymna.⁸⁸

Vládni predstavitelia sa po tomto akte začali z tribúny vytrácať a z mnohopočetného davu zazneli výkriky dožadujúce sa vystúpenia Martina Rázusa a Jozefa Tisa. Tiso na tribúnu nevystúpil, naopak Rázus vystúpil opäť s požiadavkou autonómie.⁸⁹ Po ňom prehovorilo ešte niekoľko poslancov, počas čoho sa už väčšina prítomných začala rozchádzať a opúšťať priestor starého letiska. V denníku Slováč je spomenutá pripomienka Ivana Déreera, keď odchádzal z tribúny: „*Hanbiť sa môžete. Urobili ste Horthymu dobrú službu.*“⁹⁰

Andrej Hlinka sa potom v sprievode tisícov ľudí dostal pred piaristický kostol, kde zdôraznil víťazstvo strany a vyhlasoval boj proti československej vláde. Prehovorili aj Jozef Tiso a Jozef Budaj.⁹¹ Popoludní 13. augusta 1933 sa v rovnakom čase uskutočnili verejné cvičenia orolstva aj jeho náprotivku sokolstva. Počas programu spolku Orol vystúpili v jednotlivých kategóriách za sprievodu hudby deti zo základných a stredných škôl aj vojsko, pričom ľudáci to charakterizovali ako triumf Orla v Nitre.⁹²

Tretí deň osláv 14. augusta 1933 využili československé spolky, ktoré pripravili svoje ročné schôdze a valné zhromaždenia. O priebehu zjazdov sa dozvedáme zo zápisníc a správ, ktoré boli spísané počas ich zasadnutí. Dopoludnia bol položený základný kameň Pribinovej jubilejnej meštianskej školy. Fraňo Mojto tu privítal Ivana Déreera, Milana Hodžu a Jozefa Országha. Ivan Dérer potom vo svojom prejave vystríhal pred potláčaním československej myšlienky a dúfal v rešpektovanie a úctu voči vláde ČSR.⁹³ Ľudáci jeho slová interpretovali ako vyhrážku a osočovanie, keď ich mal nazvať demagógmi, kriklúňmi a štátnymi rozvratníkmi.⁹⁴ Schôdzu svojho zastupiteľstva ohlásil aj Zemský učiteľský spolok na Slovensku so sídlom v Žiline. Prebiehal podobne ako ostatné schôdze vypočutím národných hymien a následným prezentovaním prejavov a prednášok funkcionárov a zástupcov úradov. Predsedal mu poslanec Anton Hancko, ktorý si neodpustil kritiku Ivana

⁸⁸ Slováč, 15. 8. 1933, s. 5. Vláda nemá slova.

⁸⁹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti – priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

⁹⁰ Slováč, 15. 8. 1933, s. 5. Jediná veta ministra Dr. Déreera.

⁹¹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti. priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

⁹² Slováč, 15. 8. 1933, s. 5. Deň triumfu slovenského Orla. Verejné cvičenie.

⁹³ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti. priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

⁹⁴ Slováč, 15. 8. 1933, s. 6. Ako si to predstavuje minister Dérer.

Déřera, ktorý hoci bol v Nitre, nenavštívil zhromaždenie najväčšieho učiteľského spolku.⁹⁵ Presne v tom istom čase sa konalo v mestskom divadle valné zhromaždenie Slovenského krajinského zväzu obcí a miest v rámci manifestačného zjazdu Slovenskej samosprávy pod protektorátom krajinského prezidenta Jozefa Országha. Predseda František Kraus a tajomník Anton Vašek vyzývali starostov, notárov a samosprávnych úradníkov, aby svojou prítomnosťou zvýšili úroveň zjazdu.⁹⁶ Na programe dňa bolo aj valné zhromaždenie kresťanského roľníckeho združenia, zaujímavou bola cyrilometodská akadémia, na ktorej sa zúčastnil biskupský zbor, so zahraničnými biskupmi a ruskými žurnalistami.⁹⁷

Popoludní predniesol Milan Hodža prejav pri otvorení novostavby štátnej hospodárskej školy pod Zoborom, v ktorom účastníkom pripomenul, že on narozdiel od Andreja Hlinku prináša skutky, akým bolo postavenie školy. Fraňo Mojto vyslovil poľutovanie nad udalosťami, ktoré sa odohrali predchádzajúci deň a prosil vládu aby odpustila mestu konanie zo strany HSLŠ.⁹⁸

Slávnostné valné zhromaždenie Ústredia slovenského katolíckeho študentstva sa uskutočnilo v katolíckom kultúrnom dome. Zišlo sa na ňom okolo päťsto účastníkov, väčšinou študentov a študentiek. Po príhovoroch Karola Kmeťka a niekoľkých biskupov si nenechal ujsť príležitosť postaviť sa pred ľudí ani Andrej Hlinka. Veľký potlesk si vyslúžil tým, keď povedal, že Česi sú pre Slovákov ako bratia, ale požadoval od Čechov, aby sa rovnako správali aj k Slovákom. Venoval sa tiež hospodárskej kríze a prehlásil, že odteraz budú žiadať, aby každé voľné pracovné miesto na Slovensku bolo obsadené Slovákom. Po prednáške Jozefa Tisa vystúpili zahraniční hostia a kardinál Augustín Hlond udelil zhromaždeným pozhnanie, po ktorom sa účastníci pokojne rozišli.⁹⁹

Andrej Hlinka sa zúčastnil ešte na niekoľkých zhromaždeniach. O láske k blížnemu a o šírení odkazu predkov hovoril pred bohoslovcami, ktorých zjazd sa uskutočnil pod protektorátom biskupského zboru v misijnom dome.¹⁰⁰ Prišiel aj do kultúrneho domu na zjazd orolských osvetových pracovníkov, podporil prítom-

⁹⁵ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti. priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

⁹⁶ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Usporiadanie valného zhromaždenia Slovenského krajinského zväzu obcí a miest v Bratislave z 28. 7. 1933.

⁹⁷ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti. priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

⁹⁸ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti. priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

⁹⁹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Správa o valnom zhromaždení ÚSKŠ z 14. 8. 1933.

¹⁰⁰ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Správa o zjazde slovenských bohoslovcov z 14. 8. 1933.

nosťou na zhromaždení jednoty katolíckych žien aj na valnom zhromaždení zväzu slovenských železničiarov.¹⁰¹

Literárno-vedecký odbor Spolku sv. Vojtecha usporiadal večer na nádvorí okresného domu akadémii, ktorú otvoril Jozef Tiso prednáškou na tému „Cirkev a štát“, kde zdôraznil, že katolícka cirkev je najspoľahlivejšou oporou štátu.¹⁰² Na záver dňa predniesol na klavíri svoje diela slovenský skladateľ a dirigent Mikuláš Schneider-Trnavský.¹⁰³

Posledný deň osláv mal byť vyvrcholením pre katolíkov. Biskupský úrad v Nitre uverejnil 6. augusta 1933 prostredníctvom denníka Slováč program slávnostného dňa, kedy mal Nitrou prejsť eucharistický sprievod. Počet účastníkov z každej farnosti mal byť nahlásený do 9. augusta 1933 biskupskému úradu.¹⁰⁴ V utorok 15. augusta 1933 smeroval sprievod z Nitrianskeho hradu na Kalváriu. Procesie sa zúčastnilo tridsaťpäťtisíc veriacich, všetci biskupi a cirkevní hodnostári prítomní v Nitre. Cirkevnú sviatosť niesol belehradský biskup Rafael Rodič a svätú omšu odslúžil Augustín Hlond. Spestril ju zbor Slovenského národného divadla, nitrianskej katedrály a orchester SND. Po omši predniesol Karol Kmeťko list od pápeža Pia XI. a požiadal Andreja Hlinku, aby prehovoril k prítomným. Udalosť bola ukončená doslovom Karol Kmeťka a pápežskou hymnou.¹⁰⁵

Poobede sa uskutočnilo na nádvorí okresného domu valné zhromaždenie Spolku sv. Vojtecha, kde bol Andrej Hlinka zvolený za predsedu na ďalšie tri roky, za podpredsedu bol zvolený Jozef Buday.¹⁰⁶ Po zasadnutí bol Andrej Hlinka na ceste do Ružomberka vypravádzaný z Nitry veľkými ováciami.¹⁰⁷

Počas štyroch dní bolo do Nitry vypravených tridsaťosem riadnych a desať mimoriadnych vlakov.¹⁰⁸ Údaj o počte zúčastnených počas manifestačnej nedele sa pohyboval v rozmedzí päťdesiatitisíc až stotisíc.¹⁰⁹ Okresný náčelník Rudolf Halá-

¹⁰¹ Slováč, 15. 8. 1933, s. 6. Tretí deň Pribinových osláv.

¹⁰² ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti. priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

¹⁰³ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Žiadosť o poskytnutie technika od firmy Förster, 5. 8. 1933.

¹⁰⁴ Slováč, 6. 8. 1933, s. 1. Pribinove slávnosti v Nitre. Hold všetkých katolíkov Kristu-Kráľovi dňa 15. 8. 1933.

¹⁰⁵ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti. priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

¹⁰⁶ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti. priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

¹⁰⁷ Slováč, 17. 8. 1933, s. 3. Odchádzame ako víťazi.

¹⁰⁸ ZUBÁČKA, ref. 3, s. 55.

¹⁰⁹ BARTLOVÁ, Alena. Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918 – 1935 a zapojenie HSLŠ do vládnej koalície

chy hlásil, že počas osláv sa nestal žiadny vážny úraz ani nehoda, čo bolo dôkazom dobre zorganizovanej bezpečnostnej služby.¹¹⁰ Československá tlačová kancelária sa postarala o vyhotovenie fotografií a pohľadníc, ktoré následne poslala Okresnému úradu v Nitre na odkúpenie.¹¹¹ Na slávnostiach boli prítomní aj zahraniční novinári a okamihy manifestácie boli natočené filmovými spoločnosťami Fox Chicago, Paramount a ďalšími tromi filmovými spoločnosťami.¹¹²

Dôsledky Pribinových osláv

Manifestácia v Nitre vyvolala ohlas na všetkých frontoch. Vláda bola rozhorčená, ľudáci považovali slávnosti za svoju výhru a reakcie sa hrnuli zo všetkých strán. Jedným z dôsledkov bolo stretnutie provládných politikov a to 13. septembra 1933 v Prahe, kde pozvanie agrárnikov prijali predstavitelia československej sociálnodemokratickej, ľudovej, národnosocialistickej a národnodemokratickej strany. Cieľom bolo vyriešenie otázok, ktoré boli spojené so Slovenskom. Milan Hodža dával dôraz na sociálno-ekonomický problém. Na schôdzi bol založený Akčný výbor koalíčných strán, ktorý sa schádzal príležitostne do októbra 1938. Mal zásluhu na tom, že vláda a parlament si osvojili návrh na rozšírenie kompetencií celoslovenských inštitúcií a rešpektovali aj iné kroky, ktoré podporovali myšlienky prijaté na zasadnutí v Prahe.¹¹³

O mesiac neskôr 20. októbra 1933 prehovorili v parlamente Jozef Tiso, Martin Rázus a Marek Gažík za autonomistický blok. Ivan Dérer považoval manifestáciu za službu Horthymu a Jan Malypetr tvrdil, že Praha dopláca na Slovensko.¹¹⁴ Malypetrova reč bola vytlačaná na plagáty, ktoré sa rozšírili po celom Slovensku, aby presvedčili Slovákov, že bez českej pomoci by neboli schopní spravovať si krajinu.¹¹⁵

Podľa ľudákov existovali dva spôsoby riešenia slovenskej otázky. Tie nastolili bezprostredne po skončení slávností aj v denníku Slováč. Prvý spôsobom mohlo byť vypísanie nových volieb, ktorými by Praha docielila konsolidáciu pomerov. Druhý spôsob pozostával z pokračovania doterajšej centralistickej politiky, ktorá by podľa nich viedla k rozpadu štátu.¹¹⁶ Prvá strana denníka Slováč zo 17. augusta

v rokoch 1927 – 1929. In BYSTRICKÝ, Valerián – ZEMKO, Milan (ed.). Slovensko v Československu. Bratislava: Veda, 2004, s. 161.

¹¹⁰ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 22, i. č. 401. Pribinove slávnosti. priebeh, v Nitre 21. 8. 1933.

¹¹¹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Československá tisková kancelár – zaslanie fotiek zo slávností z 29. 8. 1933.

¹¹² Slováč, 18. 8. 1933, s. 3. Na očiach celého sveta.

¹¹³ BARTLOVÁ, ref. 109, s. 162 – 163.

¹¹⁴ SIDOR – VNUK, ref. 1, s. 742.

¹¹⁵ MAGDOLENOVÁ, ref. 18, s. 367.

¹¹⁶ Slováč, 15. 8. 1933, s. 1. Slovensko prehovorilo v Nitre.

1933 bola venovaná Milanovi Hodžovi. Ako poradcu osláv ho vykresľovali v negatívnom svetle, pretože podľa nich sa snažil využiť oslavy k tomu, aby si upevnil pozície vo vláde. Použil veľký finančný obnos, hoci ľudia na Slovensku boli chudobní. Tak ako on nemohol vystúpiť s prejavom na tribúne, zakázal to aj Andrejovi Hlinkovi a zástupcom Matice slovenskej. Agrárna strana bola obvinená zo zavedenia korupcie na Slovensku. Všetky tieto argumenty použili ľudáci a prezentovali ich čitateľom tak, aby vyšli zo súboja ako víťazi a zástancovia väčšiny slovenského národa.¹¹⁷ Andrej Hlinka napísal: „*A najbroznejšie je to, že im nestačí volať na nás štátneho zástupcu a vyhrážať sa nám žalármi. Oni idú žiadať cirkevné vrchnosti, aby nás potrestali. Ja sa korím, národe môj, pred Tvojou vyspelosťou a triežvosťou. Zahanbil si nepriateľov, pokoril si protivníkov a vymohol si si rešpekt, ktorý ti na Slovensku patrí. Za Teba, môj drahý národe, aj posledné dni svojho života položím v obeť.*“¹¹⁸ Ostrá kritika zo strany autonomisticky orientovaných politikov a autorov článkov na stránkach novín sa stretla s nevôľou vládných činiteľov. V septembri 1933 zastavil úrad krajinského prezidenta činnosť denníku Slováč na tri mesiace, ku ktorej sa pridala aj žaloba kvôli článkom spätých s udalosťami v Nitre, Rázusove Národné noviny mali zastavenú činnosť po dobu šiestich mesiacov. Krátko na to boli postihnuté aj tlačové orgány Nemeckej národnej strany a Maďarskej kresťansko-sociálnej strany.¹¹⁹

Po skončení slávností sa mestská rada v Nitre rozhodla zvolať mimoriadnu schôdzu obecného zastupiteľstva, ktorá sa uskutočnila 18. augusta 1933 v areáli mestského domu. Hlavným cieľom zasadnutia bolo prijatie uznesenia, ktoré malo byť zaslané československej vláde, ministrom zúčastneným na slávnostiach a cirkevným predstaviteľom ako ospravedlnenie. Predsedajúci zástupca starostu Samuel Meutner otvoril schôdzu privítaním zúčastnených a objasnil, že členovia HSLS a Krajinskej kresťansko-socialistickej strany sa na schôdzu nedostavili. Notári Anton Bučko a Ján Smieško potom vyjadrili pohoršenie nad tým, čo sa odohralo. Odsúdili demonštráciu ako urážajúcu prítomných členov vlády aj ostatných hostí a trvali na tom, aby sa mesto Nitra dištancovalo od udalostí a prejavilo nad nimi poľutovanie.¹²⁰ Stanovisko znelo nasledovne: „*Obecné zastupiteľstvo mesta Nitry s roztrpčením hľadá na udalosti, ktoré naštrbiac dôstojnosť osláv Pribinových, stali sa vo vrcholný deň týchto, v prítomnosti reprezentantov vlády nášho československého štátu a reprezentantov cirkvi na manifestačnom shromaždení pri uctení pamiatky založenia prvého kresťanského chrámu na Slovensku, na hrade nitrianskom. Stalo sa to zásahom*

¹¹⁷ Slováč, 17. 8. 1933, s. 1. Politický dosah nitrianskych udalostí.

¹¹⁸ Slováč, 20. 8. 1933, s. 1. Andrej Hlinka: Ďakujem Ti, drahý národe!

¹¹⁹ SIDOR – VNUK, ref. 1, s. 740 – 741.

¹²⁰ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 51, i. č. 228. Zápisnica napísaná v mimoriadnej schôdzi obecného zastupiteľstva mesta Nitry z 18. 8. 1933.

nerozvážnych jednotlivcov do Nitry k oslavám došlým, stalo sa to v ich zášti a nenávisti proti našim svetským a cirkevným hodnostárom, reprezentantom národa., čoho my ako zástupcovia celého obecnstva mesta Nitry hlboko ľutujeme a hlasom všetkých prítomných členov slávnostne prehlasujeme, že obecnstvo mesta Nitry nenesie vinu na týchto udalostiach a prejavuje svoju neochvejnú oddanosť vysokej vláde a sľubuje vernosť nášmu štátu.“¹²¹ Dodatočne bola poslaná Krajinskému úradu v Bratislave na vyžiadanie správa, ktorá hovorila o tom, ktorí z členov obecného zastupiteľstva hlasovali pre a ktorí proti uzneseniu. K menám mala byť uvedená aj príslušnosť k strane.¹²² Uznesenie odsúdilo dvadsaťdva prítomných, a to sociálni demokrati, ľudovci, národní demokrati, národní socialisti a členovia židovských strán. Nehlasovali siedmi členovia komunistickej strany a neprítomní boli ôsmi kresťanskí socialisti, piati ľudáci a jeden člen zoborskej strany.¹²³ Prekvapujúcim bolo odvolanie okresného náčelníka v Nitre Rudolfa Haláchyho, ktorý bol kvôli nitrianskym udalostiam poslaný na trvalú dovolenku. Podľa denníka Slováč však väčšiu zodpovednosť nesie krajinský prezident Jozef Országh, ktorý mal politikov v Prahe informovať o slovenských náladách.¹²⁴

Ihneď po ukončení osláv začali padať prvé žaloby a vyšetrovanie organizátorov a podporovateľov ľudáckej manifestácie. Krajinský úrad v Bratislave poslal okresnému náčelníkovi v Nitre osnovu trestného oznámenia týkajúceho sa výtržností. Úlohou polície bolo, aby pátrala po páchateloch a podávala riadne trestné oznámenia za zistených výtržníkov po skončenom vyšetrovaní. Krajinský úrad nariadil takýto postup na celom území Slovenska. Medzi obžalovanými boli členovia HSLŠ a SNS, študenti vysokých škôl, kňazi aj štátni zamestnanci. Trestné oznámenie sa ale vyhlo členom HSLŠ, ktorí patrili do zákonodarných zborov, pretože boli chránení imunitou.¹²⁵

Pri tolkom počte ľudí, ktorí boli prítomní v Nitre sa nedalo zistiť presnú totožnosť výtržníkov. Krajinský úrad preto predpokladal, že účastníci sa so svojím činom pochvália doma a spoliehal sa tak na správy od udavačov. Tie sa začali kopiť na okresných úradoch miest po celom Slovensku. Po takejto správe sa začalo vyšetrovanie podozrivého a výsledky boli odoslané krajinskému úradu. Správy boli veľmi podobné a všetky obsahovali výrazy „videl som., počul som.“ a väčšina hlásení tak

¹²¹ ŠANR, pobočka Nitra, f. MÚN, k. 1, i. č. 192 – 208. Stanovisko mesta Nitry k udalostiam z 18. 8. 1933.

¹²² ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Žiadosť o predloženie správy krajinskému úradu, 22. 8. 1933.

¹²³ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Predloženie zápisnice z mimoriadnej schôdze z 24. 8. 1933.

¹²⁴ Slováč, 18. 8. 1933. Utečie Hodža od zodpovednosti?

¹²⁵ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Pribinove oslavy v Nitre – výtržnosti, 17. a 21. 8. 1933.

dokumentovala iba výkriky a heslá, ktoré sprevádzali sprievod a manifestáciu pred hlavnou tribúnou. Kým jeden potvrdil vinu obžalovanému, druhý mu poskytol alibi.¹²⁶ Na policajnom riaditeľstve v Bratislave boli vypočúvaní ľudia, ktorí mali na starosti bezpečnostnú zložku. Museli podať správu o tom, aká bola ich úloha na slávnostiach, kde sa nachádzali a čo si myslia o ich priebehu.¹²⁷ Počet previnilcov sa napokon zúžil na štyridsaťpäť, ktorí boli obvinení z prečinu hrubej neslušnosti. Krajinský súd v Nitre zobral do väzby deväť hlavných páchatelov, obyvateľov Bánoviec nad Bebravou. Ostatných stíhali na slobode. Proces ukončila amnestia prezidenta republiky a tým bolo zastavené trestné stíhanie proti Albertovi Mištinovi a spoločníkom.¹²⁸ Represálie sa dotkli učiteľov, profesorov, kňazov aj vysokoškôľakov, ktorých Ivan Dérer suspendoval, poprípade vylúčil.¹²⁹

HSLŠ venovala prípravám na oslavy veľkú pozornosť, a práve tu sa rozhodla využiť svoju príležitosť. Predsedníctvo strany zostavilo prípravnú komisiu s predsedom Jozefom Budayom. Komisia poverila jednotlivých členov prípravnými prácami medzi študentmi, v jednote Orol, v slovenských organizáciách aj v strane. Cieľom bolo čo najväčšia účasť členstva na Pribinových oslavách. K samotnej demonštrácii boli vydané pokyny asi týždeň pred oslavami na schôdzi u Jozefa Budaya. Ostávala preto utajovaná a vedelo o nej len málo ľudí. Porady predsedníctva mal viesť Jozef Tiso a okrem neho mali najväčšie zásluhy na demonštrácii Jozef Buday, Jozef Sivák, Ľudovít Labaj a Martin Sokol. Takéto vyjadrenia prinieslo policajné riaditeľstvo v Košiciach.¹³⁰

Podľa Zemského četníckeho veliteľstva v Bratislave bol spôsob, akým mala byť demonštrácia vykonaná, pravdepodobne určený v sobotu 12. augusta 1933 v piaristickom kostole v Nitre. Usudzovali to z informácií, podľa ktorých sa v kostole mohli zúčastniť len príslušníci HSLŠ s legitimáciou a ostatným bol vstup zakázaný.¹³¹

Pribinove slávnosti sa stali symbolom boja za politické a ideové smerovanie Slovenska v medzivojnovom období. Netreba však zabúdať na ich primárny cieľ, ktorým bolo osláviť kresťanské tradície a významnú minulosť slovenského národa.

¹²⁶ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Pribinove oslavy v Nitre – neprístoynosti, 14. 8. 1933.

¹²⁷ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Zápisnice spísané na policajnom riaditeľstve v Bratislave.

¹²⁸ ZUBÁČKA, ref. 3, s. 56.

¹²⁹ MAGDOLENOVÁ, ref. 18, s. 366.

¹³⁰ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Pribinove oslavy v Nitre, neprístoynosti. Správa Prezídia policajného riaditeľstva v Košiciach, 23. 8. 1933.

¹³¹ ŠANR, pobočka Nitra, f. OÚN, k. 27, i. č. 403. Správa Zemského četníckeho veliteľstva z 24. 8. 1933.

TOPOLČIANKY AKO LETNÉ SÍDLO PRVÉHO ČESKOSLOVENSKEHO PREZIDENTA T. G. MASARYKA

Zuzana BABIAKOVÁ

Zuzana BABIAKOVÁ. Topolčianky as a Summer Residence of the First Czechoslovak President T. G. Masaryk. The article focuses on the comprehensive approach to the regular summer stays of the first Czechoslovak President Tomáš Garrigue Masaryk in his summer residence in Topolčianky. Detailed described are the presidential visits in Topolčianky between 1923 and 1933, mentioning president's daily schedule, special occasions and trips into the neighbourhood. Text is based on the study of archival materials, contemporary literature and chronicle of the town Topolčianky.

Keywords: T. G. Masaryk; Slovakia; Topolčianky; summer residence

Od Habsburgovcov k Masarykovi (1890 – 1923)

„V údolí vrškov nitrianskych, na úpäti kopcov inoveckých, v doline chránenej zo severu, východu a západu horami, leží malebná obec Topolčianky. Iba z južnej strany je otvorená teplým a blahodárnym vetrom, takže je priemerne najteplejším krajom v našej republike. Idúc hradskou z okresného miesta Zlatých Moraviec, vzdialených od Topolčianok asi 4 km smerom južným, zdá sa nám, ako by sa Topolčianky úmyselne strácali v doline nášmu dohľadu, len rímsko-katolícky kostol a štátna ľudová škola vystavené na miernej vyvýšenine nasvedčujú tomu, že tam leží mestečko, ktoré svojou poprevratovou históriou, totiž hostilo vo svojom monumentálnom zámku rad rokov prvého prezidenta – Osloboditeľa, nášho milovaného tatička Dr. T. G. Masaryka, večne zostane zlatými písmenami zapísané v dejinách nášho národa.“¹ Týmito slovami opísal miestny učiteľ a kronikár Topolčianok Štefan Čepec miesto, ktoré sa od roku 1923 stalo letným sídlom prvého československého prezidenta Tomáša Garrigua Masaryka na Slovensku.² Avšak nájsť a vybrať vhodné reprezentatívne sídlo pre hlavu štátu na území Slovenska nebolo vôbec ľahkou úlohou. Po náročnom procese hľadania sa konečný výber zúžil na niekoľko možností³, pričom definitívna voľba pripadla

¹ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOLČIANOK (1933 – 1947). Matrika Topolčianky, s. 16.

² PAMÄTNÁ KNIHA TOPOLČIANOK, ref. 1, s. 1 – 59.

³ Do konečného výberu zámkov a kaštieľov, ktoré by spĺňali kritéria pre letné sídlo pre-

v roku 1923 na zámok v Topoľčiankach, ktorého predchádzajúcimi majiteľmi boli Habsburgovci.⁴

Topoľčiansky zámok s celým panstvom a k nemu prilahlými dedinami sa dostal do vlastníctva Habsburgovcov zásluhou arcivojvodu Karola Ľudovíta, brata cisára Františka Jozefa, ktorý topoľčianske panstvo v roku 1890 odkúpil od jeho predchádzajúceho majiteľa grófa Štefana Keglevicha. Po náhlej smrti arcivojvodu Karola Ľudovíta sa topoľčianske panstvo ocitlo v rukách uhorského arcivojvodu Jozefa Augusta Habsburga, ktorý sa v Topoľčiankach aj so svojou rodinou usadil v roku 1897. Topoľčiansky zámok bol vo vlastníctve Habsburgovcov až do októbra 1918, keď arcivojvoda Jozef August aj s rodinou opustil topoľčianske panstvo, ktoré sa zánikom Rakúsko-Uhorskej monarchie dostalo do vlastníctva novovzniknutého československého štátu.⁵ Parlament novej Československej republiky na základe dekrétu č. 61 zrušil šľachtu ako privilegovaný stav⁶ a jej majetok zoštátnil⁷, v dô-

zidenta na území Slovenska sa dostal zámok v Mlyňanoch z vtedajšej Nitrianskej župy, kaštieľ Svätý Anton z okolia Banskej Bystrice, z Bratislavskej župy to bol zámok Maďarbél z okresu Galanta, taktiež kaštieľ Voderady a kaštieľ v Cífery z Trnavského okresu a v neposlednom rade aj zámok v Jablonici. Vybrané zámky boli v tom čase pod správou súkromných majiteľov, pričom kaštieľ Svätý Anton, ktorého majiteľmi boli Coburgovci, mal byť v priebehu roka 1923 prevzatý do štátnej správy. Do úvahy pripadal aj zámok v Topoľčiankach, na ktorého správu v tom čase dohliadal, vnútený⁸ správca Vincent Luška dosadený Ministerstvom poľnohospodárstva z Prahy. Bližšie: ARCHIV KANCELÁRE PREZIDENTA REPUBLIKY-PRAŽSKÝ HRAD (ďalej AKPR), fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

⁴ AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

⁵ HOLEC, Roman. Poslední Habsburgovci a Slovensko. Bratislava: Ikar, 2001, s. 153 – 161.

⁶ Zákon č. 61/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 rušil šľachtický stav, rády a tituly a tituly udeľované len ako vyznamenania. V platnosti ostali len tie tituly, na ktoré mohol byť vznesený právny nárok, tituly vyjadrujúce skutočnú zastávanú úradnícku hodnosť a tituly udeľované vysokými školami. Okrem toho nemohli bývalí šľachtici používať svoje rodné meno s prídomkom, prípadne s dodatkom, ktoré vyznačovalo šľachtický stav. Bližšie: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého. Praha: Státní knihtiskárna, ročník 1918, s. 50. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1918/011-1918.pdf>>.

⁷ Po vzniku Československej republiky boli prijaté zákony súvisiace s pozemkovou reformou, ktorá mala v širšom zmysle slova zlikvidovať feudálne prežitky. Do série týchto zákonov spadla zákon č. 32/1918 Zb. z. a n. z dňa 9. novembra 1918, týkajúci sa pôdy zapísanej v zemských doskách, ktorá patrila šľachte alebo bola spravovaná cirkvou, ako aj úradné nariadenia č. 4/1919 a č. 11/1919 vydané Ministerstvom s plnou mocou pre

sledku čoho zámok, ako aj majetok topoľčianskych Habsburgovcov⁸ prešiel do rúk československého štátu.⁹ Zoštátnenie celého topoľčianskeho panstva a majetku, ktoré bolo od roku 1919 pod nútenou správou československého štátu, právne potvrdil aj zákon č. 354/1921 Zb. z. a n. z 12. augusta 1921¹⁰. Podľa tohto zákona prešla časť topoľčianskeho majetku pod správu štátneho žrebčínu, pričom územie lesov, zvernic ako aj zvyšného majetku a pozemkov pripadlo do rúk štátnych lesov.¹¹ Aj pod vplyvom týchto skutočností sa začalo v priebehu nasledujúcich rokov uvažovať o možnosti výberu prezidentovho letného sídla práve v Topoľčiankach.¹²

K výhodám Topoľčianskeho zámku patrili nielen jeho dobre zachovaný stav a vybavenosť jednotlivých priestorov, ale aj fungujúce železničné spojenie medzi Topoľčiankami a Prahou. K ďalším výhodám patrilo aj príjemné klimatické podnebie, rozsiahly anglický park a jazdiareň plná ušľachtilých koní.¹³ V neposlednom rade svoju úlohu pri výbere prezidentovho sídla na Slovensku zohralo aj odpo-

správu Slovenska. Na spomínané zákony nadväzoval tzv. záborový zákon z apríla 1919 (č. 215/1919), ktorý dával štátu právo prevziať pôdu za úradmi stanovenú náhradu a následne ju rozdeliť záujemcom, pričom nemalo ísť o konfiškáciu. Na záborový zákon nadväzoval prídelový zákon (č. 81/1920), atď. Bližšie: RYCHLÍK, Jan. Česi a Slováci ve 20. století. Československé vzťahy 1914 – 1945. Bratislava: Academic Electronic Press, 1997, s. 89 – 93.

⁸ Bývalý arcivojvoda Jozef August von Habsburg sa svojich nárokov na topoľčianske panstvo nevzdal a voči novovzniknutému československému štátu vznesol žalobu, čím sa v roku 1923 začal niekoľkoročný súdny spor, ktorý sa však pre bývalého uhorského arcivojvodu skončil bez priaznivého výsledku, vzhľadom k tomu, že za stratu topoľčianskeho panstva nezískal od československého štátu žiadnu kompenzáciu. Bližšie: MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AV ČR, v. o. s. v Prahe, ODDĚLENÍ ARCHIV ÚSTAVU TGM (ďalej ARCHIV ÚTGM), fond EBI, kartón 188, inv. č. 877 (c), sign. R 326/1.

⁹ HUDÍK, Pavol. Topoľčianky. Bratislava: Sprint dva, 2010, s. 97 – 99.

¹⁰ Podľa zákona č. 354 z roku 1921 si Československá republika právne nárokovala na majetky niekdajšieho Rakúsko-Uhorského mocnárstva a panovníckej rodiny, vrátane majetkov z cisárskeho a kráľovského rodinného fondu, ako aj na majetky príslušných členov rakúsko-uhorskej panovníckej rodiny, ktoré mali na základe mierových zmlúv pripadnúť československému štátu. Bližšie: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého. Praha: Státní knihtiskárna, ročník 1921, s. 143. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1921/081-1921.pdf>>.

¹¹ KISS, Karol a kol. 80 rokov Štátnych lesov v Topoľčiankach. Zvolen: Ústav pre výchovu a vzdelávanie pracovníkov lesného a vodného hospodárstva SR, 2002, s. 15.

¹² AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

¹³ LUKÁČOVÁ, Anna. Stručne dejiny Topoľčanok. Topoľčianky: Obecný úrad, 2014, s. 17 – 25.

rúčanie prezidentovho kancelára Přemysla Šámala¹⁴, ktorý najmä z politických dôvodov nepovažoval za vhodné, aby sa československý prezident usídlil v zámku niektorého z bývalých uhorských šľachticov, z ktorých ešte väčšina stále bývala na území Slovenska. Práve z tohto dôvodu prezidentovi odporúčal zámok v Topoľčiankach,¹⁵ ktorého bývalí majitelia opustili slovenské územie už koncom októbra 1918, pričom sa zdržovali na svojom panstve Alcsút na území Maďarska.¹⁶ Okrem toho mohol byť Topoľčiansky zámok v pomerne krátkom čase, do júna 1923, pripravený k prezidentovmu letnému pobytu na Slovensku, s čím napokon súhlasil aj samotný prezident,¹⁷ ktorý do Topoľčianok po prvýkrát zavítal 29. júla 1923.¹⁸

Prezident T. G. Masaryk po prvý raz v Topoľčiankach

Podrobne rozpracovaná a dlho plánovaná cesta prezidenta T. G. Masaryka do jeho letoviska v Topoľčiankach začala vo večerných hodinách dňa 28. júla 1923 odchodom z Lán do Prahy, kde bol pre prezidenta a jeho sprievod pripravený rýchlik smerujúci na Slovensko, kam pricestovali 29. júla 1923 v ranných hodinách.¹⁹ Počas krátkej prestávky na vlakovej stanici v Bratislave sa k prezidentovmu sprievodu pripojil minister s plnou mocou pre správu Slovenska Jozef Kállay²⁰ a námestník riaditeľa železníc inžinier Ivan Viest²¹. Menšia prestávka čakala na prezidenta aj v Nových Zámkoch, kde ho slávnostne privítal Ján Jesenský²² pôsobiaci vo funkcii

¹⁴ Přemysl Šámal (1867 – 1941) bol vedúcim predstaviteľom Kancelárie prezidenta republiky počas celého obdobia prezidentského mandátu T. G. Masaryka. Kancelária prezidenta republiky sa pod jeho vedením premenila na spoľahlivý nástroj venujúci sa prezidentovej administratíve. Bližšie: KOVTUN, Jiří – LUKEŠ, Zdeněk. Pražský hrad za T. G. Masaryka. Praha: Pražský hrad, 1995, s. 33.

¹⁵ AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

¹⁶ HOLEC, ref. 5, s. 153 – 161.

¹⁷ AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

¹⁸ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOĽČIANOK, ref. 1, 44 – 48.

¹⁹ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

²⁰ Jozef Kállay (1881 – 1939) zastával funkciu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska od októbra 1922 do januára 1927, pričom od 15. januára 1927 už tento úrad obsadzovaný nebol. Bližšie: OLIVOVÁ, VĚRA. Dějiny první republiky. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000, s. 312 – 314.

²¹ Ivan Viest (1882 – 1963) v priebehu rokov 1923 – 1933 zastával post technického námestníka riaditeľa železníc v Bratislave. V nasledujúcich rokoch bola jeho pozícia viackrát zmenená, pričom naďalej ostával činný v oblasti dopravy. Bližšie: MAŤOVČÍK, Augustín a kol. Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). VI. zväzok, T – Ž. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 276.

²² Janko Jesenský (1874 – 1945) bol významným slovenským spisovateľom. Vyštudoval

nitrianskeho župana.²³ Okrem toho tu bol pre prezidenta a jeho sprievod pripravený aj špeciálny vlak, ktorý ich ešte predpoludním priviezol na železničnú stanicu do Topoľčianok.²⁴ Chvíľu slávnostného príchodu prvého československého prezidenta do jeho topoľčianskeho letoviska zachytil i miestny kronikár Štefan Čepec týmito slovami: „*Malé nádražie krásne ozdobené vencami, naplnené bolo množstvom ľudu. Keď prišiel vlak, pekne ovenčený, všetkým dychtivo čakajúcim obyvateľom zažiarili oči nevýslovnou radosťou a úprimnú radosť bolo badať na tvári každého. Z vlaku vystúpila impozantná postava žiariaca otcovskou dobrosrdečnosťou k slovenskému ľudu. Zo všetkých strán ozývalo sa radosťné volanie slávy.*“²⁵

Po uvítaní na vlakovej stanici v Topoľčiankach nasadol prezident aj so sprievodom do pripravených kočov, ktoré ich odviezli na námestie pred zámkom, kde ich už očakávala slávobrána a zástup ľudí z blízkeho i ďalekého okolia, ako aj topoľčiansky richtár Karol Števula, ktorý prezidenta a jeho hostí slávnostne privítal. Následne sa prezident sprevádzaný čestnou strážou odobral do zámku, na ktorom už viala prezidentská vlajka.²⁶ O slávnostné uvítanie v Topoľčianskom zámku sa postaral vtedajší minister poľnohospodárstva Milan Hodža²⁷ do pôsobnosti, ktorého zámok patrilo.²⁸ Po uvítacích ceremóniách nasledoval slávnostný obed, ktorého sa zúčastnilo niekoľko významných hostí, ku ktorým patrili ministri Jozef Kállay a Milan Hodža, ďalej nitriansky župan Ján Jesenský, ako aj známy slovenský redaktor Dušan Porubský²⁹. Medzi prítomnými nechýbala ani prezidentova staršia

právo a venoval sa aj novinárskej práci. Po administratívno-správnej reforme z prelomu rokov 1922 a 1923 zastával funkciu nitrianskeho župana, v ktorej zotrval až do roku 1928. Neskôr prevzal po Jozefovi Országhovi post krajinského viceprezidenta, pričom túto funkciu zastával až do roku 1938. Bližšie: NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. Kto bol kto za 1. ČSR. 1. vyd. Bratislava: Q111, 1993, s. 89 – 92.

²³ HALLA, Ján. T. G. Masaryk na Slovensku. Spomienky a prejavy k 85. narodeninám. Bratislava: Eos, 1935, s. 96.

²⁴ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

²⁵ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOĽČIANOK, ref. 1, s. 44 – 48.

²⁶ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOĽČIANOK, ref. 1, s. 44 – 48.

²⁷ Milan Hodža (1878 – 1944) zastával post ministra poľnohospodárstva v rokoch 1922 – 1926 a neskôr aj v rokoch 1932 – 1935, pričom od roku 1935 pôsobil ako ministerský predseda československej vlády až do roku 1938. Bližšie: NIŽŇANSKÝ, ref. 22, s. 77 – 82.

²⁸ VALACH, Ondrej. Tomáš Garrique Masaryk na Požitaví. Vráble: Fontis, 2012, s. 11.

²⁹ Dušan Porubský (1876 – 1924) bol slovenským novinárom, redaktorom a prekladateľom. Prispieval do viacerých novín a časopisov. Väčšinou publikoval články a štúdie venované sociálnym a národným otázkam. Bližšie: MAŤOVČÍK, Augustín a kol. Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). IV. zväzok, M – Q. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 523.

dcéra Alica Masaryková,³⁰ ktorá od matkinej smrti³¹ zodpovedne plnila povinnosti prvej dámy a dokonalej hostiteľky nielen v Lánoch a na Pražskom hrade, ale od júla 1923 i na zámku v Topolčiankach či v Bielom dome v Bystričke³², ktorý sama vybuďovala.³³ Prvý deň svojho pobytu v Topolčiankach zakončil prezident prehliadkou obce a jej blízkeho okolia, pričom v tejto prehliadke pokračoval aj počas nasledujúceho dňa, keď sa vybral do neďalekého okresného mesta Zlaté Moravce.³⁴

V priebehu nasledujúcich dní sa Topolčiansky zámok na základe odporúčania prezidentovho kancelára Přemysla Šámala, premenil na miesto organizovania rôznych politických a spoločenských akcií, ktoré prezidentovi umožnili diskutovať s poprednými predstaviteľmi slovenského politického, kultúrneho i náboženského života.³⁵ Už na 14. augusta 1923 bolo do Topolčianok pozvaných niekoľko vý-

³⁰ HALLA, ref. 23, s. 96.

³¹ Zdravotný stav Charlotty Masarykovej sa po prvej svetovej vojne začal komplikovať, v dôsledku čoho sa prezidentova manželka objavovala na verejnosti len zriedkavo. K problémom so srdcom sa pridala melanchólia a začiatkom mája 1923 záchvaty mŕtvice, ktoré sa jej stali osudnými. Manželka prvého československého prezidenta zomrela 13. mája 1923 a pochovaná bola na cintoríne v Lánoch. Po smrti Charlotty Masarykovej prevzala jej povinnosti prvej dámy staršia dcéra Alica, ktorá svojho otca sprevádzala pri rôznych významných príležitostiach, pri cestách do zahraničia i po území Československej republiky, zúčastňovala sa na pravidelných stretnutiach s predstaviteľmi politického, verejného a kultúrneho života na Pražskom hrade, ako aj rôznych posedení pri čaji a recepciách konaných v prezidentovom letnom sídle v Topolčiankach. Bližšie: LOVČÍ, Radovan. Alice Garrique Masaryková. Život ve stínu slavného otce. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta ve vydavatelství Togga, 2007, s. 207 – 232.

³² Bystrička patrila k jedným z prvých slovenských miest, ktoré rodina Masaryková navštevovala ešte pred vznikom československého štátu. Vtedy ešte pražský profesor T. G. Masaryk po prvý raz zavítal do okolia Turčianskeho Sv. Martina v roku 1887. V tomto roku sa zúčastnil Výstavy slovenských výšiviek a krojov pod patronátom Živeny v Turčianskom Sv. Martine, pričom navštívil aj neďalekú Bystričku, ktorá sa v rokoch 1888 – 1898 stala miestom pravidelných pobytov rodiny Masarykovej. Tieto pobyty využíval najmä T. G. Masaryk, ktorý začal nadväzovať kontakty s poprednými predstaviteľmi slovenskej politickej reprezentácie a kultúry. Pravidelné letné pobyty na Bystričke rodina Masaryková opäť obnovila po vzniku Československej republiky. Bližšie: GRONSKÝ, Tomáš. Bystrička a rodina Masaryková (k 110. výročiu príchodu do obce). In: Muzejní občasník Masarykova muzea v Hodoníně, 1998, s. 16 – 20.

³³ LEIKERT, Jozef a kol. Politik s dušou filozofa. Miesto T. G. Masaryka v československých dejinách. Bratislava: Spoločnosť Pro Historia a Historický ústav SAV, 2007, s. 68 – 74.

³⁴ HALLA, ref. 23, s. 96.

³⁵ SOUBIGOU, Alain. Tomáš Garrique Masaryk. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 299 – 307.

znamných hostí. K pozvaným patrila aj Jozef Škultéty³⁶, slovenský literárny kritik a spisovateľ,³⁷ s ktorým sa prezident T. G. Masaryk zoznámil počas svojej prvej návštevy Turčianskeho Sv. Martina v roku 1887.³⁸ Okrem neho bol na tento deň do prezidentovho letného sídla pozvaný aj evanjelický biskup Samuel Zoch³⁹, ďalej evanjelický biskup Juraj Janoška⁴⁰ a rímsko-katolícky biskup Marián Blaha⁴¹. Medzi hosťami bol i slovenský spisovateľ Martin Kukučín⁴², ako aj slovenský spisovateľ a správca Matice Slovenskej Štefan Krčméry⁴³, či vládny referent ministerstva

³⁶ Jozef Škultéty (1853 – 1948) sa venoval písaniu slovenskej prózy, jazykovede, publicistike, učiteľstvu a štúdiu slovenských dejín. V neposlednom rade zastával aj post správcu Matice slovenskej. Bližšie: MAŤOVČÍK, Augustín a kol. Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). V. zväzok, R – Š. Martin: Matica slovenská, 1992, s. 475.

³⁷ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

³⁸ GERYK, Bronislav. Masaryk a Slovensko. Edice prednášek, svazek č. 20. Brno: Masarykova společnost – pobočka Brno, 2000, s. 1 – 4.

³⁹ Samuel Zoch (1882 – 1928) patrila k slovenským verejným činiteľom, politikom, cirkevným hodnostárom, náboženským spisovateľom a redaktorom, pričom od roku 1922 pôsobil ako evanjelický biskup západného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku. Bližšie: MAŤOVČÍK, ref. 21, s. 464 – 467.

⁴⁰ Juraj Janoška (1882 – 1945) bol slovenským evanjelickým biskupom, právnikom, politikom, novinárom a zakladateľom časopisu Tatranský sokol. Bližšie: VALENTOVIČ, Štefan a kol. Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). II. zväzok, E – J. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 529 – 530.

⁴¹ Marián Blaha (1896 – 1943) bol slovenským rímsko-katolíckym kňazom a od roku 1920 biskupom banskobystrickej diecézy. Patrila k spoluzakladateľom HSLŠ, ktorú podporoval najmä v kultúrno-umeleckej oblasti. Okrem toho bol predsedom spolku Sv. Vojtecha a istý čas aj predsedom Matice Slovenskej. Bližšie: VALENTOVIČ, Štefan a kol. Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). I. zväzok, A – D. Martin: Matica slovenská, 1986, s. 258.

⁴² Martin Kukučín (1860 – 1928) sa preslávil ako slovenský spisovateľ, pričom sa venoval aj lekárskej činnosti a učiteľstvu. Taktiež bol členom viacerých spolkov vrátane Detvana. Bližšie: VALENTOVIČ, Štefan a kol. Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). III. zväzok, K – L. Martin: Matica slovenská, 1989, s. 302 – 303.

⁴³ Štefan Krčméry (1892 – 1955) pôsobil ako tajomník Matice slovenskej v priebehu rokov 1919 – 1932. Okrem toho sa preslávil aj ako slovenský spisovateľ, literárny kritik a historik, prekladateľ, publicista a redaktor. Bližšie: VALENTOVIČ, ref. 42, s. 250 – 251.

školstva Anton Štefánek⁴⁴, atd.⁴⁵

Veľmi dôležité stretnutie sa v prezidentovom sídle v Topoľčiankach odohralo aj 21. augusta 1923. Na tento deň boli do Topoľčianskeho zámku pozvaní významní slovenskí politici, ministri, poslanci, senátori, župani a vyšší úradníci. Medzi hosťami bol prítomný i minister poľnohospodárstva Milan Hodža, a taktiež minister s plnou mocou pre správu Slovenska Jozef Kállay. Na stretnutie boli pozvaní aj stáli prezidentovi hostia, ku ktorým patrili minister zahraničných vecí Edvard Beneš⁴⁶ a Štefan Osuský⁴⁷, ktorý pôsobil ako československý vyslanec v zahraničí.⁴⁸ Oba ja spomínaní páni pravidelne navštevovali prezidenta republiky v Topoľčiankach v spoločnosti svojich manželiek.⁴⁹ Stretnutie bolo ukončené slávnostnou recepciou, na ktorú boli účastníci porady pozvaní aj s manželkami. Slávnostnej recepcie sa zúčastnila i prezidentova dcéra Alica a syn Ján. Prezidentova spoločnosť napokon zakončila deň večerným posedením pri čiernej káve, pričom v priebehu nasledujúceho dňa navštívili statok bratislavského župana Metoda Bellu⁵⁰ v Čereňanoch.⁵¹

⁴⁴ Anton Štefánek (1877 – 1964) pracoval od decembra 1918 ako referent pre školstvo na Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska. Neskôr sa stal odborovým referentom ministerstva školstva, bol poradcom ministra a v roku 1929 sa sám stal ministrom školstva. Okrem politiky sa venoval aj sociológii a novinárskej práci. Bližšie: NIŽŇANSKÝ, ref. 22, s. 176 – 179.

⁴⁵ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

⁴⁶ Edvard Beneš (1884 – 1948) sa po vzniku Československej republiky stal tvorcom a realizátorom jej zahraničnej politiky. Svoju sedemnásťročnú kariéru ministra zahraničných vecí ukončil v roku 1935, keď sa stal druhým československým prezidentom. V tejto funkcii zotrval do roku 1938, keď abdikoval a emigroval do zahraničia, pričom v rokoch 1940 – 1945 vystupoval ako československý prezident v exile. Prezidentom obnovenej Československej republiky sa stal opäť v rokoch 1945 – 1948. Bližšie: NIŽŇANSKÝ, ref. 22, s. 28 – 34.

⁴⁷ Štefan Osuský (1889 – 1973) patrili k významným slovenským politikom prezentujúcim Československú republiku v zahraničí. Ako československý vyslanec pôsobil najskôr v Londýne a neskôr v Paríži (1921 – 1940). Okrem politiky sa venoval aj novinárskej činnosti. Vyštudoval teológiu, filozofiu, prírodné vedy, sociológiu a právo. Bližšie: NIŽŇANSKÝ, ref. 22, s. 137 – 139.

⁴⁸ HALLA, ref. 23, s. 102 – 105.

⁴⁹ AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

⁵⁰ Metod Matej Bella (1896 – 1946) bol slovenským evanjelickým kňazom, politikom a bratislavským županom v rokoch 1919 – 1927. Vďaka svojmu politickému postaveniu získal v rámci pozemkovej reformy statok v Čereňanoch. Bližšie: VALENTOVIČ, ref. 41, s. 193 – 194.

⁵¹ HALLA, ref. 23, s. 102 – 105.

Niekoľko desiatok hostí sa v Topoľčiankach vystriedalo aj v priebehu septembra. Začiatkom tohto mesiaca sa v topoľčianskom parku konali ľudové slávnosti, na ktoré bol ako čestný hosť pozvaný aj prezident so svojim sprievodom a dcérou Alicou. Počas celého dňa sa topoľčianskym parkom niesli tóny národných piesní spievaných miestnymi obyvateľmi a mládežou, ale aj vojenská hudba prezentovaná prítomnými legionármi. Ľudových slávností sa zúčastnili aj členovia skautského hnutia a nechýbali ani predstavitelia Slovenskej ligy Ignác Gessay⁵² a Vojtech Brestenský⁵³, ktorí boli po slávnosti i s ďalšími hosťami pozvaní k prezidentovi na čaj. O tri dni po tejto udalosti boli do Topoľčianok pozvaní na slávnostný obed a večeru ďalší slovenskí hostia z radov obchodníkov, priemyselníkov, bankárov, živnostníkov a zástupcov roľníkov a robotníkov.⁵⁴

Posledná slávnostná recepcia, ktorá bola usporiadaná počas prezidentovho pobytu v Topoľčiankach v roku 1923, sa uskutočnila v priestoroch Topoľčianskeho zámku 10. septembra. Na recepciu bolo pozvaných niekoľko popredných vojenských hodnostárov aj s manželkami. V hostiteľskej úlohe sa opäť po prezidentovom boku objavila staršia dcéra Alica a nechýbal ani prezidentov syn Ján. Okrem významných vojenských hodnostárov z územia Slovenska, bol na recepcii prítomný aj minister s plnou mocou pre správu Slovenska Jozef Kállay, a taktiež plukovník Viktor Hoppe⁵⁵ v pozícii prezidentovho ceremoniára.⁵⁶

Počas prvej návštevy prezidenta T. G. Masaryka v Topoľčiankach hostili múry historického zámku aj známeho anglického spisovateľa Herberta Georga Wellsa⁵⁷,

⁵² Ignác Gessay (1874 – 1928) bol slovenským učiteľom a funkcionárom viacerých krajských spolkov. Viac ako dvadsať rokov pôsobil v USA, kde sa venoval najmä novinárskej činnosti a podpore československého zahraničného odboja proti Rakúsko-Uhorskej monarchii. V roku 1920 sa ako predstaviteľ americkej Slovenskej ligy vrátil na Slovensko, kde založil Slovenskú ligu na Slovensku. Bližšie: NIŽŇANSKÝ, ref. 22, s. 57 – 58.

⁵³ Vojtech Brestenský (1891 – 1969) bol slovenským publicistom a právnikom angažujúcim sa v kultúrno-osvetovej práci medzi krajanmi v zahraničí a medzi slovenským obyvateľstvom v menšinových oblastiach. Bol dlhoročným tajomníkom Slovenskej ligy a redaktorom jej rovnomerného tlačového orgánu s menšími prestávkami v rokoch 1924 – 1945. Bližšie: VALENTOVIČ, ref. 41, s. 319.

⁵⁴ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

⁵⁵ Viktor Hoppe (1874 – 1962) bol československým armádnym generálom a v priebehu rokov 1922 – 1928 ceremoniarom Kancelárie prezidenta republiky. Ako prezidentov ceremoniar v roku 1925 zjednodušil audienčný rád vypracovaný svojim predchodcom Dr. Guth-Jarkovským. Bližšie: CHOVANČÍKOVÁ, Irena. T. G. Masaryk. Spoločenský život na Pražskom hrade. In: Muzejní občasník Masarykova muzea v Hodoníně, 2000, s. 6 – 11.

⁵⁶ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

⁵⁷ Herbert George Wells (1866 – 1946) patrili nielen k významným anglickým spisovateľom, ale aj k zakladateľom literárneho žánru science – fiction. Venoval sa štúdiu prí-

a taktiež rumunského ministerského predsedu Iona Bratianu⁵⁸ s manželkou. Ich oficiálna návšteva sa uskutočnila 7. septembra 1923. Pri tejto príležitosti rumunský ministerský predseda odovzdal prezidentovi T. G. Masarykovi reťaz a veľkú stuhu rádu Carola I. a rumunský vojnový kríž, ktorý prvému československému prezidentovi udelil rumunský panovník Ferdinand I.⁵⁹ Len pár dní po odchode rumunského ministerského predsedu a jeho manželky navštívil Topoľčianky aj rumunský princ Karol⁶⁰, ktorého prezident prijal krátko pred svojim návratom do Prahy.⁶¹

Prezident T. G. Masaryk využil letný pobyt v Topoľčianskom zámku aj k tomu, aby uskutočnil návštevu niektorých slovenských regiónov a obcí. Jedna z jeho ciest smerovala do Turčianskeho Sv. Martina, kde sa zúčastnil augustových slávností venovaných oslavám šesťdesiateho výročia založenia Matice slovenskej, pričom nechýbal ani pri odhalení pomníkov Pavlovi Mudroňovi⁶² a Andrejovi Halašovi⁶³

rodných vied a neskôr pracoval ako žurnalista. Preslávili ho diela ako „Stroj času“, „Vojna svetov“, „Prví ľudia na Mesiaci“, „Moderná utópia“, atď. Bližšie: Herbert George Wells. Životopis. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete: <<http://www.spisovatele.cz/herbert-george-wells#cv>>.

⁵⁸ Ion C. Bratian (1864 – 1927) bol rumunským politikom a ministerským predsedom, ktorým sa s menšími prestávkami v priebehu rokov 1909 – 1927 stal až päťkrát. Bližšie: TREPTOW, W. Kurt a kol. Dějiny Rumunska. Praha: Lidové noviny, 2000, s. 464 – 467.

⁵⁹ BĚLIČOVÁ, Milena et al. Hradní fotoarchiv = Prague Castle photographic archives: 1918 – 1933. Vyd. 1. Praha: Národní muzeum, 2008, s. 35.

⁶⁰ Rumunský princ Karol bol synom rumunského kráľa Ferdinanda I. z dynastie Hohenzollerovcov, ktorý vládol v rokoch 1914 – 1927. Rumunský princ Karol nastúpil na trón ako Karol II. v roku 1930 a vládol desať rokov. Bližšie: TREPTOW, ref. 58, s. 439 – 449.

⁶¹ VALACH, ref. 28, s. 14 – 15.

⁶² Pavol Mudroň (1835 – 1914) patril k vodcom slovenského národného hnutia v čase Štúrovcov. Prispel k založeniu mládežníckeho spolku Slovenská omladina, ako aj ku vzniku Kníhtlačiarkeho účastníckeho spolku. Patril k vydavateľom Národných novín, prispel k obnoveniu Slovenských pohľadov a v neposlednom rade sa angažoval aj pri zakladaní martinskej Sporiteľne a Tatra banky, pričom sa zaslúžil aj o založenie Matice slovenskej a o postavenie Národného domu a múzea v Martine. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní patril k popredným predstaviteľom slovenskej politickej scény, pričom od roku 1877 stál na čele Slovenskej národnej strany. Bližšie: MATOVČÍK, ref. 29, s. 238 – 239.

⁶³ Andrej Halaša (185 – 1913) bol slovenským divadelným organizátorom, prekladateľom, redaktorom, etnografom a právnikom. V Martine sa v roku 1889 zaslúžil o postavenie Národného domu, a taktiež o postavenie prvej budovy Slovenského národného múzea v roku 1908. Okrem toho v Martine spolupracoval s tamojšími redakciami, so Živenou a organizoval augustové slávnosti. Bližšie: VALENTOVIČ, ref. 40, s. 270 – 271.

na martinskom cintoríne.⁶⁴ Na cestu do Turčianskeho Sv. Martina sa prezident vydal 8. augusta 1923 v sprievode dcéry Alice, ministra Jozefa Kállaya a československého vyslanca Štefana Osuského s manželkou. Neskôr sa k prezidentovi pripojil aj minister Milan Hodža a minister Edvard Beneš. Počas návštevy Turčianskeho Sv. Martina prezident nezabudol ani na rodinu Markovických⁶⁵, ktorú poznal ešte zo svojich dávnejších pobytov na Bystričke.⁶⁶

Druhá prezidentova cesta smerovala 12. augusta 1923 z Topoľčianok do Nitry, kde bol prítomný pri pokladaní základného kameňa mestského chudobinca, ktorý mal poniesť meno prezidentovej zosnulej manželky Charloty G. Masarykovej. Pri tejto príležitosti sa prezident rozhodol stavbu mestského chudobinca v Nitre podporiť aj finančne.⁶⁷ Pri návšteve Nitry prezidenta sprevádzal minister zahraničných vecí Edvard Beneš, ako aj československý diplomat Štefan Osuský, tajomník Vladimír Kučera⁶⁸ a dvorný ceremoniár Viktor Hoppe.⁶⁹

Ďalšia prezidentova cesta sa uskutočnila 25. augusta 1923. Jej cieľom bolo niekoľko slovenských miest na Pohroní. Najbohatší program na prezidenta a jeho sprievod čakal v Banskej Štiavnici, v Radvani a v Banskej Bystrici. Ako zvyčajne prezidenta sprevádzala dcéra Alica, pričom nechýbal ani prezidentov syn Ján a Ján

⁶⁴ MATĚJOVSKÁ, Mária. K tatičkovi Masarykovi na Bystričku, na Hrad a do Lán. Praha / Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1936, s. 95 – 98.

⁶⁵ Prezident T. G. Masaryk sa s rodinou statkára Ladislava Thomku Markovického (1864 – 1941) zoznámil počas svojich prvých pobytov na Bystričke ešte koncom 80. rokov 19. storočia. Ladislav T. Markovický sprevádzal vtedy ešte profesora T. G. Masaryka na výletoch po blízkom okolí, pričom spolu chodievali aj na rybačku, či poľovačku. Kontakty s rodinou Markovických udržiaval T. G. Masaryk aj v neskoršom období. Bližšie: FRKÁŇOVÁ, Zora. Masarykovci a Bystrička. Spomienky na Bystričku a spomienky Pamätníkov. Martin: Klub priateľov TGM a MRŠ, 2004, s. 9 – 97.

⁶⁶ HALLA, ref. 23, s. 96 – 101.

⁶⁷ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

⁶⁸ Vladimír Kučera (1891 – 1961) patril k československým právnikom a diplomatom, zastával funkciu osobného tajomníka prezidenta T. G. Masaryka, pričom od roku 1929 pracoval aj na Ministerstve zahraničných vecí. Bližšie: VANDROVCOVÁ, Miroslava. Spoločnosť a elegancia dvaciatých let Hradního fotoarchivu. In: VANDROVCOVÁ, Miroslava (ed.). Sborník Národního muzea v Praze. Řada A, Historie. Acta Musei nationalis Pragae. Series A, Historia. A Praha: Národní muzeum, 2010, s. 89.

⁶⁹ ŠMÍD, Marek. Tomáš Garrique Masaryk a jeho návšteva Nitry v roce 1923. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete: <<http://www.cesi.sk/akt/10/tgm-nr.htm>>. MIKULÁŠOVÁ, Alena. Tomáš Garrique Masaryk – čestný občan mesta Nitra. In Mesto pod mestom: dejiny Nitry v školskej praxi (M. Palárik ed.), Nitra: UKF v Nitre, 2012, s. 68 – 70.

Malypetr,⁷⁰ minister vnútra.⁷¹ Túto cestu využil prezident aj k tomu, aby poskytol finančný dar mestám Zvolen, Levice, Banská Bystrica a Banská Štiavnica, ktorý bol určený pre chudobných žiakov, mestské chudobince a k rozšíreniu mestskej nemocnice v Banskej Štiavnici. Návšteva spomínaných miest predstavovala jednu z posledných väčších ciest prezidenta republiky po Slovensku pred jeho návratom do Prahy.⁷²

Prezidentov návrat do Prahy bol naplánovaný na 15. septembra 1923. Vzhľadom k tomu bol už 14. septembra na vlakovej stanici v Topoľčiankach pripravený zvláštny vlak, ktorý mal vo večerných hodinách dopraviť prezidenta a jeho sprievod do Nových Zámkov, kde už čakal rýchlik smerujúci do Prahy.⁷³ Chvíľu lúčenia sa miestneho obyvateľstva s prvým československým prezidentom možno opísať aj slovami Karla Čapka: „Už s večerom sa vo všetkých oknách, i v tých najchudobnejších, zapalovali sviečky, všetky okná v dedine svietili ako v deň vzkriesenia. Pred každým domom čakal hlúčik čiernych ľudí – kroje tohto kraja sú čierne, čakali mlčky a bez pohnutia, až stredom dediny prejde auto pána prezidenta. Už ide, muži mlčky stoja, ženy máličko pohnú hlavou, a celá dedina sa pozerá za pánom prezidentom cez vysvietené okná.“⁷⁴

„Letné prázdniny“ prvého československého prezidenta T. G. Masaryka v Topoľčiankach (1923 – 1935) „Zdvorilá povinnosť“ prezidenta Masaryka?

Prítomnosť prvého československého prezidenta T. G. Masaryka na území Slovenska bola nutná a žiaduca najmä z politických dôvodov. Túto dôležitú skutočnosť si uvedomoval aj prezident, ktorý sa rozhodol podporiť svoje politické snahy smerujúce na územie Slovenska⁷⁵ aj formou osobného kontaktu s jeho obyvateľ-

⁷⁰ Jan Malypetr (1873 – 1947) zastával post ministra vnútra v priebehu rokov 1922 – 1925. Okrem toho istý čas pôsobil aj ako predseda poslaneckej snemovne (1925 – 1935) a ministerský predseda (1932 – 1935), pokiaľ ho vo funkcii nenahradil Milan Hodža. Bližšie: NIŽŇANSKÝ, ref. 22, s. 111 – 113.

⁷¹ GAJDOŠ, Milan. Tomáš Garrique Masaryk. 1. vyd. Sliač: Milan Gajdoš, 1997, s. 49 – 51.

⁷² ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

⁷³ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

⁷⁴ ČAPEK, Karel. Hovory s T. G. Masarykem. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovateľ, 1990, s. 444.

⁷⁵ Osobné intervencie prezidenta T. G. Masaryka týkajúce sa slovenských záležitostí sa zameriavali na tri hlavné politické línie. V prvom rade sa prezident pokúšal o dosiahnutie takej náboženskej politiky, ktorá by slovenskú časť republiky nepopudzovala. V rámci svojej druhej politickej línie sa snažil podporovať vzdelanie na Slovensku, podporoval zakladanie škôl i činnosť Matice Slovenskej. Tretou a poslednou líniou prezidentovej slovenskej politiky bolo neustále udržiavanie osobného kontaktu so Slovenskom, čo sa mu podarilo zabezpečiť aj prostredníctvom svojich pravidelných letných pobytov v To-

mi, ako aj prostredníctvom pravidelných návštev východnej časti Československej republiky. Od týchto návštev prezident očakával nielen bližšie oboznámenie sa s problémami na Slovensku, ale aj rýchlejšie a efektívnejšie možnosti ich riešenia. Na druhej strane mala prezidentova prítomnosť na Slovensku prispieť aj k väčšiemu vyváženiu štátnej moci a v symbolickej rovine zdôrazniť i veľmi dôležitý fakt týkajúci sa toho, že úloha hlavy štátu a z nej vyplývajúce práva a povinnosti sa vzťahovali na celé územie Československej republiky, vrátane Slovenska, Moravy a Podkarpatskej Rusi.⁷⁶

Možno aj tieto dôvody, ako aj úspešnosť prvej oficiálnej prezidentovej cesty uskutočnenej na Moravu, Slovensko a Podkarpatskú Rus v roku 1921⁷⁷ viedli k tomu, aby prezident naďalej pokračoval v naplňaní a rešpektovaní akejsi, zdvorilej povinnosti“ pobývať aspoň určitý čas v roku vo svojich vidieckych sídlach v moravských Židlichoviciach a v slovenských Topoľčiankach.⁷⁸ Tieto pobyty nemali byť len výslovnou pracovnou záležitosťou, ale mali prispieť aj k prezidentovmu oddychu a rozptýleniu od každodenných povinností hlavy štátu,⁷⁹ čomu zodpovedal aj prezidentov, prázdninový“ program nielen v Židlichoviciach, ale aj v Topoľčiankach, ktoré prvý československý prezident navštevoval pravidelne v rokoch 1923 – 1933.⁸⁰

Prezidentove dni v Topoľčianskom zámku

Letné pobyty prvého československého prezidenta v Topoľčiankach boli oddychovo pracovnou záležitosťou, čomu zodpovedal aj prezidentov denný harmonogram, ktorého štruktúru ovplyvňovali aj prezidentove cesty z Topoľčianok do rôznych slovenských miest a regiónov. Prezidentov deň začínal okolo siedmej hodiny ráno. Po raňajkách a oboznámení sa s dennou tlačou nasledovala spravidla prezidentova ranná prechádzka zámockým parkom. S pracovným programom sa začínalo v prezidentovej pracovni okolo deviatej hodiny, kde mu tajomník podal stručné správy o najdôležitejších kauzách vychádzajúc z materiálov, ktoré boli prezidentovi doručené leteckou poštou z Prahy a z listov, ktoré mu boli adresované priamo do Topoľčianok. Okrem toho prezident upovedomil aj o prípadných dopoludňajších návštevách.⁸¹ Práve pracovňa Topoľčianskeho zámku bola tým miestom, kde prezident strávil väčšinu času svojich, letných prázdnin“. Okrem

polčiankach. Bližšie: SOUBIGOU, ref. 35, s. 299 – 307.

⁷⁶ SOUBIGOU, ref. 35, s. 299 – 307.

⁷⁷ GAJDOŠ, ref. 71, s. 40 – 61.

⁷⁸ JURÁK, Miloslav. TGM v Židlichoviciach. Niekoľik vzpomínok jak to tenkrát bylo. 1. vyd. Židlichovice: Město Židlichovice, 2002, s. 9.

⁷⁹ GAJDOŠ, ref. 71, s. 40 – 61.

⁸⁰ HUDÍK, ref. 9, s. 119 – 123.

⁸¹ JURÁK, ref. 78, s. 30 – 45.

pravidelnej dennej tlače a poštových zásielok, ktoré mu boli doručované leteckou poštou z Prahy, tu mal k dispozícii aj svoje knihy a náučné slovníky, ktoré si nechával priniesť zo zámku v Lánoch.⁸²

Niekoľko minút pred jednou hodinou sa celým zámkom ozýval zvuk gongu, ktorý zvolával na obed. Akousi tradíciou sa stal najmä spoločný nedeľný obed v priestoroch zámockej jedálne nachádzajúcej sa na prízemí, do ktorej sa vchádzalo cez orientálne vyzdobené turecké salóny. Na spoločnom nedeľnom obede bola prítomná nielen prezidentova rodina a prípadní hostia, ale aj prezidentovi blízki spolupracovníci. Z jednoduchej zámockej jedálne viedli dvere priamo do parku, kde sa po obede v tieni gaštanov podávala čierna káva, pri ktorej často nedeľné posedenie trvalo aj do západu slnka.⁸³ Aj počas pracovných dní bolo popoludnie venované krátkemu odpočinku, pokiaľ prezidenta nezaujala nejaká konkrétna práca. Niektoré popoludnia venoval prezident i svojim vnukom. Najmä počas mimoriadne teplých dní si vyplňali svoj čas člnkovaním sa na blízkom zámočkom jazierku.⁸⁴

Pred piatou hodinou popoludní sa zvyklo podávať menšie občerstvenie, po ktorom si väčšinou prezident v sprievode dvoch strážnikov šiel zajazdiť.⁸⁵ Prvý československý prezident patrila k veľmi dobrým, skúseným a odvážnym jazdcom. Najčastejšie ho bolo vídať najmä v sedle jeho obľúbeného koňa Hektora, s ktorým spoznával prírodou obklopené topolčianske letovisko, na čo si prezident neraz zaspomínal aj týmito slovami: „*Asi málo si všímam domáceho okolia, dodnes som si nevšimol, aký je v Topolčiankach nábytok. Ale tie kopce na obzore poznám všetky, vyšiel som na ne na svojom starom Hektorovi až nahor, aby som sa pozrel, čo je za nimi.*“⁸⁶

Po návrate z popoludňajšej jazdeckej vychádzky si prezident chvíľu oddýchol vo svojej izbe a následne sa opäť utiahol do pracovne, kde ostal až do času večere,⁸⁷ po ktorej sedával aj s rodinou v tichom rozhovore pred múrmi zámku až do neskorých nočných hodín. Výnimku predstavovali len utorky a soboty, keď sa hala pod kupolou Topolčianskeho zámku premenila na kino, ktoré prezident nikdy nevynechal.⁸⁸ Do upravenej „kinovej sály“ boli pozývaní aj zamestnanci zámku a miestni obyvatelia. Filmové večery si prezident nesmierne obľúbil a považoval ich za príjemnú bodku svojich dní v Topolčianskom zámku.⁸⁹

⁸² KALOUŠOVÁ, Jarmila. Pod jednou střešou s T. G. M. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1997, s. 56 – 57.

⁸³ KALOUŠOVÁ, ref. 82, s. 59.

⁸⁴ JURÁK, ref. 78, s. 30 – 45.

⁸⁵ JURÁK, ref. 78, s. 30 – 45.

⁸⁶ KOŠTÁLOVÁ, Michaela. Rodokmen a soukromí T. G. Masaryka. Praha: Petrklíč, 2013, s. 175 – 182.

⁸⁷ KALOUŠOVÁ, ref. 82, s. 21.

⁸⁸ KALOUŠOVÁ, ref. 82, s. 112.

⁸⁹ KALOUŠOVÁ, ref. 82, s. 22 – 23.

Prezidentove obľúbené miesta na Hornom Požitaví

Prvý československý prezident využíval pravidelný letný pobyt v Topolčianskom zámku k aktívnemu odpočinku, pod ktorým si predstavoval najmä každodenné jazdecké vychádzky smerujúce na jeho obľúbené miesta. K azda najobľúbenejším prezidentovým miestam patrila zrúcanina neďalekého hradu Hrušov, pod ktorým ležala rozsiahla lúka. Práve tu trávil prezident najčastejšie svoje voľné chvíle v spoločnosti rodiny, blízkych priateľov, spolupracovníkov a hostí, ktorí za ním do Topolčianok prichádzali.⁹⁰ Častým hosťom bol aj u skýcovských vápenkárov, ktorých sa pokúšal presvedčiť o modernejšom spôsobe pálenia vápna. Dokonca sa rozhodol do Skýcova poslať aj dvoch odborníkov, ktorí by Skýcovanov oboznámili s novšou technológiou pálenia vápna. Okrem toho sa ponúkol, že im nechá postaviť aj modernejšiu pec, v ktorej by mohli vápno páliť rýchlejšie a vo väčšom množstve.⁹¹ Avšak Skýcovania pre nedostatok hmotných prostriedkov a čiastočnej nedôvery medzi sebou od prezidentovej ponuky upustili a naďalej sa pridržali svojho starého a jednoduchého spôsobu pálenia vápna.⁹²

Prezident sa nechal zlákať aj osobitým čarom prírody Karlovej doliny za obcou Hostie, pričom ho lákala aj Drienova studnička nad Obycami, ktorej voda bola v tom čase kyslejšia.⁹³ K prezidentovým často navštevovaným miestam patrila i mierne vyvýšený kopec nad obcou Machulince nazývaný Háj pod Pánskou horou, ako aj veľká zvernica Piesky – Dlhé diely spadajúca do chotárnej časti obce Žikava. Okrem toho prezident zavítal aj do mnohých iných miest na hornom Požitaví, pričom neraz zablúdil i na Pohronie a dokonca si vyskúšal aj člnkovanie na rieke Hron pri obci Kozárovce.⁹⁴

Prezidentove obľúbené miesta horného Požitavia boli známe i jeho blízkeho priateľovi Karlovi Čapkovi⁹⁵, ktorý sa počas svojich návštev v Topolčiankach venoval písaniu známych „Hovorov s T. G. Masarykom“, v ktorých zachytil aj na-

⁹⁰ VALACH, ref. 28, s. 16 – 19.

⁹¹ ČAPEK, KAREL. Čtení o T. G. Masarykovi. Praha: Česká expedice / Riopress, 1998, s. 78.

⁹² PAMĚTNÁ KNIHA TOPOLČIANOK, ref. 1, s. 47.

⁹³ VALACH, ref. 28, s. 16 – 19.

⁹⁴ VALACH, ref. 28, s. 16 – 19.

⁹⁵ Karel Čapek (1890 – 1938) bol známym českým spisovateľom, novinárom, umeleckým kritikom, filozofom a zároveň aj blízkym priateľom prezidenta T. G. Masaryka. Karla Čapka a prezidenta T. G. Masaryka spájalo najmä ich spoločné literárne dielo, ktoré vyšlo pod názvom „Hovory s T. G. Masarykom“. O niečo menej pozornosti sa však venovalo Čapkovej spolupráci s prezidentom v rámci prezidentovho politického a štátnického života. Blížšie: FEJLEK, Vojtěch. V hluboké úctě a oddanosti Karel Čapek. Výber z korespondence T. G. Masaryka s Karlem Čapkem. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 1999, s. 11 – 137.

sledujúce myšlienky: „Každý rok sa tešil na leto, pretože miloval zrelú slnečnú žiaru. Preto mal zo všetkých miest najradšej Topoľčianky s ich zlatým, suchým podletím, s ich otvoreným výhľadom dolu na juh, do modrých rovín, s ich ťažkými strapcami brozna a kukuričnými palicami. Tu boli jeho pravé prázdniny. Tu mal svoje zamilované miesta, zručaninu Hrušova, Na pieskách, Karlovu dolinu, Na krubu, Pri železnej búde, kam si vychádzal na svojom Hektorovi alebo kočom, ťahaným lipicanskými belušími. Tu mal svoje pikniky v prírode, svoje vatry, jalovcové vône, vyhlídky do šireho kraja, jesenné slnko v besiedke obrastenej popínavými ružami, siesty pod starými gaštanmi, obľúbené slnečné cestičky v parku i cestu medzi vinicami.“⁹⁶

Prezidentov sprievod

S prezidentom T. G. Masarykom prichádzal do Topoľčianok celý zástup ľudí, vrátane jeho rodiny, blízkych spolupracovníkov a verných zamestnancov, ktorí Topoľčiansky zámok pravidelne zaplňali.⁹⁷ Najpodstatnejšou a neoddeliteľnou súčasťou prezidentovho mnohopočetného sprievodu boli najmä členovia jeho rodiny. V prvom rade to bola prezidentova staršia dcéra Alica, ktorá na seba po smrti matky prevzala úlohu prvej dámy a zároveň hostiteľky prezidentovej domácnosti.⁹⁸ Okrem nej do Topoľčianok pravidelne prichádzal prezidentov syn Ján, ktorý pôsobil ako československý vyslanec vo Veľkej Británii. Spolu s ním sa niekoľkých rodinných stretnutí v Topoľčiankach zúčastnila aj jeho manželka Frances Crane-Letherbeeová.⁹⁹ Z najbližšej rodiny nechýbala ani prezidentova mladšia dcéra Oľga a jej manžel, švajčiarsky doktor Henry Revilliod, ktorí do Topoľčianok prichádzali aj so svojimi synmi Herbertom a Leonardom a ich opatrovatelkou Miss James.¹⁰⁰

⁹⁶ ČAPEK, ref. 74, s. 499 – 501.

⁹⁷ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, Anna. Z lánskeho denníku 1929 – 1937. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1997, s. 23 – 136.

⁹⁸ VALACH, ref. 28, s. 21.

⁹⁹ Frances Crane-Letherbeeová sa vydala za Jána Masaryka v decembri 1924 v New Yorku. Krátko na to sa Ján Masaryk stal vyslancom v Londýne. Keďže Frances rada cestovala niekoľkokrát sprevádzala svojho manžela aj do Československa, kde navštívili Topoľčianky i zámok v Lánoch. Bližšie: VANDROVCOVÁ, ref. 68, s. 91.

¹⁰⁰ Okrem vnukov mal prezident T. G. Masaryk aj dve vnučky a to Annu a Herbertu, ktoré v porovnaní so svojimi bratrancami nenavštevovali starého otca v Topoľčiankach tak často. Anna a Herberta boli dcérami prezidentovho staršieho syna Herberta, ktorý zomrel v roku 1915. Okrem dvoch dcér mal Herbet aj dvoch synov a to Tomáša, ktorý zomrel v detskom veku a Herberta, ktorý zomrel krátko po narodení. Bližšie: PAUKERTOVÁ – LEHAROVÁ, Libuše. Vnuci prezidenta T. G. Masaryka. Herbert a Leonard Revilliodovi a jejich zvláštní osudy. 1. vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2009, s. 11 – 43.

Súčasťou prezidentovho sprievodu boli aj jeho blízki spolupracovníci, ku ktorým patrili prezidentov osobný tajomník Vladimír Kučera,¹⁰¹ ako aj Vasil K. Škrach¹⁰², Antonín Schenk¹⁰³ a Karol Ledvina¹⁰⁴, pričom do Topoľčianok niekoľkokrát zavítal aj prezidentov kancelár Přemysl Šámal.¹⁰⁵ V prezidentovom sprievode nechýbal ani hlavný ceremoniar Viktor Hoppe, ktorý v Topoľčiankach pobýval aj s manželkou, a taktiež Adolf Maixner¹⁰⁶ ako prezidentov osobný lekár.¹⁰⁷ V neposlednom rade prichádzala do Topoľčianok aj prezidentova osobná archivárka Anna Gašparíková-Horáková¹⁰⁸ a prezidentova korešpondentka Jarmila Kaloušová¹⁰⁹. K členom pracovného štábu, ktorý do Topoľčianok cestoval spo-

¹⁰¹ VALACH, ref. 28, s. 14 – 15.

¹⁰² Vasil K. Škrach (1891 – 1943) pôsobil ako osobný a literárny tajomník, archivár a vydavateľ spisov prezidenta T. G. Masaryka v rokoch 1919 – 1937. Bližšie: TOMEŠ, Jozef a kol. Československý biografický slovník. Praha: Academia, 1992, s. 697 – 698.

¹⁰³ Antonín Schenk (1896 – 1970) vstúpil do služieb československého štátu v roku 1921, keď začal pracovať na Ministerstve zahraničných vecí, odkiaľ bol v roku 1927 premiestnený do Kancelárie prezidenta republiky, kde pracoval až do prvej polovice 50. rokov 20. storočia. Ako osobný tajomník prezidenta T. G. Masaryka pôsobil v rokoch 1928 – 1937. Bližšie: BROKLOVÁ, Eva – HÁJKOVÁ, Dagmar – TOMEŠ, Jozef – VAŠEK, Richard. Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní. 70 let Masarykova ústavu. Studie a dokumenty. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 209 – 210.

¹⁰⁴ Karel Ledvina bol československým štátnym úradníkom a tajomníkom pôsobiacim v Kancelárii prezidenta republiky na Pražskom hrade. Bližšie: DOUBEK, Vratislav – KUČERA, Martin. Korespondence T. G. Masaryk – Bedřich Hlaváč. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 328.

¹⁰⁵ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, ref. 97, s. 23 – 136.

¹⁰⁶ Adolf Maixner (1877 – 1957) zavítal ako lekár po prvý raz na Pražský hrad v roku 1913, keď sa stal domácim lekárom vo vtedajšom Tereziánskom ústave pre výchovu mladých dám pochádzajúcich zo šľachtického stavu. Na Pražský hrad sa opäť vrátil v roku 1923 ako osobný lekár prezidenta T. G. Masaryka, pričom dohliadal aj na zdravotný stav prezidenta Edvarda Beneša a prezidenta Emila Háchu. Bližšie: Maixner, Adolf, 1877 – 1957. Životopis. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete: <http://svk7.svkk1.cz/ar1-kl/m-cs/detail-kl_us_auth-p0108670-Maixner-Adolf-18771957/>.

¹⁰⁷ VALACH, ref. 28, s. 14 – 15.

¹⁰⁸ Anna Gašparíková-Horáková (1896 – 1987) prijala funkciu prezidentovej osobnej archivárky na podnet Alice Masarykovej v roku 1929, pričom v tejto funkcii pôsobila až do roku 1936, keď sa vydala za profesora J. Horáka. Bližšie: GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, ref. 97, s. 204 – 205.

¹⁰⁹ Jarmila Kaloušová (1894 – 1982) pracovala od septembra 1921 v súkromnom prezidentovom archíve a od januára 1922 bola praktikantkou na sekretariáte prezidenta republiky. Definitívne bola do služby prijatá až v novembri 1922, pričom sa stala prezidentovou osobnou korešpondentkou. V tejto funkcii zotrvala až do prezidentovej smrti. Bližšie:

lu s prezidentom republiky, patrili i blízke spolupracovníčky Alice Masarykovej z Československého Červeného kríža, v ktorom zastávala post predsedníčky.¹¹⁰

Dôležitou súčasťou prezidentovho sprievodu bol aj obsluhujúci personál, ktorého prevažná časť, vrátane Hradnej stráže a tajnej polície, prichádzala do Topoľčianok z Lánskeho zámku. Z obsluhujúceho personálu sprevádzal prezidenta hlavne jeho verný komorník Jozef Hůza, s ktorým sa prezident zoznámil počas prvej svetovej vojny v Rusku. K ďalším členom sprievodu patrili prezidentov dlhoročný šofér Stanislav Jehlička, a taktiež Jozef Krejčík, ktorý sa staral o kone. Pre bezproblémový chod prezidentovej domácnosti bola dôležitá i Anna Černá, ktorá zastávala funkciu gazdinej.¹¹¹ Hoci obsluhujúci zámocký personál v Topoľčiankach pozostával z väčšej časti z lánskych zamestnancov,¹¹² jeho neoddeliteľnou súčasťou bolo aj služobníctvo pochádzajúce priamo z Topoľčianok a z ich blízkeho okolia.¹¹³

Koho hostili múry Topoľčianskeho zámku?

Topoľčianky ako letné sídlo prvého československého prezidenta mali pri zobrazovaní oficiálneho, či menej oficiálneho prezidentovho života jasne stanovenú úlohu. Topoľčiansky zámok poskytoval prezidentovi priestor pre jeho súkromný život a poukazoval na ľudský rozmer jeho osobnosti.¹¹⁴ Tejto skutočnosti boli prispôbené aj nespočetné návštevy a audiencie, ktoré prezident vo svojom letnom sídle prijímal. Topoľčiansky zámok sa od prvého prezidentovho pobytu začal postupne premieňať na miesto konania rôznych menej formálnych až priateľských stretnutí, pričom jeho múry hostili mnoho významných osobností zo sveta politiky, vedy, žurnalistiky a umenia. V prezidentovom letnom sídle bolo prijatých aj niekoľko oficiálnych návštev z pomerne širokej vrstvy slovenského obyvateľstva, ktoré využívalo prezidentov pobyt v Topoľčiankach k odovzdaniu svojich žiadostí.¹¹⁵

Množstvo audiencií a ich charakter určovala nielen aktuálnosť a naliehavosť danej prejednávanej témy, ale aj prezidentova zaneprázdnenosť, zdravotný stav a v neposlednom rade prezidentov osobný záujem. Program jednotlivých audiencií bol do detailov rozvrhnutý, pričom sa zachovali aj zoznamy hostí pozvaných do

KALOUŠOVÁ, ref. 82, s. 162 – 164.

¹¹⁰ JURÁK, ref. 78, s. 26.

¹¹¹ KALOUŠOVÁ, Jarmila. S prezidentem v Lánech. 2. vyd. Praha: Riopress, 1999, s. 162 – 164.

¹¹² KALOUŠOVÁ, ref. 111, s. 58.

¹¹³ AKPR, fond KPR – protokol Sd (Správa domu prezidenta republiky), 1919 – 1952, kartón 7, inv. č. 59, sign. SD 763, vec: Pojištění zaměstnanců v Topoľčiankách.

¹¹⁴ BĚLOVIČOVÁ, ref. 59, s. 35.

¹¹⁵ CHOVANČÍKOVÁ, ref. 55, s. 6 – 11.

Topoľčianok, ktoré prezident sám schválil a zvlášť farebne si vyznačil mená tých, s ktorými sa chcel osobne stretnúť. Pozvanie do letného sídla prezidenta republiky bolo považované za akýsi vrchol spoločenského uznania, pričom povinnosťou pozvaných hostí bolo potvrdiť svoju návštevu alebo sa písomne ospravedlniť.¹¹⁶ Vzhľadom k tomu, že pre niektorých prezidentových hostí bolo výhodnejšie cestovať lietadlom, bolo na lúkach Lazy zriadené dočasné poľné letisko. Pre návštevy prichádzajúce do Topoľčianok vlakom bol pripravený koč, ktorý hostí čakal na železničnej stanici, aby ich mohol odvieť do zámku.¹¹⁷

V priebehu rokov 1923 – 1933 bolo do Topoľčianok pozvaných niekoľko desiatok hostí, ktorí sa s prezidentom stretli pri slávnostnom obede, alebo slávnostnej večeri, či pri šálke popoludňajšieho čaju. Mnohí hostia prijali pozvanie aj na slávnostné recepcie organizované v priestoroch Topoľčianskeho zámku alebo sa zúčastňovali dôležitých politických stretnutí.¹¹⁸ Niektorí hostia dokonca sprevádzali prezidenta aj na výletoch do blízkeho okolia Topoľčianok, a taktiež na jeho cestách po Slovensku, prípadne mu robili spoločnosť pri filmových a hudobných večeroch organizovaných v priestoroch Topoľčianskeho zámku.¹¹⁹

Neobyčajne rozsiahla spoločnosť sa v prezidentovom topoľčianskom letovisku zišla už v roku 1923, pričom mnoho významných hostí zavítalo do Topoľčianok aj v nasledujúcom období. Dôkazom toho bol aj rok 1925, keď múry Topoľčianskeho zámku hostili známu slovenskú spisovateľku Elenu Maróthy-Šoltésovú¹²⁰, pričom v tom roku na krátku návštevu zavítal aj anglický veľvyslanec sir George Russel Clerk.¹²¹ Početnejšia skupina politikov sa v Topoľčianskom zámku stretla v roku 1926. Spoločného výletu k zrúcanine hradu Hrušov sa zúčastnil nielen bývalý mi-

¹¹⁶ CHOVANČÍKOVÁ, ref. 55, s. 6 – 11.

¹¹⁷ HUDÍK, ref. 9, s. 120.

¹¹⁸ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

¹¹⁹ KALOUŠOVÁ, ref. 111, s. 86 – 89.

¹²⁰ Elena Maróthy-Šoltésová (1855 – 1939) bola slovenskou spisovateľkou, redaktorkou, osvetovou pracovníčkou a zakladateľkou ženského hnutia a školstva na Slovensku. Bližšie: MAŤOVČÍK, ref. 36, s. 487 – 488.

¹²¹ VALACH, ref. 28, s. 14 – 15.

nisterský predseda Antonín Švehla¹²², ale aj František Chvalkovský¹²³ ako bývalý vyslanec vo Washingtone, pričom nechýbali ani prezidentovi stáli hostia ako český publicista a spisovateľ Karel Čapek a manželka Benešovi. V Topoľčiankach istú chvíľu pobýval aj prezidentov kancelár Přemysl Šámal, taktiež tajomník Jána Masaryka pán Crane, ako aj príbuzní prezidentovej zosnulej manželky Charlotty. Pozvanie do Topoľčianok prijal aj slovenský maliar a portrétista Max Schurmann¹²⁴ a v neposlednom rade aj český maliar a fotograf Jano Šrámek¹²⁵. Dôležitým hosťom bola aj pani Wilsonová, manželka britského politika Horaca Wilsona a známa manželov Benešových z Paríža a zo Ženevy, ako aj vyslanec Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov Ljubomir Nesič.¹²⁶

Zaujímavým hosťom v Topoľčianskom zámku bola i česká spisovateľka Oldra Sedlmayerová, ktorá navštívila prezidenta v jeho letnom sídle v roku 1928.¹²⁷

¹²² Antonín Švehla (1873 – 1933) bol dušou českého agrárneho hnutia, na ktorého systematické budovanie sa zameriaval v rokoch 1906 – 1909. V roku 1909 bol formálne postavený do čela výkonného výboru agrárnej strany, pričom sa aj jeho zásluhou stala táto strana jednou z najsilnejších politických strán ešte pred vojnou. Okrem toho bol jedným z piatich slávnych mužov 28. októbra 1918, ktorí podpísali vyhlásenie nezávislosti československého štátu v Prahe. V novom československom štáte spočiatku pôsobil ako minister vnútra a neskôr v rokoch 1922 – 1929 zastával pozíciu predsedu československej vlády s krátkou prestávkou v roku 1926. Blížšie: NIŽNANSKÝ, ref. 22, s. 188 – 191.

¹²³ František Chvalkovský (1885 – 1945) patril k československým politikom a diplomatom pôsobiacim v Nemecku (1927 – 1932) a v Taliansku (1932 – 1938). Blížšie: TOMĚŠ, ref. 102, s. 259.

¹²⁴ Maximilián Schurmann (1890 – 1960) bol známym slovenským maliarom, ktorý vyštudoval výtvarné umenie v Paríži. V priebehu rokov 1919 – 1921 žil striedavo v Nitre a v Paríži. V roku 1921 prispel k založeniu Umeleckej slovenskej besedy a v roku 1938 založil súkromnú maliarsku školu v Bratislave. V rámci svojej maliarskej tvorby sa venoval portrétom, krajinným scenériám, grafickým návrhom a knižným ilustráciami. Blížšie: HUČKOVÁ, Marta. Maximilián Schurmann, Starec. Nitrianska galéria. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete:

<<http://nitrianskagaléria.sk/virtualna-galeria/maximilian-schurmann-starec/>>.

¹²⁵ Jano Šrámek (1886 – 1957) sa v rámci svojej výtvarnej tvorby venoval portrétom, krajinnárskej maľbe a zátišiam. Od roku 1919 pracoval ako úradník tlačového odboru na Pražskom hrade a stal sa správcom obrazového archívu, do ktorého začal postupne prispievať aj vlastnými fotografiami. Šrámek sa zaujímal najmä o fotografovanie prezidenta T. G. Masaryka, ktorého zachytil pri rôznych príležitostiach, vrátane jeho početných ciest po území Československej republiky. Blížšie: BĚLIČOVÁ, ref. 59, s. 13 – 28.

¹²⁶ VANDROVCOVÁ, ref. 68, s. 88 – 108.

¹²⁷ Česká spisovateľka Oldra Sedlmayerová (1884 – 1954) sa po prvý raz stretla s prezidentom T. G. Masarykom v roku 1928, pričom ho hneď zaujala myšlienkou napísať literárne

V tom istom roku sa v Topoľčiankach objavila aj mladá fotografka z Trenčína Mária Urbásiowna¹²⁸. Z radov umelcov nechýbal ani Otakar Španiel¹²⁹, slávny český sochár, rezbár a vysokoškolský profesor.¹³⁰ Do Topoľčianok zavítali i prezidentovi stáli hostia a to manželka Benešovi, ako aj vyslanec Štefan Osuský s manželkou Pavlou. V tom čase bol v Topoľčiankach prítomný i slávny československý tenista Antonín Koželuh¹³¹, ktorého prítomnosť využil najmä minister zahraničných vecí Edvard Beneš k tomu, aby si zlepšil svoju hráčsku techniku.¹³²

Topoľčiansky zámok bol plný hostí aj v roku 1929. Pravidelnú letnú návštevu Topoľčianok nevynechala ani tento rok prezidentova mladšia dcéra Oľga, ktorá pricestovala zo Ženevy so svojim manželom a deťmi. Z prezidentových príbuzných tu dlhší čas pobudla i prezidentova vnučka Anna Masaryková a prezidentova švagriná Esperanza Garrigue, pričom nechýbal ani prezidentov syn Ján. Z významnejších zahraničných hostí do Topoľčianok zavítala aj anglická lady Petrie¹³³ s dcérou Ann, ako aj grécky ministerský predseda Venizelos¹³⁴, ktorý Topoľčianky navští-

dielo o vývoji ľudskej spoločnosti od začiatku storočia. Prezident bol touto myšlienkou nadšený, vďaka čomu sa začala rozvíjať niekoľkoročná priateľská spolupráca, ktorá v očiach mnohých vyvolávala pochybnosti o tom, či ide len o vzťah dvoch zanietovaných literátov pracujúcich na spoločnom diele. Blížšie: KOŠTÁLOVÁ, ref. 86, s. 76 – 94.

¹²⁸ Mária Holoubková-Urbásiowna (1898 – 2004) bola pôvodom Poľka, ale celý svoj život prežila na území Slovenska, konkrétne v Trenčíne, kde si otvorila fotoateliér pod názvom „Foto Tatra“. Práve z jej dielne pochádza aj najznámejšia fotografia prezidenta T. G. Masaryka odpočívajúceho na deke vedľa Edvarda Beneša pod zrúcaninou hradu Hrušov. Blížšie: KARLÍKOVÁ, Jana. T. G. Masaryk vo fotografických zbierkach Trenčianskeho múzea. In: Tomáš Garrigue Masaryk a československé vzťahy: vystoupení na seminári Masarykova muzea v Hodoníně 14. listopadu 1991. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně, 1992, s. 33 – 40.

¹²⁹ Otakar Španiel (1881 – 1955) sa v rámci umeleckej kariéry venoval nielen sochárstvu, ale aj tvorbe medailí a mincí, pričom bol aj profesorom na Akadémii výtvarných umení v Prahe. Blížšie: ŠOLC, Jozef. T. G. Masaryk na mincích a papírových platidlech. In: Muzejní občasník Masarykova muzea v Hodoníně, 2003, s. 24 – 27.

¹³⁰ VALACH, ref. 28, s. 14 – 15.

¹³¹ Antonín Kuželuh patril k známym československým tenistom, ktorý často vystupoval aj ako spoluhráč a tréner československého ministra zahraničných vecí Edvarda Beneša. Z rodiny Kuželuhových sa preslávili aj Antonínovi bratia Karol, Ján a Jozef, pričom najslávnejším sa stal najmä Karol Kuželuh. Blížšie: VANDROVCOVÁ, ref. 68, s. 92.

¹³² VANDROVCOVÁ, ref. 68, s. 88 – 108.

¹³³ Lady Petrie bola manželkou známeho archeológa sira Williama Petrieho, s ktorým sa prezident zoznámil počas vojny v Londýne. Blížšie: GAŠPARÍKOVÁ – HORÁKOVÁ, Anna. U Masarykovcov. Spomienky osobnej archivárky T.G.Masaryka. Bratislava: Academic Electronic Press, 1955, s. 36.

¹³⁴ Eleftherios Venizelos (1864 – 1936) zastával funkciu gréckeho ministerského predsedu

vil začiatkom októbra. Do Topoľčianskeho zámku zavítal i prezidentov kancelár Přemysl Šámal, ako aj ministerský predseda František Udržal¹³⁵. V tomto roku v Topoľčiankach nechýbali ani novinári Ferdinand Peroutka¹³⁶, či Hubert Ripka¹³⁷, a taktiež František Hlavica¹³⁸ ako prezidentov oficiálny portrétista.¹³⁹

V nasledujúcom roku prevládala v Topoľčiankach skôr rodinnejšia atmosféra, ktorú opäť dotvárali Revilliodovci a rodinný priateľ Karel Čapek. V polovici augusta 1930 prijal prezident na dlhšej audiencii rímsko-katolíckeho biskupa Mariána Blaha, ktorý prišiel do Topoľčianok prosiť o milosť pre Vojtecha Tuku¹⁴⁰. O mesiac neskôr prijal prezident v tejto súvislosti aj Tukovho právnik, ktorý sa snažil získať audienciu už dlhší čas. Zo zahraničných hostí do Topoľčianok zavítal redaktor z Neue Rundschau a prvý nemecký vyslanec v Československu Samuel Saenger¹⁴¹, ktorého prezident prijal 5. októbra na dlhšej audiencii. O tri dni neskôr

s menšími prestávkami v priebehu rokov 1915 – 1933 až osemkrát. Bližšie: HRADEČNÝ, Pavel a kol. Dějiny Recka. Praha: Lidové noviny, 2001, s. 694 – 698.

¹³⁵ František Udržal (1886 – 1938) pôsobil v pozícií československého ministerského predsedu v rokoch 1929 – 1932. V predchádzajúcom období zastával post ministra národnej obrany a to v rokoch 1921 – 1925 a 1926 – 1929. Bližšie: NIŽŇANSKÝ, ref. 22, s. 202 – 203.

¹³⁶ Ferdinand Peroutka (1895 – 1978) patril k českým novinárom a politickým publicistom. Okrem toho bol šéfredaktorom politickej revue Prítomnosť a blízkym dôverníkom prezidenta T. G. Masaryka. Bližšie: TOMEŠ, ref. 102, s. 534 – 535.

¹³⁷ Hubert Ripka (1895 – 1958) bol povolaním historik, ale venoval sa aj politike. Ako novinár a redaktor prispieval svojimi politickými článkami do viacerých denníkov a novín vrátane Lidových novín, Národního osvobození, Slovanského přehledu, atď. Bližšie: TOMEŠ, ref. 102, s. 594.

¹³⁸ František Hlavica (1855 – 1952) patril k oficiálnym portrétistom prezidenta T. G. Masaryka v rokoch 1924 – 1929, pričom portrétoval aj prezidentových vnukov. Bližšie: SALAJKA, Antonín. František Hlavica – portrétista T. G. Masaryka. In: Muzejní občasník Masarykova muzea v Hodoníně, 1996/1, s. 15.

¹³⁹ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, ref. 133, s. 33 – 47.

¹⁴⁰ Vojtech Tuka (1880 – 1946) uverejnil začiatkom roku 1928 článok pod názvom „Vacuum iuris“, s podtitulom „Štátnopolitická úvaha“, v ktorom písal o údajnej tajnej klauzule Martinskej deklarácie. Tukove úvahy publikované v tomto článku vzbudili v československých politických kruhoch veľké rozhorčenie, ktoré napokon vyústilo do podania žaloby a obvinenia z vlastizrady. Rozsudok nad Vojtechom Tukom bol vynesený v októbri 1929. Vojtech Tuka bol odsúdený za vlastizradu na 15 rokov väzenia, avšak už v roku 1937 si jeho podmienené prepustenie vymohli predstavitelia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Bližšie: NIŽŇANSKÝ, ref. 22, s. 197 – 198.

¹⁴¹ Samuel Saenger (1864 – 1944) bol nemeckým profesorom, politikom a vyslancom v Československej republike. Bližšie: KLIMEK, Antonín. Boj o Hrad. Vnitropolitický vývoj Československa 1918 – 1926 na pôdorysu zápasu o prezidentské nástupnic-

zavítal do Topoľčianok i Emil Ludwig¹⁴², ktorý mal záujem písať o Československu. Aj z toho dôvodu s ním prezident zotrval v dlhšom rozhovore, aby ho mohol podrobne informovať o panujúcich pomeroch v štáte.¹⁴³

Pravidelný letný pobyt v Topoľčianskom zámku prezident absolvoval aj v roku 1932, hoci jeho dĺžka bola na rozdiel on minulých rokov o niečo kratšia. Za týchto pár týždňov prijal prezident niekoľko dôležitých hostí.¹⁴⁴ Za zmienku stojí najmä návšteva francúzskeho ministra letectva Paula Painleveho¹⁴⁵, s ktorým sa stretol nielen prezident, ale i jeho syn Ján.¹⁴⁶

V nasledujúcom roku hostili múry Topoľčianskeho zámku prezident T. G. Masaryka a jeho hostí poslednýkrát. Medzi pozvanými ani tento raz nechýbali prezidentovi príbuzní a najbližší spolupracovníci, pričom pozvanie do prezidentovho letného sídla prijali i manželka Šmakalovci¹⁴⁷, ako aj biskup

tví. /1./, Hrad a Pětka. Vyd. 1. Praha: Panevropa, 1996, s. 15. FERIANCOVÁ, Alena. Dianie roku 1926 optikou správ nemeckého vyslanectva v Prahe. In: České, slovenské a československé dejiny 20. století V. Hradec Králové: UHK, 2011, s. 73 – 75.

¹⁴² Emil Ludwig (1881 – 1948) bol nemeckým spisovateľom venujúcim sa prevažne písaniu biografii významných osobností, pričom nevynechal ani prezidenta T. G. Masaryka. V tejto súvislosti vznikla kniha „Duch a čin“, v ktorej autor verne opísal Masarykove životné, filozofické a politické úvahy. Do korekcií textu Ludwigovho rukopisu zasahoval aj samotný prezident a jeho blízki spolupracovníci. Bližšie: Emil Ludwig. Duch a čin, rozmluvy s Masarykem. Masarykův Ústav a Archiv AV ČR, v. o. s. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete: <<http://www.mua.cas.cz/index.php/cs/prodej-publikaci/spisy-tgm/38-emil-ludwig-duch-a-cin-rozmluvy-s-masarykem-detail>>.

¹⁴³ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, ref. 133, s. 74 – 88.

¹⁴⁴ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, ref. 133, s. 164 – 169.

¹⁴⁵ Paul Painleve (1863 – 1933) zastával v roku 1932 post francúzskeho ministra letectva. V predchádzajúcom období bol dvakrát zvolený za francúzskeho ministerského predsedu a to v roku 1917 a 1925. Bližšie: FERRO, Marc. Dějiny Francie. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 611 – 612.

¹⁴⁶ VALACH, ref. 28, s. 14 – 15.

¹⁴⁷ František Šmakal (1896 – 1942) a jeho manželka Iva (1888 – 1942) pracovali pre Československý Červený kríž. Bližšie: Bibliografie dějin Českých zemí. Historický ústav AV ČR. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete: <<http://biblio.hiu.cas.cz/authorities/273634>>.

Osuský¹⁴⁸ s manželkou.¹⁴⁹

Prezidentove cesty z topolčianskeho letoviska po Slovensku

Prvý československý prezident T. G. Masaryk využíval pravidelné letné pobyty v Topolčianskom zámku k častým návštevám slovenských miest a regiónov, na ktorých ho často sprevádzali jeho hostia. Bohatý cestovný itinerár bol pre prezidenta republiky zostavený už počas prvých „letných prázdnin“ v Topolčiankach, pričom podobný program na prezidenta čakal aj v nasledujúcich rokoch,¹⁵⁰ dôkazom čoho bol aj prezidentov druhý pobyt v topolčianskom letovisku v roku 1924.

V priebehu septembra 1924 navštívil prezident T. G. Masaryk v sprievode ministerského predsedu Antonína Švehlu Arborétum v Mlyňanoch, pričom tento celodenný výlet ukončili návštevou hodovej slávnosti v Chyzerovciach, kde prezidenta a jeho hostí privítal richtár Jozef Zlatňanský.¹⁵¹ Spomínaný výlet neušiel ani pozornosti novinárov zo Slovenského denníka, ktorí ho opísali týmito slovami: *„Pán prezident i so svojim sprievodom zostal v pondelok v mlyňanskej záhrade až do večera a dočkal tam nádherný západ slnka. Už prichádzalo šero, keď sa vracal do Topolčianok. Ale ešte sa zastavil v Chyzerovciach, kde boli práve hody. Bolo tam veselo. Muzika hrala a mládež tancovala. Radosť sa ešte zvýšila, keď uvideli medzi sebou pána prezidenta i ministerského predsedu s celou družinou. Tak slávne body ešte v Chyzerovciach neboli. Aká česť! Pán richtár je pyšný, hlboko sa klania a je v zrejmych rozpakoch, veď ani reč nemá pripravenú. Prejavuje nad tým polutovanie. Ale pánu prezidentovi stačí srdečný stisk ruky a boдрé slovenské: Vitajte nám v našej dedine, pán prezident!“*¹⁵² Okrem iného sa prezident v tomto roku zúčastnil i vojenských manévrov pri Zlatých Moravciach, kam bol pozvaný z titulu najvyššieho veliteľa armády.¹⁵³

Pravidelné letné pobyty v Topolčiankach prezident využíval aj k návšteve Bys tričky a Turčianskeho Sv. Martina, kam opäť zavítal počas augustových slávností

¹⁴⁸ Návštevu biskupa Osuského spomínala vo svojej práci Anna Gašparíková-Horáková, avšak neuviedla jeho celé meno. Napriek tomu sa domnievam, že mohlo ísť aj o evanjelického kňaza Samuela Štefana Osuského (1888 – 1975), ktorý sa v roku 1933 stal evanjelickým biskupom a pôsobil aj ako profesor teológie v Bratislave, pričom sa venoval aj literárnej tvorbe filozoficko-bádateľskej a vedeckej povahy. Bližšie: KLÁTIK, Miloš. Samuel Štefan Osuský. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete: <https://www.fevth.uniba.sk/fileadmin/user_upload/admin/testimonia_theologica/klatik_-_do_Testimonia.pdf>.

¹⁴⁹ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, ref. 133, s. 208 – 212.

¹⁵⁰ GAJDOŠ, ref. 71, s. 49 – 51.

¹⁵¹ VALACH, ref. 28, s. 12.

¹⁵² AKPR, fond KPR, 1919 – 1947, kartón 89, inv. č. 893/B, sign. D 8500, vec: Cesty prezidenta Masaryka. Na rôzná miesta na Slovensku a Podkarpatské Rusi. (Pobyt prezidenta TGM v Topolčiankach. 27. 8. – 27. 10. 1924).

¹⁵³ HALLA, ref. 23, s. 123.

v roku 1926. Pri tejto príležitosti bola v Turčianskom Sv. Martine odovzdaná do užívania Matice slovenskej nová budova a ústav M. R. Štefánika určený pre výchovu sociálnych pracovníčok. Významným momentom bolo aj odhalenie pomníka s. H. Vajanského¹⁵⁴, na ktorom pracoval akademický sochár František Úprka.¹⁵⁵

Pre prvého československého prezidenta bol pripravený bohatý program aj počas jeho ďalšieho pobytu v topolčianskom letovisku v roku 1930. Prítomnosť hlavy štátu v Topolčiankach využili organizátori Západoslovenskej hospodársko-priemyselnej a kultúrnej výstavy, ktorí pozvali prezidenta na výstavu do Topolčian. Návštevu spomínanej výstavy uskutočnil prezident 18. augusta 1930 v sprievode staršej dcéry Alice a ministra vnútra Juraja Slávika¹⁵⁶ s manželkou, ktorí zavítali aj do prezidentovho letoviska v Topolčiankach.¹⁵⁷ Len pár dní po návšteve Topolčian prezident pozoroval vojenské manévry pri Leviciach a zúčastnil sa aj ďalšieho vojenského cvičenia v horskom teréne pod Tatrami, ktoré prebiehalo pod záštitou armádneho generála Jozefa Šnejdárka¹⁵⁸. Podtatranských manévrov sa zúčastnil i ministerský predseda František Udržal, minister národnej obrany

¹⁵⁴ Svetozár Hurban-Vajanský (1847 – 1916) patril k významným slovenským spisovateľom, literárnym vedcom, redaktorom, politikom a ideológom slovenského národného hnutia v období dualizmu. V roku 1887 sa v Turčianskom Sv. Martine zoznámil s T. G. Masarykom. Vzťahy medzi nimi sa začali od roku 1893 komplikovať kvôli ich rozličným názorom týkajúcich sa najmä odlišného vnímania politickej činnosti vtedajšieho cárskeho Ruska. Bližšie: MAŤOVČÍK, ref. 21, s. 200 – 204.

¹⁵⁵ GAJDOŠ, ref. 71, s. 54.

¹⁵⁶ Juraj Slávik (1890 – 1969) zastával post ministra vnútra v rokoch 1929 – 1932. V predchádzajúcom období pôsobil ako zvolenský a neskôr, ako košický župan. Okrem politickej činnosti sa venoval aj písaniu básní a prekladateľstvu. Bližšie: MAŤOVČÍK, ref. 36, s. 288.

¹⁵⁷ AKPR, fond KPR, 1919 – 1947, kartón 89, inv. č. 893/B, sign. D 8500, vec: Cesty prezidenta Masaryka. Na rôzná miesta na Slovensku a Podkarpatské Rusi. (Západoslovenská hosp.-průmyslová výstava v Topolčanoch)

¹⁵⁸ Jozef Šnejdárka (1875 – 1945) zastával funkciu československého armádneho generála od roku 1930. V predchádzajúcom období pôsobil ako zemský vojenský veliteľ pre východné Slovensko a Podkarpatskú Rus v Košiciach a od roku 1932 ako zemský veliteľ v Bratislave. Bližšie: MAŤOVČÍK, ref. 36, s. 483.

Karel Viškovský¹⁵⁹, minister vnútra Juraj Slávik a Jozef Országh¹⁶⁰ ako krajinský viceprezident.¹⁶¹

Ďalšiu cestu absolvoval prezident v priebehu 12. – 13. septembra 1930 a to v sprievode staršej dcéry Alice a svojej osobnej archivárky Anny Gašparíkovej-Horákovovej, ako aj v sprievode ministra vnútra Juraja Slávika a niekoľkých ďalších významných hostí. Úspech tejto podrobne rozplánovanej prezidentovej cesty smerujúcej do Zvolena, Modrého Kameňa, Lučenca a Podpolianskej oblasti¹⁶² sa dostal aj na stránky Lidových novín, v ktorých sa písalo: „*Južné Slovensko slávi dnes opravdivý sviatok. Práca stojí a chudobné, avšak láskou prekypujúce slovenské dediny i mestá obliekli sa do sviatočného, vyzdobili sa prápormi a slávobránami, aby tak dokázali ako si vážia svojho prezidenta. Zaznievajú srdečné prejavy popretkávané slovenským svojrázom malebného Pohronia, nediktované, ale precitene vďačnosťou a úctou.*“¹⁶³

Podobnému úspechu sa tešila aj prezidentova cesta z Topoľčianok do Bratislavy, kam ho v dňoch 11. – 13. októbra 1930 sprevádzal kancelár Přemysl Šámal, minister vnútra Juraj Slávik a krajinský viceprezident Jozef Országh.¹⁶⁴

Jednou z posledných významnejších ciest, ktoré prezident v rámci slovenského územia absolvoval, viedla v roku 1932 z Bystričky pri Turčianskom Sv. Martine do Topoľčianok. V tomto roku začal prezident svoje „letné prázdniny“ na Slovensku niekoľko týždňovým pobytom v rodinnom dome na Bystričke, ktorý nechala postaviť prezidentova staršia dcéra Alica a pokračoval krátkym pobytom v Topoľčiankach.¹⁶⁵ Svoj letný pobyt v Topoľčiankach prezident T. G. Masaryk nevynechal ani v roku 1933, keď do Topoľčianok zavítal poslednýkrát.¹⁶⁶

Mimoriadne opatrenia počas prezidentových pobytov (1923 — 1935) Špeciálny salónny voz pre prezidenta republiky

Už od prvého prezidentovho pobytu v Topoľčiankach vstúpila do platnosti séria rôznych mimoriadnych opatrení, ktoré mali platiť po dobu celého prezidentovho

¹⁵⁹ Karel Viškovský (1868 – 1932) zastával post ministra národnej obrany od decembra 1929 do októbra 1932. OLIVOVÁ, ref. 20, s. 315.

¹⁶⁰ Jozef Országh (1883 – 1949) patril k významným predstaviteľom štátnej administratívy Československej republiky na území Slovenka. Po vzniku československého štátu stál na čele niektorých slovenských žúp, pričom od roku 1928 pôsobil ako slovenský krajinský viceprezident a začiatkom roku 1931 bol menovaný do funkcie prezidenta Slovenskej krajiny. Blížšie: NIŽŇANSKÝ, ref. 22, s. 135 – 136.

¹⁶¹ HALLA, ref. 23, s. 125 – 126.

¹⁶² HALLA, ref. 23, s. 126 – 153.

¹⁶³ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 380, zložka 24.

¹⁶⁴ HALLA, ref. 23, s. 154 – 183.

¹⁶⁵ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, ref. 133, s. 164 – 169.

¹⁶⁶ HUDÍK, ref. 9, s. 119 – 123.

pobytu v jeho letnom sídle na Slovensku. Séria týchto mimoriadnych opatrení bola pripravovaná a realizovaná pod záštitou viacerých československých ministerstiev a dôležitých úradov, ktoré plánovali prezidentovu cestu do Topoľčianok, dohliadali na jeho bezpečnosť a zabezpečovali mu nepretržitý kontakt s jeho prezidentskou kanceláriou na Pražskom hrade.¹⁶⁷

Prvé mimoriadne opatrenia, ktoré na prezidenta T. G. Masaryka čakali, boli úzko prepojené s jeho cestovaním do rôznych kútov republiky. Pri cestovaní prvého československého prezidenta zohrávala veľmi dôležitú úlohu najmä železnica, ktorá v danej dobre predstavovala jednu z najdôležitejších možností spojenia so svetom.¹⁶⁸ Pre početné prezidentove cesty po území republiky mu Československé štátne dráhy poskytli zvláštny salónny voz, pričom náklady spojené s jeho používaním hradila prezidentova kancelária.¹⁶⁹ Salónny voz, ktorý mal prezident k dispozícii od Československých štátnych dráh využíval najmä po svojich cestách po republike, ale aj mimo nej. Prezidentov špeciálny salónny voz bol navrhnutý tak, aby spĺňal nielen kritériá týkajúce sa pohodlia a komfortu, ale aj kritéria týkajúce sa zabezpečenia potrebného priestoru pre prezidentovu prácu počas cestovania.¹⁷⁰ Okrem špeciálneho salónneho vozu mal prezident k dispozícii aj dve autá od Štátnej správy, ktoré mali byť využívané pre prezidentov sprievod, a taktiež jazdecké kone, ktoré mu ako veliteľovi brannej moci zapožičiavala Štátna vojenská správa.¹⁷¹

Pre každú prezidentovu cestu sa už niekoľko dní vopred vypracoval presný program a cestovný poriadok. Pokiaľ prezident cestoval na väčšiu vzdialenosť, využíval najmä železničné spojenie a svoj salónny voz. Pre zvláštny prezidentský vlak existovali aj špeciálne plány vypracované prezidentovou kanceláriou.¹⁷² Kancelária prezidenta republiky v spolupráci s príslušnými kompetentnými inštitúciami, ku ktorým patrilo Prezídium ministerskej rady alebo Zemská politická správa, vypracovávala pre prezidentove cesty podrobný cestovný itinerár, pričom bezpečnostné

¹⁶⁷ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

¹⁶⁸ MIKESKOVÁ, Magdalena. Cesty Tomáše Garriqua Masaryka spojené s cestovaním po železnici. In: Sborník k 70 výročiu úmrtí T. G. Masaryka. Rakovník: Muzeum T. G. Masaryka Rakovník, 2010, s. 27 – 32.

¹⁶⁹ KOVTUN – LUKEŠ, ref. 14, s. 39.

¹⁷⁰ T. G. Masaryk od začiatku svojej prezidentskej funkcie využíval salónny voz Buštěhradských dráh. Od roku 1930 mal k dispozícii nový salónny voz, ktorý mu pri príležitosti jeho 80. narodenín vyrobili v Ringhofferových závodoch v Prahe. Prvú oficiálnu jazdu v novom salónnom voze absolvoval prezident počas cesty do Francúzska v marci 1930. Blížšie: MIKESKOVÁ, ref. 168, s. 27 – 32.

¹⁷¹ KOVTUN – LUKEŠ, ref. 14, s. 39.

¹⁷² MIKESKOVÁ, ref. 168, s. 27 – 32.

otázky riešilo vtedajšie Ministerstvo vnútra.¹⁷³ O prezidentových cestách v rámci Slovenska bolo informované aj Ministerstvo pôšt a telegrafov, ktoré zabezpečovalo potrebné spojenie medzi Topoľčiankami a Prahou. Informácie o prezidentovej ceste boli poskytnuté aj Ministerstvu pre zjednocovanie zákonodarstva a organizáciu správy, ako aj Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska a v neposlednom rade bolo informované aj Ministerstvo poľnohospodárstva¹⁷⁴ do pôsobnosti, ktorého Topoľčiansky zámok patril.¹⁷⁵

Pred uskutočnením každej prezidentovej cesty po republike si prezidentova kancelária vyžiadala aj texty jednotlivých rečníkov, aby si mohol prezident lepšie pripraviť svoje odpovede. Okrem toho prezidentova kancelária venovala pozornosť aj politickému zmyšľaniu obyvateľstva, ako aj zastúpeniu jednotlivých politických strán v miestnych samosprávnych orgánoch tých miest a obcí, ktoré mal prezident počas svojej cesty navštíviť.¹⁷⁶ Prezidentove cesty po republike sa netešili len záujmu širokej vrstvy obyvateľstva, pre ktoré bola prezidentova prítomnosť neopakovateľnou udalosťou, ale aj záujmu médií, ktoré správami o prezidentových cestách často zapĺňali titulné strany novín.¹⁷⁷ Dôkazom toho bol i krátky článok na titulnej strane Bratislavských novín z 24. augusta 1923, v ktorom sa písalo o prezidentovej návšteve Topoľčianok týmito slovami: „*Pán prezident Masaryk zdržuje sa na zotavenej medzi slovenským ľudom, ktorý miluje svojho, Tatíčka, ktorý s radosťou uvítal jeho návštevu v Topoľčiankach. Je zaujímavé vypočuť názory slovenského ľudu o našom pánu prezidentovi. Z každej vety o hlave nášho štátu dýcha láska a úcta slovenského ľudu, ako aj oddanosť k nášmu Osloboditeľovi.*“¹⁷⁸

Bezpečnostná služba

K najdôležitejším mimoriadnym opatreniam, ktoré súviseli s pobytom prvého československého prezidenta v Topoľčiankach, možno zaradiť opatrenia týkajúce sa udržania poriadku a bezpečnosti. Už počas prvého prezidentovho pobytu v Topoľčiankach dohliadalo na jeho bezpečnosť niekoľko desiatok príslušníkov policajného zboru vyslaných Policajným riaditeľstvom z Bratislavy, ktorým pomáhalo aj niekoľko desiatok členov Hradnej stráže, ako aj zopár vyšších vojenských dôstojníkov a tajných agentov v civile, ktorí pricestovali s prezidentom z Prahy.¹⁷⁹

¹⁷³ BĚLOVIČOVÁ, ref. 59, s. 19 – 20.

¹⁷⁴ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

¹⁷⁵ VALACH, ref. 28, s. 11.

¹⁷⁶ BĚLOVIČOVÁ, ref. 59, s. 19 – 20.

¹⁷⁷ MIKESKOVÁ, ref. 168, s. 27 – 32.

¹⁷⁸ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

¹⁷⁹ AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt.

Od prvého prezidentovho pobytu v Topoľčiankach prešli bezpečnostné opatrenia niekoľkými zmenami, pričom ich definitívnym vyriešením bolo poverené Oddelenie ministerstva vnútra v Bratislave, ktoré na základe skúseností z predchádzajúceho obdobia vypracovalo v roku 1927 presné inštrukcie o úprave bezpečnostnej služby počas pobytu prezidenta republiky v jeho letnom sídle na Slovensku. Tieto opatrenia sa netýkali len samotného prezidentovho pobytu v Topoľčianskom zámku, ale aj bezpečnostných opatrení počas prezidentovej cesty z Prahy do Topoľčianok a späť, ako aj udržiavania poriadku a bezpečnosti v jednotlivých obciach v blízkom okolí prezidentovho letného sídla, a taktiež bezpečnostných opatrení počas prezidentových návštev rôznych miest na Slovensku a v neposlednom rade sa týkali aj bezpečnostných opatrení počas prezidentových vychádzok do blízkeho okolia Topoľčianok.¹⁸⁰

Podľa novoupravených bezpečnostných opatrení mala počas prezidentovho pobytu v Topoľčiankach vykonávať strážnu službu Hradná stráž, ako aj príslušníci štátnej bezpečnosti a členovia policajného zboru. Hradná stráž, ktorá v Topoľčiankach pozostávala z jedného až dvoch vyšších dôstojníkov a približne tridsiatich mužov, udržiavala stále hliadky pred hlavnou a bočnou bránou zámku, a taktiež hliadkovala v bezprostrednej blízkosti zámku pri tenisovom ihrisku.¹⁸¹ Hradná stráž predstavovala čestnú bezpečnostnú zložku zriadenú pre potreby prezidenta republiky. Hoci vykonávala strážnu službu najmä na Pražskom hrade, jej členovia pravidelne sprevádzali prezidenta aj počas jeho ciest a pobytov v ktoromkoľvek z jeho sídel v rámci československého územia, vrátane Topoľčianok.¹⁸² Posádka Hradnej stráže bola počas prvej prezidentovej návštevy v Topoľčiankach ubytovaná v priestoroch hornej školy.¹⁸³ Až v priebehu nasledujúceho roku jej bola daná

¹⁸⁰ O príslušných zmenách týkajúcich sa bezpečnostných opatrení počas prezidentovho pobytu v Topoľčiankach bola informovaná prezidentova kancelária a Prezídium ministerstva vnútra v Prahe, ako aj Policajné riaditeľstvo v Bratislave. Vzhľadom k tomu, že sa bezpečnostné opatrenia vydané Oddelením ministerstva vnútra netýkali len samotného prezidentovho pobytu v Topoľčiankach, ale aj bezpečnostných opatrení počas jeho cesty z Prahy do Topoľčianok a späť, boli o zmenách informovaní aj vedúci predstavitelia Bratislavskej a Nitrianskej župy, cez ktoré mal prezident počas cesty do Topoľčianok prechádzať, pričom mohli k príslušným bodom vyjadriť aj svoje pripomienky. Bližšie: AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

¹⁸¹ AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

¹⁸² KOVTUN – LUKÉŠ, ref. 14, s. 39.

¹⁸³ LUKÁČOVÁ, ref. 13, s. 22.

do užívania novopostavená budova Hradnej stráže, ktorá sa nachádzala v tesnej blízkosti Topoľčianskeho zámku.¹⁸⁴

Udržiavanie poriadku počas prezidentovho pobytu v Topoľčiankach zabezpečovala aj jednotka uniformovanej štátnej bezpečnosti vyslaná Policajným riaditeľstvom v Bratislave. Jej príslušníci boli rozdelení do troch hliadkovacích skupín, pričom prvá hliadkovačia skupina vykonávala nepretržitú strážnu službu pred hlavným vchodom do zámockého parku. Druhá hliadkovačia jednotka nastupovala na strážnu službu vo večerných hodinách, pričom jej hlavnou úlohou bolo strážiť bočný vchod zámku až do jeho uzatvorenia, po ktorom sa mala presunúť na západnú stranu zámku a tú s pomocou príslušníkov Hradnej stráže strážiť až do siedmej hodiny ráno, kedy sa jej služba končila. Tretia hliadkovačia skupina nastupovala do strážnej služby po zotmení, pričom hliadkovala na západnej strane zámku až do príchodu druhej hliadkovacej jednotky, kedy si príslušné hliadky strážnu službu rozdelili a zotrvali v nej až do ranných hodín. K ďalším úlohám druhej a tretej hliadkovacej skupiny patrilo dohliadať na bezpečnosť prezidenta počas jeho ranných vychádzok do parku, ako aj v čase, keď sa prezident zdržiaval na tenisovom ihrisku.¹⁸⁵

Popri uniformovaných príslušníkoch štátnej bezpečnosti vykonávalo strážnu službu aj šesť neuniformovaných civilných strážnikov, ktorí boli do Topoľčianok vyslaní Policajným riaditeľstvom z Prahy, avšak po dobu ich pôsobenia v letnom sídle prezidenta republiky na Slovensku podliehali inštrukciám Policajného riaditeľstva z Bratislavy. Civilní agenti hliadkovali v zámockom vestibule alebo vykonávali dozor na vlakovej stanici v Topoľčiankach. V neposlednom rade na prezidentovu bezpečnosť dohliadali aj členovia jazdeckej skupiny oblečení v civilnom odevu, ktorí sprevádzali prezidenta najmä počas jeho jazdeckých vychádzok.¹⁸⁶ Príslušníci civilnej stráže sprevádzali prezidenta T. G. Masaryka na každom jeho kroku. Prezident, ktorý miloval pocit slobody a voľnosti len ťažko niesol neustálu prítomnosť civilnej stráže, ktorá ho neprestajne sledovala. Aj z toho dôvodu sa príslušníci civilnej stráže často museli schovávať za stromy a kriky, len aby ich prezident nevidel, pričom sa hlave štátu neraz úspešne podarilo pred svojimi strážnikmi utiecť.¹⁸⁷ Avšak bezpečnostné opatrenia zavádzané do praxe v súvislosti s prezidentovým pobytom v Topoľčiankach, nemožno vnímať len ako prílišnú oficialitu, od ktorej sa prezident snažil utiecť. Tieto mimoriadne opatrenia boli

¹⁸⁴ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOĽČIANOK, ref. 1, s. 33.

¹⁸⁵ AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

¹⁸⁶ AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

¹⁸⁷ JANDÍK, Stanislav. TGM v Lánech. 3 vyd. Praha: Za svobou, 1946, s. 29 – 30.

nutné pre zachovanie prezidentovej bezpečnosti ako aj pre zachovanie bezpečnosti jeho rodiny a hostí počas celého ich pobytu v topoľčianskom letovisku.¹⁸⁸

Letecká pošta, telefónne a telegrafné spojenie

S pravidelnými pobytmi prvého československého prezidenta v Topoľčiankach súviselo aj niekoľko mimoriadnych opatrení, ktoré sa týkali doručovania poštových zásielok, ako aj nevyhnutného telefónneho a telegrafného spojenia s Prahou.¹⁸⁹

Už počas prvej prezidentovej návštevy v Topoľčiankach začala fungovať tzv. letecká pošta. Išlo o kuriérne lietadlo, ktoré pristávalo na lúkach Lazy a doručovalo prezidentovi súrne zásielky z Prahy.¹⁹⁰ Súčasťou zásielok bývali nielen dôležité úradné spisy z prezidentovej kancelárie na Pražskom hrade, ale aj pravidelná denná tlač vychádzajúca v Prahe.¹⁹¹ Kuriérne lietadlo štartovalo každé ráno z pražského letiska Kbely približne o piatej hodine, pričom sa počítalo s tým, že do prezidentovho letného sídla v Topoľčiankach dorazí okolo ôsmej hodiny ráno. Pošta adresovaná prezidentovi do Topoľčianok bola balená do pevných a nepremokavých vriec, ktoré boli zhadzované na provizórnom poľnom letisku na lúkach Lazy. Iba vo výnimočných prípadoch¹⁹² mohla byť poštová zásielka odovzdaná v Nitre a odtiaľ na motocykloch dopravená do Topoľčianok. Úlohou kuriérneho lietadla nebolo len doručiť poštové zásielky pre prezidenta republiky z Prahy do Topoľčianok, ale zároveň aj prevziať a dopraviť poštu adresovanú prezidentom a jeho úradníkmi z Topoľčianok do Prahy.¹⁹³ Pre bezproblémové fungovanie leteckej pošty z Prahy do Topoľčianok a naopak, boli vybrané nielen spoľahlivé lietadlá, ale i spoľahliví, skúsení a prvotriedni piloti. Taktiež bola zvolená aj stála a najvhodnejšia letecká

¹⁸⁸ AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), 1921 – 1944 (1953), kartón 6, sign. T 802/24, vec: Topoľčianky – pobyt, mikrofilm č. 15.

¹⁸⁹ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

¹⁹⁰ HUDÍK, ref. 9, s. 74 – 75.

¹⁹¹ KALOŠOVÁ, ref. 82, s. 56 – 57.

¹⁹² K týmto výnimočným prípadom patrilo najmä nepriaznivé počasie, ktoré by mohlo zhodnúť zásielku poškodiť, prípadne poranenie pilota, havária alebo núdzové pristátie. Bližšie: ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

¹⁹³ Vrecia adresované prezidentovi do Topoľčianok niesli nápis „Prezident československej republiky T.G. Masaryk v Topoľčiankach“, pričom vrecia adresované do Prahy boli označené nápisom „Kancelária prezidenta republiky Praha – Hrad“. Poštu, ktorú prezident adresoval do Prahy, preberal pilot v Nitre. V prípade ak prezident neposielal do Prahy žiadnu poštu, pilot odovzdal na letisku v Prahe len prázdne vaky do rúk príslušného veliteľského oddielu, ktorý ich následne doručil do prezidentovej kancelárie na Pražskom hrade. Bližšie: ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

trasa do Topolčianok, ako aj náhradná letecká trasa, ktorá mala byť použitá v prípade nepriaznivého počasia.¹⁹⁴

Mimoriadna letecká kuriérna pošta bola medzi Topolčiankami a Prahou zabezpečená počas každoročného prezidentovho pobytu v Topolčianskom zámku, pričom jej fungovanie bolo od roku 1923 niekoľkokrát upravené.¹⁹⁵ Kuriérne lietadlo spočiatku poštové zásielky určené prezidentovi republiky do Topolčianok zhadzovalo v blízkosti zámku na lúkach Lazy. Vzhľadom k tomu, že sa tieto zásielky niekoľkokrát poškodili, bolo pre ich odovzdanie zriadené aj provízorne letisko v neďalekom meste Zlaté Moravce.¹⁹⁶ Navyše už počas prvého prezidentovho pobytu v Topolčiankach sa začalo uvažovať o rýchlejšom dodávaní poštových zásielok leteckou kuriérnou službou, ktorá by fungovala na leteckej trase Praha – Bratislava. Z Bratislavy sa mala príslušná poštová zásielka dopraviť vlakom do Nových Zámkov a odtiaľ motocyklami do Topolčianok. Avšak pre nedostatok finančného zabezpečenia nemohol byť tento návrh okamžite uskutočnený. Napriek tomu sa o jeho novej realizácii uvažovalo naďalej.¹⁹⁷ Spomínaný návrh bol Ministerstvom národnej obrany zavedený do praxe až v neskoršom období, pričom letecká kuriérna služba na trase Praha – Bratislava – Topolčianky a naopak fungovala počas prezidentovho pobytu v Topolčiankach v roku 1932.¹⁹⁸

Okrem leteckej pošty malo byť počas prezidentovho pobytu v Topolčiankach zabezpečené aj bezchybné telefónne a telegrafné spojenie s Kanceláriou prezidenta republiky v Prahe. Telefónne spojenie medzi Prahou a Topolčiankami bolo zabezpečené prostredníctvom telefónnych ústrední v Bratislave, v Nitre a v Zlatých Moravciach. Pre používanie týchto liniek boli prezidentskou kanceláriou vopred stanovené úradné hodiny¹⁹⁹, pričom spojenie medzi Topolčiankami a Bratislavou malo byť zabezpečené aj mimo týchto úradníckych hodín. Pre bezchybné telegrafné spojenie bolo zvolených niekoľko telegrafných vedení na fungovanie, ktorých

¹⁹⁴ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

¹⁹⁵ VERZÁL, Tibor. Topolčianky na starých pohľadniciach. Bratislava: Dajama, 2014, s. 65.

¹⁹⁶ KALOUŠOVÁ, ref. 82, s. 56 – 57.

¹⁹⁷ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

¹⁹⁸ AKPR, fond KPR (1919 – 1947), kartón 89, inv. č. 893/B, sign. D 8500, vec: Cesty prezidenta Masaryka – Na rôzná miesta na Slovensku a Podkarpatské Rusi. (Pobyty v Topolčiankach).

¹⁹⁹ V roku 1932 bola počas prezidentovho pobytu v Topolčiankach zriadená celodenná služba v čase od siedmej hodiny ráno do deviatej hodiny večer, pričom činnosť príslušných úradníkov pri telefónnych a telegrafných prístrojoch mohla byť aj predĺžená. Bližšie: AKPR, fond KPR (1919 – 1947), kartón 89, inv. č. 893/B, sign. D 8500, vec: Cesty prezidenta Masaryka – Na rôzná miesta na Slovensku a Podkarpatské Rusi. (Pobyty v Topolčiankach).

dohliadala Ústredná telegrafná stanica v Prahe. Jej úlohou bolo v prípade novej poruchy telegrafného spojenia zabezpečiť čo najrýchlejšie náhradné spojenie.²⁰⁰ Pre rýchlejšie spojenie s prezidentovou kanceláriou v Prahe bol využívaný aj americký prístroj tzv. hughes, ktorý bol podobný telegrafu.²⁰¹

Kvôli lepšej dostupnosti potrebných antén bola telefónna a telegrafná ústredňa zriadená v priestoroch zámočkej kupoly.²⁰² Všetky stavebné náklady, ktoré vznikli v súvislosti so zabezpečením potrebného telefónneho a telegrafného spojenia, hradila prezidentova kancelária. Okrem potrebných stavebných úprav bolo nutné nájsť aj vhodné osoby, ktoré by vykonávali nepretržitú službu pri telefónnom a telegrafnom spojení medzi Topolčiankami a Prahou. Dôraz sa kládol najmä na dôveryhodnosť a spoľahlivosť osôb, ktoré mali túto službu vykonávať.²⁰³

Všetky mimoriadne opatrenia týkajúce sa leteckej pošty, telefónneho a telegrafného spojenia medzi Topolčiankami a Prahou, ktoré boli zavádzané počas prezidentovho pobytu v Topolčianskom zámku, strácali účinnosť dňom jeho návratu do Prahy.²⁰⁴

Život v Topolčiankach v rokoch 1923 – 1935

Topolčiankam nesporne prospelo, že sa stali letným sídlom prvého československého prezidenta, ktorý tu každoročne pobýval niekoľko mesiacov v spoločnosti rodiny, blízkych spolupracovníkov a významných hostí z celej republiky i zo zahraničia. Aj vďaka tejto skutočnosti sa Topolčianky stali vyhľadávaným miestom pre mnohých návštevníkov, čo potvrdili i slová miestneho kronikára: „*Pán prezident Osloboditeľ svojou každoročnou návštevou a pobytom v Topolčiankach povzniesol našu malú obec na taký stupeň, že sa stala známou nielen v našej vlasti, ale tiež i v cudzine. V dôsledku tejto okolnosti je vyhľadávaná stále vzrastajúcim počtom návštevníkov a cudzincov, počítajúc sem rôzne exkurzie škôl vysokých, stredných, odborných a ľudových. Obecné zastupiteľstvo uvažujúc o týchto pomeroch a položení obce rozhodlo, aby bol zručený starý, nehygienický hostinec postavený za doby Keglevichovcov a miesto neho, aby bolo vyhovené aj kultúrnym požiadavkám obyvateľstva, postavený Národný dom.*“²⁰⁵

Stavba Národného domu v Topolčiankach bola podmienená nielen vzrastajúcim cestovným ruchom, ktorý bol výrazne ovplyvňovaný pravidelnými prezidentovými pobytmi v tunajšom zámku, ale aj zvyšujúcou sa kultúrnou a spoločenskou úrovňou obce.²⁰⁶ So stavbou Národného domu sa v Topolčiankach začalo v roku

²⁰⁰ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

²⁰¹ KALOUŠOVÁ, ref. 82, s. 56 – 57.

²⁰² HUDÍK, ref. 9, s. 74 – 75.

²⁰³ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

²⁰⁴ ARCHIV ÚTGM, fond TGM – R Zájazdy, kartón 337, zložka 11.

²⁰⁵ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOLČIANOK, ref. 1, s. 39.

²⁰⁶ VODRÁŽKA, Jozef – RAKOVSKÝ, Štefan. Topolčianky. Bratislava: Slavín, 1971,

1932, pričom bol slávnostne otvorený už v nasledujúcom roku. V priestoroch Národného domu sa nachádzala kaviareň s biliardom, jedáleň, pohostinstvo pre širokú verejnosť a kinosála. Národný dom poskytoval aj ubytovanie s výhľadom na námestie, pričom hostia mohli využívať i letnú terasu.²⁰⁷ Priestory novopostavenej budovy naplnili kultúrne požiadavky miestneho obyvateľstva, ktoré využívalo spomínané priestory pre mnohé divadelné, hudobné, vzdelávacie a športové podujatia.²⁰⁸

Dôležitým kultúrnym momentom pre spoločenský život v Topoľčiankach bol aj vznik ochotníckeho divadla v roku 1921. Divadelné predstavenia sa odohrávali v priestoroch dolnej školy alebo na javisku pod holým nebom v prírodnom divadle Jahodová. Práve do tohto prírodného divadelného hľadiska zavítal na predstavenie o Jánošíkovi aj prezident T. G. Masaryk so svojimi hosťami a so staršou dcérou Alicou,²⁰⁹ ktorá poskytla divadelníkom finančnú podporu pre zabezpečenie potrebnej javiskovej techniky.²¹⁰ Divadelní ochotníci spetrovali bohatý kultúrny život v Topoľčiankach, pričom mnohé finančné príspevky za jednotlivé predstavenia venovali na opravy miestneho kostola alebo prispeli na rozvoj dobrovoľného hasičského zboru.²¹¹

Obnovenie činnosti dobrovoľného hasičského zboru v Topoľčiankach²¹² bolo pre obec veľmi dôležitou udalosťou. Dobrovoľný hasičský zbor začal opäť svoju činnosť v roku 1924, pričom zasahoval pri mnohých požiaroch najmä v letných mesiacoch v čase žatvy, ako aj pri iných živelných pohromách, akými boli najmä veľké povodne v roku 1925, ktoré prišli od Skýcova a Hostí. Významným rokom pre dobrovoľný hasičský zbor bol rok 1930, keď si topoľčianski hasiči zadovážili zástavu svojho zboru. Na kúpu novej zástavy prispeli viacerí sponzori, vrátane divadelníkov a prezidentovej staršej dcéry Alice Masarykovej.²¹³ Dobrovoľní hasiči si vytvorili aj svoju vlastnú dychovú hudbu, ktorá nadviazala na existenciu obecnej

s. 27.

²⁰⁷ HUDÍK, ref. 9, s. 131.

²⁰⁸ HUDÍK, ref. 9, s. 111 – 119.

²⁰⁹ ŠVARCOVÁ, Mária – CHRENOVÁ, Andrea. 90 rokov ochotníckeho divadla v Topoľčiankach. Topoľčianky: Obecný úrad Topoľčianky, 2011, s. 2 – 5.

²¹⁰ HUDÍK, ref. 9, s. 113.

²¹¹ HUDÍK, ref. 9, s. 111 – 115.

²¹² Dobrovoľný hasičský zbor existoval v Topoľčiankach už od konca 19. storočia. Jeho existenciu však ohrozila prvá svetová vojna. Vtedy z Topoľčianok na front narukovalo 354 mužov, v dôsledku čoho hasičský zbor takmer zanikol. K jeho opätovnému obnoveniu prišlo až v roku 1924. Bližšie: KRAJČO, Vladislav – OROLÍN, Jaroslav – CIBIRA, Martin. 130. výročie založenia DHZ Topoľčianky. 1882 – 2012. Topoľčianky: Obec Topoľčianky, 2012, s. 5 – 7.

²¹³ KRAJČO – OROLÍN – CIBIRA, ref. 212, s. 5 – 7.

dychovej kapely. Príchodom prvého československého prezidenta do Topoľčianok sa zrodila aj dychová hudba Hradnej stráže, od ktorej získali domáci hudobníci nový hudobný materiál. Hasičská dychová hudba nevystupovala len pri akciách týkajúcich sa pravidelných požiarnych podujatí, ale často odprevádzala i nadšených športových fanúšikov na futbalové zápasy v Topoľčiankach.²¹⁴

So začiatkom organizovaného športu v Topoľčiankach sa začalo v roku 1921, keď si skupinka mladých športových nadšencov založila tzv. Organizovaný športový krúžok. Rozmach športového života nastal v Topoľčiankach najmä rokom 1923, keď rady futbalového mužstva posilnili členovia Hradnej stráže, ktorí podporovali aj ľahkú atletiku, kolký, volejbal, zápasenie a turistiku. Rozvoj topoľčianskeho športu podporoval aj prezident, ktorý mladým futbalistom zakúpil súpravu zelených dresov, kopačky a päť futbalových lôpt. S prezidentovou podporou sa začalo budovať aj futbalové ihrisko za jarmočiskom.²¹⁵ V priebehu 30. rokov 20. storočia vzniklo aj dorastenecké družstvo. S rokom 1933 prišla i zmena názvu z Organizovaného športového krúžku na Športový krúžok Topoľčianky. Okrem futbalu sa miestni športovní nadšenci venovali aj hokeju, stolnému tenisu, šachovým a kolkárskym turnajom alebo halovému futbalu, ktorý sa hrával v priestoroch novopostaveného Národného domu.²¹⁶

Od roku 1926 sa v Topoľčiankach začalo aj s rozvojom jazdeckého športu a to najmä zásluhou štátneho žrebčín, ktorý vznikol na základe rozhodnutia Ministerstva poľnohospodárstva už 15. októbra 1921. Štátny žrebčín pri svojom vzniku nadviazal na tradíciu vyspelého chovu koní v niekdajšej Rakúsko-Uhorskej monarchii, pričom do svojej správy prevzal i niektoré bývalé majetky Habsburgovcov vrátane starej budovy jazdiarne. Avšak tieto priestory neboli pre chov koní dostatočné, a tak začal žrebčín v priebehu rokov 1921 – 1930 s budovaním štyroch nových chovateľských objektov. Práve v okolí žrebčín a jeho chovateľských objektov sa veľmi často pohyboval aj prvý československý prezident,²¹⁷ ktorý sa v roku 1932 zúčastnil i prvých dostihov usporiadaných štátnym žrebčínom na lúkach Lazy.²¹⁸

Štátny žrebčín sa popri chove koní špecializoval i na chov hovädzieho dobytku, pričom bol aj vlastníkom rozsiahlych viníc vďaka, ktorým patril k najväčším pestovateľom hrozna v Topoľčiankach. Vinohradníctvom sa zaoberali aj miestni občania, ktorí dopomohli presláviť kvalitné topoľčianske vína pod značkou Château

²¹⁴ HUDÍK, ref. 9, s. 116.

²¹⁵ HUDÍK, ref. 9, s. 115 – 119.

²¹⁶ HUDÍK, ref. 9, s. 115 – 119.

²¹⁷ KRAJČÍROVÁ, Martina – HORNÝ, Michal. Národný žrebčín Topoľčianky. Topoľčianky: Národný žrebčín Topoľčianky, š.p., 2002, s. 14 – 25.

²¹⁸ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOĽČIANOK, ref. 1, s. 39 – 41.

Topoľčianky i v zahraničí²¹⁹. Topoľčianky ponúkali svojim obyvateľom pracovné príležitosti nielen v oblasti chovu koní, či rozširujúceho sa vinohradníctva, ale vytvárali možnosti aj pre prácu v štátnych lesoch, prípadne v poľnohospodárskej sfére. Ďalšie pracovné možnosti ponúkal blízky kameňolom v okolí Machuliniec alebo tehelňa v Zlatých Moravciach, ktorej zakladateľom bol obchodník Albert Pethö.²²⁰

K akémusi povzneseniu kultúrneho, spoločenského, sociálneho a hospodárskeho života v obci prišlo aj zásluhou rozvíjajúceho sa školstva. V tomto smere sa pre Topoľčianky stal významný najmä rok 1928, keď popri Štátnej ľudovej škole začala fungovať aj Ľudová škola hospodárska.²²¹ K ďalšiemu rozvoju školstva prišlo o štyri roky neskôr, keď sa niekdajšia šesťtriedna Štátna ľudová škola rozšírila na sedemtriednu.²²² Rok 1928 bol dôležitý aj z hľadiska sociálnej starostlivosti²²³, ktorú pre obec pomohla zabezpečiť prezidentova dcéra Alica Masaryková a to zriadením pobočky Československého Červeného kríža s poradňou pre matky a deti.²²⁴ S rozvíjajúcou sa hospodárskou úrovňou Topoľčianok súviselo aj organizovanie pravidelných dobytčích a výstavných jarmokov s rôznym tovarom, na ktoré získala obec povolenie v roku 1929.²²⁵

V neposlednom rade patrilo k životu mnohých obyvateľov Topoľčianok aj miestny rímsko-katolícky farský kostol zasvätený Sv. Kataríne Alexandrijskej, ktorému bol v roku 1925 odovzdaný finančný príspevok od Ministerstva poľnohospodárstva na zakúpenie nových kostolných zvonov.²²⁶ Na kúpu nových kostolných zvonov prispeli aj divadelníci, ktorí pomohli i pri kúpe nových kostolných vežových hodín zakúpených v roku 1927. Ďalšia úprava kostola súvisela s výmenou starej šindľovej strechy za novú eternitovú a so zavedením elektrického prúdu do kostola, o čo sa v roku 1935 zaslúžil miestny dekan Ján Jakabovič za finančnej podpory Ministerstva poľnohospodárstva.²²⁷

²¹⁹ Topoľčianski vinári mali už v tomto období podpísanú zmluvu o dodávkach vína pod značkou Château Topoľčianky do Prahy, pričom bola táto značka topoľčianskeho vína exportovaná aj do USA. Bližšie: VODRÁŽKA – RAKOVSKÝ, ref. 206, s. 31.

²²⁰ HUDÍK, ref. 9, s. 27 – 30.

²²¹ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOLČIANOK, ref. 1, s. 35.

²²² HUDÍK, ref. 9, s. 78.

²²³ Okrem sociálnej starostlivosti je dôležité spomenúť aj zdravotnícku starostlivosť, ktorú mali obyvatelia Topoľčianok zabezpečenú prostredníctvom verejnej nemocnice v Zlatých Moravciach, pričom od roku 1906 pôsobili kvalifikovaní lekári aj v samotných Topoľčiankach. Bližšie: VODRÁŽKA – RAKOVSKÝ, ref. 206, s. 41.

²²⁴ HUDÍK, ref. 9, s. 131.

²²⁵ HUDÍK, ref. 9, s. 131.

²²⁶ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOLČIANOK, ref. 1, s. 34.

²²⁷ HUDÍK, ref. 9, s. 49 – 50.

Istá miera pokroku a modernizácie sa v Topoľčiankach uplatňovala i v nasledujúcich rokoch, keď sa k už dávnejšie existujúcemu telegrafnému a telefonickému spojeniu v obci pripojilo zavádzanie elektrického vedenia. Okrem toho sa začalo s budovaním verejného osvetlenia, prišlo k vyasfaltovaniu hlavnej cesty, staré drevené mosty sa nahradzovali novými železobetónovými a v neposlednom rade sa pracovalo aj na stavbe verejného vodovodu.²²⁸

Zo spomienok prezidentových hostí a miestnych obyvateľov Topoľčianok

Prvý československý prezident prichádzal do Topoľčianok v sprievode rodiny a najbližších spolupracovníkov. Okrem nich do Topoľčianok zavítali aj mnohí významní hostia, ktorí si so sebou odnášali niekoľko zaujímavých spomienok na chvíle strávené v prostredí Topoľčianskeho zámku a v prítomnosti prezidenta. K akýmisi stálym prezidentovým hosťom patrili najmä manželia Benešovi, ktorí prezidenta často sprevádzali na jeho výletoch do blízkeho okolia,²²⁹ na čo si Hana Benešová zaspomínala týmito slovami: „*V lete a na jeseň, keď žije prezident s rodinou v Topoľčiankach sa celý život orientuje podľa počasia. Ak je pekný deň a žiadna práca, ktorá sa viaže na domov, prežije sa deň vonku. Ak sú tu i hostia, berie ich prezident so sebou na piknik na kopci pri Skýcove, do Karlovej doliny alebo na Hrušov. Cesta sa koná čiastočne kočom alebo autom, a potom pešo. Domov sa pán prezident vracia rád na koni. Predvoj býva v cieľi skôr, takže už z dialky víta účastníkov dym z ohniska a vôňa pripravovaného jedla. Pán prezident má rád oheň v prírode a zatiaľ čo ostatných zaujíma čo je v košíkoch, on sa stará o oheň, aby nevyhasol.*“²³⁰

Do Topoľčianok často prichádzal i český spisovateľ Karel Čapek, ktorý tu spolu s prezidentom pracoval na literárnom diele, ktoré sa stalo známe pod názvom „Hovory s T. G. Masarykom“. Karel Čapek navštívil prezidenta v Topoľčiankach v septembri 1926, pričom mu robil spoločnosť pri prechádzkach a večerných posedeniach pred krbom, pri ktorých prezident opisoval svoje zážitky. Vďaka týmto posedeniam sa začala pomaly vytvárať myšlienka literárneho spracovania prezidentovho životného osudu a filozofických názorov, pri ktorej Čapkovi pomáhal sám prezident a prezidentovi blízki spolupracovníci, ktorí pomáhali pri korekcii textu.²³¹ Na chvíľe písania spoločného literárneho diela si Karel Čapek zaspomínal aj týmito slovami: „*Keď pisateľ Hovorov vyškriabal všetko zo svojej pamäti, zistil, že vie mnoho vecí o prezidentovom detstve, pretože na to prezident spomínal rád a často, o rokoch štúdií bolo toho tiež dosť, ale pre ďalšie roky bolo materiálu málu. A tak musel pána prezidenta nútiť, aby o sebe povedal viac. Spravidla sa tento zápas odohrával ráno*

²²⁸ HUDÍK, ref. 9, s. 131.

²²⁹ VALACH, ref. 28, s. 11 – 15.

²³⁰ MAXA, Prokop – SYCHRAVA, Lev. Sborník vzpomínek na T. G. Masaryka. Praha:

Čsl. obec legionářská: Svaz národního osvobození, 1930, s. 87 – 88.

²³¹ FEJLEK, ref. 95, s. 107 – 108.

v topolčianskom parku. Okolo deviatej hodine prichádzal pán prezident rovno cez líku k svojej obľúbenej besiedke na výslni a pisateľ Hovorov mal už pripravený svoj útok, zvyčajne frontálny.“²³²

Niekoľko spomienok na Topolčianky a rodinu prvého československého prezidenta si so sebou odniesla i prezidentova osobná archivárka Anna Gašparíková-Horáková, ktorá ich na papier zachytila týmito slovami: „Mám rada všetko, i hlúpnú dedinu, i divoký park, i rozložitost' zámku, ba ešte i to večné vyzváňanie na novo zadovážených zvonoch, ktoré zobudia na svitaní. Prezident je tu taký ako vždy, vážny a láskavý. Nosí biely jazdecký oblek. Pani doktorka má rada tento kraj, je svieža a veselá. Často sa spolu rozprávame o slovenských veciach a o Turci. A je tu i milá pani Olga so svojím mužom doktorom Revilliodom a s dvoma rozkošnými deťmi – Herbertom a Lenom. Doplnila mi obraz rodiny. Je živšia a prostejšia než Elis. Prišiel aj vyslanec pán Ján. Rozosmial nás len čo sa objavil.“²³³

Okrem spomienok prezidentových hostí sa zachovalo aj zopár úsmevných príbehov na stretnutie s prezidentom T. G. Masarykom aj medzi miestnymi obyvateľmi, pričom k najčastejšie opakovaným príbehom patrí práve toto rozprávanie miestnych občanov: „Pán prezident chodieval často na koni a niekedy sa zastavil aj pri ženičkách na poli. Vždy ho sprevádzali dvaja strážnici na koňoch. Viackrát sa im prezident stratil, často úmyselne. Pristavil sa pri babke, ktorá okopávala zemiaky. Trochu sa pozhovárali a on odklusal ďalej po poli. Po chvíli pricválali dvaja strážcovia v uniformách a babky sa pýtali, či nevidela toho a toho. Babka sa tvárila ako hlúpa, že ona nikoho nevidela. Tak sa pobrali ďalej. Keď sa po hodnej chvíli vracal prezident na koni, babka bežala za ním s krikom: „Pánko, utekajte a skryte sa, lebo vás hľadajú dvaja žandári, chytia vás a bude s vami zle.“ Prezident sa vraj zasmial a dal babke okrúhly peniaz, s ktorým sa ešte dlho chválila, pretože ho dostala od samotného prezidenta.“²³⁴

V neposlednom rade sa v spomienkach mnohých pamätníkov zachoval aj 8. október 1928, keď sa prezident T. G. Masaryk z rozhodnutia obecného zastupiteľstva stal čestným občanom Topolčianok, ako aj oslavy prezidentových narodenín, ktoré si obyvatelia Topolčianok pripomínali každý rok.²³⁵ Ohľadne prezidentových narodenín sa zachovala i táto spomienka: „Bolo to v roku 1933. Vtedy prezident do Topolčianok pozval všetkých chlapcov zo Slovenska, ktorí sa narodili ako on, 7. marca a mali meno Tomáš. Všetci mali symbolický krst, dostali krstné listy, v ktorých im bol prezident krstným otcom a ich rodičia dostali slušnú finančnú odmenu.“²³⁶

²³² ČAPEK, Karel. Mlčení s T. G. Masarykem. Postavy a dílo. Svazek 1. Praha: Fr. Borový, 1936, s. 6 – 7.

²³³ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, ref. 133, 34 – 46.

²³⁴ HUDÍK, ref. 9, s. 121 – 122.

²³⁵ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOLČIANOK, ref. 1, s. 35.

²³⁶ VALACH, ref. 28, s. 29.

„Topolčianky na znak vďaky a oddanosti“

K ukončeniu pravidelných letných pobytov prezidenta T. G. Masaryka v Topolčiankach prišlo v roku 1933.²³⁷ Dôvod, ktorý prezidenta v nasledujúcich rokoch prinútil vynechať návštevu topolčianskeho letoviska súvisel s jeho zhoršujúcim sa zdravotným stavom,²³⁸ ktorý ho napokon koncom roku 1935 priviedol k myšlienke vzdať sa svojho prezidentského úradu.²³⁹ Po abdikácii sa T. G. Masaryk utiahol do zámku v Lánoch, kde sa z ústrania i naďalej venoval politike, filozofii a publicistike, pričom dodržiaval aj svoj prísny denný program, už odbremený od mnohých povinností hlavy štátu.²⁴⁰

Definitívny odchod prvého československého prezidenta na seba nenechal dlho čakať. Táto pre Topolčianky smutná udalosť bola zachytená aj na stránkach obecnej kroniky týmito slovami: „Dňa 14. septembra 1937 vydýchol svoju dušu na zámku lánskom tvorca republiky Československej a jej prvý prezident Dr. T. G. Masaryk – Osloboditeľ. Smutná táto správa rozšírila sa do všetkých dedín a miest a hlboko dojala všetky verné srdcia československé. Pre obyvateľov obce Topolčianok správa o jeho úmrtí bola tým trúchlivejšia, pretože bol jej dlhoročným hostom. K ucteniu jeho nehybných zásluh pre národ a štát Československý, zastupiteľstvo obce Topolčianky zadržalo dňa 14. septembra na poludnie smútočnú schôdzu, v ktorej sa poklonila jeho nesmrteľnej a nehybnéj pamiatke. Na znak vďaky a oddanosti veľkého mŕtveho uznieslo sa obecné zastupiteľstvo, aby bola vyslaná trojčlenná deputácia, ktorá by ho vypravovala na poslednej ceste a tlmočila takto pozdrav verných jeho spoluobčanov.“²⁴¹

Trojčlenná delegácia vyslaná na pohreb prvého československého prezidenta, ktorý sa uskutočnil 21. septembra na lánskom cintoríne, pozostávala zo starostovho zástupcu Štefana Haspru, miestneho notára Jozefa Vodrážku a člena obecného zastupiteľstva Júliusa Massányiho. Na stuhe smútočného venca, ktorý so sebou do Lán priniesli bol nápis „Topolčianky na znak vďaky a oddanosti!“. Zároveň sa obecné zastupiteľstvo rozhodlo zaslať prezidentovej rodine i smútiaci telegram so slovami: „Pán Ján Masaryk, vyslanec, Lány. Pán Minister! V Topolčiankach sme všetci hlboko zarmútení nad skutočnosťou, že odišiel na večnosť náš najdrahší, naša chvála,

²³⁷ VERZÁL, ref. 195, s. 21.

²³⁸ Prvý signál väčších zdravotných problémov prezidenta prekvapil na konci apríla 1934, keď cestou k výťahu na Pražskom hrade stratil orientáciu. Krátko na to začal mať problémy so zrakom a s pohyblivosťou pravej ruky, v dôsledku čoho nebol schopný už nič vlastnoručne podpisovať. Aj napriek fyzickému handicapu ostali jeho intelektuálne schopnosti neporušené. Prezidentov zdravotný stav sa však nezlepšoval čo ho priviedlo k abdikácii a následnému utiahnutiu sa do zámku v Lánoch. Blížšie: KOVTUN – LUKEŠ, ref. 14, s. 47 – 48.

²³⁹ GAJDOŠ, ref. 71 s. 68.

²⁴⁰ GAJDOŠ, ref. 71, s. 67 – 70.

²⁴¹ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOLČIANOK, ref. 1, s. 61 – 63.

*pán prezident Osloboditeľ. V hlbokom smútku zbromaždené obecné zastupiteľstvo Vás prosí, aby Ste prijali úprimnú spoluúčasť všetkého nášho obyvateľstva v najťažších chvíľach vašej vzácnej rodiny. Klaniame sa pokorne nad nesmrteľnou pamiatkou nášho veľkého mŕtveho. Duch jeho bude žiť večne medzi nami.*²⁴²

Pamiatky na prvého československého prezidenta v Topoľčiankach

Lúka pod zrúcaninou starobylého hradu Hrušov bola jedným z najobľúbenejších miest, ktoré prezident T. G. Masaryk počas svojich „letných prázdnin“ v Topoľčiankach najčastejšie navštevoval. A práve na tomto mieste odhalila miestna skautská organizácia prvý posmrtný pomník prvého československého prezidenta. K slávnostnému odhaleniu pomníka ako andezitového obelisku, ktorý bol dielom akademického sochára a maliara J. Severu, prišlo 3. októbra 1937. Na pomníku bol vyobrazený reliéf prezidenta a nápis z bronzových písmen „Skauti Osloboditeľovi“, pričom nechýbala ani vysekaná skautská ľalia umiestnená na zadnej strane pomníku, ktorý financovali skauti.²⁴³ Pri slávnostnom odhalovaní pomníka boli prítomní skauti z Topoľčianok a blízkeho okolia, ako aj zástupcovia vtedajšieho Zlatomoraveckého okresu, zástupcovia škôl, spolkov, úradov a členovia učiteľského spevokolu Žitavan. S príhovorom okrem Františka Skovajsa, vtedajšieho riaditeľa gymnázia v Zlatých Moravciach, vystúpil aj náčelník skautov A. B. Svojsík²⁴⁴, ako aj profesor František Dudík a topoľčiansky dekan Ján Jakabovič. Celá slávnosť bola zakončená spievaním hymnickej piesne „Kto za pravdu horí“.²⁴⁵

Ďalšou spomienkou na prezidentov pobyt v Topoľčiankach sa stala bronzová socha prezidenta „Osloboditeľa“ pochádzajúca z dielne českého umelca Otta Guttfreunda. Bronzová socha prezidenta T. G. Masaryka bola po prvý raz slávnostne odhalená v októbri 1927 pred budovou súdu v Nitre, odkiaľ ju odstránili 22. decembra 1938,²⁴⁶ v dôsledku čoho sa stratila z dohľadu verejnosti na takmer 60

²⁴² PAMÄTNÁ KNIHA TOPOLČIANOK, ref. 1, s. 61 – 63.

²⁴³ VALACH, ref. 28, s. 33 – 34.

²⁴⁴ Antonín Benjamín Svojsík (1876 – 1938) bol zakladateľom českého skautingu, ktorého základné princípy formuloval v duchu vtedajšej doby, pričom sa zameriaval na výchovu mladých ako vzorných a verných občanov štátu, ktorý budú dodržiavať svoje zásady aj v krajných situáciách. Blížšie: SUM, Antonín. Otec a syn. Tomáš Garrigue a Ján Masarykové ve vzpomínkách přátel a pamětníků. Praha: Pragma, 2000, s. 89 – 92.

²⁴⁵ Osud prvého posmrtného pomníka prezidenta T. G. Masaryka pod Hrušovom bol v priebehu nasledujúcich rokov ovplyvnený udalosťami druhej svetovej vojny a po nej nastupujúceho nového režimu v obnovenom československom štáte, ktorý sa zamerl na poškodzovanie a likvidovanie pamiatok pripomínajúcich prvého československého prezidenta, čo sa odrazilo aj na poškodení pomníka pod Hrušovom. K jeho obnoveniu prišlo až v roku 2000, keď bola na pomník umiestnená podobizeň prezidenta a opäť osadený nápis „Skauti Osloboditeľovi“. Blížšie: VALACH, ref. 28, s. 33 – 34.

²⁴⁶ Socha prezidenta T. G. Masaryka bola pred budovy Nitrianskeho súdu odstránená po

rokov. Bronzová socha prvého československého prezidenta vysoká viac ako dva metre a vážiaca pol tony bola uložená v depozitoch Nitrianskej galérie a pravdepodobne aj na iných neznámych miestach v zahraničí. Po jej znovuobjavení v depozite Nitrianskej galérie sa rozhodlo o jej reinstalácii v priestoroch Topoľčianskeho zámku, o čo sa zaslúžilo najmä občianske združenie Topolchen parvum, Český spolek na Slovensku a vedenie obce Topoľčianky. Bronzová socha prezidenta T. G. Masaryka bola napokon 10. marca 2001 slávnostne odhalená v priestoroch Topoľčianskeho zámku,²⁴⁷ kde víta návštevníkov zámku dodnes.

Tradícia prezidentského sídla pokračuje (1935 – 1951)

Na akúsi „zdvorenú povinnosť“ prezidenta Osloboditeľa, týkajúcu sa pravidelných návštev Slovenska a s nimi spojenými letnými pobytmi v Topoľčiankach, nadviazal i druhý československý prezident Edvard Beneš, ktorý túto tradíciu obnovil už v roku 1936,²⁴⁸ pričom na krátku návštevu do Topoľčianok zavítal aj v roku 1937.²⁴⁹ Počas vojnových rokov pokračoval v zachovávaní tejto tradície aj Jozef Tiso ako prezident Slovenského štátu,²⁵⁰ pričom v rokoch 1946 – 1947 Topoľčianky opäť

vzniku prvej slovenskej autonómnej vlády, pričom bola na jej pôvodné miesto v roku 1939 umiestnená socha generála Milana Rastislava Štefánika. Zároveň prišlo aj k premenovaniu námestia z Masarykovho na Štefánikove námestie. Socha M. R. Štefánika bola pôvodne určená pre Levice, ktoré boli po Viedenskej arbitráži obsadené maďarskými vojskami. Z toho dôvodu československí vojaci sochu previezli do Nitry, kde bola slávnostne odhalená 7. mája 1939. K jej návratu do Levíc prišlo v roku 1948. Blížšie: FIŠER, Marcel. Otto Guttfreund. Pomník Tomáše Garrigue Masaryka v Nitre. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete: <<http://www.socharstvi.info/realizace/pomnik-tomase-garrigue-masaryka-v-nitre/>>.

²⁴⁷ HOBOROVÁ, Mirka. Prvá socha Masaryka je v Topoľčiankach. In Sme, 2001. [Online]. [cit. 2015-09-09]. Dostupné na internete:

<<http://www.sme.sk/c/18310/prva-socha-masaryka-je-v-topolciankach.html>>.

²⁴⁸ HALLA, Ján. Prezident medzi nami. Beneš Slovensku – Slovensko Benešovi. Praha: Obris / Bratislava: Eos, 1936, s. 3 – 8.

²⁴⁹ PAMÄTNÁ KNIHA TOPOLČIANOK, ref. 1, s. 52 – 58.

²⁵⁰ Vznik Slovenského štátu bol podmienený zahraničnopolitickými snahami Nemecka, ktoré smerovali k rozbitiu spoločného štátu Čechov a Slovákov, ktorý prestal existovať 14. marca 1939. V tento deň sa na mape Európy objavil nový štátny útvar, ktorého oficiálny názov sa po prijatí ústavy v júli 1939 zmenil na Slovenskú republiku, ktorej prezidentom sa v októbri 1939 stal Jozef Tiso (1877 – 1947). V tejto funkcii zotrval až do začiatku apríla 1945, keď pod vplyvom zahraničnopolitických udalostí a postupného oslobodzovania slovenského územia od nemeckého vplyvu emigroval do Rakúska. Krátko na to sa na územie Slovenska opäť vrátil exilový prezident Edvard Beneš, ktorý vymenoval novú vládu obnovennej Československej republiky. Edvard Beneš zotrval v úlohe prezidenta až do svojej abdikácie v júni 1948, pričom za nového československého prezidenta bol následne zvolený Klement Gottwald (1896 – 1953), ktorý túto

navštívil Edvard Beneš ako prezident obnoveného československého štátu.²⁵¹ Vzťah prezidentov k Topolčiankam sa zmenil až príchodom československého prezidenta Klementa Gottwalda, ktorý sa rozhodol vzdať sa topolčianskeho letného sídla a dal ho k dispozícii Revolučnému odborovému hnutiu, ktoré v roku 1951 prevzalo celý objekt do svojej správy²⁵², čím sa Topolčiansky zámok premenil na rekreačné stredisko pre pracujúcich z celej vtedajšej republiky.²⁵³ Pre tento účel slúžil zámok až do roku 1958, keď sa rozdelil na muzeálnu časť predstavujúcu celý klasicistický trakt a hotel využívajúci priestory zvyšných troch renesančných krídel zámku, pričom ich prízemné časti slúžili pre jedáleň a spoločenské miestnosti. V tejto podobe zámok funguje v podstate dodnes. V súčasnosti je Topolčiansky zámok evidovaný ako Národná kultúrna pamiatka, ktorá sa nachádza v správe Jednotného majetkového fondu zväzov odborových organizácií Slovenskej republiky.²⁵⁴

Obr. 1 – Prezident T. G. Masaryk po prvý raz v Topolčiankach (29. júl 1923). VERZÁL, Tibor. Topolčianky na starých pohľadniciach. Bratislava: Dajama, 2014, s. 24.

funkciu zastával do marca 1953. Bližšie: ČAPLOVIČ, Dušan a kol. Dejiny Slovenska. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000, s. 239 – 270.

²⁵¹ HUDÍK, ref. 9, s. 124 – 126.

²⁵² Napriek tomu, že Topolčianky prestali od roku 1951 plniť funkciu prezidentského letného sídla na Slovensku, československí a neskôr aj slovenskí prezidenti v jeho návštevách pokračovali aj naďalej. Z radov československých prezidentov Topolčianky navštívil Antonín Zápotocký, Antonín Novotný, Ludvík Svoboda a Gustav Husák. Zo slovenských prezidentov Topolčiansky zámok doposiaľ navštívil Michal Kováč, Rudolf Schuster a Ivan Gašparovič. Bližšie: HUDÍK, ref. 9, s. 124 – 125.

²⁵³ VERZÁL, ref. 195, s. 27.

²⁵⁴ HUDÍK, ref. 9, s. 124.

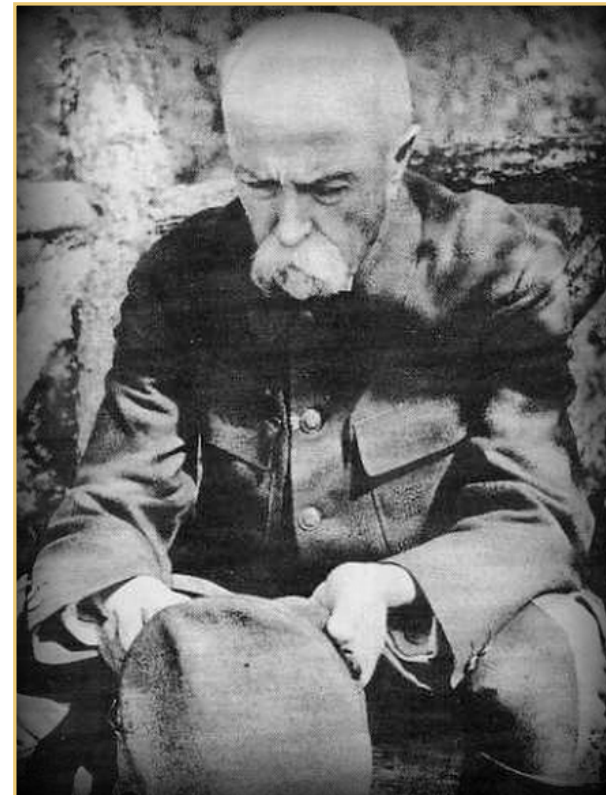
Obr. 2 – Prezident T. G. Masaryk s rodinou pred zámkom v Topolčiankach v roku 1925 (zľava: Ján Masaryk, Alica Masaryková, Olga Revilliodová, Henry Revilliod, T. G. Masaryk). VALACH, Ondrej. Tomáš Garrique Masaryk na Požitaví. Vráble: Fontis, 2012, s. 42.

Obr. 3 – Prezident Masaryk s dcérou Oľgou a vnukmi pred zámkom v Topolčiankach v roku 1926. VALACH, Ondrej. Tomáš Garrique Masaryk na Požitaví. Vráble: Fontis, 2012, s. 45.

Obr. 4 – T. G. Masaryk v spoločnosti svojich hostí v salóne Topoľčianskeho zámku v roku 1926 (zľava: Edvard Beneš, T. G. Masaryk, Antonín Švehla, Hana Benešová, Karel Čapek). VALACH: Ondrej. Tomáš Garrigue Masaryk na Požitaví. Vráble: Fontis, 2012, s. 48.

Obr. 6 – Prezident T. G. Masaryk pri odpočinku v besiedke topoľčianskeho parku. VERZÁL, Tibor. Topoľčianky na starých pohľadniciach. Bratislava: Dajama, 2014, s. 19.

Obr. 5 – Prezident T. G. Masaryk s ministrom zahraničných vecí Edvardom Benešom na lúke pod zrúcaninou hradu Hrušov v roku 1928. VALACH, Ondrej. Tomáš Garrigue Masaryk na Požitaví. Vráble: Fontis, 2012, s. 49.

Michal LAHKÝ. Secret Weapons of Nazi Germany. The aim of the article is to describe chosen types of the Nazi weapons used probably by the air forces. Special focus is given to the appearance, description and analysis of the unidentified flying objects observed during the World War II, which may be connected with the Nazi research. There are testimonies presented to the reader about so-called „Foo-Fighters“ phenomenon. Article brings variety of the opinions on this topic including the ideas about the technological possibilities of Germany of that time as well as slightly controversial explanations.

Keywords: Secret Weapons; Germany; WWII

Téma bojovej techniky nacistického Nemecka vzbudzuje ešte aj dnes nemalý záujem laickej i odbornej obce. Rozsah a hĺbka spracovania problematiky, ale aj miera relevancie poskytovaných informácií kolíšu v závislosti od ich zdroja a geografickej oblasti, odkiaľ sú šírené. Značná časť tematickej literatúry pochádza z anglofónnej oblasti, no pre veľké percento verejnosti ostáva i naďalej v podstate neznámou. Záujem o málo prebádané oblasti nacistického vývoja zbraní je, naopak, v Spojených štátoch amerických natoľko intenzívny, že v niektorých prípadoch je potrebné nepreberné množstvo zdrojov rôznej kvality selektovať. Predovšetkým na internete sa dá hovoriť doslova o „kultovej“ záležitosti. Na túto tému vznikajú celé diskusné fóra, množstvo článkov a hypotéz, neraz dávanych do spojitosti s ufologickou problematikou.

Paradoxne, v Európe sa autori spomínanému námetu venujú podstatne skromnejšie. Do určitej miery za tým možno vidieť faktor vulgarizácie témy prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov. V tomto ohľade opäť drží prím USA – máloktorá krajina sa vo svojej filmovej produkcii venuje tematike sci-fi tak intenzívne, ako práve Spojené štáty americké. Spomínané okolnosti môžu zvyšovať záujem nadšencov podobných tém z radov širokej verejnosti pre relatívne neznámu historickú bojovú techniku. A tá môže, i keď len klamlivo, vzbudzovať dojem, že skutočne balansuje kdesi na pomedzí vedy a fantázie. Aj preto treba podotknúť, že je nutné pristupovať mimoriadne kriticky k pomerne rozšírenej snahe o prepojenie nemeckého vojnového výskumu s vesmírom,¹ (Obrázok č. 1, č. 2) alebo dokon-

¹ Pozri napr. film *Iron Sky* [online], v ktorom podľa predstáv autorov unikli zvyšky nacistického režimu aj s výdobytkami ich technológie z našej planéty a usídlili sa na

ca s mimozemskými civilizáciami. Napriek tomu, že skutočne do dnešných dní existujú v tejto oblasti isté biele miesta, ktoré boli doposiaľ vyplnené výhradne nepodloženými hypotézami, rovnako ťažko možno dokázať spoluprácu nacistického režimu s inteligenciou pochádzajúcou mimo našu planétu. V tomto kontexte sa človek často stretne so stránkami, ktorým chýba čo i len náznak objektívnosti, počnúc prívržencami ufológie a končiac tými inklinujúcimi k extrémizmu. V oboch uvedených prípadoch je nevyhnutná vysoká miera nadhľadu, súdnosti a kritického prístupu.

Konkrétne v stredoeurópskom regióne treba vyzdvihnúť predovšetkým práce poľských bádateľov, akými sú napríklad tie, ktoré pochádzajú z pera Igora Witkowského² či Roberta Leśniakiewicza.³ Z nemeckých prác zvyknú autori venujúci sa danej téme najčastejšie citovať dielo Rudolfa Lusara, podávajúce komplexný pohľad na vývoj nemeckých, zďaleka nielen tajných zbraní rozličných typov.⁴ Kvôli súhrnnému pohľadu na celú problematiku bolo pri výskume nevyhnutné využívať aj práce a články zasahujúce skôr do oblasti popularizácie histórie, medzi ktoré patria rôzne internetové zdroje. V tomto smere treba priznať, že som čerpal okrem iného aj z prác pomerne kontroverzného autora a historika – samouka Davida Irvinga, ako aj známeho českého autora Ludvíka Součka. Niektoré z týchto diel neobsahujú zoznam bibliografických odkazov, teda nemožno presne určiť z akých zdrojov ich autori čerpali. Treba však dodať, že tie isté fakty sa opakujú aj v iných dielach, takže rozhodne nemôžeme tvrdiť, že by si títo autori zmieňované fakty vymýšľali.

Zo slovenských autorov pri téme tajných výskumných projektov Tretej ríše, respektíve nacistického štátu vo všeobecnosti, rezonujú predovšetkým práce historika Miloša Jesenského. Treba však dodať, že aj tie sú českej, a nie slovenskej vydavateľskej proveniencie.⁵ S dielami iných domácich autorov venujúcim sa mnou

odvrátenej strane Mesiaca. Dostupné na internete: <http://www.csfd.cz/film/247090-iron-sky/>, cit. dňa 2. 3. 2014.

² WITKOWSKI, Igor. Pravda o Wunderwaffe – Díl 1. Ústí nad Labem: AOS Publishing, 2009, 288 s.

³ JESENSKÝ, Miloš – LESNIAKIEWICZ, Robert. Wunderland – Mimozemské technologie Třetí říše. Ústí nad Labem: AOS Publishing, 1998, 200 s.

⁴ LUSAR, Rudolf. Die deutschen Waffen und Geheimwaffen des 2. Weltkrieges und ihre Weiterentwicklung. München: T. F. Lehmanns Verlag, 1956.

Táto verzia knihy neobsahuje čísla strán. Uvedená strana/strany vždy zodpovedajú číslam, ktoré pri prehliadaní zobrazuje program na čítanie kníh vo formáte PDF.

⁵ Pozri napr. JESENSKÝ – LESNIAKIEWICZ, ref. 3, alebo tiež DUFFACK, J. J. – JENSEN, M. Démon z jiného světa – Pátrání po tajemství Adolfa Hitlera. Praha: Naše vojsko, 2005, 250 s. Pri vydaní knihy Miloš Jesenský vystupoval pod pseudonymom „Manfred Jensen“.

skúmanému námetu som sa pri písaní práce nestretol (čo samozrejme automaticky neznamená, že neexistujú).

V práci som sa zamerával len na určité projekty tajných zbraní vyvíjané v nacistickom štáte. Celkový prehľad všetkých zbraní tohto typu by totiž bohato vystačil nie na jednu, ale na celý zväzok kníh. Preto táto práca ponúka čitateľovi len náhľad na tie zbraňové systémy Tretej ríše, ktoré je možné ešte aj z dnešného hľadiska považovať za najavantgardnejšie. Značná časť štúdie je preto venovaná rozboru doposiaľ presne nešpecifikovaných objektov, ktoré boli pozorované na oblohe počas konfliktu, pričom za najlogickejšie vysvetlenie ich výskytu možno považovať práve vedecký výskum prebiehajúci v nacistickom Nemecku. K tejto téme existuje skutočne množstvo literatúry, ako aj populárno-náučných článkov, avšak ich autori si často vyslovene protirečia. Existuje mimoriadne početná skupina hľadajúca vysvetlenie týchto objektov výhradne v pozadí mimozemských civilizácií, ďalšia, ktorá sa domnieva, že nacisti s mimozemskou inteligenciou počas vojny, či pred ňou nadviazali kontakt (či ona s nimi), vďaka ktorému mali akési neoficiálne „V.I.P.“ privilegium, ktoré im otváralo dovtedy nedotknuté oblasti vedeckého poznania. Avšak pri prevažnej väčšine autorov možno konštatovať, že sa prikláňajú k názoru, že sa v prípade týchto objektov jednalo skôr o akúsi „raritu“ vtedajšej technológie, ktorá jednoducho nestihla byť dotiahnutá do konca.

Nové nemecké zbrane (?) – Neidentifikované lietajúce objekty na oblohe počas II. svetovej vojny

Popri zbraniach takého „kalibru“, akými boli napríklad legendárne strely V-1 (Obrázok č. 3) a V-2 (Obrázok č. 4), rozličných typoch prúdových lietadiel, projektoch „supertankov“,⁶ či dele V 3 s prozaickým označením „Stonožka“ (nem. *Tausendfüßler*), ktoré svojím teoretickým dostrelom (200 km)⁷ pripomínalo námet z knihy Julesa Verna, existujú aj opodstatnené predpoklady o tom, že nacistické Nemecko investovalo prostriedky, úsilie a potenciál aj do vývinu zbraní, ktoré je pomerne náročné vôbec definovať. Moderným pojmom, bežne známym aj v radoch laickej verejnosti, aplikovateľným na tieto objekty, je už notoricky známy termín „U.F.O“, teda skratka anglických slov pre „Neidentifikovaný lietajúci objekt“.⁸

Pádu Nemecka, okrem mnohých iných operácií, predchádzalo systematické bombardovanie jednotlivých priemyselných centier, vedené v prostej logike: čím

(O Autorovi – Dr. Miloš Jesenský [online]. Dostupné na internete: <http://www.putnici.sk/clanky/jesensky/jesensky.php>, cit. dňa 3. 3. 2014.

⁶ PORTER, David. Hitler's Secret Weapons 1933 – 1945. London: Amber Books, 2010, s. 43 – 151.

⁷ JESENSKÝ – LESNIAKIEWICZ, ref. 3, s. 10.

⁸ Oxford University Press, Definition of UFO in English [online]. Dostupné na internete: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/UFO>, cit. dňa 28. 4. 2013.

menej továrni, tým nižšia priemyselná produkcia; čím nižšia priemyselná produkcia, tým menšie množstvo bojovej techniky, ktorú by mohlo nemecké velenie nasadiť na niektorom z frontov. Úspechu tejto spojeneckej taktiky sa samozrejme nemecké velenie snažilo predísť. Popri tradičných spôsoboch protiletectvej obrany sa počas vojny objavili aj skutočne netradičné formy, o ktorých po návrate referovali posádky spojeneckých lietadiel.⁹

Svedectvá

V marci 1942 posádka istého britského bombardéru po návrate z náletu na mesto Essen vypovedala, že pri spiatocnom lete bol ich bombardér sprevádzaný akousi „oranžovou guľou“ (Obrázky č. 5 – 11). Objekt sa postupne približoval k zadnej časti bombardéru až na vzdialenosť 150 metrov. V tom momente už začala obsluha zadného guľometu po objekte strieľať, pričom ten vzápätí nabral rýchlosť a stratil sa z dohľadu bombardéru. V decembri toho istého roku popísal britský pilot menom B. C. Lumdsen čosi podobné. Doslova vo svojej verzii hovorí o dvoch „oranžových svetlách“, ktoré neútočili, len jeho stroj istý čas sprevádzali.

O analogickom stretnutí sa dozvedáme aj zo svedectva posádok spojeneckých bombardérov, ktorých úlohou bolo bombardovanie Schweinfurtu. K udalosti došlo 14. októbra 1943. Snáď ako všetci vojaci zúčastňujúci sa náletov na Nemecko, tak aj tí, ktorí sa podieľali na tomto nálete, pochopiteľne očakávali nejakú formu odporu z nemeckej strany: intenzívnu paľbu protiletectvej obrany legendárnych „osemdesiat osmičiek“, zúrivé útoky nemeckých Messerschmittov, či aspoň pokusy nemeckej protiletadlovej obrany lokalizovať nepriateľské stroje pomocou reflektorov. Namiesto toho sa však posádky lietadiel stretli nad Schweinfurtom s akýmisi „svetelnými guľami“, ktoré žiarili oranžovou farbou. Spomínané „gulé“ však nepresahovali veľkosť 10 centimetrov, pričom nevykazovali žiadne známky agresivity, ktoré by mali byť v danej situácii z nemeckej strany samozrejmom reakciou. Drobné telesá len chvíľu svojim letom kopírovali zakrivenie lietadiel, pričom vzápätí jednoducho prestalo ich svetlo žiariť.¹⁰ 27. septembra 1944 boli obdobné objekty pozorované aj ďalšou posádkou spojeneckého lietadla. Walter Cleary a Henry Giblin tvrdili, že ich lietadlo sprevádzali „svietiace diskové telesá“. Pri výpovedi kládli dôraz hlavne na veľmi silný svetelný efekt šíriaci sa práve z uvedených objektov. Pilo-

⁹ MARRS, Jim. The Rise of the Fourth Reich – The Secret Societies That Threaten to Take over America. New York: HarperCollins e-books, 2008, s. 54.

¹⁰ NOVÁK, Jan A. Létající talíř pro Hitlera. Praha: Nakladatelství XYZ, 2012, s. 66 – 70. V prípade tohto svedectva treba postupovať nanajvýš kriticky. Ťažko si totiž predstaviť, že by vtedajšia technológia pokročila natoľko ďaleko, aby dokázala vyrobiť diaľkovo ovládané objekty tak malých rozmerov, keďže napríklad aj prvé počítače zaberali spočiatku veľkosť letiskovej haly. K ich miniaturizácii dochádzalo až v povojnových desaťročiach.

ti dosvedčili, že sa k objektom dokonca snažili priblížiť, ale pri každom podobnom pokuse sa „diskové telesá“ stratili, avšak vzápätí sa znovu objavili a pokračovali v „eskorte“ spojeneckého lietadla. Zaujímavým prvkom, ktorý v tomto svedectve pripomína skôr tvrdenia pilotov letiacich nad Bermudským trojuholníkom, je fakt, že podľa pilotov bol bezprostredný kontakt s týmito „strojmi“ spojený s poruchami motorov a palubného radaru.¹¹

Stretnutia Spojencov s podobnými objektmi neboli zďaleka viazané iba k náletom na Nemecko. Po vylodení v Normandii boli postupujúce spojenecké armády naplno zásobované prostredníctvom prístavu v holandských Antverpách. V septembri 1944 pozorovalo niekoľko vojakov neďaleko mesta „svetelné gulé“. Ako prvý ich pravdepodobne uvidel seržant kanadskej armády Carson Yorke. Najprv zbadal len jedno teleso, ktoré sa následne stratilo, avšak vzápätí sa objavilo na oblohe ďalších päť podobných objektov. Seržant privolať k tomuto nebeskému divadlu aj svojich spolubojovníkov, takže svedkom udalosti nebol sám. Telesá podľa výpovede dosahovali pri pohybe rýchlosť len niečo vyše 50 km/h, pričom ich veľkosť sa pohybovala v rozsahu od 60 do 90 centimetrov. Čo je však omnoho pozoruhodnejšie je fakt, že boli ku kanadským vojakom mimoriadne blízko, iba okolo 12 metrov nad ich hlavami a napriek tomu nebolo počuť žiadny hluk, ktorý by sa šíril z ich pohonných jednotiek. Je dôležité spomenúť, že Antverpy predstavovali ako pre Spojencov, tak i pre Nemcov strategicky významný bod. Nemci preto vyvíjali intenzívnu snahu, aby využitie prístavu Spojencom akokoľvek znemožnili. Preto bolo v tomto období mesto cieľom mnohých útokov nemeckých rakiet V-2. Takže nič z toho, čo v danom čase letelo v blízkosti Antverp po oblohe, nebolo považované za príliš výnimočné.¹² Problém v interpretácii spočíva v tom, že je pomerne ťažké predstaviť si, akoby si mohli pozorovatelia pomýliť opísané objekty s raketami typu V-2. Ich veľkosť totiž presahovala 14 metrov, pri maximálnom ťahu motora dosahovali rýchlosť úctyhodných 5580 km/h, pričom neexistuje svedectvo ani vedecký názor, že by sa dokázali po štarte pohybovať tak nízkou rýchlosťou, akú popisujú kanadskí vojaci. Navyše, špecifickým znakom ako striel V-1, tak i V-2, bola ohromná zvuková kulisa, ktorou bol ich let sprevádzaný. Špecifický, do diaľky sa šíriaci hluk pohonnej jednotky zrejme pomohol aj k záchrane mnohých obyvateľov Londýna, keďže mesto bolo cieľom spomínaných nemeckých striel mimoriadne často a to predovšetkým počas posledných rokov vojny.¹³

¹¹ MEHNER, Thomas – VOKÁČ, Petr. Hitlerovy tajné zbraně. Praha: Nakladatelství XYZ, 2008, s. 107.

¹² NOVÁK, ref. 10, s. 63 – 64.

¹³ FORD, Roger. Germany's Secret Weapons in World War II. MBI Publishing Company. Zenith Imprint, 2000, s. 61 – 83.

25. marca 1945 sa stretli, tentokrát americkí vojaci, s podobnými lietajúcimi telesami pri nemeckom Darmstadte. Vojaci ich opäť pozorovali zo zeme. „Stroje“ dosahovali ekvivalentné rozmery ako v predchádzajúcom prípade, od 90 do 120 centimetrov. Zase sa v súvislosti s ich letom spomína intenzívne svetlo, ktorého boli objekty zdrojom. Leteli rýchlosťou cca 18 km/h a vznášali sa vo výške asi 50 metrov nad povrchom.¹⁴

Pomenovanie

Vo väčšine svedectiev vojakov, ktorí pozorovali podobné objekty na nebi, sa opakuje ten istý prvok: spravidla daný predmet pozorovalo niekoľko ľudí súčasne. Pri viacerých svedkoch, ktorí vidia to isté, je ťažké dokázať, že by všetkých účastníkov postihla identická forma halucinácie, navyše v tom istom čase. Táto možnosť vo svetle daných skutočností jednoducho nepripadá do úvahy.

Svedkami opísaných stretnutí boli vojaci nasadení priamo v oblasti bojov, respektíve pri strategických náletoch na Nemecko. V oboch prípadoch je spoločným menovateľom vysoká miera ostražitosti všetkých zúčastnených. Hlavne pri posádkach lietadiel smerujúcich s nákladom bômb na Nemecko mohla byť aj chvíľa nepozornosti osudná. Preto je tiež vysoko nepravdepodobné, že by si vojaci podobné objekty s niečím pomýlili. Navyše, keď mali piloti a obsluha guľometov v niečom skutočný prehľad, tak to bola nepriateľská technika, s ktorou sa mohli na oblohe stretnúť. V duchu hesla „poznaj svojho nepriateľa“ sa dá predpokladať, že každý z členov posádky by rozpoznal siluetu Focke-Wulfu či Messerschmittu, aj keby sa len, takpovediac, práve zobudil zo spánku. Posádky pritom ani v jedinej správe, ktorú podali po návrate na Britské ostrovy nevypovedali, že by sa dané objekty čo i len vzdialene podobali akýmkoľvek známym nemeckým lietadlám. Autenticitu javu podčiarkuje aj skutočnosť, že sa časom pre spomínané telesá zaužívalo špecifické pomenovanie: „*Foo-fighters*“.¹⁵ Názov, ktorý vo voľnom preklade znamená niečo ako „*blázniví stíhači*“, dali týmto objektom samotné posádky spojeneckých lietadiel.¹⁶

Iné vysvetlenie má o niečo prozaickejší základ. Podľa neho bol vojakmi neoficiálne zavedený pojem prevzatý od animovanej postavičky vystupujúcej v komixovej prílohe istých chicagských novín s názvom „*Smokey Stover – The Foo Fighter*“ (Obrázok č. 12). Istú spojitosť je možné nájsť aj pri preberaní niektorých slov z francúzskeho jazyka. V pozmenenej podobe malo totiž francúzske slovo vyjadrujúce oheň – „*feu*“, viesť k anglickému „*foo*“.¹⁷ Treba dodať, že z etymologic-

¹⁴ NOVÁK, ref. 10, s. 64 – 65.

¹⁵ FARRELL, Joseph P. Reich of the Black Sun – Nazi Secret Weapons & The Cold War Allied Legend. Kempton: Adventures Unlimited Press, 2004, s. 202.

¹⁶ MEHNER – VOKÁČ, ref. 11, s. 106.

¹⁷ COOK, Nick. The Hunt for Zero Point – Inside the Classified World of Antigravity

kého hľadiska to dáva zmysel, keďže *Foo Fighters* sú štandardne popisované v spojitosti s výrazným svetelným efektom ako „*ohnivé gule*“, či „*gule ohňa*“.¹⁸ Každopádne, ak sa človek s niečím v živote stretne len jeden – dvakrát, nemá potrebu vymýšľať pre dané udalosti špeciálne označenie. Fakt, že vojaci začlenili tieto „stroje“ aj do svojho žargónu pod konkrétnym, v tomto prípade celkom trefným názvom, jednoznačne svedčí o ich opakovanom výskyte. Možno teda vylúčiť aj predpoklad, že by išlo len o poveru či klebetu.

Mozaika pravdy

Jedinou nemennou, sprevádzajúcou bádanie po stopách záhadnej technológie predstavuje to, že sa v každom prípade ešte stále vynára spod hladiny oveľa viac otázok než odpovedí. A to predovšetkým vtedy, keď sa človek nechce zamotať do nekonečného kolotoču konšpiračných teórií, začínajúcich repertoárom rozličných predmetov, ktoré mohli havarovať v roku 1947 v americkom Roswelli a končiacich vulgarizovanou podobou blízkyh stretnutí rozličných druhov s mimozemskými civilizáciami, tak často prezentovanými prostredníctvom hollywoodskej filmovej produkcie. Navyše informácia, že by mala určitá konkrétna mimozemská civilizácia registrovaný patent na lietajúci stroj tvaru disku či gule na niektorom z patentových úradov, doposiaľ evidovaná nie je.

Vychádzajúc z tej pravdepodobnejšej hypotézy, že v prípade „strojov“ spozorovaných na oblohe počas II. svetovej vojny išlo o technológiu vyvinutú človekom či tímom ľudí, v tomto prípade konkrétne Nemeckom, je nevyhnutné položiť si nasledujúce otázky: Je vôbec možné podobné stroje zostrojiť? Ak áno, na akom princípe je založený ich pohyb a spomínané manévrovacie schopnosti?

V rámci povojnového vývoja leteckej bojovej techniky sa v arzenáli Veľkej Británie objavil stroj, ktorý stojí za pozornosť. Podobne ako Američania tak aj Briti investovali v priebehu studenej vojny nemalé prostriedky do vývoja zbraní, ktoré by eventuálne zvýšili obranyschopnosť krajiny v prípade jej napadnutia zo strany ZSSR alebo jeho spojencov. Tak Briti dospeli k vývoju stíhacieho lietadla menom *Harrier* (Obrázok č. 13). Stíhačka sama o sebe by nepredstavovala nič výnimočné, avšak *Harrier* zahŕňal špecifickú úpravu. Okrem štandardných ovládacích prvkov mal pilot v kabíne *Harrier-u* aj zvláštnu páku, ktorou bolo možné ovládať nastavenie prúdových trysiek po bokoch lietadla. Tie boli pri bežnom horizontálnom

Technology. New York: Broadway Books, 2001, s. 42.

Pozri aj HOLMAN, Bill. Smokey Stover the Foo-Fighter [online]. Dostupné na internete: <http://www.gasolinealleyantiques.com/cartoon/images/BLB/foofighter2.JPG>, cit. dňa 5. 3. 2014.

¹⁸ KNAPP, Errol Bruce – CAMPBELL, Glenn. UFO Updates – Foo Fighters – NY Times Jan 2 1945 [online]. Dostupné na internete: <http://ufoupdateslist.com/1998/jul/m15-022.shtml>, cit. dňa 5. 3. 2014.

lete, typickom pre všetky stíhačky, nasmerované dozadu. Avšak pomocou spomínanej páky sa ich nasmerovanie dalo otočiť o zhruba 90 stupňov smerom dole, čo umožnilo pilotovi doslova vzlietnuť z miesta, a to bez akejkoľvek rozbehovej plochy. Lietadlo bolo vďaka tomuto prvku schopné „vznášať sa“ na mieste podobným spôsobom ako vrtuľník, a podľa potreby v priebehu niekoľkých sekúnd znova prejsť do horizontálneho letu, ktorý sa v prípade *Harrier-u* približoval až k rýchlosti zvuku. Podobne dokáže lietadlo prejsť aj z horizontálneho letu presahujúceho 1000 km/h do spomínaného vertikálneho letu, avšak tu už treba počítať so zákonom zotrvačnosti, teda s akousi „brzdou dráhou“, ktorá je potrebná, aby lietadlo stratilo energiu z predchádzajúceho horizontálneho letu a mohlo následne prejsť na let vertikálny. Stroj mal viacero variantov a prvé použiteľné kusy vyvinuli Briti na prelome 60. a 70. rokov.¹⁹

Lenže v prípade tejto technológie už ide o zaužívanú, klasickú konštrukciu lietadla, akú si zrejme väčšina z nás predstaví pod pojmom „lietadlo“. Opisované predmety však nezodpovedali konvenčnému modelu lietajúcich strojov. Spomínajú sa predovšetkým 2 základné typy:

1. „gule“²⁰

2. „diskové telesá“²¹

Pri prvej popisovanej forme týchto bližšie neidentifikovaných objektov (gulí) je základom daného telesa v podstate kruh. Jadrom každého kruhu je stredový bod. Ten možno stanoviť v mieste, kde sa pretínajú dve priamky, úsečky. Rotáciou kruhu, ktorého stred leží v tomto bode trojrozmerným smerom okolo daného bodu, vzniká guľa.²² S niečím analogickým sa stretávame prakticky úplne bežne, respektíve aspoň niekoľko teplejších mesiacov v roku, keď sa s predmetom podobného tvaru hrávajú deti na ihrisku.

Druhou kategóriou spozorovaných telies sú objekty približujúce sa svojím tvarom disku. Disk je „oso-symetrické krídlo s eliptickým prierezom“.²³ Stabilitu disku vo vzduchu zabezpečuje jeho rotácia. Počas letu je toto teleso charakteristické

¹⁹ MICHAELS, Joe – GREER, Don – ANDERSON, Ike. AV-8 Harrier – In Action No. 209. Squadron/Signal Publications: Carrollton, 2007, s. 4 – 37.

Pozri aj nasledujúci dokument o danom lietadle: Harrier – 1988 Documentary [online]. Dostupné na internete: <http://www.youtube.com/watch?v=WxzpKtbNKQ0>, cit. dňa 30. 4. 2013.

²⁰ NOVÁK, ref. 10, s. 63 – 64.

²¹ MEHNER – VOKÁČ, ref. 11, s. 107.

²² VALLO, Dušan et al. Geometria telies.všeobecne a pútavo. Nitra: FPV UKF v Nitre, 2012, s. 110.

²³ SCODARY, Anthony. The Aerodynamics and Stability of Flying Discs. Stanford University [online]. Dostupné na internete: <http://large.stanford.edu/courses/2007/ph210/scodary1/>, cit. dňa: 1. 2. 2014.

tým, že jeho stabilita narastá priamoúmerne s narastajúcou rýchlosťou, ktorou sa pohybuje.²⁴ Opäť treba podotknúť, že „na scéne“ nejde o predmet, s ktorým by ešte nikto nikdy neprišiel. Vrh diskom bol súťažnou disciplínou už na starovekých olympijských hrách.²⁵ Minimálne v mytológii staroindickej kultúry bol disk dokonca interpretovaný aj ako zbraň²⁶ a pri oveľa bežnejšom príklade nie je nutné zísť ani ďaleko do histórie či mytológie. Stačí si jednoducho zapnúť televízor a pár minút počkať na reklamu, v ktorej dieťa hádže podobný predmet svojmu psovi. Pointa spočíva v tom, že pri niečom tak triviálnom a bežnom sa väčšina z nás hlbšie nezamyslí nad tým, že tvar týchto alebo im podobných objektov, a predovšetkým disku vďaka jeho uvedeným letovým vlastnostiam, je skutočne vhodný na vývoj lietajúcich strojov, ba dokonca možno z aerodynamického hľadiska ešte vhodnejší než konvenčné varianty. Problémom je, že každý predmet vo vzduchu skôr či neskôr stráca kinetickú energiu a gravitácia ho opäť pritiahne k zemskému povrchu. Na to, aby sa predmet udržal vo vzduchu dlhšie, je nevyhnutné ho vybaviť pohonnou jednotkou.

Nikto počas celej II. svetovej vojny nedospel vo vývoji leteckých motorov tak ďaleko, ako Nemci. Práve nemecké letecké sily prišli po prvýkrát s tryskovými motormi, ako aj s ich prvotným, no ešte nedokonalým využitím pri pohone strojov, akými boli napríklad *Heinkel He 280* (Obrázok č. 14), či *Messerschmitt Me 163 Komet* (Obrázok č. 15). Podstatne vyššiu bojovú hodnotu mal už ale *Messerschmitt Me 262* vyrábaný v rozličných modifikáciách, okrem iného aj vo verzii s palubným radarom.²⁷

S netradičnými tvarmi lietadiel na báze akéhosi „lietajúceho krídla“ experimentovali v Nemecku bratia Hortenovci, doktor Lippisch, či projektová kancelária firmy Heinkel, pričom niektoré z modelov dospeli do štádia prototypu ešte pred vypuknutím ďalšieho svetového konfliktu. Lietadlo typu *Horten XIII* (Obrázok č. 16) v sebe spájalo šípovitý tvar veľmi tenkých krídel, v dôsledku čoho klesol aerodynamický odpor a pohon pozostávajúci z dvojice motorov: 1 reaktívneho a druhého raketového. Vďaka uvedeným faktorom sa predpokladalo, že stroj dosiahne rýchlosť, na danú dobu neuveriteľných 1800 km/h. Lietadlo však malo dospieť do skúšobnej fázy až v roku 1946, teda príliš neskoro na to, aby zvrátilo priebeh udalostí. Ak mala však nejaká krajina počas II. svetovej vojny skutočný

²⁴ SCODARY, ref. 23. Dostupné na internete: <http://large.stanford.edu/courses/2007/ph210/scodary1/>, cit. dňa: 1. 2. 2014.

²⁵ Ancient Olympics – Discus-Throwing [online]. Dostupné na internete: <http://ancientolympics.arts.kuleuven.be/eng/TC004EN.html>, cit. dňa: 30. 4. 2013.

²⁶ DUMÉZIL, Georges. Mýtus a epos II. Praha: OIKOYMENH, 2005, s. 65 – 87.

²⁷ BISHOP, Chris. The Encyclopedia of Weapons of World War II. New York: Barnes & Noble, 1998, s. 321 – 324.

potenciál dospieť ku kombinácii netradičných aerodynamických prvkov a pohonných jednotiek, potom to bolo práve Nemecko.²⁸ V prípade, že by boli Nemci schopní zísť vo vývoji dostatočne ďaleko a vyrobiť aj typ tryskového pohonu podobného tomu, ktorý oficiálne využili pri bojovom lietadle až Briti pár desaťročí po skončení II. svetovej vojny, potom by bola otázka zlúčenia aerodynamického tvaru spomínaných telies a ich vybavenia týmto typom motorov len otázkou správnej investície prostriedkov.

S určitostou možno povedať, že *Foo Fighters* nie sú výmyslom. Na konci vojny tomuto fenoménu venoval priestor aj dodnes renomovaný denník *The New York Times*. Článok obsahuje krátke citácie posádok spojeneckých lietadiel, ktoré mali s inkriminovaným javom dočinenia. V jednej z nich istý poručík Donald Meiers dokonca uvádza akúsi „proto-klasifikáciu“ týchto objektov. Hovorí o tom, že existovali tri základné skupiny objektov: „*Jedny sú ohnivo červené a objavujú sa pri koncoch našich krídiel a v lete nás sprevádzajú; druhé predstavujú vertikálny rad troch ohnivých gúl, ktoré letia pred nami a tretie sú skupina približne pätnástich svetiel, ktoré sa objavujú v diaľke – ako vianočný stromček vo vzduchu – zažívajú sa a zhasínajú.*“²⁹ Ak možno toto svedectvo považovať za dôveryhodné, potom je nevyhnutné zamyslieť sa nad nasledovným: V prípade, že by boli *Foo Fighters* priamo v ich „kabinách“ riadené pilotom, ťažko si možno predstaviť, že by pilot v danej vyhrotenej situácii (keďže na stroje spojeneckí piloti často z pochopiteľných dôvodov strieľali) striktne nasledoval citovaný scenár. V prípade stretnutí popisovaných v prvom scenári sa zdá byť naozaj nepravdepodobné, že by pilot uprostred boja len „slepo“ nasledoval koncovú časť krídla spojeneckého lietadla a nevyužil takú jedinečnú príležitosť na útok. Podobne pri druhom a treťom popisovanom variante sa dá len ťažko vysvetliť, prečo by formácia zoradených pilotov nevyužila svoje zoskupenie na akúkoľvek formu úderu. Napriek fanatizmu a ideológii zostáva vojak naďalej človekom. V obdobnej situácii si zrejme väčšina ľudí inštinktívne rýchlo zvolí z 2 ponúkaných možností: A) udri alebo B) uteč. To v konečnom dôsledku dokazuje aj správanie sa japonských pilotov *Kamikadze* pri ich samovražedných náletoch v Pacifiku.³⁰ Keby pilot pridľho váhal, zbytočne by tým riskoval, že stratí v boji natoľko cenný moment prekvapenia, poprípade by riskoval vlastnú smrť a to bez akejkoľvek škody spôsobenej nepriateľovi. Na základe tohto modelu sa možno (aspoň v uvedených prípadoch) logicky domnievať, že *Foo Fighters* boli bezpilotnou technikou.

²⁸ WITKOWSKI, ref. 2, s. 64 – 67.

²⁹ KNAPP – CAMPBELL, ref. 18. Dostupné na internete: <http://ufoupdateslist.com/1998/jul/m15-022.shtml>, cit. dňa 5. 3. 2014.

³⁰ United States History [online]. Dostupné na internete: <http://www.u-s-history.com/pages/h1740.html>, cit. dňa 18. 2. 2014.

Nacisti a mimozemské civilizácie

Popri uvedených hypotézach existuje ešte jedna, ktorú je v rámci prehľadnosti dobré aspoň v krátkosti predstaviť. Existuje teória, podľa ktorej je za pozorovaním spomínaných objektov možné hľadať mimozemskú inteligenciu. Istá ľudová múdrosť vraví, že „bez vetra sa ani lístok nepohne“. Je skutočne dôležité podotknúť, že aktivity spoločnosti *Thule*, či *Vril* a jednej z jej protagonistov – Marie Orsic (Obrázok č. 17), bývajú často popisované v spojitosti s cestovaním vesmírom, ak nie rovno s priamym kontaktom na mimozemské civilizácie.³¹ Netreba však zabúdať, že dokonca aj tie najväčšie vedecké kapacity považujú myšlienku existencie života mimo našej planéty za možnú, ba dokonca pravdepodobnú. V roku 1947 vypracovali Albert Einstein a Robert Oppenheimer v tom čase prísne tajný dokument s názvom *Vzťahy s obyvateľmi nadpozemských tiel*. Dokument vznikol zrejme ako reakcia na vývoj vtedajších vzťahov medzi USA a ZSSR, keďže v ňom vedci spomínajú aj narastajúcu hrozbu atómových zbraní. Čo je však oveľa dôležitejšie, v hypotetickej rovine sa v ňom vyjadrujú aj k možnosti, v rámci ktorej by došlo ku kontaktu ľudstva s mimozemskou inteligenciou.³²

V roku 2001 sa v americkom meste Crystal Room konala tlačová konferencia, na ktorej medzi hlavnými prednášajúcimi vystúpil renomovaný astronóm a vedúci astronomického observatória US Naval Observatory, Tom Van Flandern. Jadrom jeho prednášky bolo poukázať na určité anomálie, ktoré zachytili vesmírne sondy obiehajúce po orbite Marsu, pričom je nutné dodať, že doktor Flandern vo svojom výklade v podstate poukazoval na ich umelý pôvod (Obrázok č. 18).³³ Niektorí bádatelia zastávajú dokonca názor, že aj vplyv na korene svetových náboženstiev možno hľadať v mimozemskej inteligencii.³⁴ Existenciu inteligencie mimo našu planétu v súčasnosti pripúšťa navyše aj vedec, akým je Stephen Hawking. Na margo tejto problematiky konštatoval, že „*samotné čísla robia úvahy o mimozemšťanoch úplne racionálnymi.*“ Taktiež vyjadril výstižný výrok, že „*ak by nás mimozemšťania*

³¹ FARRELL, Joseph. SS Bratrstvo zvonu – Neuvěřitelná tajná technologie nacistů. Praha: Volvox Globator, 2011, s. 71. Pozri tiež kapitolu „Spojitost s okultizmom“.

³² Presné znenie v anglickom jazyku je „*Relationships with Inhabitants of Celestial Bodies.*“ Pre slovo „Celestial“ som nenašiel žiadny preklad, ale dané slovo bez písmena „r“, teda v podobe „Celestial“ znamená 1. nadpozemský, 2. nebeský, 3. astronomický, preto možno predpokladať, že v pôvodnom znení dokumentu ide zrejme o chybu [online]. Dostupné na internete: http://www.majesticdocuments.com/pdf/oppenheimer_einstein.pdf, cit. dňa 10. 2. 2014.

³³ Důkazy o životě na Marsu [online]. Dostupné na internete: <http://www.svetkolemnas.info/novinky/kontroverzni-realita/71-dukazy-o-zivote-na-marsu> cit. dňa 19. 2. 2014.

³⁴ DANIKEN, Erich Von. Chariots of the Gods? – Was God an Astronaut? Effone Electronic Press, 2002, s. 162 – 163 [online]. Dostupné na internete: <http://www.word-scascade.com/chariots.pdf>, cit. dňa 20. 2. 2014.

navštívili, myslím, že dôsledok by bol podobný ako keď sa Krištof Kolumbus prvýkrát vylodil v Amerike, čo pre amerických Indiánov príliš dobre nedopadlo.³⁵ Pomerne logicky vyznieva aj argument niektorých bádateľov domnievajúcich sa, že ak by sa mimozemská civilizácia zhodou okolností rozhodla nadviazať s ľudstvom kontakt práve v období II. svetového konfliktu, s najväčšou pravdepodobnosťou by tak urobila s najvyspelejšími krajinami vtedajšieho sveta, medzi ktoré možno radíť práve Nemecko.³⁶ Aj človek sa predsa ako ľudská bytosť snaží nadviazať kontakt s tvormi aspoň vzdialene sa približujúcimi jeho IQ. Preto ľudia cvičia práve psov, učia rozprávať papagáje alebo spolupracujú pri love rýb s delfínmi.³⁷ Otázka však znie: Do akej miery možno považovať za pravdepodobné, že by došlo ku kontaktu mimozemskej civilizácie s tou pozemskou práve v čase II. svetovej vojny, na území nacistického Nemecka a navyše s cieľom vzájomnej výmeny inovácií?

V žiadnom prípade nemožno zavrhnúť ani možnosť, že by teoreticky v prípade týchto objektov nemohlo ísť o mimozemskú technológiu. Avšak, prístupujúc k tomuto rébusu na základe tzv. Occamovej britvy sa oveľa ľahšie človek dopracuje k vysvetleniu, že čokoľvek, čo bolo na oblohe počas II. svetovej vojny spozorované, bolo jednoducho pozemského pôvodu. Za oveľa pravdepodobnejšiu možno teda považovať teóriu, že v prípade *Foo Fighters* sa jednalo o technológiu vytvorenú človekom, i keď nesporne pokrokovú.

Fenoménom tohto lietajúceho úkazu sa zaoberal koncom roku 1944 aj vojensky orientovaný časopis *American Legion Magazine*. Zverejnil viaceré názory príslušníkov americkej spravodajskej služby, podľa ktorých sa v prípade *Foo Fighters* jednalo o „rádiom kontrolované zariadenia, ktoré Nemci vyslali, aby tak zmiatli radar posádok nočných náletov.“³⁸ Niektorí členovia posádok lietadiel, ktoré sa s „bláznivými stíhačmi“ stretli spočiatku čakali, že ide o diaľkovo riadené bomby, ktorých cieľom je dostať sa čo najbližšie k ich (spojeneckej) formácii a potom prostredníctvom operátora sledujúceho celé divadlo z diaľky vykonať účel, na ktorý boli vytvorené.

³⁵ HAWKING, Stephen. Alien Life Is Out There, Scientist Warns [online]. Dostupné na internete: <http://www.telegraph.co.uk/science/space/7631252/Stephen-Hawking-alien-life-is-out-there-scientist-warns.html>, cit. dňa 20. 2. 2014.

³⁶ JESENSKÝ – LESNIAKIEWICZ, ref. 3, s. 178 – 179.

³⁷ VIEGAS, Jennifer: Cooperative Dolphins Help Fishermen Catch Fish [online]. Dostupné na internete: <http://news.discovery.com/animals/whales-dolphins/helpful-dolphins-1205021.htm>, cit. dňa 20. 2. 2014.

³⁸ VESCO, Renato – CHILDRESS, David Hatcher. Man-Made UFOs 1944 – 1994. 50 Years of Suppression. Stelle: Adventures Unlimited Press, 1994, s. 82 [online]. Dostupné na internete: http://books.google.sk/books?id=cZw5HQ07BXUC&pg=PA422&dq=manmade+ufos&hl=sk&sa=X&ei=eAZ5Uqb_MMLMtQaj_oGY-Cg&ved=0CDkQ6AEwAQ#v=onepage&q=man-made%20ufos&f=false, cit. dňa 11. 3. 2014.

Napokon však nič nevybuchlo. Nemecké zbrane v tomto prípade Spojencov len sprevedzali.³⁹

Pôsobilý dojem budí aj fakt, že na *Foo Fighters* spojenecké posádky aj aktívne strieľali, pričom sa nezdalo, že by to prinášalo nejaký efekt. Zaujímavosťou to interpretujú Renato Vesco a David Hatcher Childress vo svojom diele, kde uvádzajú, že súčasťou „ohnivých gúl“ bola akási vrstva hliníka, ktorá sa však za normálneho letu nedotýkala vonkajšieho obalu telesa. Akonáhle však do objektu vrazil projektil, vonkajší obal sa dotkol vnútornej hliníkovej vrstvy, ktorá vtedy fungovala ako vypínač. Ich dotykom sa uzavrel elektrický obvod, ktorý zvýšil akceleráciu celého predmetu a ten takpovediac „vystrelil“ smerom preč od miesta, kde naň Spojenci strieľali. Tým vznikol dojem, že *Foo Fighters* aktívne reagujú na strelbu, akoby boli pilotované či riadené na diaľku.⁴⁰

Zrejme najzaujímavejšie vysvetlenie pre celý fenomén ponúka tzv. „lietajúca ko-rytnačka“. Podľa tejto verzie išlo o diaľkovo riadené objekty priťahované teplotou výfukových plynov lietadiel. Takéto navádzanie mohlo umožniť *Foo Fighters* infračervené zariadenie v ich vnútri. Teóriu podporuje aj fakt, že podobný systém vtedy už skutočne existoval pri raketách typu *Enzian* (Obrázok č. 19).⁴¹ Zároveň to dáva zmysel aj z toho uhla pohľadu, že sa nikde neuvádza, že by spojenecké posádky videli súčasne *Foo Fighters*, aj nejaké nemecké stíhačky, ktoré by útočili na spojenecké formácie. Ak totiž stroje skutočne pracovali na princípe navigácie pomocou výfukových plynov vylučovaných pri spaľovaní, pri nasadení vlastných lietadiel spoločne s *Foo Fighters* by Nemci riskovali „strelbu do vlastných radov“. Tieto stroje mali pochádzať z továrne v meste Wiener Neustadt. „Údernú“ silu každého takéhoto zariadenia mala zabezpečovať elektrónka vo vnútri, vyvolávajúca elektromagnetický výboj. Ten mal rušiť techniku spojeneckých strojov, ako napríklad štartéry motorov a palubné radary. Okrem toho vyvolávalo použitie tejto techniky aj vedľajší – psychologický efekt.⁴² Nie je to predsa nič príjemné, keď človek vie, že ho niekto (alebo v tomto prípade niečo) prenasleduje. Vyšším evolučným štádiom mal byť stroj s epickým názvom „Gulový blesk“. Nikto však s istotou nevie povedať, ako ďaleko sa tento projekt dostal.⁴³

V roku 1944, v čase, keď sa už okupované územie japonského cisárstva pod tlakom amerického postupu v Pacifiku pomaly rozpadávalo, začalo japonské vedenie inklinovať k čoraz avantgardnejším inováciám v oblasti zbraní, ktoré by im umožnili dobyté územia za každú cenu udržať. Okrem neslávne známych útokov

³⁹ KNAPP – CAMPBELL, ref. 18., cit. dňa 18. 2. 2014.

⁴⁰ VESCO – CHILDRESS, ref. 38. Navštívené dňa 11. 3. 2014.

⁴¹ MEHNER – VOKÁČ, ref. 11, s. 109 – 111.

⁴² MEHNER – VOKÁČ, ref. 11, s. 109 – 111.

⁴³ MEHNER – VOKÁČ, ref. 11, s. 109 – 111.

pilotov *Kamikadze*⁴⁴ čelili Američania aj ďalšej hrozbe. Japonci prišli s myšlienkou vyslať naprieč celým Pacifikom balóny nesúce niekoľko menších zápalných bômb (Obrázok č. 20, 21). Balóny nemali žiadnu posádku. Existovalo viacero verzí, ale v priemere dosahovali okolo 11 metrov. Svoj náklad mali zhodiť nad západným pobrežím USA. Tamojšia oblasť predovšetkým Kalifornie a Oregonu je známa tým, že neďaleko oceánu ju pokrývajú husté lesy. „Donáška“ japonských zápalných bômb prostredníctvom týchto balónov v nich mala spôsobiť rozsiahly požiar. Tým sa mali Spojeným štátom aspoň čiastočne odčerpať ľudské, ako aj finančné zdroje nevyhnutné pre vedenie vojny v Pacifiku. To by samozrejme bolo spojené aj s vysokou mierou paniky a s najväčšou pravdepodobnosťou aj s obeťami na životoch. Myšlienka v skutku zaujímavá svojím novátorstvom však ani zďaleka nespĺnila svoj cieľ. Japonci takto smerom k západnému pobrežiu USA vyslali viac ako 9000 balónov, pričom na území Severnej Ameriky sa ich našlo len 342, teda iba skutočný zlomok pôvodne vyslaného množstva. Pointa spočíva v tom, že balóny nikdy rozsiahle požiare na západnom pobreží USA nespôsobili. Nešírili ani paniku, keďže americká vláda o nich akékoľvek zmienky v novinách starostlivo cenzurovala, aby tak v Japonsku o ich účinku nevedeli pokiaľ možno vôbec nič. Bomby zhadzované z balónov preukázateľne spôsobili obeť na životoch len v jedinom prípade, keď sa manželka istého pastora spolu s ich piatimi deťmi nešťastne rozhodla pozrieť si jeden z týchto havarovaných balónov zblízka. Všetci zúčastnení na toto nešťastné rozhodnutie doplatili životom. Boli to však prvé a zároveň aj posledné straty na životoch, ktoré japonské balóny spôsobili. Netradičná zbraň nevynikala ani nijakou zvláštnou presnosťou, dôkazom čoho je aj fakt, že zápalné bomby dopadali nielen na pobrežie USA, ale aj Kanady. V konečnom dôsledku balóny so zápalnými bombami len odčerpávali z japonského rozpočtu prostriedky, ktoré mohli byť použité pri spomalení amerického postupu smerom k japonským brehom. Ich účinok sa snažila japonská propaganda všemožne nafúknuť, hovoriac pritom o tisícoch mŕtvych na americkej pôde, ktorých o život údajne pripravili práve bomby zvrhnuté zo spomínaných balónov. Avšak v realite drvivá väčšina Američanov v danom období o existencii týchto zbraní ani nevedela.⁴⁵

⁴⁴ United States History, ref. 3. Dostupné na internete: <http://www.u-s-history.com/pages/h1740.html>, cit. dňa 18. 2. 2014.

⁴⁵ Life on the Home Front – Oregon Responds to World War II – Bombs Fall on Oregon: Japanese Attacks on the State. An Oregon State Archives Exhibit [online]. Dostupné na internete: <http://arcweb.sos.state.or.us/pages/exhibits/ww2/threat/bombs.htm#balloon>, cit. dňa 6. 3. 2014. Pri čísle 342 sa na danej stránke uvádza výraz „incidenty“. Autor nešpecifikuje, či to zahŕňalo nejaké zranenia, prejavy hystérie alebo cielené lesné požiare.

Podľa všetkého prvé zvesti o *Foo Fighters* pochádzajúce od spojeneckých letcov a posádok bombardérov, majú svoje korene v roku 1942.⁴⁶ Bolo to práve v roku, kedy RAF podnikla nálet 1046 bombardérov na Kolín nad Rýnom. Nálet síce cielené ochromenie výroby v meste neprinesol, avšak nasledovali ho nálety na ďalšie mestá. Medzi nimi aj kolosálny letecký útok na Hamburg v júli 1943, ktorý si vyžiadal 60 000 mŕtvych a de facto zrovnal mesto so zemou.⁴⁷ David Jordan a Andrew Wiest o náletoch na Nemecko napísali: „Strategické bombardovanie nezničilo ani nemecký priemysel, ani vôľu Nemcov brániť sa. Najlepšie výsledky sa ním dosiahli len v roku 1945. Nálety však spôsobili, že Nemci museli presunúť množstvo cenných zdrojov a milióny vojakov z frontových línii.“⁴⁸ Práve v tom bola skrytá podstata. Strategické nálety obrovských spojeneckých bombardovacích zväzov síce v konečnom dôsledku morálku nemeckého obyvateľstva nezlomili, lenže zbytočne odčerpávali ľudské, aj materiálne zdroje, ktoré mohli byť použité inde. Roky 1942 a 1943 boli pre nemecké vojská na východnom fronte rozhodujúce. V roku 1942 začala bitka pri Stalingrade a v roku 1943 ju Nemci spoločne s Kurskou bitkou „úspešne“ prehrali. Boli to roky vojny, počas ktorých si nemecké velenie skutočne nemohlo dovoliť plytvať svojimi silami. Každé lietadlo a každý príslušník protiletectkej obrany, ktorý zostával v Nemecku kvôli zvyšujúcej sa intenzite spojeneckých náletov mohol zlepšiť situáciu v boji proti Červenej armáde. To bol zrejme hlavný dôvod, prečo sa *Foo Fighters* objavili na scéne II. svetovej vojny. Podobne ako japonské „bombové“ balóny smerujúce na západné pobrežie Spojených štátov, tak aj *Foo Fighters* mali predovšetkým viazať spojenecké sily, zatiaľ čo jadro bojových síl v zázemí – v tomto prípade nemecké lietadlá a posádky protiletectkej obrany – by mohlo byť medzitým zreorganizované a následne presunuté do najviac ohrozených sektorov frontu.

Zúfalá situácia si jednoducho vyžaduje zúfale riešenie. Presne tak ako sa „topiaci chytá aj slamky“, sa krajiny Osi chytali príležitosti použiť tieto zbrane ako prostriedky na zamestnanie protivníka. *Foo Fighters* boli síce ukázkou priekopníckej technológie, ale principiálne jednoducho len akousi „zbraňou zúfalstva“, ktorá ani pri tej najlepšej snahe nedokázala zmeniť výsledok konfliktu.

⁴⁶ NOVÁK, ref. 10, s. 66 – 70.

Tým však nemožno vylúčiť, že objekty lietali nad Nemeckom ešte predtým, ale bez svedectiev sa niečo podobné preukazuje len ťažko.

⁴⁷ JORDAN, David – WIEST, Andrew. Atlas druhej svetovej vojny. Praha: Ottovo nakladateľstvá, 2005, s. 44 – 47.

⁴⁸ JORDAN – WIEST, ref. 47, s. 49.

Záverom

Zvláštnym znakom, na ktorý možno naraziť v pozadí výskumu nacistických technológií je, že v modifikovanej podobe nás jej výdobytky obklopujú až do súčasnosti. Vynálezy vedcov, ktorí pracovali na tom, aby Hitlerove vojská vojnu vyhrali v skutočnosti nezankli. Ich kontroverzné poslanstvo svojím spôsobom „povstalo z popola“ II. svetovej vojny, alebo presnejšie povedané: bolo z neho vyzdvihnuté. Kým? Mnohí autori často prívukujú do očí bijúcu spojitost nemeckého vedeckého pokroku dosiahnutého v období vlády NSDAP s technologickým pokrokom tých krajín, ktoré najviac prispeli k porážke Nemecka, bezprostredne po skončení konfliktu.

Principiálne je napríklad možné nájsť istú podobnosť medzi nemeckým lietadlom *Henschel 129* a americkým *A-10 Warthog*. Obidva stroje boli, a v prípade *A-10* stále aj sú, vďaka svojím vlastnostiam účinnou zbraňou predovšetkým v boji proti pozemným cieľom, ako napríklad tankom.⁴⁹ Ďalej je to výrazná podobnosť nemeckého *Messerschmitt-u Me 264* (Obrázok č. 22), vo vojenskom žargóne a literatúre kvôli jeho letovým vlastnostiam prozaicky označovaného ako *Amerikabomber*, s americkým bombardérom *B-29 Superfortress*⁵⁰ (Obrázok č. 23). Očividné spoločné rysy nesú aj nemecký *Horten Ho IX* s americkým bombardérom *Northrop Grumman B-2*⁵¹ (Obrázok č. 24, č. 25). Ďalší z revolučných strojov pochádzajúci z dielne bratov Hortenovcov je dokonca do dnešných dní uložený v známom americkom *National Air and Space Museum* (angl. voľne: Národné múzeum pre letectvo a vesmír) vo Washingtone, DC. Presnejšie povedané, nejde o celistvý stroj, ale len o časť jeho trupu.⁵² Ťažko si však predstaviť, že by tu po celý čas slúžil výhradne ako súčasť muzeálnej expozície a že by sa kompetentní pri nejakej príležitosti novátor-

stvom tohto modelu neinšpirovali pri evolúcii vlastných modelov. A v konečnom dôsledku je v podstate akýmsi „verejným tajomstvom“, že kľúčovou osobnosťou stojacou na americkej strane tzv. „pretekov v dobýjaní vesmíru“ bol nemecký raketový konštruktér Wernher von Braun. Paradoxne, práve jeho dielu, ktoré malo pôvodne podľa nacistických predstáv slúžiť na zabíjanie ľudí, vďačí svet za to, že ľudská noha vkročila v roku 1969 na povrch našej prirodzenej družice.⁵³

Ďalší nemecký raketový konštruktér – Walter Dornberger,⁵⁴ von Braunov blízky spolupracovník,⁵⁵ skončil po vojne najprv v Británii a krátko potom sa stal v USA druhým mužom renomovanej americkej leteckej spoločnosti Bell.⁵⁶

Podobne sa na delení toho, čo zostalo v troskách Tretej ríše podieľali aj Sovietsi. Len napríklad zo železobetónového komplexu na vývoj nemeckých zbraní *Spaly-Konewski-Jeleně* na území dnešného Poľska, odniesli Sovietsi snáď všetko, čo nebolo „pribité k podlahe“. Napovedá tomu aj fakt, že sa tu ich „práce“ sústreďovali celých päť rokov v období 1945 – 1950.⁵⁷

Morálny aspekt tohto prevodu inovácií a technológie by zrejme vystačil aj na samostatnú knihu. To je však skôr záležitosťou etiky ako histórie, ale v skratke: dívajúc sa na prevod priekopníckych prvkov a vynálezov z Nemecka smerom na západ či na východ len z jednostranného uhla pohľadu by sa dalo hovoriť doslova o „koristi“. Každá minca má však dve strany. Či už hovoríme o USA, Veľkej Británii alebo o ZSSR, všetko sú to krajiny, ktoré boli mocnosťami Osi napadnuté alebo boli do vojny v podstate vtiahnuté. Víťazstvo vo vojne ich stálo obrovské množstvo ľudských, ale aj materiálnych zdrojov. Nazeraúc na problematiku cez toto spektrum sa v prípade prevzatia toho, čo zostalo „ležať v troskách Tretej ríše“ dá skôr hovoriť o forme kompenzácie. Fakt, že časť týchto poznatkov bola nepochybne opätovne využitá ešte aj po skončení vojny počas „pretekov v zbrojení“, keď si veľmoci delili svet, je viac-menej irelevantný. Ľudia viackrát v dejinách ukázali, že dokážu zneužiť progres na dosiahnutie osobných, či ideologických cieľov. Je to však dostatočný dôvod na to, aby sa v napredovaní radšej vôbec nepokračovalo?

Nikto síce po vojne neprejavoval prílišnú tendenciu „prekovať meče na pluh“, ale zavrhnutie všetkých znalostí, ku ktorým dospeli nemeckí vedci len pre ideológiu pod ktorou boli nadobudnuté, by bolo podobne nezmyselné ako vypálenie alexandrijského *Musaionu*. Skôr či neskôr by všetky takto zanechané poznatky boli aj tak znovuobjavené. Nevyhnutným dôsledkom tohto aktu by však bolo výrazné

⁴⁹ FARRELL, ref. 15, s. 118.

Pre porovnanie oboch strojov pozri aj BISHOP, ref. 27, s. 338. Pozri tiež *A-10 Thunderbolt* (Warthog), United States of America [online]. Dostupné na internete: <http://www.airforce-technology.com/projects/a-10/>, cit. dňa 7. 3. 2014.

⁵⁰ FARRELL, ref. 15, s. 93.

Tu je však treba upozorniť, že *B-29* nebol do výzbroje amerického letectva zaradený až po skončení II. svetovej vojny, ale už počas nej. Prvý let absolvoval ešte v roku 1942. Posádky z jeho paluby ku koncu konfliktu bombardovali aj Tokio a tento stroj sa zapísal do histórie aj tým, že práve ním boli zhodené bomby na Hirošimu a Nagasaki. Autor chcel zrejme naznačiť, že sa nedá celkom vylúčiť ani možnosť, že sa konštrukciou veľmi podobného nemeckého lietadla inšpirovali americkí konštruktéri pri vlastnom vývoji. Pre viac informácií pozri aj: *B-29 Superfortress* [online]. Dostupné na internete: <http://www.boeing.com/boeing/history/boeing/b29.page>, cit. dňa 9. 3. 2014.

⁵¹ *Stealth Tech: Nazis Vs. United States* [online]. Dostupné na internete: <http://www.youtube.com/watch?v=uPU8dxUhkus>, cit. dňa 9. 3. 2014.

⁵² NOVÁK, ref. 10, s. 176 – 177 (obrazová príloha medzi danými stranami).

⁵³ NEJTEK, Vilém. *Tajné zbrane Třetí říše*. Praha: Nakladatelství Bondy, 2011, s. 232, 272 – 273.

⁵⁴ NEJTEK, ref. 53, s. 232.

⁵⁵ FARRELL, ref. 15, s. 109.

⁵⁶ NEJTEK, ref. 53, s. 232.

⁵⁷ JESENSKÝ – LESNIAKIEWICZ, ref. 3, s. 67 – 71.

spomalenie technologického pokroku minimálne na niekoľko rokov, ak nie aj na pár desaťročí.

Nacistický režim však nedokázali zachrániť ani všetky jeho tajné zbrane. Vynára sa otázka: Prečo? Tu možno určiť niekoľko základných príčin:

1. Ako napísal v tejto súvislosti Roger Ford: „Príliš málo, príliš neskoro“.⁵⁸ Napríklad už počas evakuácie spojeneckých vojakov obklúčených pri Dunquerque v roku 1940 sa badateľne ukazovala prevaha britského *Spitfire-u* (Obrázok č. 26) nad nemeckým *Messerschmitt-om Me 109* (Obrázok č. 27). Britské stíhačky tohto typu boli schopné bez väčších problémov preniknúť do formácií nemeckých lietadiel a šíriť tam skazu. Výrazne tým prispeli k záchrane väčšiny spojeneckého kontingentu pri jeho ústupe z kontinentálnej časti Európy na Britské ostrovy.⁵⁹ Napriek tomuto faktu boli prvotriedne nemecké stroje, medzi ktoré patrili napríklad *Messerschmitt Me 262*, rozšírené prakticky až na konci vojny a aj to len v nízkom počte. Z celkového množstva 1430 strojov sa do boja reálne nedostalo ani 500 z nich.⁶⁰ Pritom sa dá predpokladať, že ak by bola táto stíhačka masovo nasadená ešte v roku 1944, reálne by vývoj na oblohe II. svetovej vojny ešte mohla ovplyvniť.⁶¹ To sa však nestalo. Vo chvíli, keď *Me 262* začali naplno brázditi oblohu, bolo už neskoro. Podobné konštatovanie sa dá zaiste použiť aj ohľadom infračervených optických prístrojov a taktiež projektov nemeckých diskoplánov. Výdobytky nemeckej techniky, ktoré mohli reálne aspoň spomaliť spojenecký postup, prišli už nie „päť minút pred“, ale skôr „päť minút po dvanástej“. Priamo na tento bod nadväzuje ďalšia príčina.

2. bodom, ktorý priamo spôsobil, že „superzbrane“ Tretej ríše už nezvrátili jej osud, bolo prílišné sebavedomie alebo skôr až arogancia, častokrát stelesnená v osobe samotného Hitlera. Elita nemeckej armády a samozrejme aj Hitler si boli natoľko istí mocenskou pozíciou Nemecka, že bol dokonca v roku 1940 vydaný zákaz rozvoja projektov, ktoré nebolo možné dokončiť v časovom horizonte jedného roka, aby sa tak z pohľadu nacistickej garnitúry zbytočne neplytvalo prostriedkami. Mnohé projekty, napríklad vývoj *Me 262* pokračovali aj napriek tomu ďalej, ale netreba snáď zdôrazňovať, že formálny zákaz tohto typu musel vývoj tohto, ako aj iných priekopníckych projektov, nepochybne pribrzdiť. Na začiatku voj-

⁵⁸ FORD, ref. 13, s. 7.

⁵⁹ IRVING, David. *The Rise and Fall of the Luftwaffe – The Life of Field Marshal Erhard Milch*. Parforce, 2002, s. 103 – 104.

⁶⁰ FORD, ref. 13, s. 15.

⁶¹ BEKKER, Cajus. *The Luftwaffe War Diaries – The German Air Force in World War II*. New York: Doubleday & Company, 1968, s. 404. (Číslo predstavuje stranu vo vyhľadávacom programe na čítanie PDF dokumentov, keďže spracovanie knihy, ktoré som mal k dispozícii nemá štandardné označenie strán na dolnom či hornom okraji.)

ny malo Nemecko zreteľný technologický náskok pred svojimi protivníkmi. Ten, vďaka spomínanému „retardéru“ vo vývoji, však do určitej miery stratilo. Navyše, Hitler sám do konca vojny trpel predstavou, že útok je za každých okolností tou najlepšou obranou. V polovici roku 1943 sa za hromadné nasadenie stíhačky *Me 262* zasadzovalo po jej odskúšaní aj také letecké eso, akým bol Adolf Galland odôvodňujúc to vtedy nevyhnutnou potrebou obrany Nemecka. V novembri toho istého roku bol stroj následne Hitlerovi predvedený v Insterburgu. Do vojenskej histórie by sa navždy mala zapísať iluzórna otázka, ktorú vtedy Hitler položil profesorovi Messerschmittovi. Spýtal sa: „*Môže toto lietadlo niesť bomby?*“⁶² Kto by už chcel bombardovať vlastnú krajinu? Keď položil takúto otázku, nepriamo tým naznačil, že ho obrana územia Nemecka v podstate nezaujímá. Daný stroj mal podľa jeho predstáv slúžiť na útok. Ešte aj tu – na konci roku 1943, keď už boli nemecké vojská zastavené pred Moskvou a následne donútené k ústupu, zdecimované pri Stalingrade a porazené pri Kursku, aj v severnej Afrike, Hitler stále odmietal vedomie, že krajina by sa mala skôr brániť, ako sa znovu bezhlavo pokúšať o útok. Koniec-koncov, Hitler neváhal ísť vo svojich ezoterických bublinách tak ďaleko, že sám naplánoval na konci roku 1944 ofenzívu v Ardenách. V momente, kedy by rozum skôr kázal „stiahnuť chvost“ a sústrediť sily na obranu Nemecka, prípadne rovno vyjednávať o kapitulácii z ešte ako-tak udržateľnej pozície, sa Hitler rozhodol podniknúť ďalšiu, v tomto prípade už poslednú ofenzívu. V konečnom dôsledku celá bitka poslúžila ako katalyzátor skončenia európskej časti konfliktu, keďže táto ofenzíva zbytočne vyplytvala sily, ktoré mohli nemeckému veleniu poslúžiť pri obrane Nemecka. Slovom poľného maršala Waltera Modela pri pohľade na Hitlerov plán útoku v Ardenách: „*Tá hrozná vec nemá noby, na ktorých by mohla stáť!*“⁶³

Táto nadmiera sebavedomia nacistického štátu personifikovaná v prvom rade Hitlerom bola vlastne akýmsi autodeštrukčným mechanizmom, ktorý okrem toho, že dovedol krajinu na pokraj skazy, zabránil aj tomu, aby sa z revolučných projektov tajných zbraní stal účinný nástroj na obranu Nemecka. Hitler žil jednoducho až do posledného momentu vo svojom osobnom utopistickom svete bleskových vojen, a to bol rozhodujúci faktor aj vo vývoji zbraní, ktoré mohli rozhodnúť.

3. dôvodom bola roztrieštenosť, respektíve prílišná členitosť nemeckého vývoja v oblasti tajných zbraní. Napríklad len v oblasti rakiet vyvíjali nemeckí vedci rakety a súčasne aj bomby, ktoré bolo možné riadiť na diaľku. Ďalej bomby a torpéda s klzavým letom, či niekoľko druhov rakiet typu zem-vzduch. Revolučné boli aj rakety vybavené kamerou ako priami predkovia dnešných bezpilotných lietadiel.⁶⁴ Popri-

⁶² BEKKER, ref. 61, s. 386 – 387.

⁶³ MCCARTHY, Peter – SYRON, Mike. *Tanková válka – Vzestup a pád Hitlerových tankových divízií*. Praha: Deus, 2003, s. 252 – 253.

⁶⁴ NOWARRA, Heinz J. *German Guided Missiles*. Atglen: Schiffer Publishing, 1993,

tom treba samozrejme spomenúť pomerne známe projekty rakiet V-1 a V-2. Jednoducho povedané: nie je možné špecializovať sa na všetko súčasne. Tu sa prejavila obrovská miera nemeckej byrokracie, kedy namiesto toho, aby sa ľudské a finančné zdroje sústredili len na pár starostlivo vybraných cieľových projektov, boli rozdelené na mnoho strán súčasne. Taký prístup by možno nemecký výskum doviedol k úspechu v oblasti masovej výroby jednotlivých projektov v dlhodobom časovom meradle, ale to nebola perspektíva, ktorá by čakala nacistický režim. Favorizovanie len niekoľkých konceptov by Nemecku za daných okolností pomohlo oveľa viac. Celý „rodokmeň“ súčasne realizovaných oblastí výskumu tajných zbraní naopak priviedol Tretiu ríšu k oveľa rýchlejšiemu kolapsu.

Technologický pokrok, ku ktorému došlo pod patronátom nacistického režimu však nezaničil spoločne s dvanásťročným trvaním tohto štátu. Odhliadnuc od ideológie a všetkej skazy, ktorú nacistický režim nesporne Európe i svetu priniesol, existuje aj akési jeho ponuré dedičstvo, ktoré pretrváva dodnes.

Prílohy

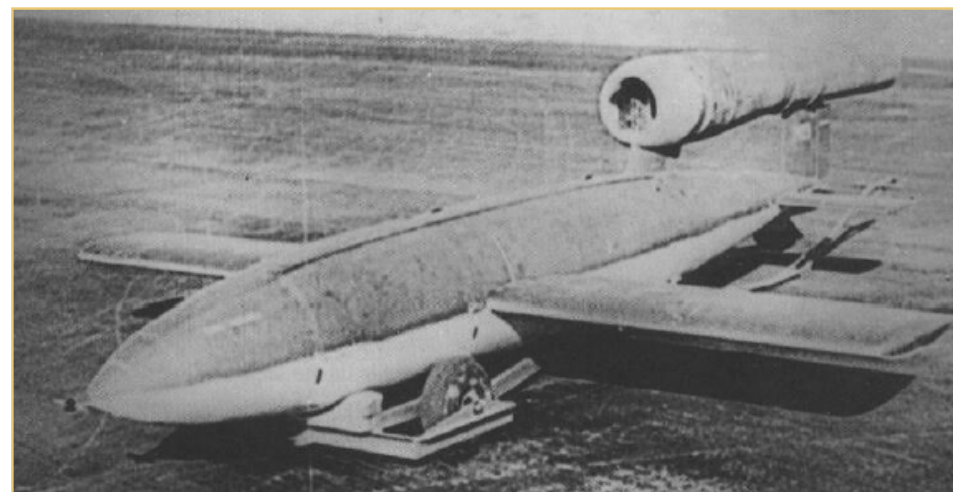

Obr. 1: Podoba nacistickej základne (a zároveň vesmírnej lode) na Mesiaci podľa predstáv tvorcov filmu „Iron Sky“.

Zdroj: <http://cinema.theiapolis.com/movie-01Q8/iron-sky/gallery/iron-sky-1088544.html>

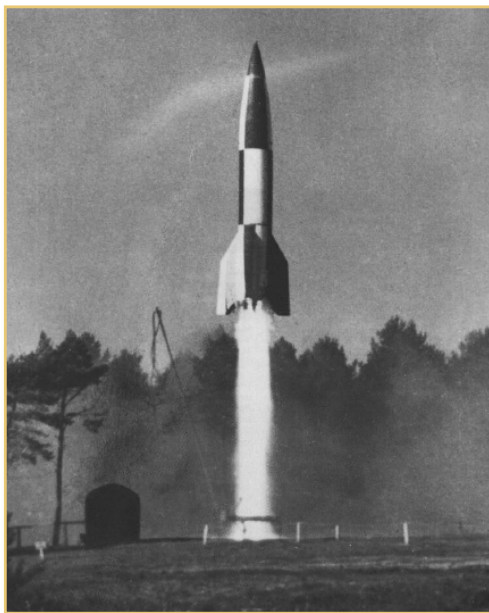

Obr. 2: Nacistická vesmírna loď/diskoplán v podaní toho istého filmového titulu.
Zdroj: <http://collider.com/wp-content/uploads/iron-sky-haunebu1-600x321.jpg>

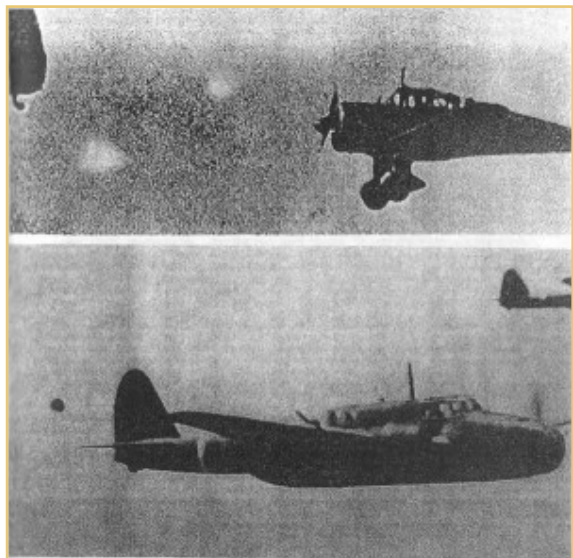
Obr. 3: Strela V-1.

Zdroj: FORD, Roger. Germany's Secret Weapons in World War II. MBI Publishing Company. Zenith Imprint, 2000, s. 62.

Obr. 4: Raketa V-2 zachytená pri štarte.

Zdroj: FORD, Roger. *Germany's Secret Weapons in World War II*. MBI Publishing Company. Zenith Imprint, 2000, s. 60.

Obr. 5: Fotografie zachytávajúce Foo Fighters v blízkosti spojeneckých lietadiel.
Zdroj: <http://www.zvlastnezbrane.estranky.sk/img/picture/929/Foo-Fighter.jpg>

Obr. 6: Fotografia zachytávajúca Foo Fighter sprevádzajúci spojenecké stíhačky.
Zdroj: http://crystalinks.com/foo_fighter.jpg

Obr. 7: Údajná fotografia zachytávajúca Foo Fighters v dosahu americkej stíhačky.
Zdroj: <http://www.youtube.com/watch?v=USep91a6ZJ4>

Obr. 8: Jedna z mála údajných snímok zachytávajúcich celú formáciu Foo Fighters v blízkosti spojeneckého lietadla.

Zdroj: <http://www.youtube.com/watch?v=USep91a6ZJ4>

Obr. 9: Americké bombardéry v sprievode Foo Fighters podľa predstáv autora

Zdroj: COOK, Nick. *The Hunt for Zero Point – Inside the Classified World of Antigravity Technology*. New York : Broadway Books, 2001, príloha medzi stranami 130 – 131.

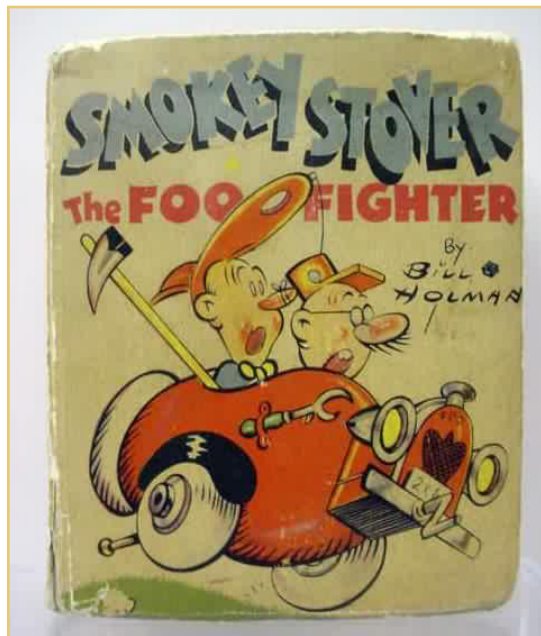
Obr. 10: Formácia Foo Fighters prenasledujúca britský bombardér Lancaster formou počítačom vytvorenej ilustrácie.

Zdroj: <http://foofighters.greyfalcon.us/Foo-Fighters-1944.jpg>

Obr. 11: Vyobrazenie Foo Fighters prostredníctvom umeleckého stvárnenia.

Zdroj: <http://foofighters.greyfalcon.us>

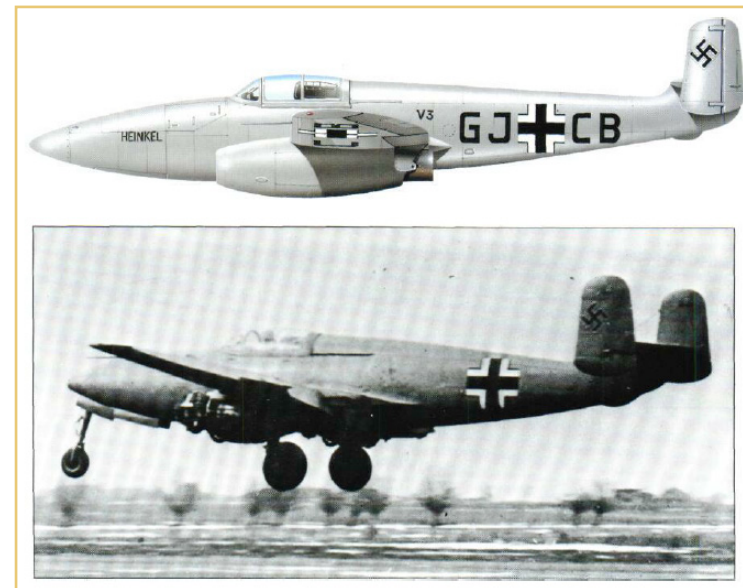
Obr. 12: Komixová postava Smokey Stover – The Foo Fighters.

Zdroj: <http://www.gasolinealleyantiques.com/cartoon/images/BLB/foofighter2.JPG>

Obr. 13: Lietadlo Harrier „vznášajúce sa“ nad letiskovou plochou.

Zdroj: MICHAELS, Joe – GREER, Don – ANDERSON, Ike. AV-8 Harrier – In Action No. 209. Squadron/Signal Publications : Carrollton, 2007, s. 23.

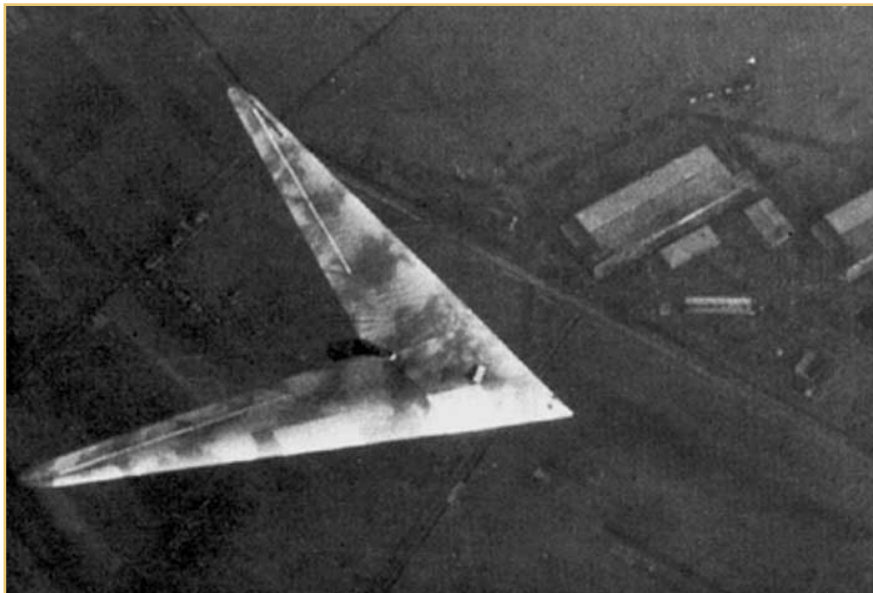
Obr. 14: Heinkel He 280.

Zdroj: BISHOP, Chris. The Encyclopedia of Weapons of World War II. New York: Barnes & Noble, 1998, s. 321.

Obr. 15: Messerschmitt Me 163 Komet.

Zdroj: FORD, Roger. Germany's Secret Weapons in World War II. MBI Publishing Company. Zenith Imprint, 2000, s. 36.

Obr. 16: Horten XIII počas letu.

Zdroj: <http://tanks45.tripod.com/Jets45/Histories/HoXIII/HoXIII.htm>

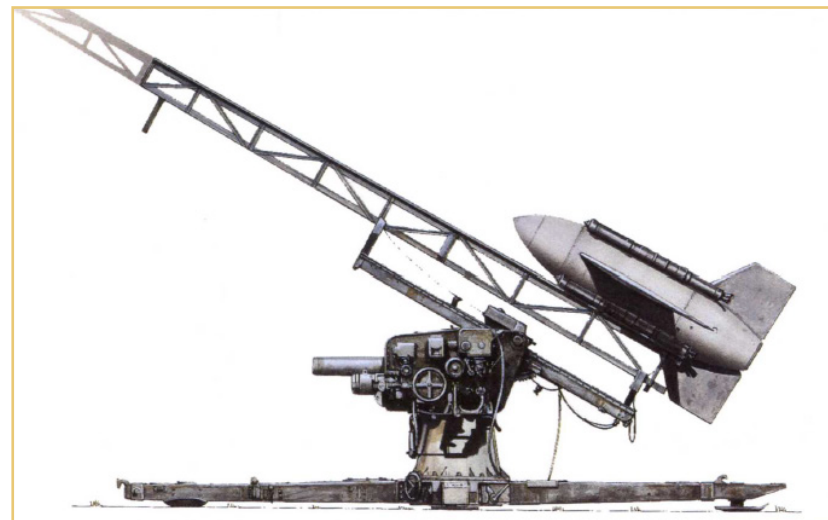
Obr. 17: Maria Orsic.

Zdroj: http://1stmuse.com/maria_orsitsch/

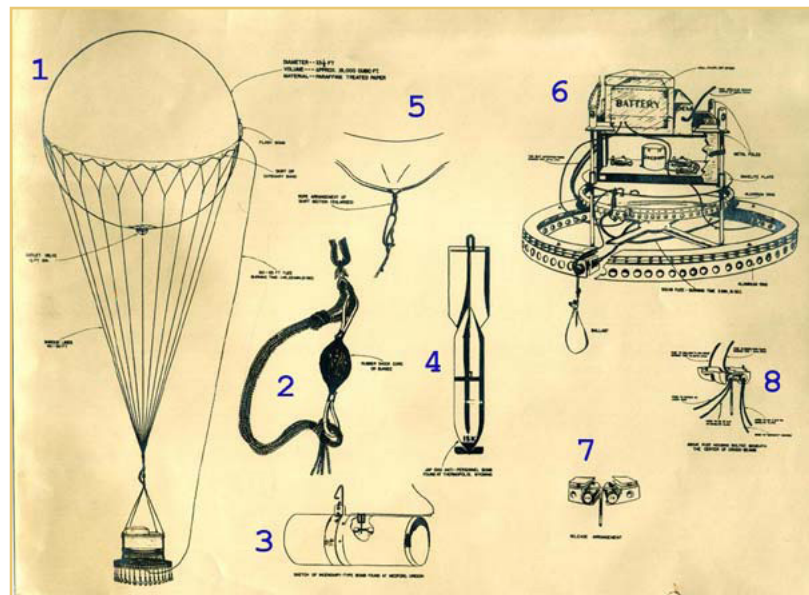
Obr. 18: Údajné „sklenené tubusy“ odфотографované z výšky na povrchu Marsu – jeden z prejavov inteligentného zásahu na „pôde červenej planéty“.

Zdroj: <http://www.svetkolemnas.info/novinky/kontroverzni-realita/71-dukazy-o-zivote-na-marsu>

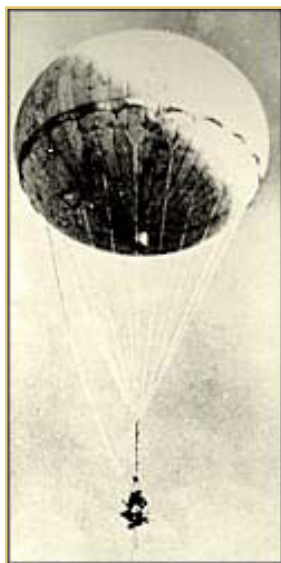

Obr. 19: Riadená strela typu zem-vzduch s označením „Enzian“.

Zdroj: PORTER, David. Hitler's Secret Weapons 1933 – 1945. London: Amber Books, 2010, s. 155.

Obr. 20: Schématické zobrazenie konštrukcie japonského bombardovacieho balónu.
Zdroj: <http://arcweb.sos.state.or.us/pages/exhibits/ww2/threat/bombs.htm#balloon>

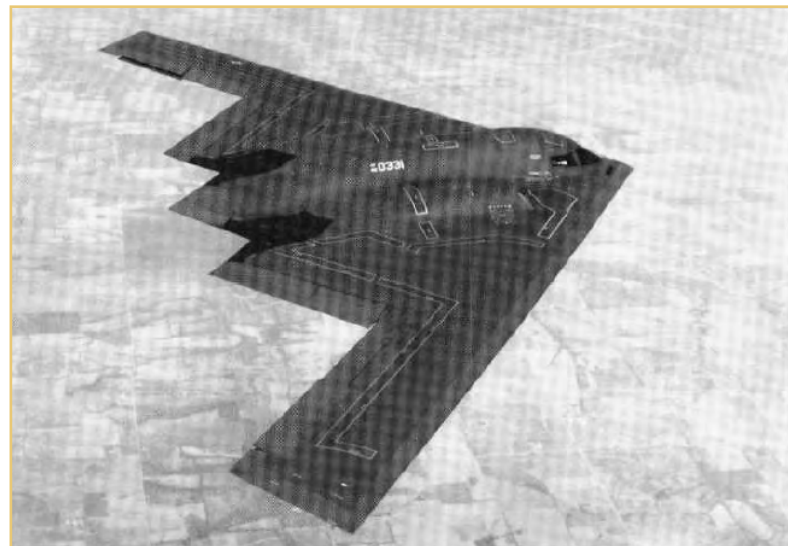
Obr. 21: Snímka zachytávajúca jeden z japonských bombardovacích balónov.
Zdroj: <http://arcweb.sos.state.or.us/pages/exhibits/ww2/threat/bombs.htm#balloon>

Obr. 22: Messerschmitt Me 264.
Zdroj: http://www.militaryfactory.com/imageviewer/ac/pic-detail.asp?aircraft_id=759 & sCurrentPic=pic1

Obr. 23: B-29 „Superfortress“.
Zdroj: <http://science.howstuffworks.com/boeing-b-29-superfortress.htm>

Obr. 24: Northrop Grumman B-2.

Zdroj: COOK, Nick. The Hunt for Zero Point – Inside the Classified World of Antigravity Technology. New York: Broadway Books, 2001, príloha medzi stranami 130 – 131.

Obr. 25: B-2 a Horten Ho IX na počítačom vytvorenej snímke.

Zdroj: <http://www.deutschlufwaffe.de/Flugzeuge/Projekte/Ho%20IX-V6/HoIX-V6.htm>

Obr. 26: Britská stíhačka „Spitfire“.

Zdroj: BISHOP, Chris. The Encyclopedia of Weapons of World War II. New York: Barnes & Noble, 1998, s. 343.

Obr. 27: Nemecká stíhačka „Messerschmitt 109“.

Zdroj: http://www.gdefon.com/download/messerschmitt-bf-109_Messerschmitt_Me/355188/1680x1014

Michaela LENČEŠOVÁ. The Organisation of First National Spartakiad. Following article deals with the First National Spartakiad in Czechoslovakia, which took place in the year 1955. Main attention is paid to the organizing aspect of the Spartakiad. Mentioned are first suggestions to prepare the happening, the leading bodies, the preparations and rehearsals of collective performances. The article also deals with practical issues such as transportation arrangement and board and lodging of the participants. The sources consist mainly of archival materials, contemporary press and literature.

Keywords: *First National Spartakiad; 1955; physical education; Communist regime*

Návrhy na uskutočnenie I. celoštátnej spartakiády

Rok 1955 sa niesol v znamení osláv desiateho výročia oslobodenia ČSR Červenou armádou a vďačnosti ZSSR. Zároveň bol pre KSČ rokom bilancovania jej panovania. Strana vyzdvihovala dosiahnutý hospodársky vzostup a sociálne istoty „pracujúceho ľudu“. V tomto duchu sa niesli vojenské prehliadky, slávnostné schôdze, či oslavy 1. mája. Jedným z najdôležitejších bodov osláv desiateho výročia oslobodenia Červenou armádou, a zároveň dôkazom vitality komunistického režimu, bola I. celoštátna spartakiáda (CS). Stala sa veľkou spoločenskou udalosťou, ktorej sa zúčastnilo nielen obrovské množstvo obyvateľov z celej ČSR, ale aj zo zahraničia, a prítomní boli domáci a zahraniční politickí predstavitelia.¹

Zároveň panovalo v ČSR od marca 1953 ideologické vákuum ako dôsledok smrti komunistických vodcov J. V. Stalina a K. Gottwalda, ktoré bolo treba vyplniť novým stmelujúcim prvkom. Ďalší významný faktor predstavovala potreba vhodne vyjadriť základný zahraničnopolitický princíp ČSR, a to spojenectvo so ZSSR. Tieto požiadavky mali byť naplnené v uskutočnení I. CS.²

¹ KAPLAN, Karel. Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953 – 1956. Brno: Barrister & Principal, 2005, s. 256.

² FRANC, Martin – KNAPÍK, Jiří. Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967. Svazek I. Praha: Academia, 2011, s. 737.

Začiatkom októbra 1953 schválilo plénum Štátneho výboru telesnej výchovy a športu (ďalej ŠVTVŠ)³ usporiadanie I. Všešportovej spartakiády.⁴ Autorom pracovného konceptu I. CS z decembra 1953 bol bývalý činiteľ Sokola, angažujúci sa v komunistickej telovýchove, Jaroslav Šterc.⁵ Dokument predložil najskôr ministrovi obrany Alexejovi Čepičkovi.⁶

V úvode návrhu vysvetľoval J. Šterc dôvod usporiadania spartakiády. Poukazuje na hromadné telovýchovné vystúpenia v histórii ČSR a ZSSR, vyzdvihoval ich mobilizujúci a propagačný charakter, a prezentoval ich ako prostriedok na získanie širokých vrstiev obyvateľstva pre telesnú výchovu a šport. Z bohatej tradície hromadných telovýchovných vystúpení v ČSR zdôrazňoval predovšetkým všesokolské zlety a robotnícke spartakiády, ktoré sa, podľa jeho slov, tešili v radoch obyvateľstva veľkej obľube. I. CS sa mala uskutočniť v nadväznosti na predchádzajúcu tradíciu verejných cvičení a v duchu sovietskeho vzoru, predstavujúc novú tradíciu socialistickej telovýchovy a „*ukážku masovosti, vyspelosti, organizovanosti a sily socialistickej*

³ ŠVTVŠ predstavoval orgán zastrešujúci československú telovýchovu a šport. Podľa sovietskeho vzoru bol do telovýchovy, podobne ako aj v ďalších oblastiach verejného života, zavedený direktívny a centralistický spôsob vedenia. Orgán mal epizódne trvanie, pretože fungoval iba v rokoch 1952 – 1956. Jeho slovenskú pobočku predstavoval Slovenský štátny výbor pre telesnú výchovu a šport. Funkciu predsedu ŠVTVŠ zastával František Janda, neskôr ho vystriedal Václav Pleskot. Podľa pracovných úsekov bola zriadená nová organizačná štruktúra telesnej výchovy a športu pod vedením Ústrednej rady odborov, Sokola a ministerstiev školstva, pracovných síl, národnej obrany a národnej bezpečnosti. KÖSSL, Jiří – ŠTUMBAUER, Jan – WAIC, Marek. Vybrané kapitoly z dejín tělesné kultury. Praha: Univerzita Karlova, 2006, s. 145 – 146.

⁴ NAČR, f. SVTVS, k. 66. Organizační směrnice pro přípravu I. celostátní spartakiády. Organizační směrnice pro práci výboru I. Všešportovní spartakiády při SVTVS ze dne 27. října 1953. Od koho pochádzal pôvodný impulz na uskutočnenie I. CS nie je známe. Historik Petr Roubal sa prikláňa k názoru, že iniciatíva pochádzala z radov bývalých sokolských činitelov, ktorí boli aktívni v komunistickej telovýchove. Mnohí z nich boli členmi prípravného výboru spartakiády (J. Šterc, Jiří Žižka, Jana Berdychová, Evžen Penniger). ROUBAL, Petr. Jak ochutnat komunistický ráj. In *Dejiny a současnost: kulturně historická revue*, 2006, roč. 28, č. 6, s. 28 – 31. Dostupné na <http://dejinysoucasnost.cz/archiv/2006/6/jak-ochutnat-komunisticky-raj/> (2. 12. 2013). Podľa historika Františka Koláře idea vzišla z okruhu bývalých činitelov FDTJ pôsobiacich v komunistickej telovýchove. Z nich vynikal ideológ spartakiád Vilém Mucha. ZÍDEK, Petr. Soudružky a soudruzi, tužme se! Dostupné na <http://www.svet.czsk.net/clanky/publicistika/spartakada.html> (10. 12. 2013).

⁵ Jaroslav Šterc patril k organizátorom XI. všesokolského zletu v roku 1948. FRANC – KNAPÍK, ref. 2, s. 737.

⁶ NAČR, f. SVTVS, k. 46, číslo jednotky (ďalej č. j.) 1096. Návrh na provedení I. celostátní spartakiády. První celostátní spartakiáda v roce 1955 ze dne 14. prosince 1953.

telovýchovy, a zároveň vďačnosť strane a vláde za veľkú starostlivosť o telesnú výchovu a šport.“⁷

Návrh J. Šterca bol skutočne detailný. Prepracoval organizáciu, priebeh samotnej spartakiády, dokonca uviedol počty cvičencov pre jednotlivé skladby. Sám A. Čepička mal voči plánu iba drobné výhrady, ako napr. zvýšenie predpokladaného počtu cvičencov v snahe prekonať populárne všesokolské zlety.⁸ Pracovný návrh J. Šterca sa stal podkladom pre oficiálny návrh na usporiadanie I. CS, ktorý bol schválený v januári 1954 ŠVTVŠ a ÚV KSČ v apríli 1954.⁹

Odsúhlasený návrh podával presné informácie o priebehu samotnej spartakiády. Tá mala pozostávať zo zimnej a letnej etapy a jej slávnostná akadémia mala byť spätá s oslavou Víťazného februára, teda komunistického prevratu.¹⁰

Zimná časť spartakiády bola naplánovaná v období mesiacov január až marec 1955 a jej poslaním bolo prezentovať „*majstrovskú výkonnosť*“ československých športovcov a masovosť telesnej výchovy. Preto sa mali uskutočniť súťaže ČSR v zimných športoch napr. v lyžovaní, ľadovom hokeji, krasokorčuľovaní či sánkovaní. Jej súčasťou bol sokolský maratón ako prejav masovosti socialistickej telovýchovy.¹¹ Prvotný návrh na usporiadanie spartakiády neobsahoval informáciu o mieste konania jej zimnej časti a záležitosť bola predmetom ďalších rokovaní. Napokon sa stanovilo, že zimná časť spartakiády sa uskutoční v Ostrave, Svratke a vo Vysokých Tatrách. Bola tak spätá s územím Slovenska.¹²

⁷ NAČR, f. SVTVS, Návrh na provedení I. celostátní spartakiády, ref. 6.

⁸ NAČR, f. SVTVS, Návrh na provedení I. celostátní spartakiády, ref. 6. Všesokolské zlety predstavovali hromadné telovýchovné vystúpenia, ktorých počiatky siahajú do čias Rakúsko-Uhorska. Od druhej polovice 19. storočia ich organizoval český telovýchovný spolok Sokol. Po prvej svetovej vojne a vzniku ČSR rozšíril svoje pôsobenie aj na územie Slovenska a pôsobil ako telovýchovná organizácia v celoštátnom meradle. Podľa vzoru všesokolských zletov organizovali v medzivojnovom období hromadné telovýchovné vystúpenia aj ďalšie telovýchovné spolky, nedosahovali však popularitu všesokolských zletov. K problematike Sokola a všesokolských zletov pozri viac WAIC, Marek (ed.). Češi a Nemci ve světe tělovýchovy a sportu. Praha: Karolinum, 2004, 588 s. WAIC, Marek (ed.). Pod křídly Sokola. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, 111 s. WAIC, Marek. Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace. Praha: Karolinum, 2013, 212 s. KOZÁKOVÁ, Zlata. Sokolské slety 1882 – 1948. Praha: Orbis, 1994, 48 s.

⁹ NAČR, f. SVTVS, k. 63. Materiály z porad předsednictva spartakiády. První celostátní spartakiáda v roce 1955 ze dne 21. ledna 1954.

¹⁰ NAČR, f. SVTVS, Materiály z porad předsednictva spartakiády, ref. 9.

¹¹ NAČR, f. SVTVS, Materiály z porad předsednictva spartakiády, ref. 9.

¹² Pravda, 23. 2. 1955, s. 6, Slávnostná akadémia ku spartakiáde.

Letná časť spartakiády sa mala uskutočniť v mesiacoch jún a júl 1955 na Strahovskom štadióne v Prahe. Jej náplňou bolo verejné cvičenie v podaní jednotlivých telovýchovných úsekov. Delila sa na dve etapy. Prvou etapou boli dni žiactva a dorastu, naplánované na 25. a 26. júna 1955. Druhou boli dni dospelých, ktoré sa mali konať 2. – 5. júla 1955. Telovýchovné vystúpenia prevedené na spartakiáde obsahovali rôzne ideologické posolstvá. V prípade skladieb žiakov a dorastu to bol napríklad motív nastupujúcej generácie budovateľov socializmu. V skladbách dospelých sa objavovali motívy ako oslava práce, mieru, spojenectva ČSR so ZSSR, budovanie novej socialistickej spoločnosti, či vysoká úroveň československej telovýchovy. Súčasťou oboch etáp boli slávnostné sprievody, v ktorých pražskými ulicami pochodovali cvičenci I. CS.¹³

Letná etapa spartakiády obsahovala športovú časť. Pripravovali sa exhibície nielen vo vodných športoch, ale aj ľahkej atletike, športovej gymnastike, plávaní, strelbe atď. Ako prejav masovosti telesnej výchovy a športu sa mal uskutočniť Dukelský maratón.¹⁴

Súčasťou spartakiády mali byť aj kultúrne akcie, ktoré návrh na jej usporiadanie síce bližšie nešpecifikoval, ale ako dokazujú informačné brožúry vydávané pre návštevníkov spartakiády, režim pripravil bohatý kultúrny program a postaral sa o ich trávenie času aj mimo spartakiádnych vystúpení.¹⁵ Brožúry pozývali na rôzne divadelné predstavenia, koncerty, estrády, literárno-hudobné večery, besedy, tanečné zábavy, okružné jazdy Prahou, výlety a zájazdy do okolia Prahy, vyzývali na návštevy pamiatok, múzeí a výstav. Hlavná výstava spartakiády sa mala venovať rozvoju telovýchovy v ČSR vedenej podľa sovietskeho vzoru.¹⁶ Počas I. CS sa uskutočnil aj Festival ľudovej umeleckej tvorivosti ako vrchol každoročnej súťaže folklórnych súborov alebo Večery družby ako ukážka športovej gymnastiky v podaní cvičencov z krajín Východného bloku.¹⁷

Riadiace orgány I. celoštátnej spartakiády

Usporiadať spartakiádu, udalosť dovedy nevídaných rozmerov, si vyžadovalo schopný riadiaci aparát. Spočiatku prebiehala príprava pod vedením novozałożených orgánov určených výlučne pre spartakiádu a oddelených od ŠVTVŠ. Záštitu nad prípravou prevzal prezident ČSR Antonín Zápotocký a hlavné mesto Praha. Riadiace orgány sa delili na dve časti, a to čestné a pracovné. Čestné orgány pozos-

¹³ NAČR, f. SVTVS, Materiály z porad predsedníctva spartakiády, ref. 9.

¹⁴ NAČR, f. SVTVS, Materiály z porad predsedníctva spartakiády, ref. 9.

¹⁵ NAČR, f. SVTVS, Materiály z porad predsedníctva spartakiády, ref. 9.

¹⁶ ATVS NM, f. Spartakiády, k. 2. Propagace, programy. I. celoštátni spartakiada. Informace.

¹⁷ MUCHA, Vilém. První celoštátni spartakiada. Praha: Státní tělovýchovné nakl., 1956, s. 237 – 238.

stávali z predsedníctva a výboru. Pozície zastávali vládni predstavitelia, tajomník ÚV KSČ Antonín Novotný, ÚAV NF, Zbor povereníkov, tajomník KSS Karol Bacílek, zástupcovia úradov, inštitúcií, organizácií a významných predstaviteľov telesnej výchovy a športu. Pracovné orgány sa delili na dve časti. Prvú časť predstavoval Výkonný výbor I. CS a skladal sa z predsedníctva (na jeho čele stál predseda ŠVTVŠ F. Janda, ŠVTVŠ zastupoval predseda J. Viktory), kontrolnej skupiny a sekretariátu. Druhá časť pozostávala z pracovných skupín (športová, organizačná, propagačná, hospodársko-finančná, hospodársko-technická), ktoré sa ďalej delili na jednotlivé odbory s presne vymedzenými úlohami.¹⁸ Pre Slovensko bol zriadený Slovenský výbor spartakiády. Prípravu I. CS v telovýchovných jednotách, okresoch a krajoch koordinovali zriadené výbory. O stave priprav referovali nadriadeným orgánom.¹⁹

Úlohou orgánov bolo zvládnuť rad úloh, ktoré súviseli s prípravou spartakiády, a ktoré mali prebiehať podľa stanoveného časového harmonogramu. K rozsiahlemu množstvu úloh patrila napr. príprava skladieb, metodických materiálov, vypracovávanie ideologických smerníc, zabezpečenie sprievodných podujatí, predaj vstupeniek, zaistenie suvenírov, ubytovania, zliav na dopravu pre účastníkov, zabezpečenie predčasného ukončenia školského roka kvôli účasti študentov a žiakov na spartakiáde, či zabezpečenie dovolení v podnikoch tak, aby účasť na spartakiáde nenarušila pracovný proces. Príprava bola starostlivo sledovaná a predsedníctvo výkonného výboru sa stretávalo pravidelne každé dva týždne.²⁰

Do priprav na spartakiádu bola zapojená vláda aj orgány ŠVTVŠ.²¹ Spočiatku tak prípravy neprebíhali v duchu jednotnosti. K reorganizácii ústredných orgánov I. CS došlo v novembri 1954, kedy organizácia spartakiády prešla výlučne do rúk predsedníctva ŠVTVŠ. To prebralo všetky kompetencie Výkonného výboru I. CS, ktorý následne zanikol. Opatrenia súviseli s organizačnými zmenami z októbra 1954, nariadenými ÚV KSČ. Krajské a okresné výbory pre spartakiádu sa stali priamo podriadenými krajským a okresným výborom pre telesnú výcho-

¹⁸ Išlo o tieto odbory: závodný odbor, odbor pre spoločné cvičenia, odbor nástupový, vytyčovaci odbor, šatňový odbor, sprievodový odbor, odbor štafetový, ubytovací odbor, medzinárodný odbor, informačný odbor, dopravný odbor, usporiadateľský, odbor názornej propagácie, odbor politicko-výchovný, tlačový odbor, rozhlasový odbor, výstavný odbor, kultúrny odbor, filmový odbor, hudobný odbor, scénový odbor, odbor pre schvaľovanie spomienkových predmetov, rozpočtový odbor, finančný odbor, materiálno odbor, hospodársko-technický, odbor pre úpravu cvičísk a komunikácií, odbor pre výstavbu šatní, stánkov a tribún, odbor pre výzdobu. NAČR, f. SVTVS, Materiály z porad predsedníctva spartakiády, ref. 9.

¹⁹ NAČR, f. SVTVS, Návrh na provedení I. celoštátni spartakiády, ref. 6.

²⁰ NAČR, f. SVTVS, Materiály z porad predsedníctva spartakiády, ref. 9.

²¹ NAČR, f. SVTVS, Materiály z porad predsedníctva spartakiády, ref. 9.

vu a šport, teda ŠVTVŠ. Cieľom reorganizačných opatrení bolo zjednodušenie, skvalitnenie a urýchlenie meškajúcich príprav I.CS, do ktorých sa tak angažoval nielen celý aparát ŠVTVŠ, ale aj rôzne pomocné orgány zložené z dobrovoľných pracovníkov (odborníci, komisie, sekcie).²² Prvoradými orgánmi boli štáb I. CS, sekretariát štábu, náčelníctvo pre hromadné cvičenia a akcie I. CS, športová skupina, oddelenie propagácie a agitácie ŠVTVŠ, organizačno-inšpektorské oddelenie, oddelenie pre medzinárodné vzťahy, usporiadateľská skupina, hospodárska skupina, technická skupina a národný podnik Turista.²³

Výkonným orgánom predsedníctva ŠVTVŠ sa stal štáb I. CS a predstavoval zúžené predsedníctvo predchádzajúceho Výkonného výboru. Na čele štábu stál predseda ŠVTVŠ, F. Janda, ktorého vystriedal vo funkcii V. Pleskot. Štáb dozeral na zaistenie a stálu kontrolu príprav a priebeh I.CS a zasadal pravidelne, jedenkrát do týždňa. Mal 21 členov, pričom zastúpenie tu mala vláda, ÚV KSČ, ÚAV NF, telovýchovné úseky a SIVTVS. Plnením nariadení štábu bol poverený sekretariát I. CS, ktorý pozostával z 12 členov.²⁴

Príprava hromadných cvičení, športových podujatí a súťaží, propagácia spartakiády, starostlivosť o zahraničných účastníkov, kontrola príprav spartakiád v jednotách, okresoch a krajoch, finančné a materiálne zásobovanie, či úprava štadióna, predstavovali úlohy pre ďalšie orgány ŠVTVŠ a pomocné odbory, komisie a sekcie. Táto organizačná štruktúra doviedla prípravu I. CS do úspešného konca, hoci neprebíhali bez problémov.²⁵

Priebeh príprav I. celoštátnej spartakiády

Nácviky na spartakiádu prebiehali v rámci jednotlivých telovýchovných zložiek. Kvôli žatevným prácam prebiehajúcim v septembri, kedy boli oficiálne spustené nácviky, sa s nimi oneskoril DŠO Sokol, organizujúci telovýchovu na vidieku. Od začiatku školského roka sa začalo nacvičovať aj v školách všetkých stupňov, kde boli nácviky na spartakiádu súčasťou hodín telesnej výchovy.²⁶ V októbri 1954 v rámci úseku ROH nacvičovalo 11 990 mužov, 20 158 žien a 15 695 dorastencov z 3569 jednôt. Tieto čísla neboli dostačujúce a v náboroch cvičencov sa pokračovalo. Navyše, v niektorých jednotách ROH sa ani nezačalo s nácvikom.²⁷ S nedostatkom

²² NAČR, f. SVTVS, k. 66. Organizační směrnice pro přípravu I. celostátní spartakiády. Návrh na reorganizaci ústředních orgánů I. celostátní spartakiády 1955.

²³ NAČR, f. SVTVS, k. 66. Organizační směrnice pro přípravu I. celostátní spartakiády. Instrukce o organizační a funkční náplni útvaru SVTVS zajišťujících přípravu I. celostátní spartakiády 1955.

²⁴ NAČR, f. SVTVS, Organizační směrnice pro přípravu I. celostátní spartakiády, ref. 23.

²⁵ NAČR, f. SVTVS, Organizační směrnice pro přípravu I. celostátní spartakiády, ref. 23.

²⁶ Rudé právo, 9. 10. 1954, s. 6, Z příprav na I. celostátní spartakiádu.

²⁷ Najalarmujúcejšie stavy cvičencov predstavoval telovýchovný úsek ROH v Prahe, kde

cvičencov bojoval aj Zväzarm. Opačná situácia panovala v telovýchovnom úseku Červená hviezda, kde sa prihlásil trojnásobný počet cvičencov ako ich na spartakiáde mohol vystúpiť.²⁸ Celkový počet cvičencov v januári 1955 predstavoval viac ako 1 milión, v apríli 1955 presiahol číslo 1 250 000.²⁹

Každý účastník spartakiády musel byť vybavený odznakom a preukazom, ktoré oprávňovali jeho držiteľa k viacerým výhodám, ako znížené cestovné v rámci autobusovej a vlakovej dopravy, nárok na bezplatné ubytovanie, výhody pri spoločnom stravovaní, voľný vstup na všetky skúšky verejných vystúpení, voľný vstup na jedno verejné vystúpenie, voľný vstup na výstavu telesnej výchovy a športu. Radom výhod sa režim pokúšal získať pre spartakiádu väčší počet priaznivcov. Odznak s výhodami však museli účastníci hradiť z vlastných finančných zdrojov, rovnako ako aj časť stravy, cestovného a úbor, v ktorom na spartakiáde vystupovali.³⁰ Preto bolo zavedené tzv. sporenie na spartakiádu. V oddieloch telovýchovných jednôt boli zvolení hospodári, ktorí sa starali o úspory členov. Každý účastník si tak postupne našetril na výdavky spojené so spartakiádou.³¹

Kto sa chcel zúčastniť spartakiády ako divák, musel si zakúpiť vstupenku. Cena vstupeniiek bola rôznorodá a pohybovala sa v rozmedzí 8 – 90 Kčs. Lacnejšie boli vstupenky na telovýchovné vystúpenia detí, mládeže a Zväzarmu ako na vystúpenia dospelých a armády. Cena bola závislá aj od tribúny a od toho, či šlo o miesto na sedenie alebo státie. Mládež nad 10 rokov a vojaci mali zľavnené vstupenky na státie, deti do desať rokov v sprievode rodiča mali polovičnú zľavu na miesta na sedenie. Vstupenky distribuoval národný podnik Turista a spolu so vstupenkou

v polovici októbra 1954 nacvičovalo na spartakiádu iba 5% členov pražských telovýchovných jednôt ROH. Rudé právo, 13. 10. 1954, s. 4, Úsek ROH v Praze slabinou v nácviku na I. celostátní spartakiádu.

²⁸ NAČR, f. SVTVS, k. 63. Materiály ze zasedání rozšířeného výboru I. celostátní spartakiády. Zpráva o činnosti výkonného výboru I. celostátní spartakiády 1955.

²⁹ NAČR, f. SVTVS, k. 69. Informační bulletin štábu Spartakiáda. Spartakiáda ze dne 4. května 1955.

³⁰ NAČR, f. SVTVS, k. 63. Materiály z poradí predsedníctva spartakiády. Výhody odznakov spartakiády. Ceny odznakov sa pohybovali od 5 do 25 Kčs. Existovalo viac druhov odznakov, ako napr. odznaky pre deti a dorast, pre dospelých, organizátorov, či zahraničných účastníkov. Ceny úborov pre jednotlivé vystúpenia sa pohybovali od 20 po 197 Kčs. Na stravu minul účastník cca 75 Kčs. Cena zahŕňala stravu trikrát denne na šesť dní, počas celého trvania dní detí a dorastu alebo dní dospelých. NAČR, f. SVTVS, k. 63. Podklady pro schůze štábu I. celostátní spartakiády. Přibližné náklady pro cvičence spojené s účastí na I. celostátní spartakiáde.

³¹ NAČR, f. SVTVS, k. 69. Informační bulletin štábu spartakiáda. Spartakiáda ze dne 21. dubna 1954.

bolo možné zakúpiť si zľavu na dopravu a nocľah.³² Podobne ako cvičencom, aj návštevníkom sa účast' na spartakiáde odčerpávala z dovoleníek.³³

V súvislosti s konaním I. CS sa organizátori postarali aj o praktické záležitosti typu zabezpečenie stravy a ubytovania pre účastníkov, alebo plynulosť dopravy. Stravovanie bolo zabezpečené priamo na Strahove, a to v deň skúšky alebo vystúpenia.³⁴ Inak sa účastníci stravovali v ubytovniach, stravovniach, školských, internátnych či závodných jedálňach. Jedálny lístok bol zostavený za pomoci ministerstva zdravotníctva, takže mal spĺňať požiadavku výdatnej a zdravej stravy. Pre cvičencov boli v šatniach zriadené bufety, ktoré predávali nápoje ako minerálky, ovocné džúsy, limonády, ale aj cukrovinky, či údeniny. Je paradoxné, že tak ako sa komunistický režim na jednej strane postaral o zdravú stravu cvičencov, čo zodpovedalo jeho snahám o výchovu zdravého socialistického človeka, na druhej strane im zabezpečil prístup k nezdravým potravinám priamo na štadióne.³⁵

Pre návštevníkov pripravili organizátori bufety, stánky, stravovne či pochôdzkovú službu zabezpečujúcu občerstvenie na tribúnach. Pri zostavovaní množstva potravín sa počítalo s takmer 1 300 000 stravníkmi, a tak organizátori zabezpečili viac ako 3500 ton mäsa, 32 500 ks vajec, 7600 ton chleba, 194 000 hl piva, 43 000 hl sódy a limonády, či 10 700 hl minerálky. Zriadené stánky predávali nielen rôzne druhy potravín, ale tovar každého druhu ako tabakové výrobky, spomienkové predmety, drogériu, odevy alebo hodinky.³⁶ Množstvo tovaru malo navodiť v očiach domáceho obyvateľstva a zahraničia dojem hojnosti a prosperity samotného režimu. Pocit „komunistického raja“ vyvolával aj prístup k inak málo dostupným potravinám ako exotické ovocie či údeniny. Počas I. CS bolo napr. dovezených 80 ton pravého uherského salámu a z Rumunska nový typ talianskeho konzumného salámu.³⁷ Výnimočnosť spartakiádnym dňom dodávala aj predĺžená otváracia doba podnikov, reštaurácií alebo obchodov.³⁸

³² NAČR, f. SVTVS, k. 69. Informační bulletin štábu Spartakiáda. Informační bulletin štábu Spartakiáda. Spartakiáda ze dne 23. března 1955.

³³ NAČR, f. SVTVS, k. 69. Informační bulletin štábu Spartakiáda. Informační bulletin štábu Spartakiáda. Spartakiáda ze dne 14. března 1955.

³⁴ Spoločné stravovanie pre cvičencov malo svoje nedostatky. Stravovací priestor bol stiesnený, chýbal priestor pre odkladanie použitého riadu, rovnako ako pre umytie použitých príborov, čo sťažovalo prácu personálu. NAČR, f. SVTVS, k. 46, č. j. 184. Tajné spisy 1955. Zpráva o zajištění zásobování při I. celostátní spartakiáde ze dne 28. února 1955.

³⁵ NAČR, f. SVTVS, Tajné spisy 1955, ref. 34.

³⁶ NAČR, f. SVTVS, Tajné spisy 1955, ref. 34.

³⁷ ROUBAL, ref. 4. Dostupné na <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2006/6/jak-ochutnat-komunisticky-raj/> (2. 12. 2013).

³⁸ NAČR, f. SVTVS, Tajné spisy 1955, ref. 34.

Okrem stravovania sa režim postaral aj o ubytovanie, ktoré bolo zabezpečené v hoteloch, sálach, reštauráciách, či jedálňach. Ako ubytovne poslúžili prázdne školské budovy a internáty.³⁹ Pre cvičencov boli zaistené slamníky na spanie v počte viac ako 150 000 ks, na čo bolo spotrebované 3000 ton slamy, ktorá sa vykupovala od slovenských podnikov.⁴⁰ Ubytovanie sa rozdeľovalo podľa krajov, z ktorých cvičenci pochádzali, pričom muži, ženy, dievčatá a chlapci boli ubytovaní oddelene.⁴¹ Kapacita však nebola dostačujúca, preto navštevovali agitačné dvojice majiteľov pražských bytov s cieľom prehovoriť ich, aby poskytli bezplatné ubytovanie návštevníkom spartakiády. To sa však nestretlo s veľmi pozitívnymi odozvami.⁴²

S prípravou na I. CS súvisela aj úprava Strahovského štadióna v Prahe, kde sa spartakiáda mala uskutočniť. Štadión bol vybudovaný v roku 1925 a pôvodne slúžil ako miesto konania všesokolských zletov. Predchádzajúce zlety usporadúval Sokol na Letenskej pláni v Prahe, avšak pre rastúcu popularitu zletov bol potrebný rozsiahlejší areál. Tak bol vybudovaný štadión na Strahove s rozlohou 60 ha, pričom samotná cvičebná plocha veľkosti 310x202 metrov umožňovala vystúpiť naraz viac ako 14 000 cvičencom.⁴³ Cvičebnú plochu obkolesovali drevené tribúny. Súčasťou štadióna boli šatne, zoradisko, jedálne a hygienické zariadenia. Premiéru mal v roku 1926, kedy sa na Strahove konal VIII. všesokolský zlet. Štadión bol dejiskom konania nielen všesokolských zletov, ale aj robotníckych olympiád, orolských zletov a od roku 1955 aj komunistických spartakiád.⁴⁴

³⁹ NAČR, f. SVTVS, Tajné spisy 1955, ref. 34. Kvôli konaniu spartakiády bolo vyučovanie na školách ukončené už 12. 6. 1955. Žiaci a študenti sa jej mohli zúčastniť a prázdne školské priestory sa mohli pripraviť na spoločné ubytovanie. NAČR, f. SVTVS, k. 66. Organizační směrnice pro přípravu I. celostátní spartakiády. Předbežný návrh vládního usnesení o opatřeních k zajištění I. celostátní spartakiády 1955 v Praze.

⁴⁰ NAČR, f. SVTVS, k. 9. Podklady pro schůze předsednictva SVTVS (leden-duben 1955). Zpráva o situaci v dodávce slámy a cpaní slamníků.

⁴¹ NAČR, f. SVTVS, k. 9. Podklady pro schůze předsednictva SVTVS (leden-duben 1955). Zpráva o rozdělení ubytoven tělovýchovným úsekům a o soukromém ubytování návštěvníků I. CS 1955 v Praze. Rozdělení ubytoven.

⁴² NAČR, f. SVTVS, k. 69. Informační bulletin štábu Spartakiáda. Spartakiáda ze dne 12. dubna 1955. Cena ubytovania pre účastníkov spartakiády dosahovala cca 3 Kčs na noc, pričom ubytovatelia z tejto čiastky nemali žiaden zisk. Časť išla sprostredkovateľovi ubytovania a druhá časť organizátorom. NAČR, f. SVTVS, k. 9. Podklady pro schůze předsednictva SVTVS (leden-duben 1955). Pokyny pro ubytování diváků ve dnech I. CS v soukromých bytech pražských občanů.

⁴³ PUK, Miroslav. Sokolské hnutí a sokolský stadión v Praze na Strahově. In Res Musei Pragensis, 2012, roč. 12, č. 11, s. 4.

⁴⁴ JELÍNKOVÁ, Klema. Strahovský sletový stadion. Dostupné na <http://www.sokol.cz/sokol/index.php?action=zobrazdokument&typdok=1&iddok=1603> (10. 9. 2014).

Komplex sa postupom času inovoval a rozširoval.⁴⁵ Boli vybudované betónové tribúny s miestami na státie a sedenie, priestory pre cvičiteľov, orchester, dve šesťposchodové veže, prezidentská lóža, či systém podzemných reproduktorov.⁴⁶ Ten mal zabezpečiť, že všetci cvičenci počuli hudbu, spev a slová v rovnaký okamih. V dôsledku veľkej rozlohy cvičiska a rýchlosti zvuku vznikala zvuková vlna. Tá spôsobovala, že sa k cvičencom hudba nedostávala v rovnaký čas. Zvuk z hudobného centra dorazil k cvičencom na konci cvičebnej plochy približne o dve sekundy neskôr, čo malo za následok disharmóniu vystúpenia. Problém bol odstránený umiestnením 112 podzemných reproduktorov.⁴⁷

Pre orientáciu cvičencov na obrovskej ploche cvičiska bola veľmi dôležitá sieť značiek. Pôvodne predstavovali značky kamenné kocky, neskôr boli drevené a napokon kovové, aby dobre zapadali do pieskového povrchu cvičebnej plochy. Značky boli od seba rovnako vzdialené a tvorili rady a stĺpy rovnobežné s osami cvičiska. Ich počet sa menil v závislosti od zmien vzdialenosti medzi jednotlivými značkami. Sieť zabezpečovala presnosť nástupov a odchodov a umožňovala dokonalé postavenie cvičencov.⁴⁸

Úpravami prešiel štadión aj pred uskutočnením I. CS, pretože jeho stav nevyhovoval nárokom organizátorov. „*Dnešným požiadavkám starostlivosti o človeka nevyhovuje ani predchádzajúce kapitalistické ponímanie výstavby, ktoré určilo prevažnú časť kapacity pre divákov stojacich (110 000 osôb) a ďaleko menšiu časť (36 000 osôb) pre divákov sediacich. Konečne najzávažnejším nedostatkom je, že ani etapová výstavba jednotlivých zariadení nebola vôbec dokončená (zastrešenie severnej a južnej tribúny, východná tribúna).*“⁴⁹ Preto sa spustili rozsiahle stavebné práce. Úpravou prešla spomínaná východná tribúna, boli vybudované priestory pre spoločné stravovanie, požiarňa zbrojnica, objekty pre zdravotnícku službu, centrum pre straty a nálezy, či predajné stánky.⁵⁰ Úpravou štadióna sa získalo 140 000 miest, z toho

⁴⁵ Na zlete v roku 1948 vystúpilo na 16 000 značkách 585 000 cvičencov, ktoré denne sledovalo z tribún 200 000 divákov. JELÍNKOVÁ, ref. 44, Dostupné na <http://www.sokol.cz/sokol/index.php?action=zobrazdokument&typdok=1&iddok=1603> (10. 9. 2014).

⁴⁶ JELÍNKOVÁ, ref. 44, Dostupné na <http://www.sokol.cz/sokol/index.php?action=zobrazdokument&typdok=1&iddok=1603> (10. 9. 2014).

⁴⁷ ŠTERC, Jaroslav. Československé spartakiády, nejmasovější projev naší tělesné výchovy. Praha: Olympia, 1975, s. 30 – 31.

⁴⁸ KOUŘIMSKÝ, Gustav. Spartakiádní areál Strahov. Praha: Olympia, 1985, s. 21 – 23.

⁴⁹ NAČR, f. SVTVS, k. 19. Informace a návrhy předkladané předsednictvu vlády. Stav a využití strahovského stadionu před I. celostátní spartakiádou.

⁵⁰ NAČR, f. SVTVS, Informace a návrhy předkladané předsednictvu vlády, ref. 49.

25 000 na státie.⁵¹ Vedľa štadióna vznikli študentské internáty, ktoré slúžili v čase spartakiády ako šatne.⁵²

Ďalšou úpravou bolo nafarbenie piesku cvičiska na zeleno, a tak cvičebná plocha vyzerala ako pestovaný trávnik.⁵³ Zámerom tohto kroku bolo zvýšiť efekt cvičení, pretože zelená farba mala kontrastovať s farbou cvičencov, čím sa malo stať vystúpenie pre diváka atraktívnejším.⁵⁴ Josef Oktábec o tom poeticky píše: „*Len sa Praha nebráň tomu stisku, celá okúzlená premenou, keď výskajú na zelenom piesku, farby žltá, modrá s červenou.*“⁵⁵ Ukázalo sa, že nápad nebol celkom šťastnou voľbou, pretože farba, ktorá mala byť trvanlivá, púšťala na dresy cvičencov.⁵⁶

Pre lepšiu dopravnú dostupnosť bolo upravené aj okolie štadióna.⁵⁷ Došlo k úprave ciest, parkovísk, podchodov a dopravných zastávok.⁵⁸ Kvôli spartakiáde totiž do Prahy dorazilo viac ako 500 000 cvičencov a viac ako milión divákov.⁵⁹ Dopravu na Strahov zabezpečovalo 19 priamych liniek,⁶⁰ a to električkami, trolejbusmi a autobusmi jazdiacich v pravidelných 30 sekundových intervaloch. V priebehu hodiny tak bolo prepravených na Strahov až 60 000 osôb.⁶¹ Orientáciu

⁵¹ Pravda, 26. 5. 1955, s. 5, Zvesti.

⁵² JELÍNKOVÁ, ref. 44, Dostupné na <http://www.sokol.cz/sokol/index.php?action=zobrazdokument&typdok=1&iddok=1603> (10. 9. 2014).

⁵³ HAVLÍČKOVÁ, Sylvie. Dny radosti. Praha: Československý ústav zahraniční, 1955, s. 10.

⁵⁴ HAVLÍČKOVÁ, ref. 53, s. 10.

⁵⁵ MUCHA, ref. 17, s. 29.

⁵⁶ NAČR, SVTVS, k. 68. Zprávy o stavu příprav I. celostátní spartakiády a jej hodnocení. Zpráva o činnosti komise pro hromadná vystoupení I. celostátní spartakiády.

⁵⁷ Rudé právo, 19. 6. 1955, s. 3, Slávné dílo naší tělovýchovy.

⁵⁸ NAČR, f. SVTVS. Informačný bulletin štábu spartakiáda. k. 69. Spartakiáda ze dne 18. dubna 1955.

⁵⁹ SWIERCZEKOVÁ, Lucie (ed.). Retro spartakiáda 1955 – 1985. Praha: Popcorn music & publishing, s. r. o., 2013, s. 4. Aby doprava zvládla nápor cvičencov a návštevníkov, boli zavedené špeciálne autobusy a vlaky. V dôsledku premávania týchto špeciálnych vlakov bola obmedzená nákladná doprava. To viedlo k oneskoreniu dodania niektorých materiálov, a teda aj k spomaleniu výroby. ABS, f. Spartakiáda, H-190. Vyhodnocení poznatků k I. celostátní spartakiáde. Svodka č. 1 ze dne 24. června 1955. Podľa správy predsedu SIVTVŠ, J. Viktoryho, na Strahove vystúpilo celkovo 40 700 cvičeníek a cvičencov zo Slovenska. Hoci uvedený počet nemusí zodpovedať realite, v porovnaní s celkovým množstvom cvičencov, ide o značný nepomer slovenského obyvateľstva. VIKTORY, Július. Pred vztyčením vlajky. In Kultúrny život, č. 28, roč. 10, 25. 6. 1955, s. 1.

⁶⁰ Rudé právo, 27. 6. 1955, s. 2, 19 přímých linek na Strahov.

⁶¹ Rudé právo, 19. 6. 1955, s. 3, Fakta a čísla.

uľahčovalo farebné rozlíšenie pražských dopravných prostriedkov na základe ich konečnej stanice.⁶²

Samotná výzdoba štadióna mala odrážať nielen materiálny a technický pokrok socialistického Československa, ale aj fyzickú a duševnú silu, nezdolatelnosť, sviežosť a optimizmus pracujúceho ľudu, lásku k vlasti, k životu, odvahu k zabezpečeniu svetového mieru. Jej autorom bol národný umelec Jiří Kroha.⁶³ Nad Bránou borcov, hlavnou bránou Strahovského štadióna, bol inštalovaný nápis „*Připravený k práci a obrane vlasti*“. Po ľavej a pravej strane brány stáli dva vysoké, štíhle pylóny, zakončené súsoším. Štadión bol dekorovaný vlajkami ČSR a ZSSR, znakmi jednotlivých telovýchovných organizácií, červenými hviezdami a emblémami s oficiálnym spartakiádnym znakom. Výzdoba v duchu socialistického realizmu dotvárala atmosféru spartakiády a niesla ten správny ideologický náboj.⁶⁴

Okrem štadióna bolo vyzdobené aj mesto Praha. Počítalo sa s výzdobou mesta pri príležitosti konania osláv 1. a 9. mája, pričom výzdoba počas spartakiády mala byť jej vyvrcholením. Jej súčasťou boli vlajky, kvetinová výzdoba, pylóny, či nesmrteľné výroky Lenina, Stalina, Gottwalda. Výzdoba sa koncentrovala na miestach, ktoré vítali návštevníkov a cvičencov I. CS, teda hlavného nádražia, letiska, ďalej hlavných pražských tepien a trás plánovaných sprievodov.⁶⁵ Úprava štadióna prebiehala za pomoci nielen platených zamestnancov, ale aj stovky brigádnikov. Dobrovoľníci pôsobili ako usporiadatelia, či zdravotní pracovníci. Aj vďaka

⁶² Dopravné prostriedky označené červenou farbou končili v Dlabačově, na Královce končili prostriedky označené modrou farbou a zelenou boli označené prostriedky jazdiace k južnej strane Strahovského štadióna. NAČR, f. SVTVS, k. 19. Informace a návrhy předkladané předsednictvu vlády. Zpráva o organizaci městské dopravy ve dnech I. celostátní spartakiády 1955.

⁶³ NAČR, f. SVTVS, k. 63. Podklady pro schůze štábu I. celostátní spartakiády. Návrh na slávnostní výzdobu Prahy, hlavních pražských tepen a prostorů a Strahovského stadionu pro I. celostátní spartakiádu.

⁶⁴ Emblém tvorila postava skromne odetého športovca, ktorý drží nad hlavou ratolesť a obklopuje ho nápis I. celostátní spartakiáda. Nad ratolesťou je umiestnená červená hviezda a po jej pravej sa nachádzajú tri sovietske vlajky a po ľavej tri československé. MUCHA, ref. 17, s. 10, 49. Po skončení I. CS bol urobený rozbor s cieľom zistiť, či je možné štadión využívať v mimospartakiádnom období na športové účely. Vďaka jeho rozmerom výskum označil štadión za svetový unikát, avšak rozľahlosť plochy neumožňovala sledovať detaily. Pre športové účely tak bol štadión nepoužiteľný. NAČR, f. SVTVS, k. 19. Informace a návrhy předkladané předsednictvu vlády. Využívání strahovského stadionu pro sportovní a tělovýchovné účely a v období mezi spartakiádami. O architektúre v duchu socialistického realizmu pozri viac DERDOWSKÁ, Joanna. Angažované stavby. Co s nimi? Dostupné na <http://sorela.net/web/articles.aspx?id=54> (4. 2. 2015).

⁶⁵ NAČR, f. SVTVS, Podklady pro schůze štábu I. celostátní spartakiády. ref. 63.

dobrovoľnej činnosti sa mohli obyvatelia ČSR aktívne podieľať na spartakiáde a považovať ju za spoločné dielo.⁶⁶

Prípravy boli aj napriek určitým problémom prevedené úspešne a I. CS odštartovala novú tradíciu komunistických spartakiád. Spartakiády sa následne konali v pravidelných päťročných intervaloch. Výnimku predstavoval rok 1970, kedy sa neuskutočnila, pretože panovali obavy, že toto masové podujatie by sa mohlo pod vplyvom udalostí v roku 1968 zvrhnúť na protirežimnú demonštráciu. Posledná spartakiáda sa uskutočnila v roku 1985. Udalosti koncom osemdesiatych rokov vyvrcholili v novembri 1989 nežnou revolúciou. Pád komunistického režimu znamenal aj koniec komunistických spartakiád.⁶⁷

⁶⁶ Rudé právo, 22. 6. 1955, s. 1, O těch, které nevidíte.

⁶⁷ ROUBAL, Petr. „Dnes na Strahově promluví masy.“ Proměna symboliky československých spartakiád 1955 – 1990. Kuděj, roč. 8, 2006, č. 2, s. 84 – 88.

Vox discipuli historiae V.

Zostavovatelia:

Mgr. Zuzana Hasarová

Mgr. Alena Mikulášová, PhD.

Mgr. Miroslav Palárik, PhD.

Sadzba, grafická úprava a návrh obálky:

Ing. Dušan Neubauer

Vydavateľ:

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

www.ukf.sk

Náklad: 120 ks

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2015

ISBN 978-80-558-0945-8

EAN 9788055809458

ISBN 978-80-558-0945-8
EAN 9788055809458